

Inta Jorņiņa
Juta Birzniece

EKONOMIKA vidusskolām

Skolotāju grāmata

Rīga 2017

UDK 33(072)
Bi 818

Inta Jorņiņa, Jūta Birzniece
Ekonomika vidusskolām
Skolotāju grāmata
Aktualizēta 2017. gadā

Recenzenti:

Mg.paed. Inga Riemere
Dr.sc.administr. Agris Upenieks

Komplektizdevums “Ekonomika vidusskolām” paredzēts izmantošanai mācību procesā gan vispārējās izglītības iestādēs, gan profesionālajās arodizglītības iestādēs.

Komplektizdevums “Ekonomika vidusskolām” pēc satura veidots atbilstoši Latvijas Republikas Vispārējās izglītības likumam un Latvijas Republikas Ministru kabineta 2013. gada 21. maija noteikumiem Nr. 281 “Noteikumi par valsts vispārējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem” 15. pielikuma “Ekonomika. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts”.

Visas šī darba tiesības ir aizsargātas. Izdevumu reproducēt, kopēt vai citādi pavairot aizliegts bez izdevēja rakstiskas atļaujas.

ISBN 978-9984-828-50-3

© SIA “Biznesa augstskola *Turība*”, 2017

Izdevējs SIA “Biznesa augstskola *Turība*”
Izdevniecības vadītāja Daiga Rugāja

SATURS

1. PRIEKŠVārds.....	4
2. STANDARTS.....	5
3. Mācību PROGRAMMA UN TEMATISKAIS PLĀNOJUMS.....	9
3.1. Ievads.....	9
3.2. Mācību priekšmeta mērķis un uzdevumi.....	10
3.3. Mācību saturs.....	11
3.4. Atbilstība standartā noteiktajam mācību priekšmeta obligātajam saturam.....	13
3.5. Mācību satura apguves secība un apguvei paredzētais laiks.....	18
3.5.1. Ekonomikas priekšmets (9% – 9 stundas)	18
3.5.2. Ekonomiskās sistēmas un konkurence (6% – 6 stundas)	22
3.5.3. Patērētāja rīcība (12% – 12 stundas).....	24
3.5.4. Pieprasījums, piedāvājums, tirgus līdzsvars (11% – 11 stundas)	27
3.5.5. Uzņēmums un komercdarbība (7% – 7 stundas)	29
3.5.6. Ražošana un tirgzinības (9% – 9 stundas)	31
3.5.7. Darbs un atalgojums (10% – 10 stundas)	33
3.5.8. Nauda un finanšu sektors (7% – 7 stundas).....	36
3.5.9. Valsts loma ekonomikā (7% – 7 stundas)	38
3.5.10. Ekonomikas stabilitāte un izaugsme (11% – 11 stundas)	40
3.5.11. Starptautiskās ekonomiskās attiecības (11% – 11 stundas).....	43
3.5.12. Atkārtošana	45
3.6. Mācību metodes	46
3.7. Mācību satura apguvei izmantojamo mācību līdzekļu un metožu uzskaitījums	49
3.8. Mācību sasniegumu vērtēšanas formas un metodiskie paņēmieni	53
4. PĀRBAUDES DARBI.....	67
5. GATAVOŠANĀS VALSTS PĀRBAUDES DARBAM.....	124
6. EKONOMISKĀS DOMĀŠANAS VEIDOŠANA.....	142
6.1. Kas ir ekonomiskā domāšana.....	142
6.2. Valoda un domāšana	144
6.3. Kā mācīt rakstīt ESEJAS – argumentēto pārspriedumu?	147
6.3.1. Eseja kā zināšanu pārbaudes forma.....	147
6.3.2. Esejas organizācijas struktūra	148
6.3.3. Tipiskākie argumenti.....	149
6.3.4. Padomi esejas rakstīšanā skolēniem.....	150
6.3.5. Darbību secība rakstīšanas procesā	152
6.3.6. Padomi skolotājiem eseju uzdevumu sastādīšanā.....	153
6.3.7. Soli esejas rakstīšanas mācīšanā.....	155
6.3.8. Eseju tematu piemēri	156
6.3.9. Eseju piemēri	161
6.3.10. Izmantotā literatūra un materiāli.....	167
7. VISPĀRĒJĀS PRASMES EKONOMIKĀ VIDUSSKOLAS KURSĀ	168
8. VĀRDNĪCA	169

1. PRIEKŠVārds

Metodiskais līdzeklis ir komplektizdevuma “Ekonomika” sastāvdaļa. Tas skolotājam atvieglos darbu ar Jutas Birznieces mācību grāmatu un Intas Jorņiņas darba burtnīcu.

Metodiskajā līdzeklī iekļautā mācību programma un mācību satura tematiskais plānojums ir sakārtots atbilstoši mācību grāmatas tematiem un atbilst Valsts vispārējās vidējās izglītības standarta prasībām ekonomikā.

Skolotāja grāmatā dots ekonomikā izmantojamo mācību metožu skaidrojums un ievietoti dažādi piemēri, kā skolotājs var šīs metodes izmantot ekonomikas mācību stundās, mācību procesu padarot radošāku un interesantāku.

Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšanai grāmatā ievietota informācija par mācību sasniegumu vērtēšanas formām un pamatprasībām pārbaudes darbu veidošanā. Skolotāju grāmatā ir iekļauti temata nobeiguma pārbaudes darbu paraugi divos variantos, kas atbilst mācību programmā apgūtajam saturam. Aiz katra pārbaudes darba ir ievietoti tā vērtēšanas kritēriji un iegūtajiem punktiem atbilstošs vērtējums ballēs. Pārbaudes darbiem ir ieteikuma raksturs. Pats skolotājs var veidot savus pārbaudes darbus, var izvēlēties no piedāvātajiem tikai daļu uzdevumu, pārējos aizstājot ar cita veida uzdevumiem, skolotājs var mainīt arī doto uzdevumu grūtības pakāpi.

Skolotāju grāmatā ievietoti arī uzdevumi, kurus skolēni var risināt, gatavojoties valsts pārbaudes darbam.

2. STANDARTS

Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standarti ietver mācību priekšmetu galvenos mērķus un uzdevumus, mācību priekšmetu **obligāto saturu**, pamatprasības attiecībā uz mācību priekšmetu apguvi un mācību sasniegumu vērtēšanas formas, un metodiskos paņēmienus. Ja mācību priekšmeta programmu var veidot pats skolotājs, tad standarts ir obligāts.

Ekonomika ir sociālo zinātņu jomas priekšmets.

15. pielikums
Ministru kabineta
2013.gada 21.maija noteikumiem Nr.281

Ekonomika Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts

I Mācību priekšmeta mērķis un uzdevumi

1. Mācību priekšmeta "Ekonomika" mērķis ir sekmēt izglītojamā izpratni par ekonomisko procesu norisi sabiedrībā un attīstīt prasmes iesaistīties un praktiski darboties tajos, veidojot karjeru atbilstoši katra spējām, interesēm un sabiedrības attīstības tendencēm.
2. Mācību priekšmeta "Ekonomika" uzdevumi ir radīt izglītojamam iespēju:
 - 2.1. veidoties par sabiedrības attīstības tendencēm atbilstošu konkurētspējīgu un uzņēmīgu indivīdu, kurš, iesaistoties dažādos ekonomiskajos procesos, uzsāk savu nodarbi atbilstoši savām spējām, interesēm un ekonomiskajai situācijai reģionā, valstī un pasaulē;
 - 2.2. veidot izpratni par sociāli ekonomiskās sistēmas organizācijas uzbūvi;
 - 2.3. veidot izpratni, kā indivīdu un sociālo grupu vērtības, intereses un rīcība var izmainīt sociālo, ekonomisko, politisko, tiesisko un kultūras vidi;
 - 2.4. veidot izpratni par indivīdu, sociālo grupu un valdības ekonomisko politiku un mērķiem makroekonomiskās stabilitātes un ilgtspējīgas ekonomikas attīstības nodrošināšanā;
 - 2.5. attīstīt prasmi iegūt informāciju par sabiedrībā notiekošajiem ekonomiskajiem procesiem, apkopot, analizēt un pieņemt efektīvus un pamatotus lēmumus.

II Mācību priekšmeta obligātais saturs

3. Mācību satura komponents "Indivīds un sabiedrība":
 - 3.1. uzņēmējspējas;
 - 3.2. ekonomikas pamatproblēma;
 - 3.3. alternatīvas, alternatīvas izmaksas, lēmuma pieņemšana;
 - 3.4. indivīda loma ekonomikā:
 - 3.4.1. indivīda rīcība darba tirgū;
 - 3.4.2. indivīds kā patērētājs;
 - 3.4.3. indivīds kā ražotājs;
 - 3.4.4. indivīds kā ieguldītājs.
4. Mācību satura komponents "Kultūrvide laikā un telpā":
 - 4.1. ekonomikas pamatjautājumi un ekonomiskās sistēmas;

- 4.2. ekonomiskās rīcības ievirzes motīvi un stimuli;
- 4.3. īpašuma tiesības;
- 4.4. ekonomiskie mērķi;
- 4.5. ražošanas, darba dalīšana, specializācija un maiņa;
- 4.6. nauda, tās veidi un funkcijas;
- 4.7. tirgus dalībnieki;
- 4.8. konkurence, tirgus veidi un struktūra;
- 4.9. pieprasījums, piedāvājums un cena;
- 4.10. ražošanas organizācija;
- 4.11. uzņēmuma līdzekļi;
- 4.12. produktivitāte;
- 4.13. ražošanas izmaksas un peļņa;
- 4.14. ekonomiskā un tehnoloģiskā efektivitāte;
- 4.15. inovācijas ražošanā;
- 4.16. tirgzinības;
- 4.17. starptautiskā ekonomika;
- 4.18. ekonomiskie resursi, to efektīva izmantošana;
- 4.19. globalizācija;
- 4.20. Latvijas ekonomika Eiropas Savienībā.
- 5. Mācību satura komponents "Sabiedrība, valsts un vara":
 - 5.1. tirgus nepilnības;
 - 5.2. valsts loma ekonomikā;
 - 5.3. valdības ekonomiskās funkcijas;
 - 5.4. sabiedriskās preces un pakalpojumi;
 - 5.5. sabiedrības labklājība un nabadzība;
 - 5.6. ekonomiskās aktivitātes regulēšana;
 - 5.7. valsts ieņēmumi un izdevumi;
 - 5.8. makroekonomiskā stabilitāte:
 - 5.8.1. iekšzemes kopprodukts;
 - 5.8.2. ekonomikas cikliskā attīstība;
 - 5.8.3. kopējais pieprasījums un kopējais piedāvājums;
 - 5.8.4. makroekonomiskais līdzsvars;
 - 5.8.5. pilnīga nodarbinātība;
 - 5.8.6. inflācija un tās veidi;
 - 5.9. fiskālā politika;
 - 5.10. centrālās bankas mērķi un funkcijas, monetārā politika.
- 6. Mācību satura komponents "Darbība":
 - 6.1. informācijas avotu izmantošana sava viedokļa argumentācijai un ekonomisko procesu analīzei;
 - 6.2. grafiku, shēmu un diagrammu izmantošana ekonomisko procesu veidošanā un analīzē.

III Pamatprasības mācību priekšmeta apguvei

- 7. Mācību satura komponents "Indivīds un sabiedrība":
 - 7.1. izprot ekonomikas būtību, pētāmos jautājumus, tās vietu un nozīmi citu sociālo zinātņu vidū un uzņēmējspēju veidošanā;

- 7.2. izprot ekonomikas pamatproblēmu, prot izvērtēt alternatīvas un pieņemt ekonomisku lēmumu;
- 7.3. izprot, ka, izmantojot ekonomikas modeļus, tiek skaidroti ekonomiskie procesi;
- 7.4. spēj saskatīt ekonomiskās problēmas, raksturot tās un piedāvāt to risināšanas iespējas;
- 7.5. prot konstruēt ražošanas iespēju līkni un noteikt alternatīvas izmaksas, izmantojot šo līkni;
- 7.6. izprot indivīda lomu ekonomikā;
- 7.7. izprot, kā darbojas darba tirgus, kas ir darbaspēks (ekonomiski aktīvie iedzīvotāji) un nodarbinātība;
- 7.8. zina darba veidus, darbinieku kvalifikāciju, darba apstākļus, izaugsmes iespējas un pamatprasības, lai iesaistītos darba tirgū;
- 7.9. izprot, kas ir bezdarbs un bezdarba formas, un prot rast risinājumu bezdarba situācijā;
- 7.10. izprot sociālā dialoga un arodbiedrību nozīmi darba tirgū;
- 7.11. prot veidot personisko budžetu, plānot izdevumus un izdarīt izvēli tirgū;
- 7.12. zina patērētāju tiesības un prot rīkoties atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajai kārtībai;
- 7.13. zina, kas ir darba devējs, darba ņēmējs un pašnodarbinātais, izprot viņu lomu ražošanā un ienākumu veidošanās principus;
- 7.14. izprot darba algu formas un prot aprēķināt neto darba algu;
- 7.15. izprot, kas ir ietaupījumi un kur tos uzkrāt;
- 7.16. izprot dažādu fondu būtību (piemēram, apdrošināšanas, pensiju un ieguldījuma fondi);
- 7.17. apzinās un novērtē savas rīcības iespējas naudas, vērtspapīru un apdrošināšanas tirgū;
- 7.18. atzīst ētikas nozīmi dažādās konkurences formās ekonomikā.
8. Mācību satura komponents "Kultūrvide laikā un telpā":
 - 8.1. prot raksturot ekonomiskās sistēmas;
 - 8.2. analizē un raksturo Latvijas ekonomisko sistēmu;
 - 8.3. izprot un raksturo vienkāršotu riņķveida plūsmas modeli;
 - 8.4. izprot ekonomiskās sistēmas, to nozīmīgākās institūcijas un ekonomisko sistēmu ietekmi uz ražošanas resursu sadali;
 - 8.5. zina naudas veidus, funkcijas un izprot naudas lomu ekonomikā;
 - 8.6. prot raksturot dažādus tirgus veidus, salīdzināt tos un analizēt katra veida priekšrocības un nepilnības;
 - 8.7. zina konkurences veidus un to ietekmi uz tirgus dalībniekiem;
 - 8.8. izmantojot sniegto informāciju, prot izveidot pieprasījuma un piedāvājuma tabulu, uzzīmēt grafikus un noteikt līdzsvara cenu;
 - 8.9. izprot dažādu faktoru ietekmi uz pieprasījumu, piedāvājumu un preces cenu;
 - 8.10. izprot, kas ir uzņēmējdarbība un komercdarbība;
 - 8.11. zina komercdarbības juridiskās formas Latvijā un analizē to priekšrocības un nepilnības;
 - 8.12. zina jēdzienu "intelektuālais īpašums" un tā iedalījumu;
 - 8.13. izprot, ka intelektuālā īpašuma apzināšana katrā uzņēmumā, kā arī tā aizsardzība ir ilglaicīgas un veiksmīgas uzņēmējdarbības priekšnoteikums;
 - 8.14. izprot jēdzienu "uzņēmuma līdzekļi";
 - 8.15. zina uzņēmuma līdzekļu iedalījuma veidus un to atspoguļojumu bilancē;
 - 8.16. prot aprēķināt darba ražīgumu un izvērtēt tā lomu uzņēmuma produktivitātes paaugstināšanā;
 - 8.17. zina ražošanas izmaksu veidus, prot tos aprēķināt un izmantot ražošanas lēmumu pieņemšanā;
 - 8.18. izprot atšķirību starp uzņēmuma grāmatvedības un ekonomisko peļņu, prot tās aprēķināt;
 - 8.19. izprot tirgzinības lomu uzņēmējdarbībā un zina tās pamatelementus;

- 8.20. izprot starptautiskos ekonomiskos sakarus, eksporta un importa nozīmi uzņēmējdarbībā;
- 8.21. izprot brīvās tirdzniecības priekšrocības, protekcionisma politikas būtību un tās īstenošanas līdzekļus;
- 8.22. izprot valūtu kursu veidošanos un prot veikt aprēķinus valūtas maiņas darījumos;
- 8.23. izprot eksporta un importa lomu valsts iekšzemes kopprodukta (IKP) aprēķināšanā un tautsaimniecības attīstībā;
- 8.24. izprot efektīvas resursu izmantošanas nozīmi;
- 8.25. diskutē par Latvijas ekonomiskajiem resursiem un to izmantošanas efektivitāti;
- 8.26. izprot investīciju un inovāciju ieguldījuma nozīmīgumu cilvēkkapitāla attīstībā;
- 8.27. izprot ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanas nozīmību;
- 8.28. spēj saskatīt Latvijas ekonomikas attīstības iespējas un problēmas Eiropas Savienībā.
9. Mācību satura komponents "Sabiedrība, valsts un vara":
 - 9.1. izprot tirgus nespēju atrisināt problēmas;
 - 9.2. izprot valsts lomu ekonomikā, tās funkcijas un nepieciešamību nodrošināt iedzīvotājus ar sabiedriski nozīmīgām precēm un pakalpojumiem;
 - 9.3. izprot nabadzības būtību un saskata iespējas, kā paaugstināt sabiedrības labklājību;
 - 9.4. izprot nodokļu būtību un to lomu ekonomikā;
 - 9.5. izprot, kā veidojas valsts budžeta ieņēmumi un izdevumi;
 - 9.6. izprot pievienotās vērtības rašanos un zina iekšzemes kopprodukta aprēķināšanas metodes;
 - 9.7. izprot ekonomikas ciklisko attīstību, indivīda un valdības rīcību katrā ekonomiskās aktivitātes cikla fāzē;
 - 9.8. izprot kopējā pieprasījuma, kopējā piedāvājuma un makroekonomiskā līdzsvara būtību;
 - 9.9. izprot, kas ir pilnīga nodarbinātība;
 - 9.10. izprot inflācijas ietekmi uz dažādiem ekonomikas dalībniekiem un prot aprēķināt tās tempu;
 - 9.11. izprot banku sistēmas darbību;
 - 9.12. izprot naudas tirgus darbību;
 - 9.13. zina centrālās bankas lomu un iespējas ekonomiskās aktivitātes regulēšanā.
10. Mācību satura komponents "Darbība":
 - 10.1. izprot ierobežotības problēmu un spēj pieņemt efektīvu lēmumu, kas pamatots uz alternatīvu izvērtēšanu;
 - 10.2. analizē izvēles iespēju – kļūt par darba devēju vai darba ņēmēju – un ir gatavs iesaistīties darba tirgū vienā no šīm lomām, apzinoties savas tiesības un pienākumus;
 - 10.3. apzinās taupīgas resursu izmantošanas lomu valsts ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanā un spēj pieņemt efektīvu lēmumu par rīcībā esošo resursu izmantošanu, kas pamatots uz argumentētu analīzi;
 - 10.4. prot saskatīt iespējas iesaistīties komercdarbībā kā darba devējs, darba ņēmējs vai pašnodarbinātais;
 - 10.5. pieņem lēmumu un uzņemas atbildību par savu izvēli dažādās saimnieciskās situācijās;
 - 10.6. apzinās ekonomikas izzināšanas nepieciešamību mūžizglītībā.
11. Izglītojamā attieksmes raksturo šī pielikuma 7.17., 7.18., 10.5. un 10.6.apakšpunktā minētās prasības.

Izglītības un zinātnes ministrs Vjačeslavs Dombrovskis

3. MĀCĪBU PROGRAMMA UN TEMATISKAIS PLĀNOJUMS

3.1. Ievads

Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta “Ekonomika” programma veidota atbilstoši Latvijas Republikas Vispārējās izglītības likumam un Ministru kabineta 2013. gada 21. maija noteikumiem Nr. 281 “Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem” 15. pielikumam “Ekonomika. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts”.

Programmas mācību satura apguves secība atbilst Jutas Birznieces mācību grāmatai un Intas Jorņiņas skolēnu darba burtnīcai.

Programma ir vispārējās vidējās izglītības programmas sastāvdaļa, kuru veido mācību priekšmeta mērķis un uzdevumi, mācību saturs, mācību satura apguves secība un apguvei paredzētais laiks, mācību sasniegumu vērtēšanas formas un metodiskie paņēmieni, mācību satura apguvei izmantojamo mācību līdzekļu un metožu uzskaitījums.

Piedāvātajai programmai ir ieteikuma raksturs. Katrs pedagogs pats var veidot savu mācību priekšmeta programmu vai konkretizēt un papildināt šīs programmas mācību saturu, apguves secību, mācību metodes un izmantojamos mācību līdzekļus.

Programma veidota, ievērojot sociālajās zinībās 1.–9. klasē apgūto.

Lai sasniegtu mācību programmā paredzamos rezultātus nepieciešams izmantot daudzveidīgus informācijas avotus – statistikas materiālus, interneta resursus, pilnveidojot praktiskās, pētnieciskās un radošās prasmes. Programmā akcentēta izglītojamā praktiskā darbošanās un ikdienā sastapto ekonomisko situāciju izpratne, likumsakarību saskatīšana un analīze, piemēram, efektīgu lēmumu pieņemšana, kredītu piedāvājumu novērtēšana, apdrošināšanas piedāvājumu izvērtēšana.

Pēc Eiropas Padomes ieteikuma vispārējā vidējā izglītībā tiek ietvertas astoņas pamatkompetences: dzimtā valoda, svešvaloda, matemātika un dabaszinības, informāciju tehnoloģijas, prasme mācīties, pilsoniskā kompetence, uzņēmējspējas un kultūras vērtību apziņa. Uzņēmējspēju kompetences veidošanā galvenā loma ir mācību priekšmeta “Ekonomika” mācību saturam, jo, sasaistot ekonomikas teorijas apguvi ar praktiskām darbībām, ir iespējams veicināt interesi par sava uzņēmuma veidošanu, tā vietu un lomu valsts tautsaimniecības attīstībā.

Mūsdienu sabiedrībā jebkuram indivīdam būtu jāorientējas vienkāršākajos ekonomikas jēdzienos, piemēram, patērētāja tiesības, iekšzemes kopprodukts, inflācija, kredīti un noguldījumi, bezdarba un nodarbinātības līmenis.

3.2. Mācību priekšmeta mērķis un uzdevumi

Mācību priekšmeta mērķis

Sekmēt izglītojamā izpratni par ekonomisko procesu norisi sabiedrībā un attīstīt prasmes iesaistīties un praktiski darboties tajos, veidojot karjeru atbilstoši katra spējām, interesēm un sabiedrības attīstības tendencēm.

Mācību priekšmeta uzdevumi

- Veidot sabiedrības attīstības tendencēm atbilstošu konkurētspējīgu un uzņēmīgu indivīdu, kurš, iesaistoties dažādos ekonomiskajos procesos, uzsāk savu nodarbi atbilstoši savām spējām, interesēm un ekonomiskajai situācijai reģionā, valstī un pasaulē.
- Veidot izpratni par sociāli ekonomiskās sistēmas organizācijas uzbūvi.
- Veidot izpratni, kā indivīdu un sociālo grupu vērtības, intereses un rīcība var izmainīt sociālo, ekonomisko, politisko, tiesisko un kultūras vidi.
- Veidot izpratni par indivīdu, sociālo grupu un valdības ekonomisko politiku un mērķiem makroekonomiskās stabilitātes un ilgtspējīgas ekonomikas attīstības nodrošināšanā.
- Attīstīt prasmi iegūt informāciju par sabiedrībā notiekošajiem ekonomiskajiem procesiem, apkopot, analizēt un pieņemt efektīvus un pamatotus lēmumus.

3.3. Mācību saturs

Mācību priekšmeta obligātais saturs	10.–12. klase
1. Ekonomikas priekšmets	1.1. Ekonomikas priekšmets, tā būtība 1.2. Vēlmes un vajadzības. Ražošana (preces un pakalpojumi, preču iedalījums). Ekonomikas pamatjautājumi 1.3. Ekonomiskie resursi, samaksa par resursiem 1.4. Efektīva resursu izmantošana 1.5. Izvēles situācija, alternatīvas jēdziens. Alternatīvas izmaksas, ompromisa izvēle 1.6. Ražošanas iespēju likne 1.7. Ekonomiskās rīcības ievirzes motīvi, efektīva lēmuma pieņemšana
2. Ekonomiskās sistēmas un konkurence	2.1. Ekonomiskās sistēmas 2.2. Mūsdienu ekonomiskās sistēmas, Latvijas ekonomiskā sistēma 2.3. Tirgus veidi, tirgus dalībnieki, vienkāršots tirgus modelis 2.4. Konkurence un tās veidi
3. Patērētāja rīcība	3.1. Ģimenes budžets 3.2. Kredīts, kredītu veidi, vienkāršie procenti 3.3. Studiju un studējošā kredīts 3.4. Noguldījumi 3.5. Vērtspapīri, Rīgas Fondu birža 3.6. Ieguldījumi 3.7. Tava pensija 3.8. Apdrošināšana 3.9. Derīgums 3.10. Patērētāju tiesības un pienākumi
4. Pieprasījums, piedāvājums, tirgus līdzsvars	4.1. Pieprasījums (grafiks, likums) 4.2. Pieprasījuma izmaiņas ietekmējošie faktori 4.3. Piedāvājums (grafiks, likums) 4.4. Piedāvājuma izmaiņas ietekmējošie faktori 4.5. Tirgus līdzsvars 4.6. Ārpus cenas faktoru ietekme uz tirgus līdzsvaru 4.7. Cenas griesti, cenas grīda 4.8. Pieprasījuma elastīgums
5. Uzņēmums un komercdarbība	5.1. Komercdarbība, tās organizēšana 5.2. Komercdarbības formas 5.3. Uzņēmuma finanses un finansēšanas avoti 5.4. Grāmatvedības būtība un uzdevumi 5.5. Komercdarbības riski un darbības beigšana
6. Ražošana un tirgzinības	6.1. Ražošanas būtība, ražošanas izmaksas 6.2. Peļņa 6.3. Peļņas maksimizēšana pilnīgas konkurences apstākļos. Ražošanas turpināšana vai pārtraukšana 6.4. Grāmatvedības un ekonomiskā peļņa 6.5. Darba ražīgums 6.6. Ievads tirgvedībā 6.7. Reklāma
7. Darbs un atalgojums	7.1. Iedzīvotāju sastāvs un nodarbinātība 7.2. Darba tirgus 7.3. Darba samaksa. Darba algas aprēķins 7.4. Iesaistišanās darba tirgū 7.5. Bezdarbs, tā formas. Bezdarbnieku tiesības un pienākumi 7.6. Valsts un arodbiedrības loma darba tirgū 7.7. Latvijas darba tirgus raksturojums

8. Nauda un finanšu sektors	8.1. Nauda, tās veidi, funkcijas 8.2. Naudas pieprasījums un piedāvājums 8.3. Divu līmeņu banku sistēma. Centrālā Banka 8.4. Kredītiestādes. Kredītiestādes Latvijā. Internetbankas
9. Valsts loma ekonomikā	9.1. Tīrgus nepilnības. Valsts ekonomiskās funkcijas 9.2. Nodokļi. Latvijas nodokļu sistēma 9.3. Nodokļu aprēķināšana un nodokļu veidi 9.4. Valsts budžets
10. Ekonomikas stabilitāte un izaugsme	10.1. Iekšzemes kopprodukts 10.2. Ekonomiskā aktivitāte 10.3. Bezdarba ietekme uz valsts ekonomiku 10.4. Inflācija 10.5. Makroekonomiskais līdzsvars 10.6. Fiskālā un monetārā politika 10.7. Ekonomikas izaugsme un ekonomikas attīstība. Ilgtspējīga ekonomikas attīstība 10.8. Latvijas ekonomikas attīstības rādītāju raksturojums
11. Starptautiskās ekonomiskās attiecības	11.1. Starptautiskās ekonomiskās attiecības. Starptautiskā tirdzniecība 11.2. Starptautiskās tirdzniecības priekšrocības 11.3. Brīvā tirdzniecība un starptautiskās tirdzniecības ierobežojumi 11.4. Starptautiskie norēķini. Valūta un valūtas kurss 11.5. Starptautiskās tirdzniecības loma Latvijas ekonomikā 11.6. Starptautiskās organizācijas 11.7. Latvija Eiropas Savienībā

3.4. Atbilstība standartā noteiktajam mācību priekšmeta obligātajam saturam

Mācību priekšmeta obligātais saturs (saturs un numerācija atbilst standartam)	Skolotāja piezīmes	Grāmata (nodaļas)	Darba burtnīca (nodaļas)
3. Indivīds un sabiedrība:			
3.1. uzņēmējspējas;		1., 5.	5.1.
3.2. ekonomikas pamatproblēma;		1., 2.	1.1.
3.3. alternatīvas, alternatīvas izmaksas, lēmuma pieņemšana;		1., 2.	1.5., 1.7.
3.4. indivīda loma ekonomikā:			
3.4.1. indivīda rīcība darba tirgū;		7.	7. nod.
3.4.2. indivīds kā patērētājs;		3., 4., 6.	3. nod.
3.4.3. indivīds kā ražotājs;		4., 6.	6. nod.
3.4.4. indivīds kā ieguldītājs.		3.	3.6.
4. Sabiedrība, valsts un vara:			
4.1. ekonomikas pamatjautājumi un ekonomiskās sistēmas;		1., 2.	1.2., 2.1., 2.2.
4.2. ekonomiskās rīcības ievirzes motīvi un stimuli;		1.	1.7.
4.3. īpašuma tiesības;		1., 2.	2.1., 5.2.
4.4. ekonomiskie mērķi;		2., 9.	
4.5. ražošana, darba dalīšana, specializācija un maiņa;		6.	6.1.
4.6. nauda, tās veidi un funkcijas;		8.	8.1.
4.7. tirgus dalībnieki;		2., 9.	2.3.
4.8. konkurence, tirgus veidi un struktūra;		2.	2.4.
4.9. pieprasījums, piedāvājums un cena;		4.	4.5.
4.10. ražošanas organizācija;		6.	
4.11. uzņēmuma līdzekļi;		5.	5.3.
4.12. produktivitāte;		6.	6.5.
4.13. ražošanas izmaksas un peļņa;		6.	6.1., 6.2., 6.4.
4.14. ekonomiskā un tehnoloģiskā efektivitāte;		6.	
4.15. inovācijas ražošanā;		6.	10.7.
4.16. tirgzinības;		6.	6.6.
4.17. starptautiskā ekonomika;		11.	11.
4.18. ekonomiskie resursi, to efektīva izmantošana;		1.	1.3., 1.4.
4.19. globalizācija;		11.	11.7.
4.20. Latvijas ekonomika Eiropas Savienībā.		11.	11.7.
5. Kultūrvide laikā un telpā:			
5.1. tirgus nepilnības;		9.	9.1.
5.2. valsts loma ekonomikā;		9.	9.
5.3. valdības ekonomiskās funkcijas;		9.	9.1.
5.4. sabiedriskās preces un pakalpojumi;		9.	9.1.
5.5. sabiedrības labklājība, nabadzība;		9.	9.1.
5.6. ekonomiskās aktivitātes regulēšana;		10.	10.6.
5.7. valsts ieņēmumi un izdevumi;		9.	9.4.

5.8. makroekonomiskā stabilitāte:			
5.8.1. iekšzemes kopprodukts;		10.	10.1.
5.8.2. ekonomikas cikliskā attīstība;		10.	10.2.
5.8.3. kopējais pieprasījums, kopējais piedāvājums;		10.	10.5.
5.8.4. makroekonomiskais līdzsvars;		10.	10.5.
5.8.5. pilnīga nodarbinātība;		10.	7.5., 10.3.
5.8.6. inflācija, tās veidi;		8., 10.	10.4.
5.9. fiskālā politika;		10.	10.6.
5.10. Centrālās Bankas mērķi un funkcijas, monetārā politika.		8., 10.	8.3.
6. Darbība:			
6.1. informācijas avotu izmantošana sava viedokļa argumentācijas un ekonomisko procesu analīzei;			
6.2. grafiku, shēmu un diagrammu izmantošana ekonomisko procesu veidošanā un analīzē.			

Atbilstība standartā noteiktajām pamatprasībām mācību priekšmeta apguvei, beidzot 12. klasi.

Pamatprasības mācību priekšmetu apguvei, beidzot attiecīgo klasi (pamatprasības un to numerācija atbilst standartam)	Skolotāja piezīmes	Grāmata (nodaļas)	Darba burtnīca (nodaļas)
7. Indivīds un sabiedrība:			
7.1. izprot ekonomikas būtību, pētāmos jautājumus, tās vietu un nozīmi citu sociālo zinātņu vidū un uzņēmējspēju veidošanā;		1.	1.1., 1.2. (prakt. darbs skolotāju grāmatā)
7.2. izprot ekonomikas pamatproblēmu, prot izvērtēt alternatīvas un pieņemt ekonomisku lēmumu;		1., 2.	1.1., 1.5., 1.6.
7.3. izprot, ka, izmantojot ekonomikas modeļus, tiek skaidroti ekonomiskie procesi;		1., 2., 4., 6., 7., 8., 9., 10., 11.	1.6., 2.3. un citi
7.4. spēj saskatīt ekonomiskās problēmas, raksturot tās un piedāvāt to risināšanas iespējas;		1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11.	1.1.
7.5. prot konstruēt ražošanas iespēju līkni un noteikt alternatīvas izmaksas, izmantojot šo līkni;		1., 11.	1.6.
7.6. izprot indivīda lomu ekonomikā;		3., 5., 6., 7.	
7.7. izprot, kā darbojas darba tirgus, kas ir darbaspēks (ekonomiski aktīvie iedzīvotāji) un nodarbinātība;	.	1., 7.	7.1., 7.2.
7.8. zina darba veidus, darbinieku kvalifikāciju, darba apstākļus, izaugsmes iespējas un pamatprasības, lai iesaistītos darba tirgū;		7.	7.7.
7.9. izprot, kas ir bezdarbs, bezdarba formas un prot rast risinājumu bezdarba situācijā;		7.	7.5.
7.10. izprot sociālā dialoga un arodbiedrību nozīmi darba tirgū;		7.	7.6.
7.11. prot veidot personisko budžetu, plānot izdevumus un izdarīt izvēli tirgū;		3.	3.1.
7.12. zina patērētāju tiesības un prot rīkoties atbilstoši tajās noteiktajai kārtībai;		3.	3.10.

7.13. zina, kas ir darba devējs, darba ņēmējs un pašnodarbinātais, izprot viņu lomu ražošanā un ienākumu veidošanās principus;		5., 7.	7.4.
7.14. izprot darba algu formas un prot aprēķināt neto darba algu;		7.	7.3.
7.15. izprot, kas ir ietaupījumi un kur tos uzkrāt;		3.	3.4., 3.5., 3.6.
7.16. izprot dažādu fondu būtību, piemēram, apdrošināšanas, pensiju un ieguldījuma fondu;	.	3.	3.6., 3.7., 3.8.
7.17. apzinās un novērtē savas rīcības iespējas naudas, vērtspapīru un apdrošināšanas tirgū;		3.	3.2., 3.4., 3.5., 3.8.
7.18. atzīst ētikas nozīmi dažādās konkurences formās ekonomikā.		2., 4., 6.	
8. Sabiedrība, valsts un vara:			
8.1. prot raksturot ekonomiskās sistēmas;		2.	2.1.
8.2. analizē un raksturo Latvijā pastāvošo ekonomisko sistēmu;		2., 11.	2.2.
8.3. izprot un raksturo vienkāršotu riņķveida plūsmas modeli;		2.	2.3.
8.4. izprot ekonomiskās sistēmas, to nozīmīgākās institūcijas un ekonomisko sistēmu ietekmi uz ražošanas resursu sadali;		2.	2.1.
8.5. zina naudas veidus, funkcijas un izprot naudas lomu ekonomikā;		8.	8.1.
8.6. prot raksturot dažādus tirgus veidus, salīdzināt tos un analizēt katra veida priekšrocības un nepilnības;		2.	2.3.
8.7. zina konkurences veidus un to ietekmi uz tirgus dalībniekiem;		2.	2.4.
8.8. prot, izmantojot doto informāciju, izveidot pieprasījuma un piedāvājuma tabulu, uzzīmēt grafikus un noteikt līdzsvara cenu;		4.	4.1., 4.3., 4.5.
8.9. izprot dažādu faktoru ietekmi uz pieprasījumu, piedāvājumu un preces cenu;		4.	4.2., 4.4., 4.6., 4.7., 4.8.
8.10. izprot, kas ir uzņēmējdarbība un komercdarbība;	.	5.	5.1.
8.11. zina komercdarbības juridiskās formas Latvijā un analizē to priekšrocības un nepilnības;		5.	5.2.
8.12. zina jēdzienu "intelektuālais īpašums" un tā iedalījumu;		3.	3.10., 5.2.
8.13. izprot, ka intelektuālā īpašuma apzināšana katrā uzņēmumā, kā arī tā aizsardzība ir ilglaicīgas un veiksmīgas uzņēmējdarbības priekšnoteikums;		5.	5.2.
8.14. izprot jēdzienu "uzņēmuma līdzekļi";		5.	5.3.
8.15. zina uzņēmuma līdzekļu iedalījumu veidus un to atspoguļojumu bilanci;		5.	5.3., 5.4.
8.16. prot aprēķināt darba ražīgumu un izvērtēt tā lomu uzņēmuma produktivitātes paaugstināšanā;		6.	6.5.
8.17. zina ražošanas izmaksu veidus, prot tos aprēķināt un izmantot ražošanas lēmumu pieņemšanā;		6.	6.1., 6.3.

8.18. izprot atšķirību starp uzņēmuma grāmatvedības un ekonomisko peļņu, prot tās aprēķināt;		6.	6.2., 6.4.
8.19. izprot tirgzinības lomu uzņēmējdarbībā un zina tās pamatelementus;		6.	6.6.
8.20. izprot starptautiskos ekonomiskos sakarus, eksporta un importa nozīmi uzņēmējdarbībā;		11.	11.1.
8.21. izprot brīvās tirdzniecības priekšrocības, protekcionisma politikas būtību un tās īstenošanas līdzekļus;		11.	11.3.
8.22. izprot valūtu kursu veidošanos un prot veikt aprēķinus valūtas maiņas darījumos;		11.	11.4.
8.23. izprot eksporta un importa lomu IKP aprēķināšanā un tautsaimniecības attīstībā;		10., 11.	10.1., 11.5.
8.24. izprot efektīvas resursu izmantošanas nozīmi;		1.	1.4.
8.25. diskutē par Latvijas ekonomiskajiem resursiem un to izmantošanas efektivitāti;		1., 11.	1.3., 1.4.
8.26. izprot investīciju un inovāciju ieguldījuma nozīmīgumu cilvēkkapitāla attīstībā;		10.	10.7.
8.27. izprot ilgtspējīgas attīstības odrošināšanas nozīmību;		10.	10.7.
8.28. spēj saskatīt Latvijas ekonomikas tīstības iespējas un problēmas Eiropas Savienībā.		11.	11.6., 11.7.
9. Kultūrvide laikā un telpā:			
9.1. izprot tirgus nespēju atrisināt problēmas;		9.	9.1.
9.2. izprot valsts lomu ekonomikā, tās funkcijas un nepieciešamību nodrošināt iedzīvotājus ar sabiedriski nozīmīgām precēm un pakalpojumiem;		9.	9.1.
9.3. izprot nabadzības būtību un saskata iespējas, kā paaugstināt sabiedrības labklājību;		9.	9.1.
9.4. izprot nodokļu būtību un to lomu ekonomikā;		9.	9.2., 9.3.
9.5. izprot, kā veidojas valsts budžeta ieņēmumi un izdevumi;		9.	9.4.
9.6. izprot pievienotās vērtības rašanos un zina iekšzemes kopprodukta aprēķināšanas metodes;		10.	10.1.
9.7. izprot ekonomikas ciklisko attīstību, indivīda un valdības rīcību katrā ekonomiskās aktivitātes cikla fāzē;	.	10.	10.2., 10.6.
9.8. izprot kopējā pieprasījuma, kopējā piedāvājuma un makroekonomiskā līdzsvara būtību;		10.	10.5.
9.9. izprot, kas ir pilnīga nodarbinātība;		7., 10.	7.5., 10.3.
9.10. izprot inflācijas ietekmi uz dažādiem ekonomikas dalībniekiem un prot aprēķināt inflācijas tempu;		10.	10.4.
9.11. izprot banku sistēmas darbību;		8.	8.3., 8.4.
9.12. izprot naudas tirgus darbību;		8.	8.2.
9.13. zina Centrālās Bankas lomu un iespējas ekonomiskās aktivitātes regulēšanā.		8.	8.3., 10.6.

10. Darbība:			
10.1. izprot ierobežotības problēmu un spēj pieņemt efektīvu lēmumu, kas pamatots uz alternatīvu izvērtēšanu;		1.	1.7.
10.2. analizē izvēles iespēju – kļūt par darba devēju vai darba ņēmēju – un ir gatavs iesaistīties darba tirgū vienā no šīm lomām, apzinoties savas tiesības un pienākumus;		5., 7.	7.4.
10.3. apzinās taupīgas resursu izmantošanas lomu valsts ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanā un spēj pieņemt efektīvu lēmumu par rīcībā esošo resursu izmantošanu, kas pamatots uz argumentētu analīzi;		1., 2.	1.4.
10.4. prot saskatīt iespējas iesaistīties komercdarbībā kā darba devējs, darba ņēmējs vai pašnodarbinātais;		5., 7.	5.2., 7.4.
10.5. pieņem lēmumu un uzņemas atbildību par savu izvēli dažādās saimnieciskās situācijās;		1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11.	1.7., 2.3. un citur
10.6. apzinās ekonomikas izzināšanas nepieciešamību mūžizglītībā.			

3.5. Mācību satura apguves secība un apguvei paredzētais laiks

Sasniedzamais rezultāts mācību satura apguves laikā, kas raksturo izglītojamo attieksmes, norādīts slīprakstā.

3.5.1. Ekonomikas priekšmets (9% – 9 stundas)

Laiks		Standarts	Programmas prasības		Mācību metodes	Skolotāja piezīmes
			Zināšanas un izpratne	Darbība		
1.	1.1. Ekono- mikas priekšmets, tā būtība	3.2. ekonomikas pamatproblēma; 7.1. izprot ekonomikas būtību, tās vietu un nozīmi citu sociālo zinātņu vidū un uzņēmējspēju veidošanā; 7.2. izprot ekonomikas pamatproblēmu; 7.4. spēj saskatīt ekonomiskās problēmas;	Izprot ekonomikas saikni ar citām zinātnēm. Prot izskaidrot ekonomikas priekšmeta būtību. Prot izšķirt mikroekonomikas un makro- ekonomikas problēmas. Zina un prot lietot jēdzienus: ekonomika, mikroekonomika, makroekonomika. <i>Apzīnās ekonomikas vietu un lomu savā ikdienas dzīvē.</i>	Saskata ekonomiska rakstura problēmas sabiedrības ikdienas dzīvē.	Lietīšķā spēle “Tornis” vai diskusija “Kāpēc es gribu apgūt ekonomiku?”. Mājās intervija no darba burtnīcas.	Spēle “Tornis” Jakovļevs P. <i>Ekonomika. Uzdevumi un lietīšķās spēles</i> – Rīga: RaKa, 1998. 5. lpp.
2.	1.2. Vēlmes un vajadzības Ražošana (preces un pakalpo- jumi, preču iedalījums). Ekonomi- kas pamat- jautājumi	4.1. ekonomikas pamatjautājumi; 7.1. izprot ekonomikas būtību, pētāmos jautājumus;	Zina cilvēku vēlmju un vajadzību iedalījumu un ekonomiskās vajadzības. Izprot vēlmju un vajadzību neierobežotību. Prot klasificēt vajadzības pēc to nozīmīguma. Zina un prot lietot jēdzienus: preces un pakalpojumi. Prot izšķirt pirmās nepieciešamības preces un luksusa preces. Zina un prot lietot jēdzienu: ekonomikas pamatjautājumi.	Raksturo vajadzības ietekmējošos faktorus; klasificē savas vēlmes. Analizē un grupē ikdienā patērētās preces un pakalpojumus.	Mājas darba prezentācija “Ar ko nodarbojas ekonomisti?”. Diskusija “Kāpēc cilvēku vajadzības ir atšķirīgas?”. Grupu darbs – biznesa idejas prezentācija, atbildot uz jautājumiem: Ko? Kā? Kas?	

3.	1.3. Ekonomiskie resursi, samaksa par resursiem	4.18. ekonomiskie resursi, to efektīva izmantošana; 8.25. diskutē par Latvijas ekonomiskajiem resursiem un to izmantošanas efektivitāti;	Zina ekonomisko resursu klasifikāciju un ražošanas faktorus. Prot noteikt un sagrupēt konkrētā ražošanā iesaistītos ražošanas faktorus.	<i>Izvērtē dažādu ekonomisko resursu pieejamību konkrētajos apstākļos (savā pagastā, pilsētā, Latvijā).</i>	Lekcija, diskusija “Cik ilgam laikam pietiks resursi?”. Vielas nostiprināšanai – aktivitāte “Sagrupē resursus”. Mājās – “Kā Latvija izmanto savus ierobežotos resursus?”.	Aktivitāte “Sagrupē resursus” Bikse V., Gineite A., Kullesā I. u. c. <i>Ekonomikas pamatprincipi. Aktīvās mācību metodes</i> . Skolotāja grāmata. – Rīga: Zvaigzne, 1999. – 9. lpp.
4.	1.4. Efektīva resursu izmantošana	4.18. ekonomiskie resursi, to efektīva izmantošana; 8.24. izprot efektīvas resursu izmantošanas nozīmi; 8.25. diskutē par Latvijas ekonomiskajiem resursiem un to izmantošanas efektivitāti; 10.3. apzinās taupīgas resursu izmantošanas lomu valsts ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanā un spēj pieņemt efektīvu lēmumu par rīcībā esošo resursu izmantošanu, kas pamatots uz argumentētu analīzi;	Prot pieņemt lēmumu par efektīvu resursu izmantošanu. Prot raksturot Latvijas ekonomiskos resursus un to izmantošanas efektivitāti. <i>Apzinās saprātīgas resursu izmantošanas lomu valsts ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanā un spēj pieņemt efektīvu lēmumu par rīcībā esošo resursu izmantošanu, kas pamatots uz argumentētu analīzi.</i>	Analizē dažādu ekonomisko resursu izmantošanas efektivitāti konkrētajos apstākļos (savā pagastā, pilsētā, Latvijā).	Diskusija “Kā Latvija izmanto savus ierobežotos resursus?” – izmanto Latvijas atlantu, statistikas rādītājus. Radošs darbs – Mājas eseja (10 balles).	

5.	1.5. Izvēles situācija, alternatīvas jēdziens Alternatīvas izmaksas, kompromisa izvēle	3.3. alternatīvas, alternatīvas izmaksas, lēmuma pieņemšana; 7.2. izprot ekonomikas pamatproblēmu, prot izvērtēt alternatīvas un pieņemt ekonomisku lēmumu;	Zina un prot lietot jēdzienus: izvēles problēma, izvēles situācija, alternatīva. Prot atrast vairākas alternatīvas konkrēta uzdevuma risināšanai. Zina un prot lietot jēdzienus: alternatīvas izmaksas, kompromisa izvēle. Prot noteikt alternatīvas izmaksas.	Analizē alternatīvas izmaksas konkrētās dzīves situācijās no savas pieredzes. <i>Izvērtē savu pieņemto lēmumu efektivitāti konkrētās situācijās.</i>	Pārrunas. Uzdevumu risināšana.	
6.	1.6. Ražošanas iespēju likne	7.2. izprot ekonomikas pamatproblēmu, prot izvērtēt alternatīvas un pieņemt ekonomisku lēmumu; 7.3. izprot, ka, izmantojot ekonomikas modeļus, tiek skaidroti ekonomiskie procesi; 7.5. prot konstruēt ražošanas iespēju likni un noteikt alternatīvas izmaksas, izmantojot šo likni;	Zina un prot lietot jēdzienu: ražošanas iespēju likne. Prot konstruēt ražošanas iespēju likni konkrētā uzdevumā.	<i>Izvērtē savas ekonomiskās iespējas konkrētos piemēros (piemēram, izvērtē divas alternatīvas brīvā laika pavadīšanai).</i>	Uzdevumu risināšana, ekonomisko modeļu veidošana.	
7.	1.7. Ekonomiskās rīcības ievirzes motīvi, efektīva lēmuma pieņemšana	3.3. alternatīvas, alternatīvas izmaksas, lēmuma pieņemšana; 4.2. ekonomiskās rīcības ievirzes motīvi un stimuli; 10.1. izprot ierobežotības problēmu un spēj pieņemt efektīvu lēmumu, kas pamatots uz alternatīvu izvērtēšanu; 10.5. pieņem lēmumu un uzņemas atbildību par savu izvēli dažādās saimnieciskās situācijās;	Prot izdarīt izvēli un pieņemt efektīvu lēmumu. <i>Izprot ierobežotības problēmu un spēj pieņemt efektīvu lēmumu, pamatojoties uz alternatīvu izvērtēšanu.</i>	Veic konkrētas situācijas analīzi un pamato pieņemtā lēmuma efektivitāti (piemēros izmantojamas dažādas simulācijas).	Diskusija “Kā ekonomiskie stimuli ietekmē ekonomisko rīcību?”. Grupu darbs – lēmuma pieņemšana.	

8.	Nodaļas satura apkopojums		Zina, kas ir alternatīvās izmaksas, izvēles situācija, ražošanas resursi.		Lietišķā spēle “Resursu krājumi Saldus rajonā”.	Lietišķā spēle “Resursu krājumi Saldus rajonā”. Bikse V., Gineite A., Kul- lesa I. u. c. <i>Ekonomikas pamatprincipi. Aktīvās mācību metodes. Skolotāja grāmata.</i> – Rīga: Zvaigzne, 1999. – 11. lpp.
9.	Ieskaite	Ekonomikas priekšmets			Pārbaudes darbs	Skolotāju grāmata

3.5.2. Ekonomiskās sistēmas un konkurence (6% – 6 stundas)

Laiks		Standarts	Programmas prasības		Mācību metodes	Skolotāja piezīmes
			Zināšanas un izpratne	Darbība		
1.	2.1. Ekonomiskās sistēmas	4.1. ekonomikas pamatjautājumi un ekonomiskās sistēmas; 4.3. īpašuma tiesības; 8.1. prot raksturot ekonomiskās sistēmas; 8.4. izprot ekonomiskās sistēmas, to nozīmīgākās institūcijas un ekonomisko sistēmu ietekmi uz ražošanas resursu sadali;	Zina jēdzienu: ekonomiskā sistēma. Zina ekonomiskās sistēmas veidus: tradicionālā ekonomika, brīvā tirgus ekonomika, komandekonomika, jauktā ekonomika. Prot raksturot katru ekonomisko sistēmu. Izprot dažādu īpašumu formu atšķirību.	Salīdzina ekonomiskās sistēmas, saskatot priekšrocības un trūkumus.	Pārrunas, situācijas analīze vai lomu spēle “Ekonomiskās sistēmas” (skolēni grupās iepazīstas ar teorētisko materiālu par vienu no sistēmām un pēc tam izspēlē situāciju, piemēram, medījuma sadale tradicionālajā ekonomikā vai darbu sadale kolhozā komandekonomikā).	
2.	2.2. Mūsdienu ekonomiskās sistēmas, Latvijas ekonomiskā sistēma	4.1. ekonomikas pamatjautājumi un ekonomiskās sistēmas; 8.2. analizē un raksturo Latvijā pastāvošo ekonomisko sistēmu;	Prot raksturot Latvijā pastāvošo ekonomisko sistēmu.	Pēta valsts un tirgus ietekmes īpatsvaru dažādu jautājumu risināšanā. <i>Izvērtē valsts un tirgus ietekmes īpatsvaru konkrētās situācijās.</i>	Pārrunas. Situāciju analīze. Diskusija “Kas ir uz zināšanām balstīta ekonomika?”.	http://www.csb.gov.lv

3.	2.3. Tirgus veidi. Tirgus dalībnieki, vienkāršots tirgus modelis	4.7. tirgus dalībnieki; 8.6. prot raksturot dažādus tirgus veidus, salīdzināt tos un analizēt katra veida priekšrocības un nepilnības; 7.3. izprot, ka, izmantojot ekonomikas modeļus, tiek skaidroti ekonomiskie procesi; 8.3. izprot un raksturo vienkāršotu riņķveida plūsmas modeli; 10.5. pieņem lēmumu un uzņemas atbildību par savu izvēli dažādās saimnieciskās situācijās;	Zina un prot lietot jēdzienus: tirgus, tirgus dalībnieki, vienkāršots tirgus modelis, tirgus veidi. Prot raksturot dažādus tirgus veidus un salīdzināt tos. Salīdzina katra tirgus veida priekšrocības un trūkumus. Prot izveidot vienkāršotu riņķveida plūsmas modeli un izskaidrot preču un naudas plūsmu tajā. <i>Izprot un apzinās katra ekonomiskās sistēmas dalībnieka vietu un lomu, spēj paust argumentētu viedokli par to.</i>	Raksturo dažādus tirgus Latvijā (piemēram, darbaspēka tirgus, resursu tirgus, vērtspapīru tirgus, valūtas tirgus). Izskaidro vienkāršotu riņķveida plūsmas modeli ar piemēriem no ikdienas sadzīves.	Pārrunas. Ekonomiskā modeļa analīze.	
4.–5.	2.4. Konkurence un tās veidi	4.8. konkurence, tirgus veidi un struktūra; 8.7. zina konkurences veidus un to ietekmi uz tirgus dalībniekiem;	Zina konkurences jēdzienus: monopols, oligopols, monopolistiskā konkurence, pilnīgā konkurence. Prot raksturot dažādus konkurences veidus, salīdzināt tos. Prot noteikt konkurences veidu konkrētā tirgū, pamatojoties uz doto informāciju.	Pēta konkurences veidus dažādu konkrētu preču un pakalpojumu tirgos Latvijā. Analizē priekšrocības un trūkumus.	Pārrunas. Situāciju analīze.	
6.	Ieskaite				Pārbaudes darbs	Skolotāju grāmata

3.5.3. Patērētāja rīcība (12% – 12 stundas)

3.1. Indivīds kā patērētājs

Laiks		Standarts	Programmas prasības		Mācību metodes	Skolotāja piezīmes
			Zināšanas un izpratne	Darbība		
1.	3.1. Ģimenes budžets	7.11. prot veidot personisko budžetu, plānot izdevumus un izdarīt izvēli tirgū;	Zina un prot lietot jēdzienus: ģimenes budžets, ienākumi, ienākumu avoti, izdevumi. Zina Engela likumu. Prot plānot un sabalansēt savu un ģimenes budžetu.	Plāno savu personīgo nedēļas budžetu.	Pārrunas. Aktivitāte “Manas ģimenes ienākumu veidi” vai lietišķā spēle “Ģimene”. Situāciju analīze.	Aktivitāte “Manas ģimenes ienākumu veidi” Bikse V., Gineite A., Kulles I. u. c. <i>Ekonomikas pamatprincipi. Aktīvās mācību metodes. Skolotāja grāmata.</i> – Rīga: Zvaigzne, 1999. – 14. lpp. Lietišķā spēle. Jakovļevs, P. <i>Ekonomika. Uzdevumi un lietišķās spēles.</i> – Rīga: RaKa, 2004. – 71. lpp. CD. Mācību līdzeklis. <i>Naudas mācība.</i> Izdevis naudas plānošanas centrs, 2009. gadā, sadaļa <i>Budžeta plānošana</i>
2.	3.2. Kredīts, kredītu veidi, vienkāršie procenti	7.17. apzinās un novērtē savas rīcības iespējas naudas tirgū;	Zina jēdzienu: kredīts. Zina kredīta veidus. Prot izvēlēties izdevīgāko kredīta piedāvājumu. Aprēķina kredīta procentus (vienkāršos). Prot sastādīt kredīta atmaksāšanas plānu.	Analizē konkrētu banku piedāvāto kredītu nosacījumus, salīdzina tos.	Pārrunas. Uzdevumu risināšana. Informācijas ieguve un analīze.	CD. Mācību līdzeklis. <i>Naudas mācība.</i> Izdevis Naudas plānošanas centrs, 2009. gadā, sadaļa <i>Kredīts. Kredītu veidi</i>
3.	3.3. Studiju un studējošā kredīts		Prot izvēlēties izdevīgāko kredīta piedāvājumu.	Iepazīst studējošā un studiju kredītu nosacījumus. Analizē konkrētu banku piedāvāto kredītu nosacījumus, salīdzina tos.	Praktiskais darbs, izmantojot interneta resursus – uzdevums darba burtņīcā.	

4.	3.4. Noguldījumi	7.15. izprot, kas ir ietaupījumi un kur tos uzkrāt; 7.17. apzinās un novērtē savas rīcības iespējas naudas, vērtspapīru un apdrošināšanas tirgū;	Zina noguldījuma veidus. Aprēķina kredīta procentus (vienkāršos un saliktos). Prot izvēlēties izdevīgāko noguldījuma piedāvājumu un aprēķināt ieguvumu no noguldījuma.	Analizē konkrētus kredītiestāžu noguldījumu piedāvājumus, salīdzina tos.	Pārrunas. Lietišķā spēle “Noguldījumi bankās”. Informācijas ieguve un analīze.	Lietišķā spēle “Noguldījumi bankās” Jakovļevs P. <i>Ekonomika. Uzdevumi un lietišķās spēles.</i> – Rīga: RaKa, 2004. – 48. lpp. CD. Mācību līdzeklis. <i>Naudas mācība.</i> Izdevis Naudas plānošanas centrs, 2009. gadā, sadaļa <i>Naudas uzkrāšana</i>
5.	3.5. Vērtspapīri Rīgas Fondu birža	7.15. izprot, kas ir ietaupījumi un kur tos uzkrāt; 7.17. apzinās un novērtē savas rīcības iespējas vērtspapīru tirgū;	Zina jēdzienu: vērtspapīri. Zina vērtspapīru veidus. Prot izšķirt dažādus vērtspapīru veidus un prognozēt ieguvumu no ieguldījumiem vērtspapīros. Zina jēdzienu: birža. Zina biržas funkcijas. Prot atrast informāciju par vērtspapīriem Rīgas Fondu biržas sarakstos. Aprēķina peļņu vai zaudējumus no ieguldījumiem vērtspapīros.	Iepazīstas ar Rīgas Fondu biržas darbību.	Pārrunas. Lietišķā spēle “Birža”. Uzdevumu risināšana.	<i>Materiali par Rīgas Fondu biržu</i> – http://www.rfb.lv Lietišķā spēle “Birža”. Jakovļevs P. <i>Ekonomika. Uzdevumi un lietišķās spēles.</i> – Rīga: RaKa, 2004. – 75. lpp. CD. Mācību līdzeklis. <i>Naudas mācība.</i> Izdevis Naudas plānošanas centrs, 2009. gadā, sadaļa <i>Vērtspapīri. Vērtspapīru indeksi</i>
6.	3.6. Ieguldījumi	3.4.4. indivīds kā ieguldītājs; 7.15. izprot, kas ir ietaupījumi un kur tos uzkrāt; 7.16. izprot dažādu fondu būtību, piemēram, apdrošināšanas, pensiju un ieguldījuma fondu;	Zina un prot lietot jēdzienus: ieguldījumi, savstarpējie fondi. Prot izvērtēt līdzekļu ieguldīšanas iespējas, salīdzināt tās un noteikt izdevīgāko. Izskaidro dažādu fondu lomu (piemēram, pensiju fondu).	Analizē dažādus ieguldījumu veidus, salīdzina tos.	Pārrunas. Informācijas ieguve un analīze.	
7.	3.7. Tava pensija	7.16. izprot dažādu fondu būtību, piemēram, pensiju fondu;	Zina, kādi ir pensiju līmeņi, prot iegūt informāciju par pensiju fondiem, to ieguldījuma plāniem, pamatot pensiju plāna izvēli.	Izskata konkrētu pensiju fondu piedāvājumus, salīdzina tos.	Diskusija. Situāciju analīze. Informācijas ieguve un analīze.	

8.	3.8. Apdrošināšana	7.16. izprot dažādu fondu būtību, piemēram, apdrošināšanas, pensiju un ieguldījuma fondu; 7.17. apzinās un novērtē savas rīcības iespējas naudas, vērtspapīru un apdrošināšanas tirgū;	Zina jēdzienu: apdrošināšana. Zina apdrošināšanas veidus. Izprot apdrošināšanas lomu. Prot salīdzināt dažādus apdrošināšanas piedāvājumus un izvērtēt tos atbilstoši situācijai.	Izkata konkrētus apdrošināšanas kompāniju piedāvājumus, salīdzina tos.	Pārrunas. Lietišķā spēle “Apdrošināšana”. Situāciju analīze.	Lietišķā spēle. Jakovļevs P. <i>Ekonomika. Uzdevumi un lietišķās spēles.</i> – Rīga: RaKa, 2004. – 68. lpp. CD. Mācību līdzeklis. <i>Naudas mācība.</i> Izdevis Naudas plānošanas centrs, 2009. gadā, sadaļa <i>Apdrošināšana</i>
9.	3.9. Derīgums		Zina un prot lietot jēdzienus: galējais derīgums, kopējais derīgums. Izprot galējā derīguma mazināšanās likumu.	<i>Izvērtē derīgumu konkrētās dzīves situācijās.</i>	Pārrunas. Uzdevumu risināšana.	
10.	3.10. Patērētāju tiesības un pienākumi	7.12. zina patērētāju tiesības un prot rīkoties atbilstoši tajās noteiktajai kārtībai; 8.12. zina jēdzienu “intelektuālais īpašums” un tā iedalījumu;	Zina jēdzienus: patērētāju tiesības, intelektuālais īpašums. Zina intelektuālā īpašuma veidus. Izprot autortiesību lomu un būtību. Prot rīkoties atbilstoši patērētāju tiesību aizsardzības likumā noteiktajai kārtībai.	Plāno darbību konkrētās situācijās, kas saistītas ar intelektuālā īpašuma vai patērētāju tiesību pārkāpumiem.	Informācijas analīze – darbs internetā vai ar patērētāju tiesību aizsardzības likumu. Pārrunas.	http://www.likumi.lv/
11.	Nodaļas satura apkopojums				Tikšanās ar patērētāju tiesību aizsardzības institūciju darbiniekiem vai apdrošināšanas firmas darbinieku, vai bankas darbinieku.	
12.	Ieskaite				Pārbaudes darbs.	Skolotāju grāmata.

3.5.4. Pieprasījums, piedāvājums, tirgus līdzsvars (11% – 11 stundas)

4.9. Pieprasījums, piedāvājums un cena

Laiks		Standarts	Programmas prasības		Mācību metodes	Skolotāja piezīmes
			Zināšanas un izpratne	Darbība		
1.	4.1. Pieprasījums (grafiks, likums)	8.8. prot, izmantojot doto informāciju, izveidot pieprasījuma tabulu, uzzīmēt grafiku;	Zina un prot lietot jēdzienus: pieprasījums, pieprasītais daudzums, pieprasījuma grafiks, pieprasījuma likums. Prot izveidot pieprasījuma tabulu un uzzīmēt pieprasījuma grafiku, izmantojot doto informāciju.	Pēta pieprasījuma likuma darbību ikdienas dzīves situācijās, piemēram, atlaižu akcijas.	Pārrunas, situāciju analīze, uzdevumu risināšana, modeļu veidošana.	
2.	4.2. Pieprasījuma izmaiņas ietekmējošie faktori	8.9. izprot dažādu faktoru ietekmi uz pieprasījumu;	Zina pieprasījuma izmaiņas ietekmējošos faktorus. Izprot aizvietošanas un ienākumu efektu. Prot prognozēt dažādu faktoru ietekmi uz pieprasījumu vai pieprasīto daudzumu, atspoguļot šīs izmaiņas grafiski.	Analizē konkrētas situācijas, kurās dažādi faktori ietekmē konkrētu preču pieprasījumu.	Pārrunas, situāciju analīze, uzdevumu risināšana, modeļu veidošana.	
3.	4.3. Piedāvājums (grafiks, likums)	8.8. prot, izmantojot doto informāciju, izveidot piedāvājuma tabulu, uzzīmēt grafiku;	Zina un prot lietot jēdzienus: piedāvājums, piedāvātais daudzums, piedāvājuma grafiks, piedāvājuma likums. Prot izveidot piedāvājuma tabulu, uzzīmēt piedāvājuma grafiku, izmantojot doto informāciju.	Pēta piedāvājuma likuma darbību ikdienas dzīves situācijās.	Pārrunas, situāciju analīze, uzdevumu risināšana, modeļu veidošana.	
4.	4.4. Piedāvājuma izmaiņas ietekmējošie faktori	8.9. izprot dažādu faktoru ietekmi uz piedāvājumu;	Zina piedāvājuma izmaiņas ietekmējošos faktorus un izprot šo izmaiņu grafisko attēlojumu. Prot prognozēt dažādu faktoru ietekmi uz piedāvājumu vai piedāvāto daudzumu un atspoguļot šīs izmaiņas grafiski.	Analizē konkrētas situācijas, kurās dažādi faktori ietekmē konkrētu preču piedāvājumu.	Pārrunas. Situāciju analīze. Uzdevumu risināšana, modeļu veidošana.	

5.–6.	4.5. Tirgus līdzsvars	8.8. prot, izmantojot doto informāciju, izveidot pieprasījuma un piedāvājuma tabulu, uzzīmēt grafikus un noteikt līdzsvara cenu;	Zina un prot lietot jēdzienus: tirgus līdzsvars, līdzsvara cena. Prot, izmantojot doto informāciju, noteikt tirgus līdzsvara cenu un tai atbilstošo pārdošanas apjomu. Prot aprēķināt pārdevēju ienākumus, pastāvot dažādām cenām, ja ir dota informācija par pieprasījumu un piedāvājumu (tabulā vai grafikā).	Pēta līdzsvara cenas veidošanos, imitējot tirgus situāciju.	Pārrunas. Situāciju analīze. Uzdevumu risināšana, modeļu veidošana. Lietišķā spēle “Tirgus”	Lietišķā spēle. Jakovļevs P. <i>Ekonomika. Uzdevumi un lietišķās spēles.</i> – Rīga: RaKa, 2004. – 21. lpp.
7.	4.6. Ārpus cenas faktoru ietekme uz tirgus līdzsvaru	8.9. izprot dažādu faktoru ietekmi uz pieprasījumu, piedāvājumu un preces cenu;	Prot prognozēt pieprasījuma un piedāvājuma izmaiņu ietekmi uz tirgus līdzsvara cenu.	Analizē dažādu faktoru ietekmi uz tirgus līdzsvaru.	Pārrunas. Situāciju analīze. Uzdevumu risināšana, modeļu veidošana.	
8.	4.7. Cenas griesti, cenas grīda	8.9. izprot dažādu faktoru ietekmi uz pieprasījumu, piedāvājumu un preces cenu;	Zina un prot lietot jēdzienus: cenas griesti un cenas grīda. Prot paredzēt tirgus regulēšanas sekas.	Analizē konkrētus piemērus (piemēram, valsts noteikta graudu iepirkuma cena), kuros veidojas cenas grīda vai cenas griesti.	Pārrunas. Situāciju analīze. Uzdevumu risināšana, modeļu veidošana	
9.	4.8. Pieprasījuma elastīgums	8.9. izprot dažādu faktoru ietekmi uz pieprasījumu;	Zina un prot lietot jēdzienus: pieprasījuma (cenas) elastīgums, absolūti elastīgs pieprasījums, absolūti neelastīgs pieprasījums, vienādots elastīgums. Prot aprēķināt pieprasījuma elastīguma koeficientu. Prot, izmantojot pieprasījuma elastīguma koeficientu, prognozēt, kā cenas izmaiņas ietekmēs pieprasīto daudzumu.	Pēta preču cenu izmaiņu ietekmi uz pieprasīto daudzumu konkrētos piemēros.	Pārrunas. Situāciju analīze. Uzdevumu risināšana.	
10.	Nodaļas satura apkopojums				Uzdevumu risināšana. Situāciju attēlošana ar modeļiem.	
11.	Ieskaite				Pārbaudes darbs.	Skolotāju grāmata.

3.5.5. Uzņēmums un komercdarbība (7% – 7 stundas)

3.4.3. Indivīds kā ražotājs

Laiks		Standarts	Programmas prasības		Mācību metodes	Skolotāja piezīmes
			Zināšanas un izpratne	Darbība		
1.	5.1. Komercdarbība, tās or-ganizēšana	3.1. uzņēmējspējas; 8.10. izprot, kas ir uzņēmējdarbība un komercdarbība;	Zina jēdzienu: komercdarbība.	Iepazīst veiksmīgus uzņēmējus. <i>Veido "savu biznesa ideju".</i> Analizē komercdarbības vidi savā pagastā, pilsētā, Latvijā.	Pārrunas. Darbs grupās internetā – uzdevums darba burtnīcā. Skolēniem mājas uzdevums – izveidot prezentāciju "Veiksmīgs uzņēmējs" (prezentēs nodaļas noslēguma stundā) vai maza uzņēmuma īpašnieka intervija.	
2.	5.2. Komercdarbības formas	4.3. īpašuma tiesības; 7.18. atzīst ētikas nozīmi dažādās konkurences formās ekonomikā; 8.11. zina komercdarbības juridiskās formas Latvijā un analizē to priekšrocības un nepilnības; 8.13. izprot, ka intelektuālā īpašuma apzināšana katrā uzņēmumā, kā arī tā aizsardzība ir ilglaicīgas un veiksmīgas uzņēmējdarbības priekšnoteikums; 7.18. atzīst ētikas nozīmi dažādās konkurences formās ekonomikā; 10.4. prot saskatīt iespējas iesaistīties komercdarbībā kā darba devējs, darba ņēmējs vai pašnodarbinātais;	Zina komercdarbības veidus, tās priekšrocības un trūkumus. Prot raksturot komercdarbības formu priekšrocības un trūkumus. Zina dažādas īpašuma formas. Izprot intelektuālā īpašuma lomu komercdarbībā. <i>Apzinās komercdarbības lomu valsts tautsaimniecībā un izvērtē savu lomu tās attīstībā.</i>	Pēta komercdarbības darbības formu daudzveidību savā pagastā, pilsētā, Latvijā.	Pārrunas. Situāciju analīze. Uzdevumu izpilde darba burtnīcā.	

3.	5.3. Uzņēmuma finanses un finansēšanas avoti	4.11. uzņēmuma līdzekļi; 8.14. izprot jēdzienu “uzņēmuma līdzekļi”; 8.15. zina uzņēmuma līdzekļu iedalījumu veidus;	Zina jēdzienu: uzņēmuma līdzekļi. Zina uzņēmuma līdzekļu veidus: pamatlīdzekļi un apgrozāmie līdzekļi. Prot sagrupēt uzņēmuma līdzekļus pamatlīdzekļos un apgrozāmajos līdzekļos.	Pēta pamatlīdzekļu un apgrozāmo līdzekļu lomu uzņēmumā. Plāno “sava uzņēmuma līdzekļus”.	Pārrunas. Uzdevumu risināšana. Lietišķā spēle “Baņķieri”.	Lietišķā spēle. Jakovļevs, P. <i>Ekonomika. Uzdevumi un lietišķās spēles.</i> – Rīga: RaKa, 2004. – 100. lpp.
4.	5.4. Grāmatvedī- bas būtība un uzdevumi	8.15. zina uzņēmuma līdzekļu iedalījumu veidus un to atspoguļojumu bilancē;	Zina un prot lietot jēdzienus: grāmatvedības bilance, aktīvs, pasīvs. Prot sadalīt līdzekļus aktīvos un pasīvos.	Grupē aktīvus un pasīvus līdzekļus konkrētā piemērā.	Uzdevumu risināšana. Piemēru analīze.	
5.	5.5. Komerccar- bības riski un darbības beigšana		Zina, kas ir maksātnespēja, sanācija, bankrots. Prot novērtēt komerccarbības riskus. Zina, kas ir biznesa plāns.	Izstrādā biznesa ideju.	Pārrunas. Situāciju analīze.	
6.	Nodaļas satura apkopojums	3.1. uzņēmējspējas;			Skolēnu prezentācijas “Veiksmīgi uzņēmēji” vai praktiskais darbs “Manas uzņēmējspējas”.	
7.	Ieskaite				Pārbaudes darbs.	Skolotāju grāmata.

3.5.6. Ražošana un tirgzinības (9% – 9 stundas)

Laiks		Standarts	Programmas prasības		Mācību metodes	Skolotāja piezīmes
			Zināšanas un izpratne	Darbība		
1.	6.1. Ražošanas būtība, ražošanas izmaksas	4.5. ražošana, darba dalīšana, specializācija un maiņa; 4.13. ražošanas izmaksas un peļņa; 8.17. zina ražošanas izmaksu veidus, prot tos aprēķināt un izmantot ražošanas lēmumu pieņemšanā;	Zina jēdzienus: ražošana, ražošanas izmaksas – pastāvīgās, mainīgās, kopējās, vidējās, galējās. Prot sagrupēt ražošanas izmaksas pastāvīgajās un mainīgajās. Prot aprēķināt ražošanas izmaksas.	Grupē ražošanas izmaksas konkrētos piemēros. Plāno “sava uzņēmuma” izmaksas.	Lietišķā spēle “Ražošanas izmaksas”. Pārrunas. Uzdevumu risināšana.	
2.	6.2. Peļņa	4.13. ražošanas izmaksas un peļņa; 8.18. izprot atšķirību starp uzņēmuma grāmatvedības un ekonomisko peļņu, prot tās aprēķināt;	Zina un prot lietot jēdzienus: uzņēmuma ieņēmumi – kopējie un galējie, uzņēmuma peļņa – kopējā, galējā. Prot aprēķināt uzņēmuma ieņēmumus un uzņēmuma peļņu (kopējo un galējo).		Pārrunas. Uzdevumu risināšana.	
3.	6.3. Peļņas maksimizēšana pilnīgas konkurences apstākļos. Ražošanas turpināšana vai pārtraukšana		Prot noteikt uzņēmuma optimālo ražošanas apjomu, slēgt uzņēmumu vai strādāt ar zaudējumiem.		Pārrunas. Uzdevumu risināšana.	
4.	6.4. Grāmatvedības un ekonomiskā peļņa	4.13. ražošanas izmaksas un peļņa; 8.18. izprot atšķirību starp uzņēmuma grāmatvedības un ekonomisko peļņu, prot tās aprēķināt;	Zina jēdzienu “ekonomiskā peļņa”. Prot aprēķināt uzņēmuma ekonomisko peļņu. Prot prognozēt, vai plānotā komercdarbība ir izdevīga.	<i>Izvērtē komercdarbības izdevīgumu konkrētos piemēros.</i>	Pārrunas. Uzdevumu risināšana.	

5.	6.5. Darba ražīgums	4.12. produktivitāte; 8.16. prot aprēķināt darba ražīgumu un izvērtēt tā lomu uzņēmuma produktivitātes paaugstināšanā;	Zina un prot lietot jēdzienu: darba ražīgums. Zina darba ražīguma ietekmējošos faktorus. Prot aprēķināt darba ražīgumu.	Analizē dažādu faktoru ietekmi uz darba ražīgumu.	Pārrunas. Lietišķā spēle “Picērija”. Uzdevumu risināšana. Diskusija “Kā uzņemu- mam celt darba ražīgumu?”	Lietišķā spēle. Siņicins M. <i>Ekonomika. Skolotāja grāmata.</i> – Rīga: RaKa, 2009. – 53. lpp.
6.	6.6. Ievads tirgvedībā	4.16. tirgzinības; 8.19. izprot tirgzinības lomu uzņēmējdarbībā un zina tās pamatelementus;	Zina un prot lietot jēdzienus: ekonomikas pamatjautājumi, tirgvedība, tās pamatelementi. Izprot tirgvedības lomu ekonomikā.	Pēta konkrētus piemērus atbilstoši tirgvedības pamatelementiem.	Pārrunas. Situāciju analīze.	
7.	6.7. Reklāma		Zina un prot lietot jēdzienu: reklāma. Zina reklāmas veidus. Prot izskaidrot reklāmas mērķi un līdzekļus.	Analizē konkrētus tirgvedības piemērus un to ietekmi uz patērētāju.	Pārrunas. Praktiskais darbs “Reklāmas analīze” vai reklāmas izveide. Lietišķā spēle “Ražošana un reklāma”.	Lietišķā spēle. Jakovļevs P. <i>Ekonomika. Uzdevumi un lietišķās spēles.</i> – Rīga: RaKa, 2004. – 124. lpp.
8.	Nodaļas satura apkopojums				Tikšanās ar uzņēmēju vai ekskursija uz vietējo uzņēmumu.	
9.	Ieskaite				Pārbaudes darbs.	Skolotāja grāmata.

3.5.7. Darbs un atalgojums (10% – 10 stundas)

3.4.1. Individā rīcība darba tirgū

Laiks		Standarts	Programmas prasības		Mācību metodes	Skolotāja piezīmes
			Zināšanas un izpratne	Darbība		
1.	7.1. Iedzīvotāju sastāvs un nodarbinātība	7.7. izprot, kā darbojas darba tirgus, kas ir darbaspēks (ekonomiski aktīvie iedzīvotāji) un nodarbinātība;	Zina un prot lietot jēdzienus: darba resursi, ekonomiski aktīvie iedzīvotāji, darba spējīgie iedzīvotāji. Prot, izmantojot dotos datus, noteikt ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitu; aprēķināt nodarbinātības līmeni.	Analizē situāciju Latvijas darbaspēka tirgū. Pēta nodarbinātību ietekmējošos faktorus.	Pārrunas. Informācijas analīze. Uzdevumu risināšana.	
2.	7.2. Darba tirgus	7.7. izprot, kā darbojas darba tirgus, kas ir darbaspēks (ekonomiski aktīvie iedzīvotāji) un nodarbinātība;	Zina, kas ir darba resursu pieprasījums un piedāvājums.	Pēta nodarbinātību ietekmējošos faktorus.	Pārrunas. Uzdevumu risināšana. Konkrētu situāciju analīze.	
3.	7.3. Darba samaksa. Darba algas aprēķins	7.14. izprot darba algu formas un prot aprēķināt neto darba algu;	Zina darba samaksas jēdzienu, darba algas formas. Prot noteikt konkrētai situācijai atbilstošāko darba algas formu. Zina neto darba algas aprēķina algoritmu. Prot aprēķināt neto darba algu, ja zināma bruto darba alga.	Analizē dažādu darba algas formu priekšrocības un trūkumus, izvēlas konkrētai situācijai piemērotāko darba algas formu. Novērtē tirgus spēkus un ārpustirgus faktoru ietekmi uz algām.	Pārrunas. Lietišķā spēle “Darba tirgus”. Uzdevumu risināšana.	Lietišķā spēle “Darba tirgus”. Bikse V., Gineite A., Kul-lesā I. u. c. <i>Ekonomikas pamatprincipi. Aktivās mācību metodes. Skolotāja grāmata.</i> – Rīga: Zvaigzne, 1999. – 20. lpp.

4.–5.	7.4. Iesaistīšanās darba tirgū	7.13. zina, kas ir darba devējs, darba ņēmējs un pašnodarbinātais, izprot viņu lomu ražošanā un ienākumu veidošanās principus; 10.2. analizē izvēles iespēju – kļūt par darba devēju vai darba ņēmēju – un ir gatavs iesaistīties darba tirgū vienā no šīm lomām, apzinoties savas tiesības un pienākumus; 10.4. prot saskatīt iespējas iesaistīties komercdarbībā kā darba devējs, darba ņēmējs vai pašnodarbinātais;	Zina, kas ir: darba līgums; motivācijas vēstule; dzīves gājuma apraksts (CV); darba intervija. Prot uzrakstīt CV un motivācijas vēstuli atbilstoši darba piedāvājumam. <i>Apzīnās izveles iespēju – kļūt par darba devēju vai darba ņēmēju – un ir gatavs iesaistīties darba tirgū vienā no šīm lomām, izprotot savas tiesības un pienākumus.</i>	Veido konkrētam darba piedāvājumam atbilstošu motivācijas vēstuli un CV. Pedalās darba intervijas imitācijā. Izsaka savu viedokli par koplīguma nozīmi.	Informācijas ieguve, darbs ar interneta resursiem. Praktiskais darbs – CV, motivācijas vēstule, darba līgums. Lomu spēle “Darba intervija”.	
6.	7.5. Bezdarbs, tā formas Bezdarbnie- ku tiesības un pienākumi	7.9. izprot, kas ir bezdarbs, bezdarba formas, un prot rast risinājumu bezdarba situācijā; 5.8.5. pilnīga nodarbinātība; 9.9. izprot, kas ir pilnīga nodarbinātība;	Zina un prot lietot jēdzienus: nodarbinātība, bezdarbs, bezdarba formas. Prot noteikt bezdarba formas, pamatojoties uz situācijas aprakstu. Prot aprēķināt bezdarba līmeni, izmantojot dotos datus. Zina un prot lietot jēdzienus: bezdarbnieks, bezdarbnieka tiesības un pienākumi. Zina pilnīgas nodarbinātības līmeņa jēgu ekonomikā.	Analizē bezdarba līmeņa dinamiku savā pagastā, pilsētā, Latvijā. Analizē bezdarbnieku iespējas iesaistīties darbaspēka tirgū.	Pārrunas. Aktivitāte “Frikcionālais un sezonālais bezdarbs”, “Strukturālais un cikliskais bezdarbs”. Informācijas iegūšana un analīze. Uzdevumu risināšana.	Aktivitāte “Frikcionālais un sezonālais bezdarbs”. Bikse V., Gineite A., Kul-lesa I. u. c. <i>Ekonomikas pamatprincipi. Aktivās mācību metodes. Skolotāja grāmata.</i> – Rīga: Zvaigzne, 1999. – 67. lpp. Aktivitāte “Strukturālais un cikliskais bezdarbs”. Bikse V., Gineite A., Kul-lesa I. u. c. <i>Ekonomikas pamatprincipi. Aktivās mācību metodes. Skolotāja grāmata.</i> – Rīga: Zvaigzne, 1999. – 76. lpp.

7.	7.6. Valsts un arodbiedrības loma darba tirgū	7.10. izprot sociālā dialoga un arodbiedrību nozīmi darba tirgū;	Zina jēdzienu: arodbiedrība. Izprot arodbiedrību lomu darba tirgū.	Analizē arodbiedrību lomu konkrētās situācijās, piemēram, piketos, streikos.	Pārrunas. Konkrētu situāciju analīze. Praktiskais darbs – priekšlikumi koplīguma izveidei.	
8.	7.7. Latvijas darba tirgus raksturojums	7.8. zina darba veidus, darbinieku kvalifikāciju, darba apstākļus, izaugsmes iespējas un pamatprasības, lai iesaistītos darba tirgū;	Zina situāciju Latvijas darba tirgū – var novērtēt bezdarba līmeni un nodarbinātības līmeni. Prot raksturot Latvijas darba tirgus pieprasījuma un piedāvājuma tendences un problēmas.	<i>Izvērtē dažādu profesiju pieprasījumu vietējā darba tirgū, izmantojot statistikas datus, preses publikācijas un citus avotus.</i>	Informācijas analīze. Diskusija “Latvijas darba tirgus situācija un prognozes”.	
9.	Nodaļas saturs apkopojums				Tikšanās ar darba devēju (kādu darbinieku gribu savā uzņēmumā/iestādē) vai Valsts nodarbinātības aģentūras darbinieku.	
10.	Ieskaite				Pārbaudes darbs.	Skolotāju grāmata.

3.5.8. Nauda un finanšu sektors (7% – 7 stundas)

Laiks		Standarts	Programmas prasības		Mācību metodes	Skolotāja piezīmes
			Zināšanas un izpratne	Darbība		
1.	8.1. Nauda, tās veidi, funkcijas	4.6. nauda, tās veidi, funkcijas; 8.5. zina naudas veidus, funkcijas un izprot naudas lomu ekonomikā;	Zina un prot lietot jēdzienus: nauda, naudas veidi. Prot sagrupēt maksāšanas līdzekļus pa naudas veidiem. Zina naudas funkcijas. Prot noteikt konkrētai situācijai atbilstošu naudas funkciju.	Pēta konkrētu naudas veidu aktualitāti mūsdienās. Novērtē kādas preces atbilstību naudas funkciju veikšanai.	Pārrunas. Uzdevumu izpilde darba burtnīcā.	CD. Mācību līdzeklis. <i>Naudas mācība</i> . Izdevis Naudas plānošanas centrs, 2009. gadā, sadaļa <i>Naudas vēsture un tās izcelsme</i> . Informācija http://www.bank.lv
2.	8.2. Naudas pieprasījums un piedāvājums	9.12. izprot naudas tirgus darbību;	Zina un prot lietot jēdzienus: naudas pieprasījums, naudas piedāvājums. Zina Ērvinga Fišera vienādojumu, naudas vērtību, naudas pieprasījuma un piedāvājuma elementus un tos ietekmējošos faktorus. Prot veikt aprēķinus, izmantojot Ērvinga Fišera vienādojumu; aprēķināt naudas piedāvājuma izmaiņas, ja zināma obligātās rezerves norma.	Pēta naudas aprites ātruma un apgrozībā nepieciešamā naudas daudzuma savstarpējo saistību.	Pārrunas. Datu iegūšana un analīze. Uzdevumu risināšana.	Informācija un dati http://www.bank.lv
3.	8.3. Divu līmeņu banku sistēma. Centrālā Banka	5.10. Centrālās Bankas mērķi un funkcijas; 9.11. izprot banku sistēmas darbību; 9.13. zina Centrālās Bankas lomu un iespējas ekonomiskās aktivitātes regulēšanā;	Zina un prot lietot jēdzienus: banka, divu līmeņu banku sistēma, Centrālā banka. Zina Centrālās bankas funkcijas, obligāto rezervju normu un komercbanku funkcijas. Zina Latvijas Bankas veidošanās vēsturi un darbību mūsdienās.	Pēta divlīmeņu banku sistēmas darbību. Pēta Eiropas Centrālās bankas vietu eirosistēmā	Lekcija. Uzdevumu risināšana. Informācijas ieguve.	Informācija un dati http://www.bank.lv CD. Mācību līdzeklis. <i>Naudas mācība</i> . Izdevis Naudas plānošanas centrs, 2009. gadā, sadaļa <i>Finanšu tirgus un finanšu iestādes</i> .

4.	8.4. Kredītiestādes Kredītiestādes Latvijā Internetbankas	9.11. izprot banku sistēmas darbību; .	Zina un prot lietot jēdzienu: kredītiestāde. Zina kredītiestāžu veidus. Zina Latvijas kredītiestāžu veidus un funkcijas. Prot raksturot dažādu kredītiestāžu darbību un lomu sabiedrības dzīvē. Zina jēdzienu: internetbanka. Izprot internetbankas funkcijas.	Pēta dažādu kredītiestāžu lomu ikdienas dzīvē. Analizē dažādu Latvijas komercbanku un citu kredītiestāžu piedāvātos pakalpojumus, salīdzina tos. Iepazīstas ar vienas vai vairāku banku piedāvātajiem internetbankas pakalpojumiem.	Pārrunas. Uzdevumu risināšana.	
5.		_____bankas piedāvātie pakalpojumi		Analizē dažādu Latvijas komercbanku un citu kredītiestāžu piedāvātos pakalpojumus, salīdzina tos.	Tikšanās ar bankas speciālistu vai praktiskais darbs izmantojot interneta resursus.	
6.	Nodaļas satura apkopojums	Mācību ekskursija uz Latvijas Bankas Apmeklētāju centru.			Iepazīstas ar Latvijas Bankas darbību Apmeklētāju centrā. “Naudas pasaule” vai lietišķā spēle “Pareizi! Nav pareizi!”.	Lietišķā spēle. Bikse V., Gineite A., Kulles I. u. c. <i>Ekonomikas pamatprincipi. Aktīvās mācību metodes. Skolotāja grāmata.</i> – Rīga: Zvaigzne, 1999. – 54. lpp.
7.	Ieskaite				Pārbaudes darbs.	Skolotāju grāmata.

3.5.9. Valsts loma ekonomikā (7% – 7 stundas)

5.2. Valsts loma ekonomikā

Laiks		Standarts	Programmas prasības		Mācību metodes	Skolotāja piezīmes
			Zināšanas un izpratne	Darbība		
1.–3.	9.1. Tirgus nepilnības. Valsts ekonomiskās funkcijas	5.1. tirgus nepilnības; 9.1. izprot tirgus nespēju atrisināt problēmas; 5.3. valdības ekonomiskās funkcijas; 5.4. sabiedriskās preces un pakalpojumi; 5.5. sabiedrības labklājība, nabadzība; 9.2. izprot valsts lomu ekonomikā, tās funkcijas un nepieciešamību nodrošināt iedzīvotājus ar sabiedriski nozīmīgām precēm un pakalpojumiem; 9.3. izprot nabadzības būtību un saskata iespējas, kā paaugstināt sabiedrības labklājību;	Zina un prot lietot jēdzienu “tirgus nepilnības”. Prot atrast to novēršanas vai mazināšanas iespējas un minēt konkrētus piemērus tirgus nepilnībām. Zina valsts funkcijas. Prot raksturot valsts funkcijas ar piemēriem.	Analizē valsts funkciju veikšanu Latvijā, raksturojot ar konkrētiem piemēriem.	Pārrunas. Aktivitāte “Ko nespēj tirgus. Sabiedriskās preces”. Uzdevumi darba burtnīcā. Diskusija “Kas ir nabadzība? Kā to pārvarēt?”	Aktivitāte “Ko nespēj tirgus. Sabiedriskās preces”. Bikse V., Gineite A., Kulles I. u. c. <i>Ekonomikas pamatprincipi. Aktīvās mācību metodes. Skolotāja grāmata.</i> – Rīga: Zvaigzne, 1999. – 54. lpp.
4.	9.2. Nodokļi. Latvijas nodokļu sistēma	9.4. izprot nodokļu būtību un to lomu ekonomikā;	Zina un prot lietot jēdzienus: nodoklis, nodeva. Izprot nodokļu lomu ekonomikā. Zina Latvijas normatīvajos aktos noteiktos nodokļus.	Pēta konkrētus piemērus par dažādiem nodokļu veidiem.	Lekcija, pārrunas, konkrētu situāciju analīze. Diskusija “Kāpēc jāmaksā nodokļi?”.	
5.	9.3. Nodokļu aprēķināšana un nodokļu veidi	9.4. izprot nodokļu būtību un to lomu ekonomikā;	Prot aprēķināt nodokļu summu konkrētos piemēros. Zina un prot lietot jēdzienus: nodokļu veidi, likmes, Lafēra līkne.	Izvērtē, kādus nodokļus maksā izglītojamais pats, kādus – ģimenes locekļi, kāda ir šo maksājumu loma ekonomikā.	Pārrunas. Uzdevumu risināšana.	

6.	9.4. Valsts budžets	5.7. valsts ieņēmumi un izdevumi; 9.5. izprot, kā veidojas valsts budžeta ieņēmumi un izdevumi;	Zina un prot lietot jēdzienus: valsts budžets, valsts budžeta ieņēmumi un izdevumi, valsts iekšējais un ārējais parāds. Zina valsts budžeta iedalījumu.	Pēta valsts budžeta veidošanos un izdevumus, to ietekmi uz izglītojamā ikdienu.	Informācijas ieguve, analīze. Diskusija.	
7.	Ieskaite				Pārbaudes darbs.	Skolotāju grāmata.

3.5.10. Ekonomikas stabilitāte un izaugsme (11% – 11 stundas)

Laiks		Standarts	Programmas prasības		Mācību metodes	Skolotāja piezīmes
			Zināšanas un izpratne	Darbība		
1.–2.	10.1. Iekšzemes kopprodukts	5.8.1. iekšzemes kopprodukts; 8.23. izprot eksporta un importa lomu IKP aprēķināšanā; 9.6. izprot pievienotās vērtības rašanos un zina iekšzemes kopprodukta aprēķināšanas metodes;	Zina un prot lietot jēdzienus: iekšzemes kopprodukts (IKP), reālais un nominālais IKP. Zina IKP noteikšanas metodes. Prot aprēķināt IKP ar izdevumu metodi.	Pēta reālā un nominālā IKP dinamiku Latvijā.	Diskusija “Vai iespējams saskaitīt ābolus un ķiršus”. Uzdevumu risināšana.	Stundas apraksts. Bikse V., Gineite A., Kul-lesa I. u. c. <i>Ekonomikas pamatprincipi. Aktīvās mācību metodes. Skolotāja grāmata.</i> – Rīga: Zvaigzne, 1999. – 41. lpp.
3.	10.2. Ekonomiskā aktivitāte	5.8.2. ekonomikas cikliskā attīstība; 9.7. izprot ekonomikas ciklisko attīstību;	Zina un prot lietot jēdzienus: cikliska ekonomikas attīstība, lietišķā aktivitātes cikla fāzes. Prot raksturot lietišķās aktivitātes cikla fāzes un pēc dotajām pazīmēm analizēt, kādā lietišķā aktivitātes cikla fāzē valsts atrodas.	Analizē valsts ekonomikas rādītājus dažādās lietišķās aktivitātes cikla fāzēs.	Pārrunas, ekonomiskā modeļa analīze. Praktiskais darbs darba burtņīcā.	
4.	10.3. Bezdarba ietekme uz valsts ekonomiku		Zina bezdarba izmaksas – Oukena likums. Prot aprēķināt nesaražoto iekšzemes kopproduktu, kas radies bezdarba dēļ.	Pēta bezdarba ietekmi uz ekonomiku savā pagastā, pilsētā, Latvijā.	Pārrunas. Uzdevumu risināšana. Praktiskais darbs darba burtņīcā “Bezdarbs _____ pagastā/novadā”	
5.	10.4. Inflācija	5.8.6. inflācija, tās veidi; 9.10. izprot inflācijas ietekmi uz dažādiem ekonomikas dalībniekiem un prot aprēķināt inflācijas tempu;	Zina un prot lietot jēdzienus: inflācija, inflācijas ietekme uz naudas vērtību, inflācijas temps. Zina inflācijas veidus. Prot noteikt inflācijas veidu, aprēķināt patēriņa cenu indeksu. Prot noteikt inflācijas tempu, prognozēt naudas pirktspējas izmaiņas pie zināmas inflācijas un neparedzētas inflācijas gadījumā noteikt zaudētājus un ieguvējus.	Analizē inflācijas rādītājus Latvijā, meklē cēloņus un paredz sekas. Izvērtē inflācijas ietekmi uz savu ikdienas dzīvi.	Pārrunas. Aktivitāte “Inflācijas veidi”. Diskusija “Kas iegūst un kas zaudē negaidītas inflācijas apstākļos”. Uzdevumu risināšana.	Aktivitāte “Inflācijas veidi”. Bikse V., Gineite A., Kulle-sa, I. u. c. <i>Ekonomikas pamatprincipi. Aktīvās mācību metodes. Skolot. grām.</i> – Rīga: Zvaigzne, 1999. – 83. lpp. CD. Mācību līdzeklis. <i>Naudas mācība.</i> Izdevis Naudas plānošanas centrs, 2009. gadā, sadaļas <i>Inflācija un deflācija, Naudas vērtība un cenas.</i>

6.	10.5. Makroekonomiskais līdzsvars	5.8.3. kopējais pieprasījums, kopējais piedāvājums; 5.8.4. makroekonomiskais līdzsvars; 9.8. izprot kopējā pieprasījuma, kopējā piedāvājuma un makroekonomiskā līdzsvara būtību;	Zina jēdzienu: makroekonomiskā stabilitāte. Izprot makroekonomiskās stabilitātes jēgu.	Raksturo makroekonomiskās stabilitātes situāciju valstī.	Pārrunas. Ekonomisko modeļu analīze. Uzdevumu risināšana.	
7.	10.6. Fiskālā un monetārā politika	5.6. ekonomiskās aktivitātes regulēšana; 5.9. fiskālā politika; 5.10. Centrālās Bankas monetārā politika; 9.7. izprot ekonomikas ciklisko attīstību, indivīda un valdības rīcību katrā ekonomiskās aktivitātes cikla fāzē; 9.13. zina Centrālās Bankas lomu un iespējas ekonomiskās aktivitātes regulēšanā;	Zina un prot lietot jēdzienus: fiskālā politika, monetārā politika. Zina fiskālās un monetārās politikas instrumentus. Izprot fiskālās un monetārās politikas lomu valsts tautsaimniecības attīstībā.	Pēta Latvijas fiskālo politiku, analizējot statistikas datus un nodokļu izmaiņas. Analizē valsts ekonomikas rādītājus dažādās lietišķās aktivitātes cikla fāzēs, analizē situācijas stabilizēšanas iespējas. Izskaidro savu viedokli par investīciju nozīmi ekonomikas attīstībā.	Pārrunas. Uzdevumi darba burtņīcā.	
8.	10.7. Ekonomikas izaugsme un ekonomikas attīstība. Ilgtspējīga ekonomikas attīstība	4.15. inovācijas ražošanā; 8.26. izprot investīciju un inovāciju ieguldījuma nozīmīgumu cilvēkkapitāla attīstībā; 8.27. izprot ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanas nozīmību;	Izprot jēdzienu: ilgtspējīga attīstība. Zina ilgtspējīgas attīstības priekšnosacījumus. Zina un prot lietot jēdzienus: ekonomikas izaugsme, ekonomikas attīstība. Izprot ekonomikas izaugsmes rādītājus – reālais IKP, reālais IKP uz vienu iedzīvotāju.	Analizē Latvijas valsts politiku ilgtspējīgai attīstībai.	Pārrunas. Skolēnu prezentācijas “Inovatīvi uzņēmumi Latvijā”. Diskusija “Kas ir ilgtspējīga attīstība?”	

9.	10.8. Latvijas ekonomikas attīstības rādītāju raksturojums		Prot atrast, sistematizēt un raksturot Latvijas makroekonomikas rādītājus – IKP, bezdarba līmeni, nodarbinātības līmeni, inflāciju.	Apkopo Latvijas makroekonomikas rādītājus un raksturo ekonomisko situāciju valstī.	Informācijas ieguve. Praktiskais darbs “Latvijas ekonomiskās situācijas raksturojums”.	
10.	Nodaļas satura apkopojums		Zina, kas ir makroekonomiskā nestabilitāte, makroekonomiskais līdzsvars.		Situāciju analīze. Modeļu veidošana un analīze. Diskusija “Fiskālā un monetārā politika Latvijā” (izmanto iepriekšējās nodaļās apgūtās zināšanas).	
11.	Ieskaite				Pārbaudes darbs.	Skolotāju grāmata.

3.5.11. Starptautiskās ekonomiskās attiecības (11% – 11 stundas)

4.17. Starptautiskā ekonomika;

Laiks		Standarts	Programmas prasības		Mācību metodes	Skolotāja piezīmes
			Zināšanas un izpratne	Darbība		
1.	11.1. Starptautiskās ekonomiskās attiecības. Starptautiskā tirdzniecība	8.20. izprot starptautiskos ekonomiskos sakarus, eksporta un importa nozīmi uzņēmējdarbībā;	Zina un prot lietot jēdzienus: starptautiskā tirdzniecība, eksports, imports, ārējās tirdzniecības bilance.	Analizē starptautiskās tirdzniecības pozitīvos un negatīvos aspektus.	Diskusija “Kāpēc valstīm jāsadarbojas?” Praktiskais darbs “Ieguvumi un zaudējumi no starptautiskās tirdzniecības”.	
2.–3.	11.2. Starptautiskās tirdzniecības priekšrocības		Zina un prot lietot jēdzienus: absolūtā priekšrocība un salīdzinošā priekšrocība. Prot noteikt, kurai no valstīm ir absolūtā vai salīdzinošā priekšrocība. Pieņem lēmumu par starptautisko specializāciju konkrētā piemērā. Prot raksturot starptautiskās tirdzniecības priekšrocības un trūkumus.	Pēta starptautiskās tirdzniecības priekšrocību cēloņus un sekas.	Aktivitāte “Absolūtā un salīdzināmā priekšrocība”. Uzdevumu risināšana par absolūto un relatīvo priekšrocību.	Aktivitāte “Absolūtā un salīdzināmā priekšrocība”. Bikse V., Gineite A., Kulles I. u. c. <i>Ekonomikas pamatprincipi. Aktīvās mācību metodes. Skolotāja grāmata.</i> – Rīga: Zvaigzne, 1999. – 102. lpp.
4.	11.3. Brīvā tirdzniecība un starptautiskās tirdzniecības ierobežojumi	8.21. izprot brīvās tirdzniecības priekšrocības, protekcionisma politikas būtību un tās īstenošanas līdzekļus;	Zina un prot lietot jēdzienus: starptautiskās tirdzniecības ierobežojumi, protekcionisms. Prot raksturot protekcionisma politikas ietekmi uz valsts ekonomiku. Prognozē starptautiskās tirdzniecības ierobežojumu ietekmi uz tirgus dalībniekiem.	Pēta Latvijas valsts ārējās tirdzniecības politiku Eiropas Savienības kontekstā.	Aktivitāte “Tirdzniecības barjeras”. Diskusija “Par un pret brīvai tirdzniecībai”. Situāciju analīze.	Aktivitāte “Tirdzniecības barjeras”. Bikse V., Gineite A., Kulles I. u. c. <i>Ekonomikas pamatprincipi. Aktīvās mācību metodes. Skolotāja grāmata.</i> – Rīga: Zvaigzne, 1999. – 120. lpp.

5.–6.	11.4. Starptautiskie norēķini. Valūta un valūtas kurss	8.22. izprot valūtu kursu veidošanos un prot veikt aprēķinus valūtas maiņas darījumos;	Zina un prot lietot jēdzienus: valūta, valūtas kurss. Prot veikt valūtu maiņas aprēķinus, izvēloties izdevīgāko maiņas punktu.	Pēta valūtu kursu svārstību ietekmi uz ikdienas situācijām.	Lekcija. Uzdevumu risināšana.	
7.	11.5. Starptautiskās tirdzniecības loma Latvijas ekonomikā	8.23. izprot eksporta un importa lomu tautsaimniecības attīstībā;	Prot raksturot Latvijas eksporta un importa struktūru un Latvijas ārējās tirdzniecības bilanci. Izprot Latvijas ārējās tirdzniecības attīstības tendences un problēmas. Prot noteikt ārējās tirdzniecības bilances saldo.	Analizē Latvijas ārējās tirdzniecības bilances ar dažādām valstīm, izmantojot statistikas datus.	Informācijas ieguve, analīze. Diskusija “Latvijas preces pasaules tirgū”.	Informācija – darba burtnīca, http://www.csb.lv/
8.	11.6. Starptautiskās organizācijas	8.28. spēj saskatīt Latvijas ekonomikas attīstības iespējas un problēmas Eiropas Savienībā;	Zina būtiskākās starptautiskās ekonomiskās organizācijas – ANO, PTO, Pasaules Banka, ES, Starptautiskais Valūtas fonds. Izprot starptautisko ekonomisko organizāciju lomu un to funkcijas.	Iepazīst dažādas starptautiskās organizācijas un analizē to lomu valsts ekonomikā.	Lekcija vai skolēnu prezentācijas par starptautiskajām organizācijām. Diskusija “Ko Latvija iegūst no darbības starptautiskajās organizācijās?”	
9.	11.7. Latvija ES	4.20. Latvijas ekonomika Eiropas Savienībā; 8.28. spēj saskatīt Latvijas ekonomikas attīstības iespējas un problēmas Eiropas Savienībā; 4.19. globalizācija;		Pēta ekonomiskās izaugsmes rādītājus Latvijā un salīdzina tos ar ES rādītājiem.	Informācijas analīze, diskusija. Viktorīna “Latvija un ES” (veido skolotājs vai skolēni).	Izmanto “Eiropas dienasgrāmata”.

10.	Nodaļas satura apkopojums		Pieņem lēmumu par starptautisko specializāciju konkrētā piemērā. Prot raksturot starptautiskās tirdzniecības priekšrocības un trūkumus.		Lietišķā spēle “Zivis un/vai kuģus” vai lietišķā spēle “Starptautiskā tirdzniecība”.	Lietišķā spēle “Zivis un/vai kuģus”. Bikse V., Gineite A., Kulles I. u. c. <i>Ekonomikas pamatprincipi. Aktīvās mācību metodes. Skolotāja grāmata.</i> – Rīga: Zvaigzne, 1999. – 67. lpp. Lietišķā spēle “Starptautiskā tirdzniecība”. Lietišķā spēle “Birža”. Jakovļevs, P. <i>Ekonomika. Uzdevumi un lietīšķās spēles.</i> – Rīga: RaKa, 2004. – 207. lpp.
11.	Ieskaite par nodaļu				Pārbaudes darbs.	Skolotāju grāmata.

3.5.12. Atkārtošana

Laiks		Standarts	Programmas prasības		Mācību metodes	Skolotāja piezīmes
			Zināšanas un izpratne	Darbība		

3.6. Mācību metodes

Nosauktajām mācību metodēm ir ieteikuma raksturs. Metožu izvēli nosaka mācību satura apguves mērķis un uzdevumi. Svarīga ir izvēlēto metožu daudzveidība, kas padara mācību procesu interesantāku gan pedagogiem, gan izglītojamajiem, kuru mācīšanās stili ir atšķirīgi. Programmā galvenā uzmanība veltīta tām metodēm, kuras ir aktuālas vidusskolā.

Metode	Skaidrojums	Piemērs
Apskats/apraksts	Skolotājs rosina izzināt situāciju par kādu ekonomisku jautājumu. Skolēni vāc informāciju, veic aptauju, anketēšanu, uzzinot datus. Rezultātus apkopo rakstiskā apskatā.	5. nodaļa. Izmantojot dažādus informācijas avotus (piemēram, žurnālu “Kapitāls”, periodiskos izdevumus, interneta resursus), skolēni veido aprakstu par kādu uzņēmēju.
Argumentēta esēja	Skolēni raksta esēju par kādu tematu, formulē savu viedokli. Tā attīsta prasmi izmantot zināšanas, formulēt savu viedokli, atlasīt faktus un likumsakarības sava viedokļa pamatošanai, apkopot iepriekš teikto, secināt.	Skatīt biznesa ekonomisko pamatu eksāmena 3. daļas uzdevumus, grāmatā ievietotos pārbaudes darbus.
Avotu analīze	Skolotājs piedāvā avotus (statistiskos datus, tekstus...) analīzei. Skolēns iepazīstas ar avotiem iegūst informāciju, veic uzdevumus, izdara secinājumus. Tas attīsta prasmi atrast un apkopot informāciju, to analizēt un saskatīt ekonomikas problēmas un risinājumus ikdienas dzīvē.	Darba burtnīcā 3. nodaļa, tēma “Vērtspapīri”. Iepazīstieties ar Rīgas Fondu biržas tabulas datiem un atbildiet uz jautājumiem.
Darbu mape	Skolēns apkopo mapē savus darbus ekonomikas priekšmetā. Tas nodrošina pastāvīgu atgriezenisku saiti starp izglītojamo un pedagogu, izvērtējot izglītojamā sasniegumus. Veicina kritiskas pašnovērtēšanas iemaņas.	Skolēni mācību kursa laikā mapē var sakrāt, piemēram, esējas, mājas darbus, kurus pēc tam var izvērtēt pats (pašnovērtējums) vai arī veikt savstarpējo vērtēšanu.
Diskusija, paneldiskusija, plenārdiskusija	Skolotājs vai skolēni piedāvā kādu jautājumu apspriešanai. Tas attīsta prasmi izmantot zināšanas, formulēt domu, argumentēt viedokli, uzklaut citu viedokļus, sadarboties. Veicina atbildības par saviem vārdiem uzņemšanos.	7. nodaļa, tēma “Arodbiedrību loma” – Latvijā minimālā alga ir jāpalielina/ nav jāpalielina.
Informatīvo tehnoloģiju izmantošana	Skolēni iegūst nepieciešamo informāciju no dažādiem IT avotiem. Tas attīsta prasmi izmantot dažādas informatīvās tehnoloģijas, noformēt darbu atbilstoši prasībām, prezentēt, atrast informāciju, izmantojot IT.	Darba burtnīcā 3. nodaļa, tēma “Kredīti”. Sastādiet kredīta pieprasījumu – (piemēram, Jura mēneša neto ienākumi ir 600 eiro, sievai neto ienākumi ir 200 eiro, ģimenē 3 skolas vecuma bērni, obligātie maksājumi... vēlas ņemt vienīgo kredītu eiro ... u.c. informācija). Izpētiet dažādu banku mājas lapas un izvēlieties izdevīgāko kredīta piedāvājumu.

Intervija	Skolotājs uzdod skolēniem izjautāt vienu vai vairākus cilvēkus par noteiktu tēmu. Skolēns pēc sarunas apkopo rezultātus un izdara secinājumus. Attīsta prasmi formulēt jautājumu, apkopot informāciju.	Darba burtnīca 6. nodaļa, tēma “Komercedarbība, veiksmīgas komercdarbības priekšnosacījumi”. Intervējiet kādu mazo vai vidējo uzņēmēju un lūdziet viņu novērtēt 10 ballu skalā (1 – ļoti slikti, 10 – ļoti labi) Eiropas Savienībā. Eiropas Mazās uzņēmējdarbības akta (MUA) 10 principu ievērošanu Latvijā. Lūdziet viņu komentēt viedokli.
Jautājumu sesija (jautājumi/atbildes)	Skolotājs vai skolēni mutiski vai rakstiski uzdod jautājumus. Tas veicina izpratni un prasmi atrast būtisko informāciju. Attīsta prasmi formulēt jautājumu un paust savu viedokli.	Lietišķā spēle “Pareizi! Nav pareizi!” (Bikse V., Gineite A., Kulles I. u. c. <i>Ekonomikas pamatprincipi. Aktīvās mācību metodes</i> . Skolotāja grāmata. – Rīga: Zvaigzne, 1999. – 54. lpp.).
Lietišķā spēle	Attīsta prasmi lietot zināšanas, modelēt situāciju saskaņā ar aprakstu, analizēt un salīdzināt, pieņemt lēmumu, izvirzīt mērķus.	Lietišķā spēle “Birža” (Jakovļevs, P. <i>Ekonomika. Uzdevumi un lietiskās spēles</i> . – Rīga: RaKa, 2004. – 75. lpp.)
Lomu spēle	Attīsta prezentācijas, sadarbības, lēmuma pieņemšanas prasmes, prasmi uzklaut citu viedokli.	7. nodaļa, tēma “Iesaistīšanās darba tirgū”. Skolēni iepazīstas ar ieteikumiem, kā labāk sagatavoties darba intervijai, kā tajā izturēties un pēc tam izspēlēt konkrētu situāciju – viens skolēns ir darba devējs, otrs – darba meklētājs.
Simulācija	Attīsta prasmi domāt, runāt, būt iecietīgam pret atšķirīgu viedokli, analizēt vairākas iespējas un pieņemt lēmumu..	Spēle “Titan” (<i>Junior Achievement</i> mājas lapa http://www.jal.lv/titan) Lietišķā spēle “Tirgus” (Jakovļevs, P. <i>Ekonomika. Uzdevumi un lietiskās spēles</i> . – Rīga: RaKa, 2004. – 21. lpp.)
Situācijas analīze	Skolotājs piedāvā skolēniem rakstiski vai mutiski izanalizēt konkrētu situāciju, atbildēt uz jautājumiem par šo situāciju. Tas attīsta prasmi kritiski un analītiski domāt, spēju pieņemt lēmumu, izvērtēt cēloņus un sekas.	Darba burtnīca 10 nodaļa, tēma “Sameklējiet informāciju par bezdarbu savā pilsētā/novadā.” Salīdziniet šos rādītājus ar Latvijas rādītājiem un analizējiet situāciju.

Tradicionāla mācību organizācijas forma ir mācību stunda, taču izmantojamas ir arī citas formas.

Metode	Skaidrojums	Piemērs
Karjeras vai Ēnu dienas	Skolēns vienu dienu ir kāda cilvēka “ēna”, iepazīstas ar viņa darba pienākumiem, intervē viņu.	Ar Ēnu dienas norisi var iepazīties <i>Junior Achievement</i> mājas lapā http://www.jal.lv/enudiena
Skolēnu mācību uzņēmums	Skolēni veido skolēnu mācību uzņēmumu.	Ar skolēnu mācību uzņēmumu darbību var iepazīties <i>Junior Achievement</i> mājas lapā http://www.jal.lv/SMU

Projekts	Skolotājs kopā ar skolēniem formulē projekta mērķi, uzdevumus. Skolēni individuāli, pāri vai grupā iegūst informāciju, pēta un risina problēmas, apkopo rezultātus, prezentē tos. Tas attīsta prasmi plānot, patstāvīgi izmantot dažādus informācijas avotus, pētnieciskā darba iemaņas, informācijas apkopošanu un izvērtēšanu.	Projekts par tematu “ pagasta lielākie uzņēmēji”.
Pētījums/zinātniski pētnieciskais darbs	Skolēns formulē pētījuma mērķi, uzdevumus, patstāvīgi vāc un apkopo informāciju, izklāsta pētījuma rezultātus.	Skolēns izstrādā darbu par paša izvēlētu tēmu.
Mācību ekskursija	Veicina zināšanu apguvi, to lietošanu praksē, attīsta sociālās prasmes.	Latvijas Bankas “Naudas pasaules” apmeklējums, uzņēmumu apmeklējums.

3.7. Mācību satura apguvei izmantojamo mācību līdzekļu un metožu uzskaitījums

I Mācību literatūra

1. Izglītības un zinātnes ministrijas apstiprinātā mācību literatūra

1. Birzniece J. *Ekonomika vidusskolām. Mācību grāmata*. – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2014
2. Jorņiņa I. *Ekonomika vidusskolām. Darba burtņica*. – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2014

2. Alternatīvas mācību grāmatas

1. Kumerdanka A. *Biznesa ekonomiskie pamati. Mācību grāmata vidusskolām* – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2007
2. Siņicins M. *Biznesa ekonomiskie pamati 10. – 12. klasei*. – Rīga: RaKa, 2001
3. Siņicins M. *Ekonomika. Mācību grāmata*. – Rīga: RaKa, 2009
4. Vilne D., Birzniece J. *Ekonomika 10. – 12. klasei*. – Rīga: JAL, 2001

3. Alternatīvas skolēnu darba burtņicas

1. Atslēga D. *Ekonomika. Darba burtņica 10.-12.klasei*. – Rīga: JAL, 2008
2. Siņicins M. *Ekonomika. Darba burtņica* – Rīga: RaKa, 2010

4. Grāmatas skolotājiem par mikroekonomiku un makroekonomiku

1. Bikse V. *Ekonomikas pamatprincipi. Testi*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1998
2. Bikse V. *Ekonomikas teorijas pamatprincipi*. – Rīga: SIA “Izglītības soli”, 2007
3. Bikse V. *Makroekonomika. Talmācības kurss*. – Rīga: SIA “Izglītības soli”, 2003
4. Bikse V. *Makroekonomikas pamati. Teorija. Problēmas. Politika*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 1998
5. *Biznesa pamati. Eksperimentāla mācību grāmata*. – Rīga: RaKa, 1998
6. *Biznesa ekonomiskie pamati. Ekonomikas pamatjautājumus palīdz izprast piemēru analīze*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2005
7. Dzelmīte M., Volodina M. *Mikroekonomika* – Rīga: SIA “Izglītības soli”, 2004
8. Dzelmīte M., Volodina M. *Uzdevumi mikroekonomikā*. – Rīga: SIA “Izglītības soli”, 2002
9. *Ekonomikas pamati. Mācību līdzeklis*. – Rīga: Jumava, 2002
10. Gods U. *Makroekonomika*. – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2002
11. Gods U. *Mikroekonomika. 1. daļa* – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2002
12. Gods U. *Mikroekonomika*. – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2008
13. *Mazā biznesa kurss. Mācību līdzeklis*. – Rīga: Jumava, 2002
14. Nešpors V., Ruperte I., Saulītis J. *Mikroekonomika*. Nešpora V. redakcijā – Rīga: Kamene, 2002
15. Nešpors V. *Ievads ekonomikā*. – Rīga: Mūlineo, 2006
16. Nešpors V. *Mikroekonomika teorijas pamati* – Rīga: RTU, 2012
17. Stenleiks Dž. *Ekonomikas pamati*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1997
18. Šenfelde M., Ņikitina V., Kulles I. *Makroekonomika*. – Rīga: Kamene, 2002
19. Šenfelde M. *Makroekonomika*. – Rīga: RTU, 2012
20. Škapars R. *Uzdevumi un testi mikroekonomikā*. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2004
21. Škapars R. *Mikroekonomika. Loģiskās shēmas*. – Rīga: Ekonomikas pētījumu un biznesa izglītības institūts, 2007
22. Šnepe I., Janaite S. *Matemātika ekonomikas pamatjautājumu apguvei* – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2016

5. Metodiskā literatūra

1. *Ekonomikas pamatprincipi. Aktīvās mācību metodes. Skolotāju rokasgrāmata*. Autoru kolektīvs V. Bikses vadībā – Rīga: Zvaigzne ABC, 1999
2. Ivanova V. *Pārbaudes darbi ekonomikā*. – Rīga: JAL, 2005
3. Jakovļevs P. *Ekonomika. Uzdevumi un lietišķās spēles*. – Rīga: RaKa, 1998
4. Siņicins M. *Ekonomika. Skolotāju grāmata*. – Rīga: RaKa, 2011

6. Vārdnīcas

1. *Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca*. Autoru kolektīvs R. Greiviņas vadībā – Rīga: Zinātne, 2000
2. *Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca. Mācību palīglīdzeklis vidusskolām*. Sastādījusi Ābeltiņa A. – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2007
3. *Ekonomikas un finanšu vārdnīca*. Autoru kolektīvs, projekta vadītāja Kačevska I. – Rīga: Norden AB, 2003

7. Papildlīteratūra atsevišķu nodaļu apguvei

1. nodaļa

1. Drakers P., Strikers O., Hammonds Dž. u.c. *Lēmumu pieņemšana*. – Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2007
2. Hess K. *Kapitālisms puikām un meitenēm*. – Rīga: Latvijas Brīvā tirgus institūts, 1994

2. nodaļa

1. Diksons P. *Nākotnes gudriba. Sešas globālo pārmaiņu skaldnes*. – Rīga: SIA “Baltijas vadības konferences”, 2003
2. Rifkins Dž. *Jaunās ekonomikas laikmets*. – Rīga: Jumava, 2004

3. nodaļa

1. Apsītis Ģ., Aščuks I., Cērpe U., Kokorēvičs G., Ozols Ģ., Sedlenieks A., Zulģis H., *Vērtspapīru tirgus zinības*. – Rīga: Jumava, 2003
2. Bahs D. *Automātiski miljonārs*. – Rīga: Atēna, 2007
3. Briede I. *Banku finanšu pakalpojumi*. – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2004
4. Kijosaki. R. T. Lektere Š. R. *Bagātais tētis, nabagais tētis*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2002
5. Kijosaki. R. T. Lektere Š. R. *Bagātais un atjautīgais dēls*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2006
6. Kijosaki. R. T. Lektere Š. R. *Kā iegūt finansiālu brīvību*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2008
7. Kutuzova O. *Finanses un kredīts*. – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2004
8. Sūniņa–Markeviča K. *Apdrošināšana*. – Rīga: Junior Achievement Latvija, 2003
9. Veikša I. *Kas ir autortiesības?* – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2007
10. Verjē T. *Finanšu fitness*. – Rīga: Nordik, 2005
11. *Vērtspapīru tirgus*. Autoru kolektīvs A. Kausa redakcijā – Rīga: Rīgas Fondu birža, Jumava, 2003

4. nodaļa

1. Niedrītis N. *Mārketings*. – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2005

5. nodaļa

1. Alsina R. *Mācies plānot. Biznesa plāna pamati*. – Rīga: Kamene, 2008
2. Barovs P. *Biznesa plāni: kā tos uzrakstīt un īstenot*. – Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2008
3. Endziņš J., Paiders J. *Komerclikums*. – Rīga: Diena Bonner, 2002
4. Kijosaki. R. T., Lektere Š. R. *Bagātā tēva biznesa skola*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2009
5. Leibus I. *Individualās uzņēmējdarbības formas Latvijā. // Individualā uzņēmēja gramatvedība un nodokļi*. – Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2007
6. Moriss M. *Veiksmīga biznesa sākums*. – Rīga: Multineo, 2008
7. Slavinska I. *Uzņēmējdarbības plānošana un kontrole*. – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2005
8. *Sociālās partnerības un tirgus ekonomika Latvijā. Sarunas ar Latvijas uzņēmējiem*. – Rīga: Latvijas Darba devēju konfederācija, 2008
9. Zaķe N. *Uzņēmējdarbība vidusskolām un profesionālās izglītības iestādēm. Mācību grāmata*. - Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2016
10. Zaķe N. *Uzņēmējdarbība vidusskolām un profesionālās izglītības iestādēm. Metodiskais materiāls*. - Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2016
11. Zariņa V. *Gramatvedības sistēma: attīstība, standartu prasības*. – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2004

6. nodaļa

1. Beļčikovs J., Praude V. *Mārketings*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1994.
2. Kolahs A. *Mārketiņa komunikācijas. // Sabiedriskās attiecības*. – Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2007
3. Kotlers F. *Kotlers par mārketingu*. – Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2007
4. Moriss M. *Veiksmīga biznesa sākums*. – Rīga: Multineo, 2008
5. Niedrītis J. Ē. *Mārketings. Otrās papildinātais izdevums*. – Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2001
6. Olinss V. *Par zīmolu*. – Rīga: Neputns, 2005

7. Praude. V. *Mārketings. Jautājumi, uzdevumi, situācijas, testi.* – Rīga: Izglītības soli, 2007
8. *Tirgzinības pamati.* Otrais papildinātais izdevums. – Rīga: Jumava, 2007
9. Zvirbule–Bērziņa A. *Ražošanas menedžments.* – Rīga: Biznesa augstskola *Turība*, 2006

7. nodaļa

1. Boitmane I. *Pieteikuma vēstules un CV izvērtēšana. // Personāla atlase un novērtēšana.* – Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2006
2. Kehre M. *Personālmenedžments.* – Rīga: Biznesa augstskola *Turība*, 2004
3. Stabiņš J., Pupiņš M. *Darba meklēšanas un uzsākšanas noslēpumu atslēga.* – Rīga: Biedrība Latvijas Pedagogu Federācija, 2008
4. Ulmane V. *Darba tiesības. Darba aizsardzība.* – Rīga: Biznesa augstskola *Turība*, 2004

8. nodaļa

1. Briede I. *Banku finanšu pakalpojumi.* – Rīga: Biznesa augstskola *Turība*, 2004
2. Ducmane K., Rūmnieks V. *Nauda Latvijā.* – Rīga: Latvijas Banka, 1995
3. Ducmane K., Rūmnieks V. *Piecpadsmit stāsti par naudu.* – Rīga: Liesma, 1998
4. Jorņiņa I., Slava A. *Nauda.* – Rīga: Latvijas uzņēmējdarbības un menedžmenta akadēmija, 2007
5. Kutuzova O. *Finanses un kredīts.* – Rīga: Biznesa augstskola *Turība*, 2004

9. nodaļa

1. Kodoliņa–Miglāne I. *Nodokļi Latvijā 2007.* – Rīga: Biznesa augstskola *Turība*, 2007
2. Leibus I. *Nodokļu aprēķināšana un uzskaitē. // Individuālā uzņēmēja grāmatvedība un nodokļi.* – Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2007

10. nodaļa

1. *Inovatīvās darbības pamatelementi. Rokasgrāmata maziem un vidējiem uzņēmumiem.* – Rīga: Latvijas investīciju un attīstības aģentūra, 2007
2. *Inovatīva domāšana.* Sērija “Harvard Business Review on”. – Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2007
3. Landins S. *Kaķi. Inovācijas deviņas dzīvības.* – Rīga: Lietišķās informācijas dienests, 2010

11. nodaļa

1. Diksons P. *Nākotnes gudrība. Sešas globālo pārmaiņu skaldnes.* – Rīga: Baltijas vadības konferences, 2003
2. Šumilo Ē., Subbotina T. *Pasaule un Latvija. Ilgtspējīgas attīstības aspekti.* – Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2002
3. Zīle H. *Latvijas ārējie ekonomiskie sakari.* – Rīga: Biznesa augstskola *Turība*, 2003

8. Periodiskie izdevumi

9. Interneta resursi. Noderīgas saites

1. Latvijas Republikas Saeima <http://www.saeima.gov.lv>
2. Latvijas Republikas Ministru kabinets <http://www.mk.gov.lv>
3. Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija <http://www.izm.gov.lv>
4. Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija <http://www.em.gov.lv>
5. Latvijas Republikas Finanšu ministrija <http://www.fm.gov.lv>
6. Latvijas Republikas Ārlietu ministrija <http://www.mfa.gov.lv>
7. Latvijas Republikas Zemkopības ministrija <http://www.zm.gov.lv>
8. Latvijas Republikas Labklājības ministrija <http://www.lm.gov.lv>
9. Valsts izglītības satura centrs <http://www.visc.gov.lv>
10. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde <http://www.csb.gov.lv>
11. Valsts ieņēmumu dienests <http://www.vid.gov.lv>
12. Latvijas Banka <http://www.bank.lv>
13. Rīgas Fondu birža <http://www.lv.omxgroup.com>
14. Eiropas integrācijas birojs <http://www.eib.lv>
15. Latvijas Attīstības aģentūra <http://www.lda.lv>
16. Organizācija Junior Achievement Young Enterprise Latvia <http://www.pirmaismiljons.lv/>
17. Sabiedriskās politikas portāls <http://www.politika.lv>
18. Patērētāju tiesību aizsardzības centrs (PTAC) www.ptac.gov.lv/
19. Patērētāju interešu aizsardzības asociācija <http://www.pateretaja-celvedis.lv>

20. Baltijas starptautiskais ekonomisko pētījumu centrs <http://www.biceps.lv>
21. Laikraksts "Dienas bizness" <http://www.db.lv>
22. Laikraksts "Diena" <http://www.diena.lv>
23. Uzņēmumu reģistrs <http://www.uz.gov.lv>
24. Komercedarbības uzsācēju un komersantu portāls <http://www.mazaisbizness.lv>
25. Žurnāls "The Economist" <http://www.economist.com>
26. Konkurences padome <http://www.competitin.lv>

II Uzskates un tehniskie līdzekļi

1. Uzskates līdzekļi- tabulas, plakāti, kartes, audiovizuālie līdzekļi u.c.

CD

1. *Ceļvedis racejiem. Grāmatvedības un lietvedības materiāli skolēnu mācību firmām.* – Junior Achievement Latvija un Microsoft, 2005.
2. *Mikrouzņēmums. Skolēnu mikrouzņēmumi. Jauna dzīve ES uzņēmējdarbībā.* – Eiropas Komisija.
3. *Naudas mācība. Mācību līdzeklis.* – Naudas plānošanas centrs, 2010.
4. *Skolotāja pavārgrāmata. Skolotāja grāmata biznesa ekonomiskajos pamatos.* – Junior Achievement Latvija un Microsoft, 2006.

2. Tehniskie līdzekļi un iekārtas- interaktīvā tāfele, magnētiskā tāfele, dators ar interneta pieslēgumu, projektors, televizors u.c.

3.8. Mācību sasniegumu vērtēšanas formas un metodiskie paņēmieni

Ekonomikas mācību priekšmeta standartā ir noteiktas konkrētas pamatprasības ekonomikas satura apguvei: zināšanas, prasmes un to praktiskais radošais pielietojums. Programmā prasības jau vairāk detalizētas atbilstoši temata mācību saturam.

Ministru kabineta 2008. gada 2. septembra noteikumos Nr. 715 “Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem” precizēti vērtēšanas pamatprincipi:

- **prasību atklātības un skaidrības princips** – skolēna zināšanas, prasmes un attieksmes vērtē atbilstoši valsts vispārējās vidējās izglītības standartā noteiktajiem mācību priekšmetu standartiem;
- **sasniegumu summēšanas princips** – vērtē, summējot skolēna sasniegumus obligātā mācību satura apgūvē;
- **vērtējuma atbilstības princips** – pārbaudījumos dot iespēju apliecināt savas zināšanas, prasmes un attieksmes visiem izziņas līmeņiem atbilstošos uzdevumos, lai nodrošinātu adekvātu un objektīvu vērtējumu;
- **vērtējuma noteikšanai izmantoto veidu dažādības princips** – mācību sasniegumu vērtēšanā izmanto rakstiskas, praktiskas, mutiskas un kombinētas pārbaudes formas;
- **vērtējuma obligātuma princips** – skolēnam nepieciešams iegūt vērtējumu visos izglītības programmas mācību priekšmetos un valsts pārbaudījumos, izņemot tos mācību priekšmetus un valsts pārbaudījumus, no kuriem skolēns ir atbrīvots;
- **regularitātes princips** – skolēna mācību sasniegumus vērtē regulāri, lai pārliecinātos par skolēna iegūtajām zināšanām, prasmēm un attieksmēm.

IZM ir izstrādājusi metodisko materiālu “Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšana vidusskolā”, kas sniedz skolotājam skaidrojumu par vērtēšanas sistēmu un pārbaudes darbu veidošanu (http://visc.gov.lv/saturs/vispizgl/metmat/mac_sasn_vert_vdsk.pdf).

Vērtēšanas organizētājs un vērtētājs:

- atbilstoši vērtēšanas mērķim izmanto diagnosticējošo, formatīvo un summatīvo vērtēšanu;
- izvēlas piemērotāko vērtēšanas vietu mācību procesā (ievadvērtēšana, kārtējā vērtēšana un nobeiguma vērtēšana);
- izmanto daudzveidīgas vērtēšanas formas un metodiskos paņēmienus;
- izvēlas vērtēšanas saturu atbilstoši mācību priekšmetā noteiktajam izglītojamā sasniedzamajam rezultātam;
- nosaka vērtēšanas kritērijus un izmanto pārbaudes darba mērķim atbilstošu vērtējuma atspoguļošanas veidu.

A. Diagnosticējošā, formatīvā un summatīvā vērtēšana

	Diagnosticējošā vērtēšana	Formatīvā vērtēšana	Summatīvā vērtēšana
Vērtēšanas uzdevumi	Noteikt izglītojamā iepriekš apgūtās zināšanas, prasmes un attieksmes mācību procesa plānošanai un uzlabošanai – turpmāko mācību mērķu precizēšanai, mācību uzdevumu izvēlei, satura sakārtošanai.	Dot iespēju izglītojamajam noteikt mācību sasniegumus attiecībā pret būtiskākajiem programmā formulētajiem sasniedzamajiem rezultātiem, lai tos uzlabotu. Veicināt izglītojamā atbildību un motivāciju, iesaistot viņus vērtēšanas procesā. Veicināt mācību procesa uzlabošanu.	Noteikt izglītojamā mācību sasniegumus, lai konstatētu apgūtās zināšanas, prasmes un attieksmes vērtējuma izlikšanai. Summatīvās vērtēšanas rezultātus var izmantot arī formatīviem mērķiem (informācijai par mācību mērķu un uzdevumu sasniegšanu, mācību procesā izmantoto metožu izvērtēšanai, lēmuma pieņemšanai par turpmāko darbu).
Vieta mācību procesā (norises laiks), biežums	Ievadvērtēšanu ieteicams veikt mācību kursa, mācību gada vai temata sākumā.	Kārtējo vērtēšanu veic mācību procesa laikā. Pedagoģs to organizē pēc nepieciešamības.	Nobeiguma vērtēšanu veic katra temata noslēgumā, nepieciešamības gadījumā apvienojot nelielus tematus vai apjomīgākos tematus sadalot sīkāk. Var izmantot mācību gada, izglītības pakāpes beigās.
Vērtēšanas saturs	Saturu veido iepriekšējā mācību procesā apgūtās zināšanas, prasmes, attieksmes, kas būtiski nepieciešamas turpmākā mācību satura apguvē.	Saturu veido būtiskākie izglītojamajam sasniedzamie rezultāti (zināšanas, prasmes, attieksmes) temata apguves laikā.	Saturu veido izglītojamajam sasniedzamie rezultāti (zināšanas, prasmes, attieksmes) temata nobeigumā. Izglītojamajam iespējams savus mācību sasniegumus demonstrēt dažādos izziņas līmeņos.
Vērtēšanas formas	Izmantojamas daudzveidīgas vērtēšanas formas: mutvārdu, rakstiskas, praktisku prasmju, kombinētas; individuāla vai kolektīva snieguma; vērtēt iespējams gan ar objektīvi, gan subjektīvi vērtējamiem uzdevumiem.		
Vērtēšanas metodiskie paņēmieni	Novērošana, saruna, aptauja, tests u. tml.	Mācību rezultātu pārbaudīšanai galvenokārt izmanto tādas pašas metodes un paņēmienus kā mācību procesā. Novērošana, saruna, aptauja, uzdevumu risināšana, darbs ar tekstu, vizualizēšana, eseja, referāts, diskusija, mājas darbs u. tml.	Rakstveida, mutvārdu vai kombinēts pārbaudes darbs, individuāls vai grupas projekts u. tml.
Vērtētājs	Pedagoģs/izglītojamais atbilstoši izstrādātajiem vērtēšanas kritērijiem.	Pedagoģs/izglītojamais atbilstoši izstrādātajiem vērtēšanas kritērijiem.	Pedagoģs atbilstoši izstrādātajiem vērtēšanas kritērijiem.

Vērtēšanas kritēriji, to izveide	Kritēriji nepieciešami vērtējuma objektivitātes nodrošināšanai. Kritērijus izstrādā pedagogs atbilstoši izvēlētajām vērtēšanas formām un metodiskajiem paņēmieniem. Kritēriju izstrādāšanā var iesaistīt izglītojamos, lai pilnveidotu vērtēšanas un pašnovērtēšanas prasmes. Pedagogs iepazīstina izglītojamos ar vērtēšanas kārtību.		
Vērtējuma atspoguļošana	Vērtējums aprakstošs.	Vērtējums aprakstošs vai ieskaitīts/neieskaitīts.	Pedagogs vērtē 10 ballu skalā un to dokumentē.

Visbiežāk vērtēšanas paņēmieniem un pārbaudes jautājumu izvēlei izmanto Blūma taksonomiju mācību uzdevumiem izziņas sfērā.

Taksonomija	Skaidrojums	Atslēgas vārdi	Jautājumi
1. līmenis. ESOŠĀS ZINĀŠANAS UN PRIEKŠSTATI	Skolēns atsauc atmiņā viņam jau zināmos faktus, terminus, pamatjēdzienus un atbildes, definīcijas, likumus, uztver konkrētu informāciju.	Parādiet, nosauciet, atcerieties, atstāstiet.	Kas ir...? Kur ir...? Kad tas notika? Kā tas notika? Kurš...? Vai jūs varētu aprakstīt...? Vai jūs atceries...?
2. līmenis. IZPRATNE	Salīdzinot, interpretējot, atklājot būtisko, tiek demonstrēta fakta un ideju izpratne, apstrāde un to uztveršanas pakāpe.	Salīdziniet, pretstatiet, parādiet, interpretējiet, izskaidrojiet, ilustrējiet, apkopojiet, klasificējiet.	Kā jūs klasificētu...? Lūdzu, pretstatiet... Vai jūs varētu salīdzināt...? Par ko šie fakti liecina? Kāda ir galvenā ideja? Vai jūs varat izskaidrot notikušo? Kura ir labākā atbilde? Kā jūs varētu apkopot teikto?
3. līmenis. IZMANTOŠANA	Esošo zināšanu, faktu, prasmju, stratēģiju, likumu izmantošana jaunās situācijās un atšķirīgos veidos.	Lietojiet, veidojiet, izvēlieties, atīstiet, organizējiet, eksperimentējiet, plānojiet, risiniet, modelējiet.	Kā jūs lietosiet...? Kādi varētu būt piemēri...? Kā varētu atrisināt problēmu, izmantojot jau zināmo? Kā jūs varētu parādīt, ka saprotat...? Kā vēl citādāk varētu izplānot...? Kāds būs rezultāts, ja...? Kādi fakti ir jāizvēlas, lai parādītu, ka...? Kādu jautājumu jūs uzdotu, intervējot...?
4. līmenis. ANALĪZE	Informācijas sadalīšana daļās, nosakot cēloņus un motīvus, pierādot izpratni par sakarībām.	Analizējiet, salīdziniet, sakārtojiet secībā, attiecības, kategorizācija, pretstatiet, sadaliet, pārbaudiet, tēma, motīvs, secinājums, atklājiet, funkcija, pieņēmums.	Kādas ir daļas? Kādas ir attiecības starp...? Kāpēc jūs domājat, ka...? Kāda ir tēma...? Kāds ir motīvs...? Kādos secinājumus varat izdarīt...? Kā jūs klasificētu...? Vai varat noteikt, no kā sastāv...? Vai ir atšķirība starp...? Kā pierādīsiet...? Kāda ir kaut kā funkcija?

5. līmenis. SINTĒZE	Informācijas apkopošana, problēmas alternatīvu risinājumu izstrādāšana, kombinējot esošās zināšanas jaunos veidos. Oriģinālu secinājumu un spriedumu radīšana un to izmantošana, risinot problēmas.	Kombinējiet, radiet, konstruējiet, formulējiet, iztēlojieties, prognozējiet, pieņemiet, diskutējiet, izmainiet, adaptējiet, pārbaudiet, samaziniet, palieliniet, savienojiet, attīstiet.	Ko ir nepieciešams mainīt, lai atrisinātu...? Kas notiks, ja...? Vai ir alternatīvi pieņēmumi? Kā varētu adaptēt...? Kurus faktus ir iespējams savienot...? Vai varat formulēt teoriju par...? Ko jūs darītu, ja...?
6. līmenis. IZVĒRTĒŠANA	Mācību satura, zināšanu, priekšstatu novērtēšana, balstoties uz kritērijiem.	Izvērtējiet, pamatojiet, kritizējiet, nosakiet likumsakarības, piekrīti, viedoklis, lemi, disputējiet, apstipriniet, atzīmējiet, seciniet, nosakiet prioritātes, kritērijs, vērtība.	Vai piekrīti...? Kāds ir jūsu viedoklis...? Cik nozīmīgs ir...? Kāda ir...vērtība...? Ko iesakiet...? Kā vērtējiet...? Kāpēc tas ir labāk nekā...? Kurš fakts ir nozīmīgāks...? Balstoties uz zināmo, kā jūs izskaidrotu...?

Avots: S.Zusina www.sac.lv/numuri/raksti/6_Btaksonomija.

Veidojot pārbaudes darbus, skolotāji visbiežāk izvēlas Blūma taksonomijas izziņas līmeņus, taču grūti ir precīzi ievērot atšķirības starp dažādiem līmeņiem – piemēram, kurā solī ir otrais līmenis (prasme demonstrēt, kā iegūtā informācija ir saprasta) un kurā jau trešais līmenis (izmanto iegūtās zināšanas jaunā situācijā, problēmu risināšanā).

Lai veiksmīgāk varētu veidot pārbaudes darbus, projekta “Mācību satura izstrāde un skolotāju tālākizglītība dabaszinātņu, matemātikas un tehnoloģiju priekšmetos” izveidotajā materiālā piedāvāti trīs izziņas līmeņi, kas apvienoti pēc būtības, bet neatšķiras pēc satura no Blūma piedāvātajiem sešiem izziņas līmeņiem (skatīt tabulu).

Izziņas līmenis	Skolēns	Mācīšanās raksturojums	Pārbaudes darbu uzdevumi	Iegūstamo punktu skaits attiecībā pret %
Iegaumēšanas un sapratnes līmenis	Atceras, atpazīst, iegaumē, nolasa, definē, samēklē, pievieno utt.	Reproduktīva mācīšanās (zināšanu un noteiktu procedūru atcerēšanās, atpazīšana, elementārprasmes).	Pārbauda noteiktu procedūru atcerēšanos, mācītu zināšanu atcerēšanos.	20–25%
Zināšanu lietošanas līmenis	Atlasa, organizē, sakārto, apraksta, paskaidro saviem vārdiem, atrisina, lieto, klasificē utt.	Interpretējoša mācīšanās (izskaidrošana, zināšanu lietošana standartsituācijā).	Pārbauda mācīšanās teorijas lietojumu standartsituācijā vai kontekstā. Izpilda uzdevumus, kuru risināšanas papēmienu skolēns zina no prakses un mācītā.	40–50%
Produktīvās (radošās) darbības līmenis	Pamato, pierāda, nosaka cēloņus, attīsta, modelē, sintezē, analizē, izveido, izvērtē, izspriež, argumentē, risina problēmas utt.	Produktīva mācīšanās (radoša un vērtējoša darbība).	Pārbauda augstākā līmeņa izziņas prasmes. Risina uzdevumus, kuri skolēnam ir iepriekš nezināmi, kuru izpildei nepieciešama iepriekšējo zināšanu lietošana, analīzes un sintēzes prasmes, kopsakarību veidošana starp tām, vērtējoša darbība, ietverot zināšanu lietošanu nestandarta situācijā.	15–20%*

Avots: http://visc.gov.lv/saturs/vispizgl/metmat/mac_sasn_vert_vdsk.pdf

Vērtēšanai ir dažādi veidi un skolotājam jācenšas **dažādot vērtēšanas metodes**.

Pēc iesaistītām personām:

- **pašvērtēšana – skolēns** pēc skolotāja izvirzītiem vai paša formulētiem kritērijiem, novērtējot savu darbu, vērtējot savu izaugsmi;
- **savstarpējā vērtēšana** – pēc skolotāja izvirzītiem vai pašu skolēnu veidotiem kritērijiem; vērtēšana var notikt atklāti un aizklāti, uz vietas klasē un patstāvīgi mājās, tā var izpausties kā novērtēšana punktos, rakstiskas atsauksmes vai recenzijas rakstīšana, mutiska novērtēšana, balsošana par vērtējumu u.c.;
- **skolotāja vērtēšana – skolotājs** mācību procesā – veidojot pārbaudes darbus, pārbaudot un analizējot skolēnu atbildes, mājasdarbus, patstāvīgos darbus, novērojot mācību procesu klasē – prasmju attīstību, attieksmju veidošanos.

Pēc informācijas vākšanas veida:

- novērošana;
- aptauja;
- dokumentu analīze.

Pēc pārbaudes veida:

- mutvārdu pārbaude;
- rakstiska pārbaude;
- snieguma pārbaude;
- kombinētā pārbaude.

Pēc pārbaudes darba uzdevumu vērtēšanas specifikas:

- subjektīvi vērtējami uzdevumi;
- objektīvi vērtējami uzdevumi.

B. Pārbaudes darba izveide

Temata nobeiguma darbi ir summatīvās vērtēšanas darbi. Tie jā sagatavo vērtēšanai 10 ballu skalā. Vērtēšanai jābūt brīvai no vērtētāja aizspriedumiem un subjektīvisma, godīgai un taisnīgai. Tai jāpalīdz skolēniem saskatīt viņu izaugsmi.

Par pamatotu var atzīt tādu vērtējumu, kurš ļauj izdarīt pareizus un derīgus secinājumus par skolēnu mācīšanos. Tāds pārbaudes darbs būs:

- ticams – rezultāti informē par zināšanām un prasmēm, kuru novērtēšanai attiecīgais darbs tika sastādīts;
- drošs – tāds pašus rezultātus iespējams iegūt, vēlreiz veicot šo darbu atkārtoti vai pieaicinot citus vērtētājus;
- racionāls – neprasa vairāk resursu (skolēnu un skolotāju laiks, nauda vai citi resursi). Vienmēr ir jāatrod saprātīgs kompromiss starp pārbaudes darba rezultātu ticamību un efektivitāti. Nav vērts ziedot 40 minūtes mācību laika testam, ja piecu minūšu kontrolpārbaude dos tikpat derīgus rezultātus;
- pieņemamība – skolēni, vecāki un citas institūcijas tos atzīst un respektē.

Vērtēšanai:

- jābūt brīvai no vērtētāja aizspriedumiem un subjektīvisma;
- jābūt godīgai, labvēlīgai un taisnīgai;
- jāpalīdz skolēniem saskatīt viņu izaugsmi;
- jābūt atbilstoši programā paredzētajiem mācību sasniegumiem;
- jāietver iespēja novērtēt skolēnu zināšanas, izpratni, prasmes un attieksmes;
- jābūt saistītai ar konkrētu uzdevumu;
- jānodrošina pozitīvs ieguldījums skolēnu mācību darba un personības attīstībā;
- jābūt izmantojamai mācību darba pilnveidošanā.

C. Uzdevumu veidi biznesa ekonomisko pamatu pārbaudes darbos

Uzdevumi mēdz būt gan objektīvi vērtējami, gan subjektīvi vērtējami.

OBJEKTĪVI VĒRTĒJAMI UZDEVUMI

a) Atbilžu izvēles uzdevumi

Šo uzdevumu veidu biznesa ekonomiskajos pamatos izmanto bieži, jo darbus ātri un objektīvi var izlabot, pārbaudīt skolēnus par plašu mācāmo materiālu. Bet šī forma tomēr neļauj noskaidrot, cik pamatota ir skolēna izvēle. Sastādot šādus uzdevumus, jāievēro, ka uzdevumi vairāk jāveido tā, lai skolēnam atbildes būtu jāanalizē; viena ir pareiza un vismaz viena ir tuvu pareizai.

+	–
• skolotājam viegli labot • skolēni var atbildēt datorā • var izveidot uzdevumu par daudzām tēmām	• nav viegli sastādīt, jo jāievēro daudzi noteikumi • ja izmanto pamatdaļai attēlus, diagrammas, kartoshēmas, izpildi var ietekmēt to kvalitāte

Uzdevuma nosacījums – atzīmē pareizo atbildi. Uz katru jautājumu ir tikai viena pareiza atbilde.

Jautājuma pamatdaļa – iedomātas Svotu valsts visi iedzīvotāji ražo makšķeres vai makšķeru spoles. Visas fabrikas un strādnieki ir pilnībā nodarbināti. Valdnieks grib ražot vairāk makšķeres. Kādu padomu jūs viņam dotu?

- A. Atslēga. Samazināt makšķeru spoļu ražošanu;
- B. Maldinātāji. Palielināt makšķeru ražošanas apjomu;
- C. Izdot pavēli par makšķeru ražošanas apjoma palielināšanu;
- D. Nekādā gadījumā nepalielināt makšķeru ražošanu.

Ieteikumi, sastādot šos uzdevumus.

- Jautājuma pamatdaļai jāsaturs visa nepieciešamā informācija, lai uzdevums būtu nepārprotams. (Latviju būtiski ietekmē: A. Dalība ES; B. Globalizācijas process; C. Karš Irākā; D. Terorisma draudi. Šajā piemērā nav saprotams, ko grib uzzināt, jo visi šie faktori ietekmē Latviju.)
- Jautājumam nevajadzētu pārbaudīt zināšanas par mazsvarīgiem faktiem. (Latvija lauksaimniecībā 2002. gadā nodarbināti: A. 11,4%; B. 11,0%; C. 10,6%; D. 8,3%. Vai tas ir būtiski?)
- Atslēgām jābūt neapšaubāmi pareizām un maldinātājiem neapšaubāmi nepareiziem.
- Visām atbildēm, arī maldinātājiem jābūt reāliem.
- Visiem atbildes variantiem katrā jautājumā jābūt ticamiem un paralēliem.
- Nekad nepiedāvāt atbildi “visi minētie” un censties izvairīties no varianta “neviens no minētajiem”.
- Raugieties, lai visi vienas atbildes varianti savstarpēji izslēgtu cits citu (vairāk par 5%, 7%). (nepareizi – Minimālā alga 2006. gadā: A. Vairāk par Ls 60; B. Ls 90; C. Ls 120; D. Vairāk par Ls 130.)
- Jautājuma pamatdaļas formulējumā vairieties lietot noliegumu. Ja lieto noliegumu, tad to lieto Bold vai pasvītro (Kura no atbildēm **nav** pareiza? Kurš no apgalvojumiem nav pareizs?)
- Raugieties, lai jautājuma pamatdaļa nesaturētu gramatiskas norādes uz pareizo atbildi. (nepareizi – Vācijas prezidente ir A. Merkele; B. Šrēders; C. Širaks; D. Bušs.)
- Sakārtojiet katra jautājuma atbildes variantus kādā noteiktā secībā (alfabēta, ja valstis, pieaugoša skaitliska vērtība, pieaugošs atbilžu garums). (nepareizi – Latvijas Bankas noteiktā rezerves norma 2006. gadā: A. 3%; B. 15%; C. 8%; D. 12%).
- Pareizās atbildes izkārtojiet jauktā secībā.
Piemēram, nedrīkst būt visas pareizās A atbildes.

Pareizas vairākas atbildes – dots pareizo atbilžu skaits

Biznesa ekonomiskajos pamatos skolēni pieraduši rakstīt testus, kur pareiza ir viena atbilde. Šie uzdevumi testus padara interesantākus, aicina būt uzmanīgiem, tos pildot.

Kuras divas īpatnības raksturīgas komandekonomikai?

- A. Plānota ražošana.
- B. Cenu mehānisma darbība.
- C. Ieinteresētība un izvēles brīvība.
- D. Sabiedriskais īpašums.

Atbilžu izvēles uzdevums – nav dots pareizo atbilžu skaits

Šie uzdevumi liek skolēnam būt uzmanīgam, bet var rasties problēmas ar vērtēšanu.

Kuras īpatnības raksturīgas brīvā tirgus ekonomikai?

- A. Privātīpašums.
- B. Sabiedriskais īpašums.
- C. Plānota ražošana.
- D. Ierobežota valdības loma.

Nepieciešams atbildes pamatojums (īsi)

Izmantojot šos uzdevumus, pārbaudes darbu var ātri izlabot, bet skolotājs vienlaikus iegūst priekšstatu par izvēles argumentāciju. Arī skolēnam šāds darbs ir sarežģītāks.

Piemērota definīcija “īsi” atbildei varētu būt – atbilde, kas nav garāka par vienu teikumu.

Bankas peļņa ir:

- A. depozītu procents;
- B. kredītu procents;
- C. starpība starp kredīta un depozīta procentiem;
- D. starpība starp bankas izdevumiem un ieņēmumiem.

Atbildi pamatot!

b) Vērtējuma izvēles uzdevumi

Tie ir atbilžu izvēles uzdevumu paveids, kur jāizvēlas viens no diviem vērtējuma variantiem – “pareizi” vai “nepareizi”. Šo uzdevumu vērtēšana ir ātra un droša. Teorētiski pastāv 50% iespēja, ka atbildi skolēns var uzminēt. Šie uzdevumi nav labi arī tāpēc, ka skolēns var iegaumēt nepareizo apgalvojumu.

Apgalvojumos nevajag lietot vārdus – bieži, nekad, neviens, dažreiz.

Izlasiet tālāk dotos apgalvojumus. Ja apgalvojums ir pareizs, tad lodziņā ierakstiet “+”, ja nepareizi, tad “-”.

	1. Atsevišķu nozaru aizsardzība valsts aizsardzības interesēs ir viens no argumentiem par labu tirdzniecības barjerām.
	2. Brīvās tirdzniecības apstākļos dzīves līmenis vienmēr ir zemāks nekā tad, ja būtu ieviesti importa tarifi.

Var likt skolēnam savu atbildi pamatot. Tas ļaus skolotājam pārliecināties, ka skolēns vielu sapratis.

Izlasiet tālāk dotos apgalvojumus! Ja apgalvojums ir pareizs, tad lodziņā ierakstiet “+”, ja nepareizi, tad “-”. Pamatojiet apgalvojumu!

Latvijas Banka palielina rezerves normu, lai palielinātu naudas daudzumu apgrozībā.

Pamatojums

Kļūdu labošanas uzdevums

Šajā uzdevumā skolēnam jānovērtē apgalvojums. Ja tas nav pareizs, apgalvojums jāpārveido tā, lai tas būtu pareizs.

Skolēniem īpaši jāpaskaidro, kā veikt divus pārveidojumus.

Piemērs.

- nepareizā apgalvojumā veic vienu pārveidojumu.
Inflācija ir naudas vērtības jeb pirktspējas pieaugums. Pārveidojums – inflācija ir naudas vērtības jeb pirktspējas samazināšanās.
- nepareizā apgalvojumā veic divus pārveidojumus.
Inflācija ir naudas vērtība, jeb pirktspējas pieaugums.
Pārveidojumi:
a) inflācija ir naudas vērtības jeb pirktspējas samazināšanās;
b) deflācija ir naudas vērtības jeb pirktspējas pieaugums.

c) Savietošanas uzdevumi

Šos uzdevumus var labi izmantot, ja ātri jāpārbauda kādas konkrētas zināšanas.

Labi, ja uzdevuma pirmā un otrā daļa skaitliski atšķiras. Teikumiem jābūt ar vienādu struktūru. Šeit ir vārds **lai**, kas ievada palīgteikumu, tāpēc atbildes ir tādas, kas formāli der jebkurā teikumā.

Savienojiet teikuma sākumu un beigas

1	Valdība nosaka kvotas, lai ...	A	... cenas padarītu konkurētspējīgas vietējā tirgū.
2	Muitas tarifus samazina, lai ...	B	... vājinātu konkurentus.
3	Valdība var subsidēt vietējo rūpniecību, lai ...	C	... regulētu preču ieplūšanu no noteiktām valstīm.
4	Dempings ir konkrēta ražotāja speciāli veikts pasākums, lai ...	D	... veicinātu preču, pakalpojumu izvešanu uz ārzemēm.

Savietojiet situāciju un terminu

Situācija	Mikroekonomika	Makroekonomika
Latvijas IKP aprēķināšana un salīdzināšana ar ES valstīm.		
Maizes ceptuves aprēķini par jaunas produkcijas ražošanu.		
Kalniņu ģimenes kredīts, lai iegādātos māju.		
Valsts programmas nepieciešamība bezdarba samazināšanai.		
Jelgavas tirgus kartupeļu cenu izmaiņas jūnijā.		
Zemnieka Ozola kviešu ražas realizācija.		

Savietojiet terminu un skaidrojumu

	Skaidrojums	Termiņš	Atbilde
1	Sociāla zinātne par to, kā sabiedrībai apmierināt neierobežotās vēlmes un vajadzības ierobežotu resursu apstākļos.	Pakalpojums	
2	Jebkura lieta (priekšmets), ko patērējot cilvēks apmierina savas vajadzības un kurai ir noteikta vērtība, to pērkot un pārdodot tirgu.	Ekonomika	
3	Darbību kopums, ko veic noteiktu amatu speciālisti, lai apmierinātu cilvēku vajadzības un kam ir noteikta vērtība tirgū, to pērkot un pārdodot.	Konkurence	
4	Cilvēki, kuri pērk un lieto preces un pakalpojumus.	Darbs	
5	Cīņa starp preču ražotājiem par izdevīgākiem preču ražošanas un realizēšanas apstākļiem un iespēju gūt lielāku peļņu.	Prece	
6	Jebkāda intelektuālā vai fiziska darbība, kas tiek mērķtiecīgi veikta, lai ražotu labumus un pakalpojumus.		

Sarindojiet!

Šādi uzdevumi tiek izmantoti arī biznesa ekonomiskajos pamatos, kaut arī biežāk tos izmanto ģeogrāfijā (savieno pēc lieluma, garuma, auguma u.c.), vēsturē (noteiktā vēsturiskā secībā), tos var izmantot arī ekonomikā.

- Sarindojiet pareizā secībā Latvijas lielākos eksporta partnerus, sākot ar lielāko: Krievija, Vācija, Lielbritānija, Somija.
- Sarindojiet Latvijas eksporta preces pēc apjoma Ls, sākot ar lielāko: Koksne, metāls, pārtika, plastmasas izstrādājumi.

d) Īso atbilžu uzdevums

Šie uzdevumi ir objektīvi vai daļēji objektīvi labojami. Tos var ātri izlabot. Skolēniem nav nepieciešama laba rakstītprasme, piemērota izolētu zināšanu elementu pārbaudei, nevis plašu, sarežģītu zināšanu un prasmju novērtēšanai.

Jautājumiem jābūt sastādītiem tā, lai skolēni saprastu, ko no viņiem grib un uzdevumam būtu viena viennozīmīga atbilde.

Neveiksmīgi piemēri.

Latvijas svarīgākā problēma? (kādā jomā?); Nosauc naudas vienību ES? (vai jāsauc visu valstu naudas vienības vai pietiek ar eiro?)

Piemērs.

Latvijas galvaspilsēta –

Nosauciet Latvijas svarīgāko eksporta preci –

Kurā gadā inflācija bija visaugstākā? –

Jautājums var būt arī diagrammas, shēmas, tabulas, attēla veidā.

Latvijas patēriņa cenu pārmaiņas 1992. – 2009. gadā (procentos)

Gads	Decembris pret iepriekšējā gada decembri
1992	958,6
1993	34,9
1994	26,3
1995	23,1
1996	13,1
1997	7,0
1998	2,8
1999	3,2
2000	1,8
2001	3,2
2002	1,4
2003.	3,6
2004.	7,3
2005.	7,0
2006.	6,8
2007.	14,1
2008.	10,5
2009.	-1,2

Avots: Latvijas statistikas gadagrāmata 2002, 2005. <http://www.csb.lv>

e) Tukšo vietu aizpildīšanas uzdevums

Izmantojot šo formu, uzdevumi var būt dažādi.

Šādas atbildes skolotājam viegli labot, taču uzdevumiem jābūt pareizi sastādītiem, lai atbildes būtu nepārprotamas.

Jāieraksta vairāki vārdi

Personiskā budžeta sastādīšanas process parasti ietver trīs obligātos pasākumus:

1); 2); 3)

Jāieraksta viens vārds. Ļoti bieži tas ir termins

Ja plānotie uzdevumi ir lielāki nekā ienākumi, tad budžetā ir

Atbilžu varianti doti pēc katra teikuma

Ja ienākumi pārsniedz izdevumus, tad ir (deficīts, pārpalikums).

Atbilžu varianti doti teksta sākumā vai beigās

Cilvēku vajadzības ir, tāpēc katrā sabiedrībā ir jāizdara
(neierobežotas, ierobežotas, izvēle).

Visām brīvajām vietām jābūt vienāda lieluma.

Nav doti atbilžu varianti

Saskaņā ar E. Engela atklāto likumu, palielinoties ienākumiem, samazinās izdevumi
precēm, bet palielinās izdevumi precēm.

f) Krustvārdu mīklas

Skolēniem ļoti patīk šī darba forma. Labprāt arī paši sastāda uzdevumus, taču, nedodot konkrētus norādījumus, izveido pārāk sarežģītus.

SUBJEKTĪVI VĒRTĒJAMIE UZDEVUMI

g) Uzdevumi ar matemātisku risinājumu

Uzdevumu risināšana biznesa ekonomiskajos pamatos ir būtiska, jo uzdevumi ļauj labāk izprast dažādas likumsakarības, izmaiņas procesos, salīdzināt. Jāpieradina skolēni lietot apzīmējumus, izmantot zināmās formas un risinājuma gaitā rakstīt paskaidrojumus.

Kāpēc šie uzdevumi subjektīvi? Daļēji pareiza risinājuma gadījumā tos novērtēt ir sarežģīti – jo precīzāki kritēriji, jo objektīvāk labojami.

Iveta ražo sienas dekorus. Dekoru ražošanas pastāvīgās izmaksas ir Ls 10, bet viena dekora mainīgās izmaksas ir nemainīgas, un tās ir Ls 2. Šajā mēnesī viņa izgatavoja 100 dekorus. Aprēķini kopējās izmaksas.

h) Pārskata tabulu izveidošana

Strukturētām atbildēm ir vairākas formas – viena no tām atbilžu apkopošana tabulā – skolēnam atbildes plāns dots.

Aizpildiet tabulu!

Ekonomiskās sistēmas tips	Priekšrocības	Trūkumi
Tradicionālā ekonomika		
Komandekonomika		
Tirgus ekonomika		

Sarežģītākas pārskata tabulas izmanto ekonomikā par aktuālām tēmām. Skolēniem jāprot pašiem atrast nepieciešamos materiālus. Daudz statistisko datu publicē laikraksts “Dienas Bizness”. Katru gadu iznāk “Latvijas statistikas gadagrāmata”, divreiz gadā – “Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību”. Arī daudzas organizācijas izdot savus pārskatus.

Sākot darbu ar statistikas tabulām, skolēniem precīzi jāformulē jautājumi. Kad skolēni jau ieguvuši pietiekamas iemaņas, viņi paši var analizēt tabulas pēc sava plāna. Jāatceras, ka nepieciešamas analīzes – kāpēc tas tā ir?

Iepazīstieties ar tabulas datiem un atbildiet uz jautājumu.

Nabadzība Latvijā

Gads	Absolūtās nabadzības robeža – cik % iedzīvotāju ienākumi ir zemāki par Ls 28	Relatīvā nabadzība – cik % iedzīvotāju ienākumi ir zemāki par 60% no vidējiem
2000	14	16
2004	5,9	19

Avots: laikraksts “Diena” 2006. g. 20. jūlijs

Kurš no rādītājiem objektīvāk parāda situāciju?

Jēdzienu “absolūtā nabadzība” lieto Pasaules Banka. Pēc tās datiem nabadzīgo skaits Latvijā ir būtiski samazinājies, kas neatbilst reālajai situācijai. Ls 28 ir jau diezgan ekstrēma nabadzība, taču šādu salīdzinājumu veic visā pasaulē. Eiropā pieņemtā metodika – relatīvā nabadzība dod objektīvāku secinājumu par situāciju.

Aptauja Latvijā liecina, ka 25–30% mājsaimniecību izjūt būtiskas problēmas

i) Diagrammu sastādīšana un analīze

Statistikas dati var būt apkopoti arī diagrammu veidā, tāpēc jāprot gan diagrammu analizēt, gan to izveidot.

Ja skolēns labi prot analizēt tabulas, viņam parasti grūtības nesagādā arī diagrammu analīze.

Skolēni raksta zinātniskos darbus, referātus, ziņojumus, un diagrammas padara tos uzskatāmākus. Ja skolēns labi prot veidot diagrammas, viņam vieglāk analizēt jau gatavās diagrammas.

Diagrammu analīze

Dota diagramma. Skolēniem jāatbild uz jautājumiem.

Par cik procentiem pieaudzis rūpnieciskās ražošanas apjoms 2006. gada pirmajā pusgadā salīdzinājumā ar 2000. gada pirmo pusgadu?

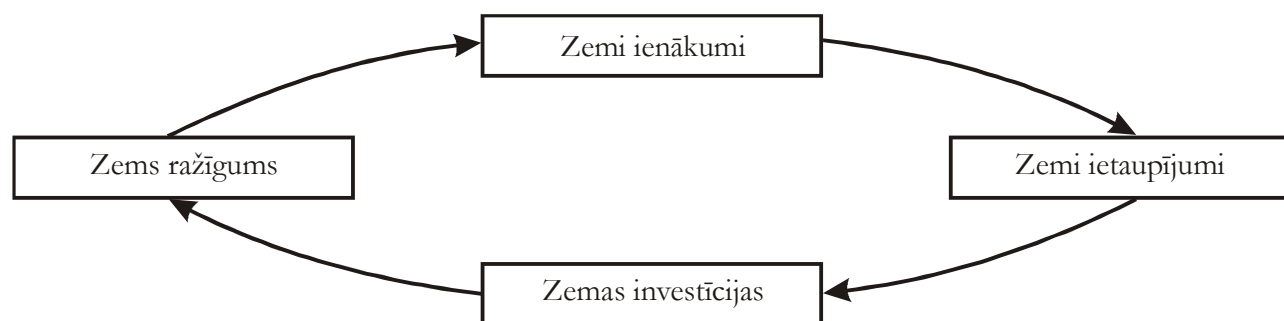
Diagrammas izveidošana.

Gan veidot zīmējot, gan datorā.

j) Shēmu izveidošana analīze

Arī shēmas palīdz sistematizēt mācāmo materiālu. Skolēnus jāmača veidot stāstījumu, kurā būtu arī atbildes uz – kāpēc?

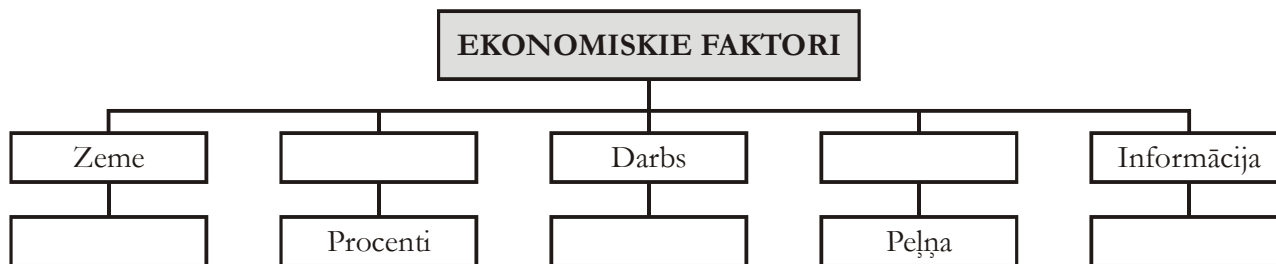
Izveidojiet stāstījumu, izmantojot shēmu!

Izmantojot “nabadzības burvju loku”, raksturojiet vāji attīstīto valstu risināmās problēmas!

Papildiniet vai izveidojiet shēmu!

Izveidojiet shēmu “Ekonomiskie faktori” un ierakstiet ienākumus no katra faktora izmantošanas!

k) Zīmējumu, fotogrāfiju analīze

Karikatūras un zīmējumi uzskatāmi parāda mācāmo materiālu, palīdz vieglāk uztvert galveno domu.

2009. gadā jau piekto reizi Portugālē tika rīkots pasaules preses karikatūristu konkurss. Otro reizi tajā piedalījās “Latvijas Avīzes” karikatūrists Gatis Šļūka. Konkurss tika organizēts trīs kategorijās – šaržs, redakcijas karikatūra un joks. Šī karikatūra ieguva balvu. Tā raksturo ekonomisko krīzi.

Kādus uzskatus pauž karikatūras autors? Atbildi pamatojiet!

Skolēniem jāprot analizēt arī dažādas reklāmas gan laikrakstos un žurnālos, gan TV un radio.

l) Darbs ar tekstu

Darbs ar tekstu ir ļoti svarīgs uzdevumu veids daudzos priekšmetos.

Teksti var būt par dažādām tēmām.

Jānis Krauklis, strādājošs students:

“Jau dažus mēnešus veicu savu tērīņu analīzi – pēc katra pirkuma saglabāju čeku un to ieigramatoju blociņā. Patiesībā biju pārsteigts, ka lielu daļu izdevumu veido tieši pārtikas iegāde. Kopš tā laika cenšos ierobežot savas gaitas uz lielveikaliem, tā vietā pa ceļam uz mājām iegriežos vietējā tirgū. Finansiālais efekts bija fantastisks, proti, tagad no savas algas varu atlicināt naudu arī citām lietām, ne vien kredīta maksājumiem un pārtikai.”

Kā Jānis veido savu budžetu?

m) Kontroldarbs ar špikeri

Mājās skolēni var sagatavot materiālus ieskaitei – formulas, statistiskos datus, shēmas.

n) Strukturēti jautājumi, uzdevumi

Šeit labi noder daudzpakāpju uzdevumu forma, jo tas ļauj novērtēt procesu kā rezultātu. Šis formāts ļauj novērtēt zināšanas arī viduvējiem skolēniem, paaugstina vērtēšanas drošumu.

Tāču šie uzdevumi ir grūti vērtējami, jo vērtējumā jāņem vērā, ka par kļūdu, kas tiek pieļauta un pārnesta uz nākamām pakāpēm, punktus atņem vienu reizi.

Strukturēts uzdevums

Asnātei darba devējs sola bruto algu 400 €. Cik liela būs viņas neto alga, ja viņa viena audzina skolas vecuma meitu un dēlu? Parādiet aprēķina gaitu!

Sociālās apdrošināšanas iemaksas%, €

Ar nodokli neapliekamais minimums, atvieglojumi par apgādājamajiem €

Iedzīvotāju ienākuma nodokļi bāze €

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis%, €

Saņemtā neto darba alga €

Strukturēts jautājums

Parasti šīs atbildes ir 2–5 teikumi. Var būt norādīts arī faktoru skaits, kuri jānosauc.

Kurā lietiskās aktivitātes fāzē pašlaik atrodas Latvija?

Kādi fiskālās politikas pasākumi jāveic Latvijā, lai uzlabotu ekonomisko situāciju?

Kādi monetārās politikas pasākumi jāveic Latvijā?

Nosauciet trīs maksātnespējas pazīmes, kad, pastāvot pat vienai no tām, tiesa atzīs maksātnespēju.

- Parādnieks nespēj vai nespēs saskaņā ar pierādāmiem apstākļiem (parādnieka maksātnespēja, mantas bojāeja, nesaņemta samaksa u.c.) nokārtot parādu saistības.
- Parādnieks pārstājis kārtot parādu saistības, kurām iestājies izpildes termiņš (kreditors tiesīgs iesniegt prasību, uz kuru var atbildēt vai apmierināt 2 nedēļu laikā, vēl pēc nedēļas parādnieku var uzskatīt par maksātnespējīgu).
- Parādnieka saistības pārsniedz tā aktīvus.

o) Esejas

Strukturētā esēja

Labi noder, pārbaudot rakstītprasmi, kā arī sarežģītās zināšanu un prasmju sistēmās (analīze, kritisks vērtējums), tā palīdz skolēniem demonstrēt savas spējas, paaugstina vērtēšanas drošumu, salīdzinot ar nestrukturēto esēju.

Esejas ir grūti vērtējamas, vērtēšana laikietilpīga un dārga, jāizmanto subjektīva punktu kritēriju sistēma, nepieciešami īpaši apmācīti vērtētāji un kvalitatīva kontrole.

Nestrukturēta argumentētā esēja

Argumentētā esēja:

- ļauj novērtēt izklāsta loģiskumu;
- ļauj novērtēt spēju strukturēt radošu darbu;
- ļauj novērtēt prasmi formulēt savu viedokli;
- labi noder, pārbaudot sarežģītas, plašas zināšanu un prasmju sistēmas;
- labi noder, vērtējot radošās spējas;
- šo esēju labot ir vēl grūtāk kā strukturēto esēju.

Kritēriji:

- viedokļa formulējums un argumentācijas atbilstība;
- zināšanu (faktu, definīciju, teoriju u.c.) izmantošanas argumentācija;
- forma – esēju struktūras ievērošana, valodas skaidrība, izteiksmīgums.

Par esēju rakstīšanu var izlasīt D. Vilnes un J. Birznieces mācību grāmatā “Ekonomika” un J. Birznieces metodiskajā materiālā par esēju rakstīšanu ekonomikā.

p) Ko vēl vērtējam?

- Darba mape (portfolio).
- Mācīšanās dienasgrāmata.
- Diskusija.
- Mutisks ziņojums (prezentācija).
- Rakstisks ziņojums.
- Projekts (arī Ēnu diena, Ekonomikas novērošanas prakse, ekskursijas apraksts).
- Radoši darbi, darbi dažādiem konkursiem.

Katru reizi ir jāizveido noteikta kritēriju sistēma, lai to zinātu skolēni.

r) Cik efektīvs ir pārbaudes darbs?

Pēc pārbaudes darba sastādīšanas skolotājam vajadzētu uzdot jautājumus sev pašam.

Vai uzdevums atbilst standartam un programmai?

Vai ir pārbaudišanas vērts?

Parasti kļūdās, izveidojot pārāk vienkāršus jautājumus vai arī veidojot ļoti laikietilpīgus uzdevumus, kur vienu un to pašu prasmi pārbauda ar daudziem vienādiem risinājumiem.

Vai tas ir labākais pārbaudes veids?

Dažreiz atbilžu izvēles uzdevumi ir pārāk gari, un skolēnam jālasa daudz informācijas un jāiepazīstas ar sarežģītiem procesiem, lai sniegtu atbildi. Bet rezultātā skolēns iegūst tikai vienu punktu!

Vai diagrammas ir skaidras un apzīmējumi precīzi?

Zīmējumiem, fotogrāfijām, grafikiem jābūt kvalitatīviem.

Vai uzdevums ir saistošs, ņemot vērā skolēna attīstības līmeni?

Ieteicams nelietot tādu valodu un izvēlēties tādu tēmu, kas skolēnam ir pārāk sarežģīta.

Vai ir tikai viena pareizā atbilde?

Sevišķi svarīgi tas ir, sastādot testus. Var skolēniem ļaut pie testiem pierakstīt savus komentārus. Tas ļaus izvairīties no kļūdām.

Vai uzdevums ir labi organizēts?

Vai skolēns saprot uzdevumu, vai nav iespējams kaut ko pārprast? Ja darbu raksta uz darba lapām, tad, vai skolēnam pietiek vietas atbildei, aprēķiniem. Daudzie skolēnu jautājumi pārbaudes laikā liecina, ka skolēni vai nu neprot organizēt savu darbu, vai arī jautājumu formulējums ir neprecīzs. Informāciju jāsniedz pareizajā secībā. Izvairieties no jautājumiem nolieguma formā.

Lai skolēnus labāk sagatavotu kontroldarbam, ir ļoti svarīgi, apgūstot tēmu, sākt uzdevumus risināt pēc iespējas ātrāk. Savukārt noslēguma kontroldarbus risināt pēc iespējas vēlāk tēmas noslēgumā, jo tas dod iespēju palielināt tēmā apgūto uzdevumu skaitu stundās un mājās. Mērķtiecīgi ir skolēnus gatavot pārbaudes darbam, likt tiem pildīt patstāvīgos darbus. Pārbaudes darbus drīkst rakstīt tikai tad, kad skolotājs ir pārliecinājies, ka skolēni darbu spēs uzrakstīt.

4. PĀRBAUDES DARBI

Pārbaudes darbi sastādīti par visām tēmām divos variantos. Katrā pārbaudes darbā paredzēta eseja, taču skolotājs var izvēlēties, vai eseju nepieciešams rakstīt katras nodaļas nobeigumā, tāpēc tabulā par skolēnu zināšanu vērtēšanu doti divi varianti – skolēni raksta eseju un eseja ir pārbaudes darba sastāvdaļa vai skolēni neraksta eseju. Eseju skolēni var rakstīt gan klasē, gan mājās.

Tēmu noslēguma pārbaudes darbus vērtē 10 ballu skalā.

Nosakot vērtējumu 10 ballu skalā, kritēriji tiek izvērtēti kopumā.

9 un 10 balles izglītojamais iegūst, ja:

- ir apguvis zināšanas un prasmes tādā līmenī, ka spēj mācību saturu uztvert, iegaumēt, reproducēt, izmantot pēc parauga līdzīgā situācijā, kā arī spēj to patstāvīgi izmantot jaunu zināšanu apguvei un radošu uzdevumu risināšanai;
- prot risināt atbilstošas problēmas, pamatot un loģiski argumentēt domu, saskatīt un izskaidrot likumsakarības;
- spēj atsevišķās zināšanas un prasmes sintezēt vienotā ainā, samērot ar realitāti;
- spēj patstāvīgi izteikt savu viedokli, definēt vērtējuma kritērijus, paredzēt sekas;
- prot cienīt un novērtēt atšķirīgu viedokli, veicina sadarbību mācību problēmu risināšanā.

6, 7 un 8 balles izglītojamais iegūst, ja:

- spēj ar izpratni reproducēt mācību saturu (pilnā apjomā vai tuvu tam), saskata likumsakarības un problēmas, atšķir būtisko no mazsvarīgā;
- prot izmantot zināšanas un prasmes pēc parauga, analogijas vai pazīstamā situācijā, veic tipveida un kombinētus mācību uzdevumus;
- uzdoto veic apzinīgi, parāda spējas, kā arī attīstītas gribas īpašības;
- mācību satura pamatjautājumos pauž personisko attieksmi vairāk konstatācijas nekā analīzes līmenī;
- ir apguvis sadarbības un saziņas prasmi;
- mācību sasniegumi attīstās veiksmīgi.

4 un 5 balles izglītojamais iegūst, ja:

- ir iepazinis norādīto mācību saturu, prot atšķirt būtisko no mazsvarīgā, zina un var definēt jēdzienus, galvenos likumus un likumsakarības, var formulēt atpazīšanas noteikumus, gandrīz bez kļūdām risina tipveida uzdevumus;
- mācību saturu izklāsta pietiekami skaidri un saprotami;
- mācībās izmanto tradicionālās izziņas metodes, izpildot pedagoga norādījumus;
- var izteikt personisko attieksmi, izmantojot iegaumēto mācību saturu;
- ir apguvis sadarbības un saziņas pamatprasmi;
- mācību sasniegumi attīstās.

1, 2 un 3 balles izglītojamais iegūst, ja:

- spēj mācību saturu tikai uztvert un atpazīt, bet iegaumē un reproducē nepietiekamu apgūstamā satura apjomu (mazāk kā 50%), veic primitīvus uzdevumus tikai pēc parauga labi pazīstamā situācijā, bez kļūdām veic tikai daļu uzdevumu;
- mācību saturu izklāsta, bet citiem nesaprotami, reti atšķir būtisko no mazsvarīgā;
- personisko attieksmi spēj paust tikai epizodiski vai arī nav sava viedokļa;
- maz attīstīta sadarbības prasme;
- mācību sasniegumu attīstība ir nepietiekama.

10. – 12. klasēs skolotājs var izmantot kārtējai vērtēšanai i vai ni. Ar i tiek vērtēti skolēnu sasniegumi, ja zināšanu vai prasmju apjoms vairāk nekā 50% no mācību vielas.

Valsts pārbaudes darbos tiek piedāvāts vērtējums, pēc kura 4 vai 5 balles var iegūt, ja paveikts 35–59% darba. Šādu vērtējuma skalu skolotāji var izmantot arī vērtējot tēmu noslēguma darbus.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1–34%			35–68%			69–86%		87%–100%	
1–4	5–7	8–11	12–15	16–21	22–24	25–27	28–30	31–33	34–35
1–4	5–8	9–13	14–19	20–25	26–29	30–33	34–36	37–39	40–42

Skolotājs šo tabulu var veidot pats, mainot vērtējumu robežas, ievērojot pārbaudes darba grūtības pakāpi. Dots tabulas “Skolēnu zināšanu vērtēšana testos” variants, kad, lai sasniegtu vērtējumu “4”, jāiegūst vismaz 50% no maksimālā punktu skaita.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
			50%	60%	70%	80%	90%	95%	100%
1–6	6,5–11,5	12–17	17,5–20,5	21–24	24,5–27,5	28–31	31,5–33	33,5–34,5	35
1–7,5	8–14	14,5–20,5	21–24,5	25–29	29,5–33	33,5–37,5	38–39,5	40–41,5	42

Eseju labošanas kritēriji

Kritēriji Punkti	Saturs un organizācija	Analīze un argumentācija	Ekonomikas fakti un likumsakarības	Ekonomikas terminu lietojums un pareizrakstība
3	Saturs pilnībā atbilst tēmai. Domas izklāstītas skaidri, formulēta galvenā ideja.	Izklāstot viedokli, argumentācija balstās uz atbilstošiem ekonomikas faktiem, ir atklātas uz izklāstītas cēloņsakarības.	Korekts faktu un likumsakarību lietojums, ir atklātas likumsakarības.	Korekts ekonomikas terminu un jēdzienu lietojums. Nav kļūdu ekonomikas terminu un jēdzienu rakstībā. Ievēroti rakstības pamatlikumi.
2	Saturs pamatā atbilst tēmai. Apraksts vispārīgs, bet izklāsts loģiski organizēts.	Izklāstot viedokli, argumenti vai pretargumenti ir vispārīgi, nepārliecinoši.	Ekonomikas fakti un likumsakarību lietojumā pieļautas dažas nebūtiskas kļūdas.	Jēdzienu un terminu lietojumā pieļautas nebūtiskas neprecizitātes. Pieļautās kļūdas netraucē uztvert saturu.
1	Apraksts primitīvs, vāji organizēts informācijas izklāsts.	Viedoklis izklāstīts fragmentāri, nepārliecinoša argumentācija.	Minēti daži ekonomikas fakti, nav atklātas likumsakarības.	Būtiskas kļūdas ekonomikas terminu lietojumā vai pareizrakstībā. Teikumu uzbūve un pareizrakstības kļūdas traucē uztvert saturu.
0	Neatbilst tematam, tālāk nav vērtējams.	Nav viedokļa un argumentācijas.	Nav minēti ekonomikas fakti un likumsakarības.	Nav lietoti ekonomikas termini.

1. Ekonomikas priekšmets <i>I variants</i>	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (6 punkti)

1. Ražošanas iespēju līkne atspoguļo: a) maksimālo visu preču daudzumu, kuru var saražot; b) divu preču maksimālo daudzumu, kuru var saražot efektīvi, izmantojot visus esošos resursus un tehnoloģijas; c) kādas preces ražošanas izmaksas; d) to preču un pakalpojumu daudzumu, kurus varētu papildus saražot, ja tiktu efektīvi izmantoti visi resursi. 2. Ekonomikas pamatjautājumi ir: a) Ko patērē? Kā ražot? Kas ražot? b) Ko ražot? Kā ražot? Kurš patērē? c) Ko patērē? Kā patērē? Kas patērē? d) Ko ražot? Kā ražot? Kas ražot? 3. Cena jeb ieguvums par darba lietošanu tiek saukts par: a) renti; b) algu; c) procentiem; d) peļņu.	4. Kurš no jautājumiem vislabāk raksturo ekonomikas pamatproblēmu? a) Kā mājsaimniecībā iegūt vairāk naudas preču iegādei? b) Kā panākt straujāku valsts uzplaukumu? c) Kā efektīvāk izmantot esošos resursus, lai pēc iespējas labāk apmierinātu cilvēku vajadzības? d) Kā risināt jautājumus – Ko ražot? Kā ražot? Kas patērēs? 5. Ģimene un draugi ir cilvēka: a) garīgās vajadzības; b) sociālās vajadzības; c) drošības vajadzības; d) fizioloģiskās vajadzības. 6. Kad ekonomisti runā par ekonomisku darbību veikšanu, viņi ar to domā: a) ietaupīšanu; b) lielāko guvumu no tā, kas jums ir; c) ekonomikas literatūras lasīšanu; d) iespējami mazākus tēriņus.
---	--

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu. (6 punkti)

- – sociāla zinātne par to, kā sabiedrībai apmierināt neierobežotās vēlmes un vajadzības ierobežotu resursu apstākļos.
- – jebkura lieta (priekšmets), ko patērējot cilvēks apmierina savas vajadzības un kurai ir noteikta vērtība, to pērkot un pārdodot tirgū.
- – ekonomiska situācija, kad no vairākām piedāvātām iespējām vai lietām var izvēlēties tikai vienu vai dažas.
- – ekonomikas nozare, kas pēti atsevišķu saimniecisko vienību (mājsaimniecību, uzņēmumu, nozari) vai atsevišķu preci.
- – konkrētās teritorijas dabas apstākļu komplekss, ko cilvēki var izmantot savu vajadzību apmierināšanai.
- – cilvēku vēlmju izpausmes atbilstoši personiskajām interesēm un tās sabiedrības kultūras līmenim, kurā viņš dzīvo.

3. Ierakstiet trūkstošo un atbildiet uz jautājumu. (3 punkti)

Man pirmās nepieciešamības prece ir, jo

Man luksusa prece ir, jo

Vai iespējams, ka prece, kura vienam ir luksusa prece, citam cilvēkam ir pirmās nepieciešamības prece? Atbildi pamatojiet!

.....

.....

4. Kuru no situācijām pēta mikroekonomika un kuru makroekonomika? Ielieciet “X”. (5 punkti)

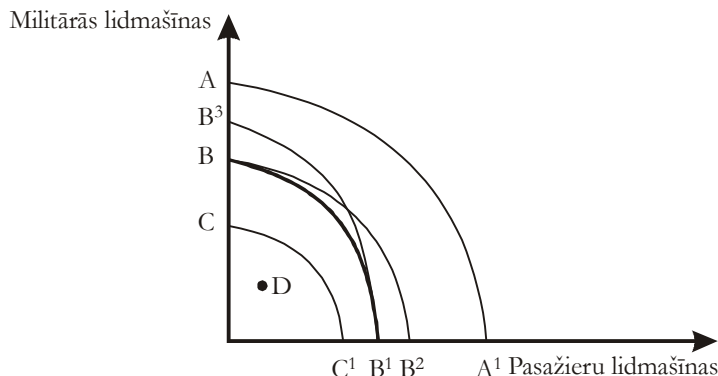
	Mikroekonomika	Makroekonomika
1. Latvijā eksporta preču daudzumam jāpieaug straujāk.		
2. Aina Priede savus iekrājumus noguldīja bankā.		
3. Maizes ceptuve “Maiznieks” ieguldīja naudu jaunu iekārtu iegādei.		
4. Anitas māmiņa samaksāja par meitas angļu valodas pulciņa nodarbībām.		
5. Valdība pieņēma budžetu ar deficītu.		

5. Izlasiet un atbildiet uz jautājumu! Juris atteicās no šofera darba, kur alga 8500 eiro gadā, un neaizgāja mācīties arī uz augstskolu, kur mācību maksa būtu 1200 eiro gadā, bet sāka strādāt auto remonta darbnīcā ar algu 7800 eiro gadā. Darbu auto remonta darbnīcā viņš nevar apvienot ar citu darbu un nevar apvienot arī ar mācībām. Nosakiet viņa lēmuma alternatīvās izmaksas un cik lielu naudas summu viņš zaudē. (3 punkti)

Kāpēc cilvēki dažkārt izvēlas mazāk apmaksātu darbu?

6. Izmantojot uzzīmēto diagrammu, atbildiet uz jautājumiem.

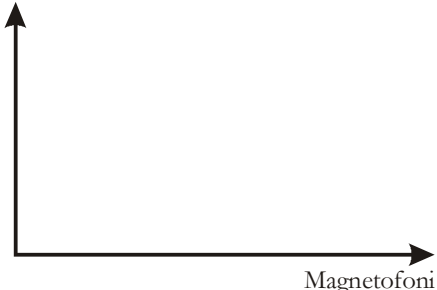
Katrā gadījumā sākuma līkne BB¹. (3 punkti)

Sākuma līkne	Beigu līkne, punkts	Notikums
B B ¹		Valsts gatavojas karam un ražo vairāk militārās lidmašīnas.
B B ¹		Rodas jaunas modernas tehnoloģijas lidmašīnu ražošanā.
B B ¹		Valstī notiek ekonomiskā krīze, lidmašīnu nozarē atlaiž strādājošos, uzņēmumi strādā ar nepilnu jaudu.

7. Uzzīmējiet ražošanas iespēju līkni, ja valsts ražo gan televizorus, gan magnetofonus un atbildiet uz jautājumiem. Tabulā doti dažādi ražošanas varianti. (9 punkti)

Varianti	Televizori (tūkst. gab.)	Magnetofoni (tūkst. gab.)
A	200	0
B	180	100
C	140	200
D	80	300
E	0	400

Iezīmējiet grafikā situācijas un uzrakstiet, kurā variantā ražošana ir efektīva, neefektīva, neiespējama.

- F – 80 tūkst. televizoru un 320 tūkst. magnetofonu –
- G – 150 tūkst. televizoru un 150 tūkst. magnetofonu –
- H – 40 tūkst. televizoru un 350 tūkst. magnetofonu –
- I – 60 tūkst. televizoru un 30 tūkst. magnetofonu –

Valsts atrodas punktā C un grib palielināt televizoru ražošanu par 20 tūkst. No cik magnetofonu ražošanas valstij jāatsakās?

Valsts atrodas punktā B un grib palielināt magnetofonu ražošanu par 25 tūkstošiem. No cik televizoru ražošanas valstij jāatsakās?

Valsts atrodas punktā D un grib palielināt televizoru ražošanu par 100 tūkst. No cik magnetofonu ražošanas valstij jāatsakās?

8. Uzrakstiet argumentētu eseju “Lai izdzīvotu vajag maz, bet, lai dzīvotu, vajag daudz”. (12 punkti)

1. Ekonomikas priekšmets II variants	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (6 punkti)

1. Mācības un grāmatas ir cilvēka: a) sociālās vajadzības; b) garīgās vajadzības; c) drošības vajadzības; d) fizioloģiskās vajadzības. 2. Cena jeb ieguvums par zemes lietošanu tiek saukts par: a) renti; b) algu; c) procentiem; d) peļņu. 3. Ekonomikas pamatjautājumi ir: a) Ko patērē? Kā patērē? Kas patērē? b) Ko patērē? Kā patērē? Kas ražo? c) Ko ražo? Kā ražo? Kurš patērē? d) Ko ražo? Kā ražo? Kas ražo?	4. Resursu ierobežotības problēmu var atrisināt: a) visiem iedzīvotājiem iedodot vairāk naudas; b) samazinot iedzīvotāju skaitu uz zemes; c) divkāršojot ražošanas apjomus; d) šo problēmu nevar atrisināt. 5. Ja uz ražošanas iespēju liknes ir atspoguļots punkts par divu preču veidu apjomu dažādās kombinācijās, tad ar esošajiem resursiem: a) sabiedrība var palielināt abu preču ražošanas daudzumu; b) sabiedrība var palielināt vienas preces apjomu, tikai samazinot otras preces ražošanas apjomu; c) ražošana ir neefektīva; d) produkcijas daudzumu šādā kombinācijā nevar saražot. 6. Ekonomiskās izvēles situācijas aprakstīšanai izmanto: a) vajadzības un vēlmes; b) kapitāla novērtēšanu; c) ekonomiskās sistēmas; d) alternatīvās izmaksas.
--	---

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu. (6 punkti)

.....	– darbību kopums, ko veic noteiktu amatu speciālisti, lai apmierinātu cilvēku vajadzības, un kam ir noteikta vērtība tirgu, to pērkot un pārdodot.
.....	– tiek izteikta ar tās lietas vērtību, no kuras jāatsakās pirmām kārtām, lai iegūtu šo vissvarīgāko lietu.
.....	– ekonomikas nozare, kas pēta ekonomiku kopumā, valsts un pasaules ekonomiskos procesus (piemēram, IKP, inflācija, ekonomikas izaugsme).
.....	– bagātība, kas atrodas apgrozībā un dod labumu, zemes un darba mijiedarbības radīts ražošanas faktors.
.....	– vajadzības, kas skar patērētājus, uzņēmumus un valdību, viņu vēlēšanos iegūt lietošanā tādas preces un pakalpojumus, kas dod vislielāko apmierinājumu, derīgumu.
.....	– jebkāda intelektuālā vai fiziska darbība, kas tiek mērķtiecīgi veikta, lai ražotu labumus un pakalpojumus.

3. Ierakstiet trūkstošo un atbildiet uz jautājumu. (3 punkti)

Man pirmās nepieciešamības prece ir, jo

Man luksusa prece ir, jo

Vai iespējams, ka prece, kura vienam ir luksusa prece, citam cilvēkam ir pirmās nepieciešamības prece? Atbildi pamatojiet!

.....

4. Kuru no situācijām pēta mikroekonomika un kuru makroekonomika? Ielieciet “X”. (5 punkti)

	Mikroekonomika	Makroekonomika
1. Latvijas lats ir stabila valūta.		
2. Aivars Liepa iegādājās līzingā jaunu automašīnu.		
3. Valstī inflācija ir sasniegusi augstāko līmeni pēdējo gadu laikā.		
4. Uzņēmums “Limonāde” atkal paaugstina savas produkcijas cenu.		
5. Jelgavā pieaug ūdens patēriņa tarifi.		

5. Izlasiet un atbildiet! (3 punkti). Pēc skolas beigšanas Kārlis nolēma dzīvot atsevišķi un viņam bija jāizdara izvēle – strādāt auto remonta darbnīcā vai mācīties augstskolā. Kārlis dzīvo īrētā dzīvoklī un tajā domā dzīvot abos variantos. Kādas ir alternatīvās izmaksas viņa lēmumam mācīties un strādāt tikai vasaras brīvlaikā, ja gadā:

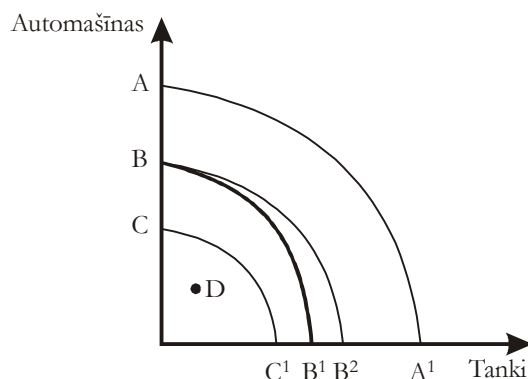
• maksa par mācībām –1200 eiro; • darba alga auto remonta darbnīcā gadā –7100 eiro; • darba alga vasaras brīvlaikā –1300 eiro; • pārtikai –980 eiro;	• transporta izdevumi (abos gadījumos) –120 eiro; • dzīvokļa īre –1600 eiro ; • apģērbs –700 eiro; • mācību materiāli –90 eiro.
---	--

Alternatīvās izmaksas

Pamatojiet Kārļa lēmumu mācīties no ekonomistu viedokļa!

6. Izmantojot uzzīmēto diagrammu, atbildiet uz jautājumiem.

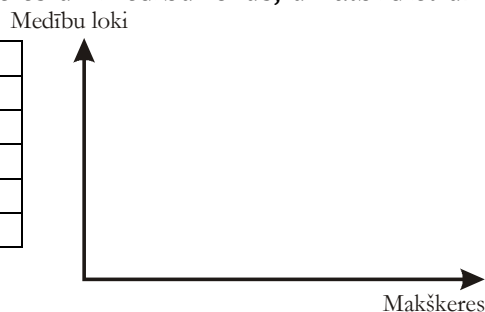
Katrā gadījumā sākuma līkne BB¹. (3 punkti)

Sākuma līkne	Beigu līkne, punkts	Notikums
B B ¹		Valsts iegulda lielus līdzekļus un modernizē tanku ražošanas tehnoloģijas.
B B ¹		Valsts atsakās no daļas tanku ražošanas, lai saražotu vairāk automašīnas.
B B ¹		Valstī sākās ekonomiskā krīze, mašīnbūves uzņēmumi atlaiž darbiniekus un samazina ražošanas jaudas.

7. Uzzīmējiet ražošanas iespēju līkni, ja valsts ražo tikai maksšķeres un medību lokus, un atbildiet uz jautājumiem. Tabulā doti dažādi ražošanas varianti. (9 punkti)

Variants	Makšķeres (tūkst. gab.)	Medību loki (tūkst. gab.)
A	110	0
B	100	20
C	80	40
D	50	60
E	0	80

Iezīmējiet grafikā situācijas un uzrakstiet, kurā variantā ražošana ir efektīva, neefektīva, neiespējama.

- F – 80 tūkst. makšķeres un 20 tūkst. medību lokus –
- G – 25 tūkst. makšķeres un 75 tūkst. medību lokus –
- H – 90 tūkst. makšķeres un 30 tūkst. medību lokus –
- I – 65 tūkst. makšķeres un 45 tūkst. medību lokus –

Valsts atrodas punktā B un grib palielināt makšķeru ražošanu par 5 tūkstošiem. No cik medību loku ražošanas valstij jāatsakās?

Valsts atrodas punktā D un grib palielināt medību loku ražošanu par 4 tūkstošiem. No cik makšķeru ražošanas valstij jāatsakās?

Valsts atrodas punktā C un grib palielināt makšķeru ražošanu par 30 tūkstošiem. No cik medību loku ražošanas valstij jāatsakās?

8. Uzrakstiet argumentētu eseju “Lai izdzīvotu vajag maz, bet, lai dzīvotu, vajag daudz”. (12 punkti)

Pārbaudes darba “Ekonomikas priekšmets” vērtēšanas kritēriji

Uzdevums	Kritēriji	Punkti
1.	Par katru pareizu atbildi testā 1 punkts	6
2.	Par katru pareizi ierakstītu terminu 1 punkts	6
3.	Par katru precīzu skaidrojumu 1 punkts Atbilde ar pamatojumu 1 punkts	3
4.	Par katru precīzu atbildi 1 punkts	5
5.	Pareizi atrisināts – 1 punkts Pareizi minēts, ka zaudē vai “–” 1 punkts Pareizs pamatojums 1 punkts	3
6.	Par pareizu atbildi 1 punkts	3
7.	Pareizs zīmējums 2 punkti (1 punkts – pareizs mērogs, uzrakstīts pie asīm “skaits”, 1 punkts – pareiza līkne) Par katru pareizu atbildi 1 punkts	9
8	Eseju labo atbilstoši eksāmena kritērijiem	12

2. Ekonomiskās sistēmas un konkurence <i>I variants</i>	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (6 punkti)

1. Kura ekonomiskā situācija ir izveidojusies ASV: a) tradicionālā ekonomika; b) brīvā tirgus ekonomika; c) komandekonomika; d) jauktā ekonomika. 2. Latvijā monopolu darbības uzraudzību īsteno: a) LR Saeima; b) LR Ministru kabinets; c) Konkurences padome; d) Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisija. 3. Saplūšana notiek, ja: a) apvienojas divas vai vairākas firmas, lai izveidotu vienotu lielu uzņēmumu; b) firmā notiek liela iekšējā paplašināšanās; c) akciju sabiedrības akcijas tiek pārdotas vairākās biržās; d) bankrotē liels uzņēmums.	4. Kāds bija galvenais antimonopola likumdošanas izstrādāšanas cēlonis? a) Konkurences nodrošināšana. b) Preču un pakalpojumu patērētāju aizsardzība. c) Lai palīdzētu akciju īpašniekiem. d) Nodokļu iekasēšana valsts kasē. 5. Rīgas Fondu biržā pārdod: a) akciju sabiedrību akcijas; b) akciju sabiedrību akcijas un nekustamos īpašumus; c) akciju sabiedrību vērtspapīrus un notiek preču izsoles; d) SIA un A/S kapitāldaļas. 6. Kārlis izaudzēja ļoti labu kviešu ražu un nolēma pārdot tos par cenu, kura ir augstāka par tirgus cenu. Šī darbība: a) paaugstinās kviešu cenu tirgū; b) pazeminās kviešu cenu tirgū; c) paaugstinās kukurūzas cenu; d) neietekmēs tirgus cenu.
---	---

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu. (4 punkti)

- – noteikta sabiedrības saimnieciskās dzīves organizācija, t. i., pieeja, kādu sabiedrība lieto, lai ierobežotu resursu apstākļos sasniegtu savus ekonomiskos mērķus.
- – monopols, kas izveidojies, jo vairāku konkurējošu ražotāju pastāvēšana kādā nozarē nav ekonomiski lietderīga.
- – uzņēmumu apvienība, kurā ietilpstošie uzņēmumi saplūduši vienā lielā kompleksā, zaudējot savu juridisko un saimniecisko patstāvību.
- – neatkarīgu pircēju un pārdevēju savstarpēja sāncensība, cīņa tirgū par labākām pirkšanas vai pārdošanas iespējām.

3. Par kuru ekonomisko sistēmu ir apgalvojums? Ierakstiet lodziņos attiecīgo apzīmējumu (Tr – tradicionālā, K – komandekonomika, T – tirgus). (4 punkti)

☐	Uzņēmums “Saltums” saņēma Valsts plāna uzdevumu – šajā gadā tam jāsarāž 500 tūkstoši veikalus saldējamās vitrīnās.
☐	Miljonārs Kārlis Kalns iegādājās vēl sešas viesnīcas.
☐	Mednieki atgriezās no veiksmīgām medībām. Sievietes uz ugunsкура pagatavoja medījumu. Labāko gabalu saņēma ciltis vecākais un veiksmīgais mednieks. Tā bija viņu cilti jau vairākus gadu simtus.
☐	Saimniecība “Zemenīte” šogad guva labu peļņu, jo konkurentu saimniecībās pavasara salnu laikā stipri cieta zemeņu stādījumi.

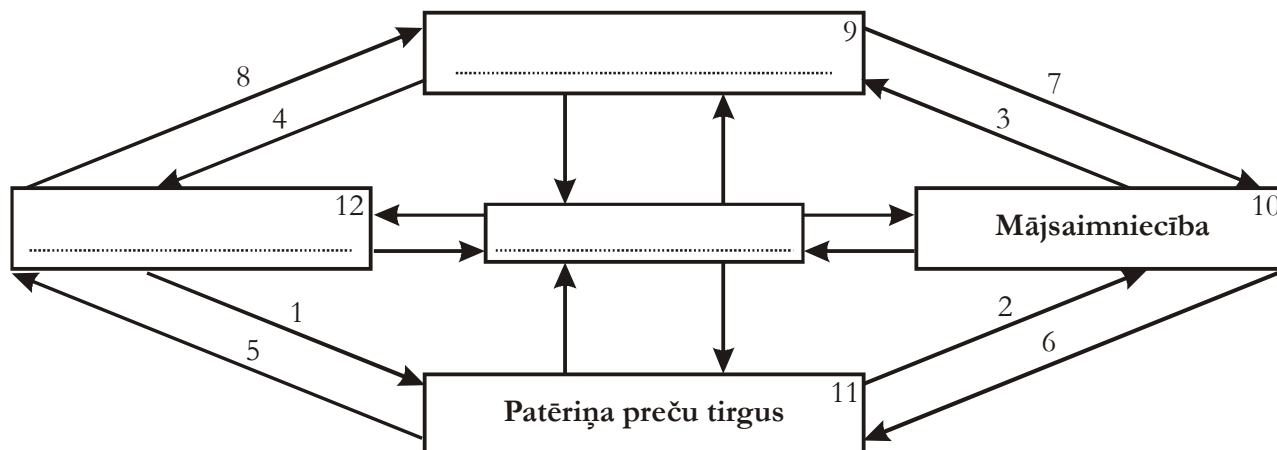
4. Uzrakstiet, kurš no saplūšanas veidiem minēts katrā no situācijām. (4 punkti)

Situācija	Saplūšanas veids
Kooperatīvs “Gotiņa” apvienojās ar piena pārstrādes uzņēmumu “Sviests un siers”.	
Ķīmijas koncerns nopirka vietējo laikrakstu.	
Uzņēmums “Elektronika” nopirka atpūtas kompleksu.	
Apvienojās divi piena pārstrādāšanas uzņēmumi.	

5. Ielieciet “X” pareizajā kolonā. (8 punkti)

	Pilnīga konkurence	Monopolistiskā konkurence	Oligopols	Monopols
Konditorejas izstrādājumi				
Labība (kvieši)				
ASV automašīnu rūpniecība				
Latvijas dzelzceļa pārvadājumi				
Peldkostīms				
Jelgavas siltuma apgāde				
Tā kā uzņēmumi nespēj ietekmēt cenu, tad var tikai samazināt ražošanas izmaksas				
Gandrīz pilnīga cenu kontrole				

6. Ierakstiet shēmā trūkstošo un tabulā atbilstošo ciparu plūsmai vai notikumam. (9 punkti)

Cipars			Cipars	
	Samaksa par resursiem			Resursi
	Kārlis meklē šofera darbu			Naudas izdevumi preču iegādei
	Aldis atnesa no tirgus ziedus			SIA "Auto" samaksāja Kārlim par garāžas nomu

7. Uzrakstiet pārspriedumu par vienu no dotajām tēmām: “Kam izdevīga konkurence?”, “Kāpēc jāšoda negodīga konkurence?”, “Kas ir uz zināšanām balstīta ekonomika?” (12 punkti)

2. Ekonomiskās sistēmas un konkurence II variants	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (6 punkti)

1. Kura ekonomiskā situācija ir izveidojusies Latvijā: a) tradicionālā ekonomika; b) brīvā tirgus ekonomika; c) komandekonomika; d) jauktā ekonomika. 2. Tirgus sektors ekonomikā nodrošina: a) ierobežoto resursu sadali; b) vienlīdzīgu ienākumu sadali visiem iedzīvotājiem; c) visus iedzīvotājus ar patēriņa precēm un pakalpojumiem; d) peļņu visiem uzņēmumiem. 3. Konkurence tirgū ir svarīga, jo tā: a) ierobežo pieprasījuma un piedāvājuma sekas; b) stimulē ražotājus būt efektīviem; c) rada tirgu, kurā ražotāji var kontrolēt cenas; d) mazina peļņas motīvu ražošanā.	4. Jauktās ekonomiskās sistēmas apstākļos valstij nevajadzētu: a) noteikt privāto preču cenas; b) pārdalīt ienākumus; c) ražot sabiedriskās preces; d) veicināt konkurenci. 5. Monopols, kas saistīts ar lielām pastāvīgām izmaksām un veidojas nozarēs, kur vairāku uzņēmumu pastāvēšana nebūtu sabiedrībai izdevīga: a) dabiskais monopols; b) mākslīgais monopols; c) tehniskā progresa monopols; d) radošās darbības monopols. 6. Ja tirgus pēc savas struktūras ir monopols, tad: a) tirgū ir viens pircējs; b) tirgū ir viens pārdevējs; c) tirgū ražotājam ir viegli iekļūt; d) cenas tirgū ir ļoti augstas.
---	---

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu. (4 punkti)

.....	– licenzēta starpnieku akciju sabiedrība, kurā notiek veikalniecisku darījumu slēgšana vai informācijas iegūšana par šiem darījumiem.
.....	– izplatīta uzņēmumu apvienība, kas rodas, rakstiski vai mutiski vienojoties, tādēļ kādas nozares uzņēmumiem, kuri ražo samērā viendabīgus izstrādājumus.
.....	– monopola tiesības lietot jaunu produktu vai ideju noteiktu laiku, apliecība, ko izsniedz izgudrotājam.
.....	– valstij piederošu uzņēmumu, transportlīdzekļu, dzīvojamo namu u.c. atdošana vai pārdošana privātā vai kolektīvā īpašumā.

3. Par kuru ekonomisko sistēmu ir apgalvojums? Ierakstiet lodziņos attiecīgo apzīmējumu (Tr– tradicionālā, K– komandekonomika, T– tirgus). (4 punkti)

☐	Aivaram Eglem pieder mežs un gateris. Viņš nesen nopirka jaunas un modernas gatera iekārtas.
☐	Sahāras tuksnesī klejo cilts, kurā vēl arvien saglabāties matriarhāts. Sieviete ir cilts vecākā, un viņa nosaka visu kārtību ciltī.
☐	Jānis iestājās dzīvokļa rindā savā uzņēmumā. Uzņēmumā ir arī rinda, lai saņemtu vieglās automašīnas. Uzņēmuma labākā audēja saņēma iespēju iegādāties vieglo automašīnu ārpus rindas.
☐	Uzņēmums “Kūka” pēc vairāku mēnešu saskaņošanas beidzot varēja sākt jaunas kūkas “Lācītis” ražošanu. Uzņēmumam līdz ar to tika palielināts kūku ražošanas plāns.

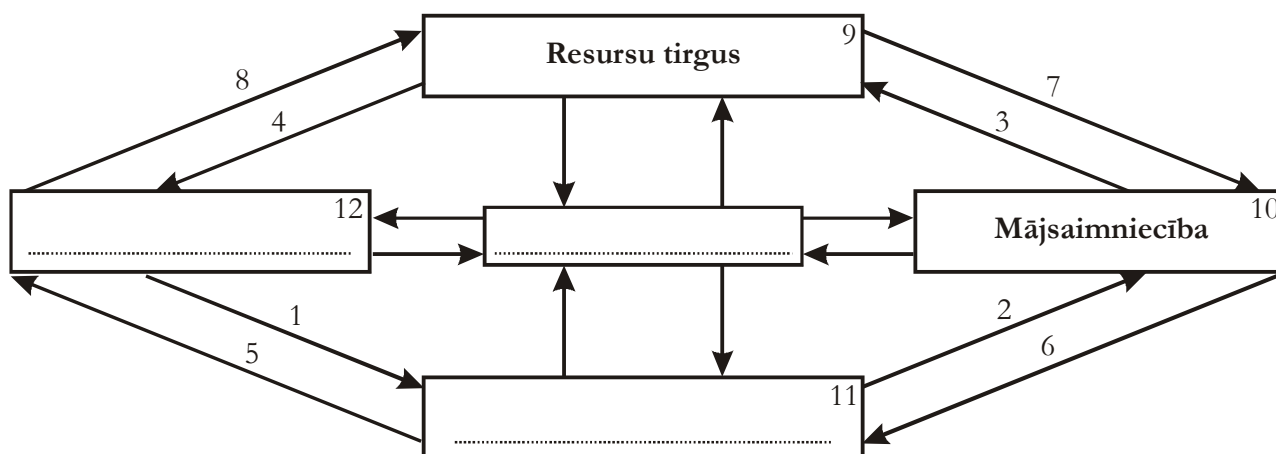
4. Uzrakstiet, kurš no saplūšanas veidiem minēts katrā no situācijām. (4 punkti)

Situācija	Saplūšanas veids
Apvienojās 10 pārtikas veikali, lai izveidotu veikalu ķēdi.	
Meža izstrādes uzņēmums nopirka gateri.	
Banka “Mitsu” nopirka motociklu ražošanas uzņēmumu.	
Kooperatīvs “Kartupelis” apvienojās ar kartupeļu cietes ražotni.	

5. Ielieciet “X” atbilstošajā kolonā. (8 punkti)

	Pilnīga konkurence	Monopolistiskā konkurence	Oligopols	Monopols
Vērtspapīri – konkrētas akciju sabiedrības akcijas				
Maize				
Jelgavas ūdens apgāde				
Latvijas mobilie telefona sakari				
Apavi				
Latvijas gāzes apgāde				
Preces tikpat kā nav atšķiramas pēc to īpašībām un kvalitātes				
Ļoti grūti iekļūt tirgū				

6. Ierakstiet shēmā trūkstošo un tabulā atbilstošo ciparu plūsmai vai notikumam. (9 punkti)

Cipars		Cipars	
	Ienākumi (alga, rente, procenti, peļņa)		Naudas ieņēmumi
	Uzņēmums “Kūkas” nogādāja veikalā savu produkciju		Naudas izdevumi preču iegādei
	Uzņēmums “Klucītis” meklē jaunu galdnieku		Pēteris strādā uzņēmumā “LLL” par naktssargu

7. Uzrakstiet pārspriedumu par vienu no dotajām tēmām “Kam izdevīga konkurence?”, “Kāpēc jāroda negodīga konkurence?”, “Kas ir uz zināšanām balstīta ekonomika?” (12 punkti)

Pārbaudes darba “Ekonomiskās sistēmas un konkurence” vērtēšanas kritēriji

Uzdevums	Kritēriji	Punkti
1.	Par katru pareizu atbildi testā 1 punkts	6
2.	Par katru pareizi ierakstītu terminu 1 punkts	4
3.	Par katru precīzu atbildi 1 punkts	4
4.	Par katru precīzu atbildi 1 punkts	4
5.	Par katru precīzu atbildi 1 punkts	8
6.	Par pareizi ierakstītu shēmā 1 punkts Par katru precīzu piemēru 1 punkts	9
7.	Eseju labo atbilstoši eksāmena kritērijiem	12

3. Patērētāja rīcība tirgū <i>I variants</i>	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (4 punkti)

1. No kura ražošanas faktora pārdošanas Latvijas mājsaimniecības gūst vislielākos ienākumus? a) No uzņēmējspējām. b) No kapitāla. c) No zemes (dabas resursi). d) No darba. 2. Kādu prasību pircējs var izvirzīt pārdevējam, ja nopirktā prece ir nekvalitatīva? a) Pieprasīt, lai bez atlīdzības novērs preces defektus. b) Apmainīt preci pret tādu pašu vai līdzvērtīgu. c) Punktos a un b minētās prasības. d) Tikai vienu punktā a vai b minēto prasību.	3. Jānis apēda vienu saldējuma porciju. Tās derīgumu novērtēja 20 derīguma vienībās. Kāds būs kopējais derīgums pēc tam, kad Jānis būs apēdis trešo saldējuma porciju? a) 60 derīguma vienības. b) Vairāk nekā 60 derīguma vienības. c) Mazāk nekā 60 derīguma vienības. d) Nevar noteikt, jo nav zināma saldējuma cena. 4. Pieņemsim, ka valstī strauji uzlabojies iedzīvotāju dzīves līmenis. Kādu preču vai pakalpojumu pārdošanas apjoms pieaugs straujāk? a) Pārtikas preču apjoms. b) Medikamentu apjoms. c) Sabiedriskā transporta biļešu apjoms. d) Tūrisma ceļazīmju apjoms.
---	---

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu. (2 punkti)

..... – banka vai kompānija nopērk klientam preci un līdz nomaksas beigām ir preces īpašnieks.

..... – nodrošināšanās pret nelaimes gadījumiem un līdzekļu uzkrāšana sociālajiem pabalstiem un pensijām.

3. Tabulas pēdējā ailē ierakstiet, kurš variants ir izdevīgāks katrā no situācijām. (4 punkti)

	Situācija	Varianti			Atbilde
		A	B	C	
1.	Janai piedāvā darbu trīs birojos. Viņa izvēlēsies darbu, kur alga vislielākā	Neto alga 600 eiro	Bruto alga 600 eiro	Bruto alga 650 eiro	
2.	Anna grib noguldīt naudu bankā 1000 eiro	Depozīta procents 1,2% Kredīta procents 4,7%	Depozīta procents 1,3% Kredīta procents 4,5 %	Depozīta procents 1,4% Kredīta procents 4,6 %	
3.	Krists grib nopirkt vislētāk 2 litri atspirdzinošu dzērienu	0,25 l maksā 0,52 eiro	0,5 l maksā 0,98 eiro	1 l maksā 1,52 eiro	
4.	Elīza grib aizņemties no bankas 700 eiro	Depozīta procents 1,2% Kredīta procents 4,7%	Depozīta procents 1,3% Kredīta procents 4,5 %	Depozīta procents 1,4% Kredīta procents 4,6 %	

4. Kārlis noguldīja depozītu 2000 eiro uz četriem mēnešiem ar procenta likmi 3% . Cik lielu summu kopā ar procentiem saņems Kārlis pēc četriem mēnešiem? (4 punkti)

- Banka rēķina vienkāršos procentus.

Aprēķināšanas formula

Aprēķina gaita

- Banka rēķina saliktos procentus katru mēnesi.

Aprēķināšanas formula

Aprēķina gaita

5. Elita vēlas strādāt firmā un darba devējs sola viņai bruto algu 870 eiro. Elitai ir trīs bērni – 10, 6 un 4 gadus veci, kas ir viņas apgādībā. Cik eiro Elita saņems “uz rokas” (neto alga). Parādiet aprēķina gaitu. (5 punkti)

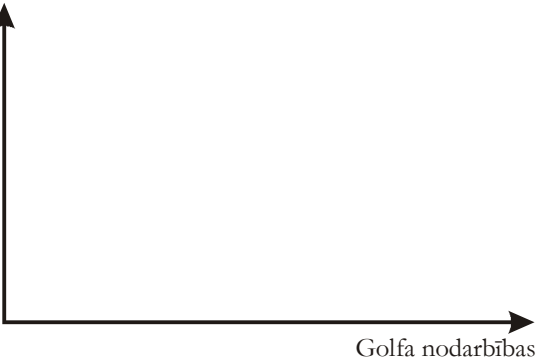
Sociālās apdrošināšanas iemaksas%,eiro
 Ar nodokli neapliekamais minimums, atlaides par apgādājamajiem,eiro.
 Iedzīvotāju ienākuma nodokļi bāze,eiro
 Iedzīvotāju ienākuma nodoklis%,eiro
 Saņemtā neto darba alga,eiro

6. Aprēķiniet patērētāja līdzsvaru, ja patērētāja ienākumi ir 19 eiro, X preces cena ir 3 eiro, bet Y preces cena ir 2 eiro. Nepieciešamos aprēķinus ierakstiet tabulā. (4 punkti)

Q	MU _X	MU _Y		
1	18	16		
2	15	14		
3	12	12		
4	9	10		
5	6	8		
6	3	6		

Nopirksvienības X produkta unvienības Y produkta.

7. Jurim nedēļā ir 12 eiro, kas paredzēti trenāžiera zāles apmeklēšanai (viena nodarbība 2 eiro) vai golfa nodarbībai (viena nodarbība 4 eiro). Aizpildiet tabulu un uzzīmējiet Jura budžeta līniju. (6 punkti)

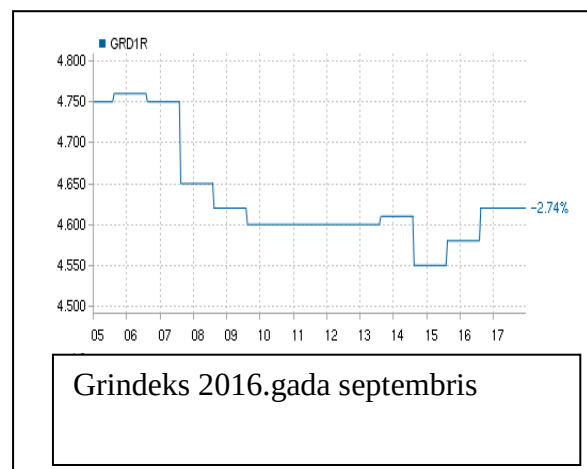
Trenāžiera zāle	Golfa nodarbības	Trenāžieru zāle
0		
Vai Jurs var nedēļā apmeklēt 3 reizes trenāžiera zāli un 2 reizes golfa nodarbības?		
Vai Jurs var nedēļā apmeklēt 4 reizes trenāžiera zāli un 1 reizi golfa nodarbības?		

8. Iepazīstieties ar grafiku par akciju sabiedrības *Grindeks* akciju cenu izmaiņām un atbildiet uz jautājumiem. (6 punkti)

Kurā datumā akciju cena bija viszemākā?
 Cik eiro
 Kurā datumā akciju cena bija visaugstākā?
 Cik eiro
 Ja Kārlis izmanto “bullu” taktiku un 7.septembrī nopērk 1000 akcijas un 13.septembrī pārdod, tad Kārlis naudu iegūst vai zaudē (neievērot darījuma izmaksas)?
 Cik eiro (parādiet aprēķina gaitu)?

 Atbilde.....
 Ja Aivars izmanto “lāču” taktiku un 8. septembrī „nopērk” 2000 akcijas un 12.septembrī pārdod, tad Aivars naudu iegūst vai zaudē (neievērot darījuma izmaksas)?
 Cik eiro (parādiet aprēķina gaitu)?

 Atbilde.....

9. Uzrakstiet argumentētu eseju par vienu no tēmām “Latvijā patērētāju tiesības tiek aizsargātas” vai “Latvijā patērētāju tiesības netiek aizsargātas”. (12 punkti)

3. Patērētāja rīcība tirgū II variants	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (4 punkti)

1. Kādas izmaiņas radīs augļu un dārzeņu cenu pieaugums, nemainoties pārējiem nosacījumiem? a) Patērētāju reālais ienākums pieaugs. b) Patērētāju reālais ienākums samazināsies. c) Patērētāju reālais ienākums nemainīsies. d) Patērētāji vairāk pirks augļus un dārzeņus. 2. Procenti ir maksa par: a) komercdarbību; b) dabas resursu izmantošanu; c) darbu; d) aizņemto līdzekļu izmantošanu.	3. Kārlis apēda vienu kūku. Tās derīgumu novērtēja 10 derīguma vienībās. Kāds būs kopējais derīgums pēc tam, kad Jānis būs apēdis ceturto kūku? a) 40 derīguma vienības. b) Vairāk nekā 40 derīguma vienības. c) Mazāk nekā 40 derīguma vienības. d) Nevar notikt, jo nav zināma kūku cena. 4. Kas parasti izraisa patērētāju izdevumu samazināšanos? a) Ienākumu samazināšanās. b) Ienākuma nodokļa samazināšanās. c) Drīzumā sagaidāmā cenu celšanās. d) Valsts pabalsta piešķiršana iedzīvotājiem.
--	--

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu. (2 punkti)

..... – pensijas sociālās apdrošināšanas pabalsti, valsts un pašvaldību sociālie pabalsti, stipendijas, saņemtie alimenti, saņemtā nauda un palīdzība no citām māsaimniecībām.
..... – maksājums par apdrošināšanu

3. Tabulas pēdējā ailē ierakstiet, kurš variants ir izdevīgāks katrā no situācijām. (4 punkti)

	Situācija	Varianti			Atbilde
		A	B	C	
1.	Jurim nepieciešams aizņemties naudu bankā 5000 eiro	Depozīta procents 2,2% Kredīta procents 6,8%	Depozīta procents 2,6% Kredīta procents 7,2%	Depozīta procents 2,9% Kredīta procents 7,8%	
2.	Kārlis grib nopirkt vislētāk 3 litri atspirdzinošu dzērienu	0,25 l maksā 0,32 eiro	0,5 l maksā 0,62 eiro	1 l maksā 1,20 eiro	
3.	Aina grib noguldīt bankā 1000 eiro	Depozīta procents 2,2% Kredīta procents 6,8%	Depozīta procents 2,6% Kredīta procents 7,7%	Depozīta procents 2,9% Kredīta procents 7,6%	
4.	Trīs draugi gribēja noskaidrot, kuram ir lielākā alga	Kārlim bruto alga 860 eiro	Jānim bruto alga 800 eiro	Jurim neto alga 800 eiro	

4. Gatis noguldīja bankā 2000 eiro uz trim gadiem ar procentu likmi 6 % . Cik lielu summu kopā ar procentiem banka atdos Gatim pēc trim gadiem? Parādiet aprēķina gaitu. (4 punkti)

- Banka rēķina vienkāršos procentus.

Aprēķināšanas formula

Aprēķina gaita

- Banka rēķina saliktos procentus vienu reizi gadā.

Aprēķināšanas formula

Aprēķina gaita

5. Jānis vēlas strādāt firmā un darba devējs sola viņam bruto algu 970 . Jānim ir divi bērni (6 un 4 gadus veci) – viens viņa apgādībā, viens sievas apgādībā. Cik eiro Jānis saņems “uz rokas” (neto alga)? Parādiet aprēķina gaitu. (5 punkti)

Sociālās apdrošināšanas iemaksas%,eiro
 Ar nodokli neapliekamais minimums, atlaides par apgādājamajiem,eiro.
 Iedzīvotāju ienākuma nodokļi bāze,eiro
 Iedzīvotāju ienākuma nodoklis%,eiro
 Saņemtā neto darba alga,eiro

6. Aprēķiniet patērētāja līdzsvaru, ja patērētāja ienākumi ir 18 eiro, X preces cena ir 4 eiro, bet Y preces cena ir 2 eiro. Nepieciešamos aprēķinus ierakstiet tabulā. (4 punkti)

Q	MU _X	MU _Y		
1	20	16		
2	16	14		
3	12	12		
4	8	10		
5	6	8		
6	2	6		

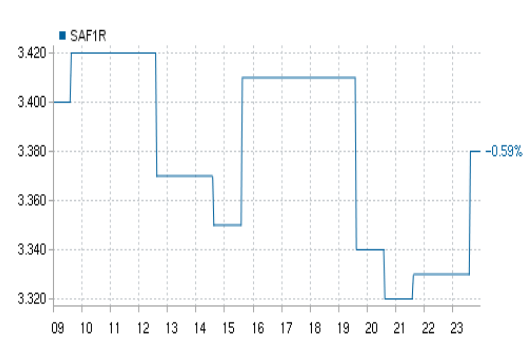
Nopirksvienības X produkta unvienības Y produkta.

7. Kārlim nedēļā ir 6 eiro , kas paredzēti angļu valodas kluba apmeklēšanai (viena nodarbība 2 eiro) vai sporta kluba nodarbībai (viena nodarbība 1 eiro). Aizpildiet tabulu un uzzīmējiet Jura budžeta līniju. (6 punkti)

Angļu valoda	Sporta nodarbības	
0		
Vai Jūris var nedēļā apmeklēt 3 reizes sporta nodarbības un 2 reizes angļu valodas nodarbības?		
.....		
Vai Jūris var nedēļā apmeklēt 2 reizes sporta nodarbības un 2 reizes angļu valodas nodarbības?		
.....		

Angļu valoda
Sporta nodarbības

8. Iepazīstieties ar grafiku par akciju sabiedrības *SAF Tehnika* akciju cenu izmaiņām un atbildiet uz jautājumiem. (6 punkti)

Kurā datumā akciju cena bija visaugstākā? Cik eiro Kurā datumā akciju cena bija viszemākā? Cik eiro Ja Kārlis izmanto “bullu” taktiku un 15.septembrī nopērk 3000 akcijas un 18.septembrī pārdod, tad Kārlis naudu iegūst vai zaudē (neievērot darījuma izmaksas)? Cik eiro (parādiet aprēķina gaitu)? Atbilde..... Ja Aivars izmanto “lāču” taktiku un 14. septembrī „nopērk” 4000 akcijas un 22.septembrī pārdod, tad Aivars naudu iegūst vai zaudē (neievērot darījuma izmaksas)? Cik eiro (parādiet aprēķina gaitu)? Atbilde.....	 SAF Tehnika 2016. gada septembris
---	---

9. Uzrakstiet argumentētu esēju par vienu no tēmām “Latvijā patērētāju tiesības tiek aizsargātas” vai “Latvijā patērētāju tiesības netiek aizsargātas”. (12 punkti)

Pārbaudes darba “Patērētāja rīcība tirgū” vērtēšanas kritēriji

Uzdevums	Kritēriji	Punkti
1.	Par katru pareizu atbildi testā 1 punkts	4
2.	Par katru pareizi ierakstītu terminu 1 punkts	2
3.	Par katru precīzu atbildi 1 punkts	4
4.	Pareiza formula – 1 punkts Par katru precīzu aprēķinu, parādīta aprēķina gaita – 1 punkts	4
5.	Par katru precīzu aprēķinu, parādīta aprēķina gaita – 1 punkts	5
6.	Par katru kolonu tabulā 1 punkts Par katru pareizu apjomu 1 punkts	4
7.	Pareizs grafiks 2 punkti (1 punkts pareizs mērogs, pie asīm pierakstīts “skaits” – 1 punkts, pareiza likne 1 punkts)	6
8.	Par 1-4 atbildi par katru pareizu 0,5 punkti (kopā 2 punkti) Par katru nākošo precīzu atbildi 1 punkts (kopā 4 punkti)	6
9.	Eseju labo atbilstoši eksāmena kritērijiem	12

4. Pieprasījums un piedāvājums tirgū <i>I variants</i>	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

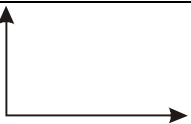
1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (8 punkti)

1. Ja pieaugs preces cena, tad: a) samazināsies preces pieprasījums; b) palielināsies preces piedāvājums; c) palielināsies preces piedāvātais daudzums; d) palielināsies preces pieprasītais daudzums. 2. Tirgū trūkst preces A. Kura pasākuma īstenošana, visticamāk, varētu novērst preces trūkumu tirgū? a) Ražošanas apjoma palielināšana un esošās tirgus cenas samazināšana. b) Ražošanas apjoma samazināšana un esošās tirgus cenas saglabāšana. c) Ražošanas apjoma samazināšana un esošās tirgus cenas samazināšana. d) Cenas paaugstināšana līdz tirgus cenai. 3. 2005. gada janvārī vētra izgāza daudz koku. Latvijas kokmateriālu tirgū: a) palielinājās koksnes pieprasījums; b) palielinājās koksnes piedāvājums; c) samazinājās koksnes pieprasījums; d) pieauga koksnes tirgus cena. 4. Kafējnīca "Gardums" īpašnieks, kuram ir daudz konkurentu, apgalvo, ka viņš zaudēs pusi pircēju, ja paaugstinās cenas par 2%. Šajā gadījumā pieprasījums ir: a) elastīgs; b) neelastīgs; c) vienādi elastīgs; d) absolūti neelastīgs.	5. Samazinoties skrituļslidu cenai, elkoņu un ceļgalu aizsargu pieprasījums: a) samazināsies; b) palielināsies; c) nemainīsies; d) skrituļslidu cenas maiņa ietekmēs tikai skrituļslidu pieprasījumu. 6. Ja valdība iejaucas tirgus mehānismā un nosaka cenas griestus, tad tirgū: a) šīs preces trūks; b) radīsies preces pārpalikums; c) prece tiks pārdota par līdzsvara cenu; d) preces cena palielināsies. 7. Ja pieprasījums pēc ieejas biļetēm diskotēkā ir neelastīgs, tad, palielinot ieejas biļešu cenu, kopējie ieņēmumi: a) palielināsies; b) samazināsies; c) nemainīsies; d) pēc dotās informācijas nevar noteikt. 8. Ja preces līdzsvara cena ir 3 eiro un šīs preces pieprasījums samazināsies, tad: a) līdzsvara cena palielināsies; b) līdzsvara cena samazināsies; c) līdzsvara cena nemainīsies; d) palielināsies piedāvātais preču daudzums.
--	---

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu. (3 punkti)

- – parāda, cik lielā mērā cenas izmaiņas ietekmē pieprasījuma vai piedāvājuma apjomu.
- – par augstāku cenu tiks piedāvāts lielāks preces daudzums, ja citi apstākļi ir nemainīgi.
- – prece, kuras pieprasījums, palielinoties patērētāju ienākumiem, samazinās.

3. Aizpildiet tabulu. Uzzīmējiet grafiski, kādas pārmaiņas notikušas. (6 punkti)

Tirgus	Notikums	Grafiks	Kas mainījies (pieaug "↑", samazinās "↓", nemainās "–")
Benzīns	Pieauga naftas cena		Pieprasījums Cena Piedāvājums Daudzums
Normālas preces tirgus	Pieaug iedzīvotāju ienākumi		Pieprasījums Cena Piedāvājums Daudzums
Aveņu ievārijums	Pieaug saldētu aveņu cena un iespēja tās eksportēt		Pieprasījums Cena Piedāvājums Daudzums

4. Precei ir šāds pieprasījums un piedāvājums. (12 punkti)

P(eiro)	Pieprasījuma daudzums (gab.)	Piedāvājuma daudzums (gab.)
1,00	120	0
1,50	90	30
2,00	60	120
3,00	30	180

Uzzīmējiet grafiku un pierakstiet tajā visu nepieciešamo.

Uzrakstiet :

- a) līdzsvara cena –
- b) līdzsvara daudzums –

Aprēķiniet ieņēmumus pie līdzsvara cenas (parādiet aprēķina gaitu) –

Ja valdība uz lieliem svētkiem noteiks cenu 1,50 eiro , tad:

- a) pircēji gribēs pirkt –
- b) pārdevēji gribēs pārdot –
- c) pārdevēju ieņēmumi būs (parādiet aprēķina gaitu) –
- d) būs pārpalikums vai deficīts –
- e) tā būs cenu grīda vai griesti –

5. Preces cena ir 20 eiro un pieprasījuma daudzums pēc tās ir 200 nedēļā. Palielinot cenu par 5 eiro, pieprasījuma daudzums pēc tās samazinājās līdz 140. (5 punkti)

Uzrakstiet elastības aprēķināšanas formulu un paskaidrojiet apzīmējumus.

Aprēķiniet elastības koeficientu (parādiet aprēķina gaitu).

Uzrakstiet, kāds elastības tips raksturīgs šai precei un pamatojiet atbildi.

Kā un par cik mainījās firmas ieņēmumi (parādiet aprēķina gaitu)?

Par ko liecina ieņēmumu izmaiņas?

6. Uzrakstiet argumentētu eseju “Veikalos ir lielās Ziemassvētku atlaides, cenas ir zemākas, tomēr veikalnieki apgalvo, ka šajā laikā viņi gūst vislielāko peļņu”. Izskaidrojiet šo situāciju. (12 punkti)

4. Pieprasījums un piedāvājums tirgū <i>II variants</i>	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

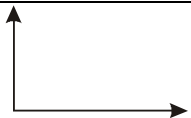
1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (8 punkti)

1. Paaugstinoties televizora cenai: a) samazināsies televizora pieprasījums; b) samazināsies televizoru piedāvājums; c) televizoru pieprasījuma līkne pārvietosies pa kreisi; d) samazināsies pieprasīto televizoru daudzums. 2. Tirgus līdzsvars veidosies tad, ja: a) uzņēmums spēj saražot tieši tik daudz preču, cik pircēji vēlas nopirkt; b) par cenu 1eiro diskotēku vēlas apmeklēt 230 skolēni, un diskotēkas rīkotāji arī grib pārdot 230 biļetes par 1 eiro; c) pieprasījums ir vienāds ar piedāvājumu; d) cena tirgū ilgstoši nemainās. 3. Saskaņā ar piedāvājuma likumu: a) tirgus cenu kartupeļiem nosaka tikai pārdevējs; b) par 0,50 eiro pircēji gribēs pirkt vairāk kartupeļu nekā par 0,75 eiro; c) par 0,75 eiro pārdevēji spēs pārdot vairāk kartupeļu nekā par 0,50 eiro; d) par 0,75 eiro pārdevēji centīsies piegādāt vairāk kartupeļu tirgum nekā par 0,50 eiro. 4. Esot pastāvīgām cenām, pieprasījums pēkšņi samazināties. Iemesls ir: a) tas, ka iestājies līdzsvars; b) pieprasījuma elastīgums; c) aizvietotājpreces parādīšanās tirgū; d) tas, ka mainījies piedāvājums.	5. Samazinoties slēpju cenai, slēpju zābaku pieprasījums: a) samazināsies; b) palielināsies; c) nemainīsies; d) slēpju cenas maiņa ietekmēs tikai slēpju pieprasījumu. 6. Ja valdība iejaucas tirgus mehānismā un nosaka cenas grīdu, tad tirgū: a) šīs preces trūks; b) radīsies preces pārpalikums; c) prece tiks pārdota par līdzsvara cenu; d) darbojas cenas regulējošā funkcija. 7. Ja pieprasījums pēc ieejas biļetēm diskotēkā ir elastīgs, tad, palielinot ieejas biļešu cenu, kopējie ieņēmumi: a) palielināsies; b) samazināsies; c) nemainīsies; d) pēc dotās informācijas nevar noteikt. 8. Ja preces līdzsvara cena ir 10 eiro un šīs preces piedāvājums palielināsies, tad: a) līdzsvara cena palielināsies; b) līdzsvara cena samazināsies; c) līdzsvara cena nemainīsies; d) samazināsies piedāvātais preču daudzums.
--	--

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu. (3 punkti)

.....	– prece, kuras pieprasījums, palielinoties patērētāju ienākumiem, samazinās.
.....	– pieprasījums, kad būtiskas cenas izmaiņas izraisa nelielas pieprasītā daudzuma izmaiņas.
.....	– palielinoties ienākumiem, preces pieprasītais daudzums pieaug, bet tirgus pieprasījuma līkne pārvietojas pa labi.

3. Aizpildiet tabulu. Uzzīmējiet grafiski, kādas pārmaiņas notikušas. (6 punkti)

Tirgus	Notikums	Grafiks	Kas mainījies (pieaug “↑”, samazinās “↓”, nemainās “–”)
Lietussargs	Lietaina vasara		Pieprasījums Cena Piedāvājums Daudzums
Slēpju zābaki	Pieaug slēpju cena, jo pieaudzis pieprasījums pēc slēpēm.		Pieprasījums Cena Piedāvājums Daudzums
Sviests	Pieaug siera cena un iespēja to eksportēt.		Pieprasījums Cena Piedāvājums Daudzums

4. Precei ir sekojošs pieprasījums un piedāvājums. (12 punkti)

P(eiro)	Pieprasījums (gab.)	Piedāvājums (gab.)
5,00	80	0
7,00	60	20
10,00	40	80
13,00	20	120

Uzzīmējiet grafiku un pierakstiet tajā visu nepieciešamo.

Uzrakstiet:

- a) līdzsvara cena –;
 b) līdzsvara daudzums –

Aprēķiniet ieņēmumus pie līdzsvara cenas (parādiet aprēķina gaitu) –

Ja valdība uz lieliem svētkiem noteiks cenu 7,00 eiro, tad:

- a) pircēji gribēs pirkt –;
 b) pārdevēji gribēs pārdot –;
 c) pārdevēju ieņēmumi būs (parādiet aprēķina gaitu) –;
 d) būs pārpalikums vai deficīts –;
 e) tā būs cenu grīda vai griesti –

5. Preces cena ir 60 eiro un pieprasījuma daudzums pēc tās ir 500 nedēļā. Palielinot cenu par 10 eiro, pieprasījuma daudzums pēc tās samazinājās līdz 400. (5 punkti)

Uzrakstiet elastības aprēķināšanas formulu un paskaidrojiet apzīmējumus.

Aprēķiniet elastības koeficientu, parādiet risinājuma gaitu.

Uzrakstiet, kāds elastības tips raksturīgs šai precei, un pamatojiet atbildi.

.....

Kā un par cik mainījās firmas ienākumi? Veiciet aprēķinus.

Par ko liecina ienākuma izmaiņas?

.....

6. Uzrakstiet argumentētu eseju “Veikalos ir lielās Ziemassvētku atlaides, cenas ir zemākas, tomēr veikalnieki apgalvo, ka šajā laikā viņi gūst vislielāko peļņu”. Izskaidrojiet šo situāciju. (12 punkti)

Pārbaudes darba “Pieprasījums un piedāvājums tirgū” vērtēšanas kritēriji

Uzdevums	Kritēriji	Punkti
1.	Par katru pareizu atbildi testā 1 punkts	8
2.	Par katru pareizi ierakstītu terminu 1 punkts	3
3.	Par katru pareizu uzzīmētu grafiku 1 punkts Par katras situācijas pilnīgi precīzu izmaiņu aprakstu 1 punkts	6
4.	Pareizs grafiks 4 punkti (1 punkts – pareizs mērogs, 1punkts – pie asīm pierakstīti apzīmējumi un mērvienība, 1 punkts – pareizas līknes, 1 punkts – pie līknēm pierakstīts līkņu nosaukums) Par katru pareizu atbildi 1 punkts	12
5.	Pareizi uzrakstīta formula un paskaidroti apzīmējumi 1 punkts Pareizi aprēķināts elastības koeficients un parādīta aprēķina gaita 1 punkts Pareizi noteikts elastības tips un atbilde pamatota 1 punkts Pareizi aprēķināta ieņēmumu starpība un parādīta aprēķina gaita 1 punkts Pareiza atbilde 1 punkts	5
6.	Eseju labo atbilstoši eksāmena kritērijiem	12

5. Uzņēmums un komercdarbība <i>I variants</i>	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (10 punkti)

1. Neto apgrozījums uzņēmuma grāmatvedības bilancē tiek atspoguļots: a) bilances aktīvā; b) bilances pasīvā; c) pašu kapitālā; d) netiek atspoguļots grāmatvedības bilancē. 2. Kuru uzņēmuma maksātnespējas risinājumu kreditoriem vajadzētu izvēlēties, ja administrators saskata reālas iespējas atjaunot uzņēmuma maksātnespēju: a) bankrotu; b) uzņēmuma likvidāciju; c) sanācību; d) uzņēmuma reorganizāciju. 3. Kurš vērtspapīrs nodrošina prognozējamus ienākumus? a) Parastā akcija. b) Obligācija. c) Privatizācijas sertifikāts. d) Personālā akcija. 4. Akcijas cenu nosaka: a) akcijas nominālvērtība, par kādu tā tiek emitēta; b) kā attiecību starp parastajām un priekšroku akcijām; c) cena, ko veido akciju tirgū tās pieprasījums un piedāvājums; d) summa, par kādu ir palielinājusies akcijas tirgus vērtība. 5. Lai iegūtu akciju sabiedrības akciju kontrolpaketi, formāli ir nepieciešams iegādāties no izlaisto akciju kopskaita: a) 51%; b) 50%; c) 75%; d) 50% plus viena balss.	6. Pieci jaunieši ir nolēmuši uzsākt kopēju komercdarbību. Viņi nevēlas uzņemties pārāk lielu risku un piesaistīt citus dalībniekus. Viņiem vajadzētu reģistrēt jaunizveidoto sabiedrību: a) sabiedrība ar ierobežotu atbildību; b) akciju sabiedrība; c) personālsabiedrība; d) pilnsabiedrība. 7. Lielā akciju sabiedrībā: a) akcionāri vada akciju sabiedrību; b) īpašuma tiesības pieder direktoru padomei; c) īpašuma piederība un vadība ir atdalītas; d) nav vajadzīgi reģistrācijas dokumenti un statūti. 8. Komercdarbība a) vienmēr dod peļņu b) pieejama tikai ekonomiski izglītotiem cilvēkiem c) ir ražošanas faktors d) vienmēr saņem valsts finansiālu palīdzību 9. Kas var būt kompānijas iekšējo līdzekļu avots? a) No cita uzņēmuma aizņemtā nauda. b) Peļņa. c) Kredīts bankā. d) Obligācijas. 10. Kurš no apgalvojumiem precīzāk raksturo privilēģēto akciju īpašnieku? a) Saņem dividendes un piedalās uzņēmuma pārvaldīšanā. b) Saņem dividendes un viņam nekad nav balsstiesību. c) Privilēģētās akcijas nevar pirkt un pārdot. d) Saņem fiksētas dividendes un viņam ir pirmtiesības uz aktīvu daļu uzņēmuma likvidācijas gadījumā.
---	---

2. Tabulā dota informācija par komercdarbības formām. Atzīmējiet tabulā ar "X" apgalvojumu atbilstošu komercdarbības formu. (4 punkti)

Nr.p.k.		Pilnsabiedrība	Komandītsabiedrība	Akciju sabiedrība
1.	Minimālais statūtu kapitāls 35 000 eiro			
2.	Vieni dalībnieki atbild par parāda saistībām ar visu savu mantu proporcionāli ieguldītajām kapitāla daļām, pārējie tikai ar sava ieguldījuma apmēru			
3.	Var izlaist obligācijas			
4.	Par uzņēmuma saistībām pilnībā atbild ar savu īpašumu			

3. Uzrakstiet kredīta formu katrai no situācijām. (4 punkti)

Situācija	Kredīta forma
Uzņēmums "Tehnika" nopirka 10 jaunus graudu kombainus un iznomāja zemnieku saimniecībām, nosakot procentu likmi. Pēc pēdējā maksājuma kombaini būs saimniecību īpašumā	
Svebank piešķir uzņēmumam "Lavanda" kredītu uz 6 mēnešiem izejvielu iegādei no Āfrikas.	
Uzņēmums "Limonāde" piegādāja veikalam "Dzērieni" limonādes, pat kurām veikals norēķināsies pēc 10 dienām	
Veikals pārdeva Ozoliņu ģimenei ledusskapi uz nomaksu	

4. Uzņēmums nopirka darbagaldus par 10 000 eiro. Uzņēmums tos paredzējis izmantot 5 gadus un pēc tam tos pārdot par 500 eiro. (3 punkti)

Kāda summa jāiemaksā amortizācijas fondā? Parādiet aprēķina gaitu.

- Katru gadu –
- Katru mēnesi –
- Kāpēc uzņēmumam šajā gadījumā nepieciešams amortizācijas fonds?

5. Par privatizācijas sertifikātiem Lienes tēvs iegādājās 30 akciju sabiedrības akcijas. (4 punkti)

Vai Lienes tēvs ir akciju sabiedrības īpašnieks? Savu atbildi pamatojiet.

Nosaučiet divus veidus, kā Lienes tēvs var gūt ienākumus no akcijām?

-
-

Vai Lienes tēvs var piedalīties uzņēmumu svarīgu lēmumu pieņemšanā? Atbildi pamatojiet.

6. Firma paņēma kredītu un iegādājās gatera iekārtu par 80 000 eiro. Nauda jāatmaksā 5 gadu laikā. Pirmā gada beigās jāmaksā tikai kredīta procenti – 10%. Pārējo četru gadu beigās jāmaksā ceturtdaļa no pamatsummas un procenti no nesamaksātās vērtības. Uzrakstiet kredīta atmaksāšanas plānu, parādiet aprēķina gaitu. (4 punkti)

- Pirmā gada beigās –
- Otrā gada beigās –
- Trešā gada beigās –
- Ceturtdā gada beigās –
- Piektā gada beigās –
- Cik latu maksāja kredīts, %

7. Sastādiet un noformējiet bilanci. (6 punkti)

Nemateriālie ieguldījumi (eiro)	2 000	Pamatkapitāls (eiro)	170 000
Nesadalītā peļņa (eiro)	40 000	Ilgtermiņa finansu ieguldījumi (eiro)	50 000
Norēķini ar debitoriem (eiro)	800	Īstermiņa saistības (eiro)	3 200
Nauda kasē un bankā (eiro)	2 000	Pamatlīdzekļi (eiro)	250 000
Krājumi (eiro)	7 000	Ilgtermiņa saistības (eiro)	98 600
Aktīvi		Pasīvi	
<u>Ilgtermiņa ieguldījumi</u>		<u>Pašu kapitāls</u>	
<u>Apgrozāmie līdzekļi</u>		<u>Uzkrājumi</u>	
		<u>Kreditore</u>	
Kopā aktīvi		Kopā pasīvi	

7. Uzrakstiet strukturētu eseju par vienu no tēmām: "Pārdomas par skolēnu mācību firmām manā skolā", "Komerccdarbība vai algots darbs?", "Gribu paplašināt uzņēmumu – krāt vai aizņemties naudu?". (12 punkti)

5. Uzņēmums un komercdarbība II variants	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (10 punkti)

1. Uzņēmuma grāmatvedības bilances pasīvs rāda: a) kur uzņēmums izvietojis piesaistītos līdzekļus; b) kādi ir uzņēmuma zaudējumi; c) kādas ir uzņēmuma ražošanas izmaksas; d) kā un cik līdzekļu ieguvīis uzņēmums. 2. Latvijā izplatītākā uzņēmējdarbības forma pēc uzņēmumu skaita: a) pilnsabiedrības; b) komandītsabiedrības; c) sabiedrības ar ierobežotu atbildību; d) akciju sabiedrības. 3. Komersanta raksturojumā visbūtiskākais ir: a) viņš ieguvīis ekonomista izglītību; b) viņš uzņemas vajadzīgo risku; c) viņš zina, kā pārdot savu preci; d) viņš pārzina situāciju valsts ekonomikā. 4. Dividendes, ko akciju sabiedrība izmaksā akciju īpašniekam, ir: a) summa, ko akciju sabiedrības īpašnieks saņem par kopsapulču apmeklēšanu; b) daļa no akciju sabiedrības peļņas; c) kompānijas aizdevums akciju īpašniekam; d) daļēja kompensācija par naudas aizdevumu uzņēmumam. 5. Kārlis, izmantojot brokera pakalpojumus, Rīgas fondu biržā iegādājās 300 <i>Olainfarm</i> akcijas. Kurš naudas izteiksmē saņēma visvairāk? a) Brokeris. b) Uzņēmums <i>Olainfarm</i>. c) Bijušais akciju īpašnieks. d) Rīgas Fondu birža.	6. Akciju sabiedrībā svarīgākos jautājumus par statūtu grozīšanu, peļņas sadali pieņem: a) akciju sabiedrības prezidents; b) akciju sabiedrības valde; c) akciju sabiedrības pilnsapulce; d) akcionāru pilnsapulce. 7. Ja pārskata periodā uzņēmuma bilances aktīvi palielinājušies, tad par šo uzņēmumu var apgalvot: a) uzņēmumam ir bijusi peļņa; b) uzņēmums guvis lielāku peļņu kā pērn; c) pieauguši uzņēmuma parādi; d) pieauguši uzņēmuma rīcībā esošie līdzekļi. 8. Par komercdarbības galveno stimulu uzskata: a) uzņēmuma slavu; b) peļņu; c) preces kvalitāti; d) uzņēmuma vadītāja atpazīstamību. 9. Īstermiņa aizņēmumus visbiežāk izmanto, lai: a) iegādātos iekārtas; b) būvētu jaunas rūpnīcas ēkas; c) izmaksātu algas; d) finansētu modernizācijas procesu. 10. Ja uzņēmums vēlas paplašināties, izmantojot iekšējos līdzekļus, tas visdrīzāk: a) paņems bankas aizdevumu; b) samazinās izmaksas dividendēs; c) papildus izlaidīs parastās akcijas; d) pārdos uzņēmuma obligācijas.
---	---

2. Tabulā dota informācija par komercdarbības formām. Atzīmējiet tabulā ar "X" apgalvojumam atbilstošu komercdarbības formu. (4 punkti)

Nr.p.k.		Individuālais komersants	Komandītsabiedrība	SIA
1.	Likumā noteikts statūtkapitāls.			
2.	Par parāda saistībām atbild īpašnieks ar visu savu mantu.			
3.	Par parāda saistībām atbild tikai pati sabiedrība ar savu mantu.			
4.	Vieni dalībnieki atbild par parāda saistībām ar visu savu mantu proporcionāli ieguldītajam kapitāla daļām, pārējie tikai ar sava ieguldījuma apmēru.			

3. Uzrakstiet kredīta formu katrai no situācijām. (4 punkti)

Situācija	Kredīta forma
Zemnieku saimniecība "Graudiņš" paņēma ilgtermiņa kredītu jaunas graudu kaltes celtniecībai un iekārtu iegādei. Kā ķīla bija vecā kalte un dzīvojamā ēka.	
Firma "Elektrons" piegādā veikalam 20 datorus, par kuriem veikals norēķināsies pēc mēneša.	
Krājbanka piešķir uzņēmumam kredītu uz 2 gadiem jaunas automašīnas iegādei.	
Uzņēmums "Auto" nopirka 10 jaunas automašīnas un iznomāja firmai "Taxi", nosakot procentu likmi. Pēc pēdējā maksājuma automašīnas būs "Taxi" īpašumā.	

4. Uzņēmums nopirka darbāgaldus par 25 000 eiro. Uzņēmums tos paredzējis izmantot 5 gadus un pēc tam tos pārdot par 1000 eiro. (3 punkti)

Kāda summa jāiemaksā amortizācijas fondā (parādiet aprēķina gaitu)?

- Katru gadu –
- Katru mēnesi –
- Kāpēc uzņēmumam šajā gadījumā nepieciešams amortizācijas fonds?

5. Jāņa tēvs iegādājās 10 000 akciju sabiedrības akcijas. (4 punkti)

Vai Jāņa tēvs ir akciju sabiedrības īpašnieks? Savu atbildi pamato.

Nosauc divus veidus, kā Jāņa tēvs var gūt ienākumus no akcijām?

-
-

Vai Jāņa tēvs var piedalīties uzņēmuma svarīgu lēmumu pieņemšanā? Atbildi pamatojiet.

6. Firma paņēma kredītu un iegādājās jaunus darbāgaldus par 60 000 eiro. Nauda jāatmaksā 5 gadu laikā. Pirmā un otrā gada beigās jāmaksā tikai kredīta procenti – 10%. Pārējo trīs gadu beigās jāmaksā trešā daļa no pamatsummas un procenti no nesamaksātās vērtības. Uzrakstiet kredīta atmaksāšanas plānu, parādiet aprēķina gaitu. (4 punkti)

Pirmā gada beigas –

Otrā gada beigas –

Trešā gada beigas –

Ceturtais gada beigas –

Piektā gada beigas –

Cik latu maksāja kredīts (%)

7. Sastādiet un noformējiet bilanci (6 punkti)

Nemateriālie ieguldījumi (eiro)	6 000	Pamatkapitāls (eiro)	510 000
Nesadalītā peļņa (eiro)	120 000	Ilgtermiņa finanšu ieguldījumi (eiro)	150 000
Norēķini ar debitoriem (eiro)	2 400	Īstermiņa saistības (eiro)	9 600
Nauda kasē un bankā (eiro)	6 000	Pamatlīdzekļi (eiro)	750 000
Krājumi (eiro)	21 000	Ilgtermiņa saistības (eiro)	295 800
Aktīvi		Pasīvi	
<u>Ilgtermiņa ieguldījumi</u>		<u>Pašu kapitāls</u>	
<u>Apgrozāmie līdzekļi</u>		<u>Uzkrājumi</u>	
		<u>Kreditori</u>	
Kopā aktīvi		Kopā pasīvi	

8. Uzrakstiet strukturētu eseju par vienu no tēmām "Pārdomas par skolēnu mācību firmām manā skolā", "Komerccarbība vai algots darbs?" (12 punkti)

Pārbaudes darba “Uzņēmums un komercdarbība” vērtēšanas kritēriji

Uzdevums	Kritēriji	Punkti
1.	Par katru pareizu atbildi testā 1 punkts	10
2.	Par katru pareizi ierakstītu komercdarbības formu 1 punkts	4
3.	Par katru pareizi ierakstītu kredīta veidu 1 punkts	4
4.	Par katru pareizu aprēķinu, parādot aprēķina gaitu, 1 punkts Pareiza atbilde 1 punkts	3
5.	Par katru pareizu atbildi 1 punkts	4
6.	Pareizi aprēķināts 1. gadā (1. var.) , 1. un 2. gadā (2. var.) 1 punkts Pareizi pa gadiem sadalīta pamatsumma 1 punkts Pareizi aprēķināt % no atlikušās vērtības 1 punkts Pareizi aprēķināts, cik izmaksāja kredīts 1 punkts	4
7.	Par katru pareizu ierakstu bilancē 0,5 punkti Pareizi noformēta bilance 1 punkts	6
8.	Eseju labo atbilstoši eksāmena kritērijiem	12

6. Ražošana un tirgzinības <i>I variants</i>	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (3 punkti)

1. Ja palielināsies saražotās produkcijas daudzums, samazināsies: a) vidējās kopējās izmaksas (ATC); b) vidējās mainīgās izmaksas (AVC); c) vidējās pastāvīgās izmaksas (AFC); d) galējās izmaksas (MC). 2. Ja cena ir zemāka par vidējām kopējām izmaksām, bet augstāka par vidējām mainīgām izmaksām, tad uzņēmums, kurš darbojas pilnīgas konkurences tirgū: a) iegūst vislielāko peļņu; b) strādā ar zaudējumiem, bet īslaicīgā periodā turpina ražošanu; c) slēdz uzņēmumu; d) samazina ražošanu.	3. Pieņemsim, ka uzņēmumā strādājošo skaits ir nemainīgs, bet pieaug darba ražīgums. Šajā gadījumā pieaugs uzņēmuma: a) ražošanas izmaksas; b) saražotās produkcijas daudzums; c) bilances vērtība; d) rentabilitāte.
---	---

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu. (2 punkti)

..... – rādītājs, kas raksturo saimnieciskā darbībā izlieto to līdzekļu efektivitāti. To aprēķina, salīdzinot peļņu un produkcijas cenu vai izmantoto kapitālu.
..... – ražošanas izmaksu palielināšanās, ražošanas apjomam pieaugot par vienu produkcijas vienību.

3. Tabulā dotas izmaksas konditorejas cehā. Ar “X” atzīmējiet, vai tās ir mainīgās vai pastāvīgās izmaksas. (5 punkti)

	Pastāvīgās izmaksas	Mainīgās izmaksas
Iesaiņošanas izmaksas		
Amortizācijas atskaitījumi		
Konditoru algas		
Apdrošināšanas izmaksas		
Ceha vadītāja alga		

4. Skolēni lasīja zemenes. Pirmajās divās dienās četras meitenes kopā salasīja 66 spainišus zemeņu. Nākamajās trīs dienās seši zēni salasīja kopā 90 spainišus. Cik spainišus zemeņu vidēji salasīja viens skolēns vienā dienā. Uzrakstiet aprēķina formulu konkrētajam gadījumam. (3 punkti)

.....

Uzrakstiet, kā iespējams paaugstināt skolēnu darba ražīgumu?

.....

5. Aija mājās ražo īpašas tehnoloģijas sveces. Sveču ražošanas pastāvīgās izmaksas ir 150 eiro, bet vienas sveces mainīgās izmaksas ir nemainīgas, un tās ir 1 eiro. Šajā mēnesī viņa izgatavoja 500 sveces. (3 punkti)

Uzrakstiet formulu un aprēķiniet kopējās izmaksas (parādiet aprēķina gaitu).

.....

.....

Kādai jābūt preces cenai, ja Aija vēlas gūt šajā mēnesī 100 eiro peļņu (parādiet aprēķina gaitu)?

.....

.....

6. Jānis Ozols nolēma aiziet no pārdevēja darba, kur gadā nopelnīja 5500 eiro un savas mājas piebūvē atvērt elektrotehnikas remonta darbnīcu (pirms tam viņš piebūvi izīrēja par 700 eiro gadā). Jānis paņēma bankā kredītu, nopērk vajadzīgās iekārtas par 4000 eiro (kredīts ir uz 5 gadiem, 10% gadā, Jānis maksās bankai tikai % un pamatsummu pēc termiņa beigām). Viņš paredz, ka iekārtas nolietosies 5 gados ar beigu vērtību 0 eiro. Jānis paredzējis algot divus strādniekus, un algu fonds katram strādniekam mēnesī būs 700 eiro. Paredzamie ieņēmumi gadā 25 000 eiro, bet dažādi ražošanas izdevumi būs 1500 eiro. Bankas depozīta % – 5,9%. Aizpildiet tabulu un veiciet nepieciešamos aprēķinus. (9 punkti)

Tiešās (grāmatvedības, ārējās) izmaksas	eiro	Netiešās alternatīvās izmaksas	eiro
Kopā		Kopā	

Aprēķiniet (parādiet aprēķina gaitu):

- grāmatvedības peļņu
- ekonomisko peļņu

Vai Jurim bija izdevīgi atvērt darbnīcu? Atbildi pamatojiet.

7. Firma darbojas pilnīgas konkurences apstākļos. Aizpildiet trūkstošo. (10 punkti)

Q (gab.)	P (eiro)	TR (eiro)	MR (eiro)	TC (eiro)	MC (eiro)	Kopējā peļņa (eiro)	FC (eiro)	VC (eiro)
0				40				
1				60				
2	25			75				
3				85				
4				100				
5				120				
6				145				
7				175				
8				205				

Pie kāda apjoma uzņēmums maksimizē peļņu?

Savu atbildi pamatojiet ar diviem argumentiem.

-
-

8. Izvēlieties vienu no pagasta/pilsētas uzņēmumiem un uzrakstiet reklāmas kampaņas aprakstu. (12 punkti).

- Uzņēmuma īss apraksts.
- Kampaņas mērķis.
- Kampaņas apraksts.
- Kampaņas sagaidāmais rezultāts.

6. Ražošana un tirgzinības II variants	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde) (3 punkti)

1. Ja cena ir zemāka par vidējām mainīgām izmaksām, tad uzņēmums, kurš darbojas pilnīgas konkurences tirgū: a) iegūst vislielāko peļņu; b) strādā ar zaudējumiem, bet īslaicīgā periodā turpina ražošanu; c) slēdz uzņēmumu; d) samazina ražošanu. 2. Kuras izmaksas pieaugs, ja uzņēmums palielinās produkcijas ražošanu? a) Mainīgās izmaksas (VC). b) Pastāvīgās izmaksas (FC). c) Vidējās pastāvīgās izmaksas (AFC). d) Galējās izmaksas (MC).	3. Darba ražīguma rādītājus var palielināt: a) izmantojot citus grāmatvedības paņēmienus; b) uzlabojot personāla kvalifikāciju; c) pieņemot darbā papildus strādniekus; d) paplašinot uzņēmumu, izveidojot jaunas darba vietas.
---	---

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu. (2 punkti)

..... – ieņēmumi, ko uzņēmums saņem, papildus pārdodot vienu izstrādājuma (vai pakalpojuma) vienību.
..... – noteiktā laika periodā saražotais produkcijas apjoms uz vienu nodarbināto.

3. Tabulā dotas izmaksas galdniecības uzņēmumā. Ar “X” atzīmējiet, vai tās ir mainīgās vai pastāvīgās izmaksas. (5 punkti)

	Pastāvīgās izmaksas	Mainīgās izmaksas
Izejvielu izmaksas		
Galvenā inženiera alga		
Kredītprocenti		
Apsargu algas		
Galdnieka algas		

4. Ozoliņu bērni lasīja gurķus. Zane un Ieva lasīja divas dienas un kopā salasīja 600 kg. Juris, Jānis un Pēteris lasīja četras dienas un kopā salasīja 1000 kg. Cik kg gurķu vidēji salasīja viens bērns vienā dienā. Uzrakstiet aprēķina formulu konkrētajam gadījumam. (3 punkti)

.....
.....

Uzrakstiet, kā iespējams paaugstināt bērnu darba ražīgumu?

5. Pēteris ir galdnieks un šajā mēnesī ražo krēslus. Krēslu ražošanas pastāvīgās izmaksas ir 120 eiro, bet viena krēsla mainīgās izmaksas ir nemainīgas, un tās ir 8 eiro. Šajā mēnesī viņa izgatavoja 250 krēslus. (3 punkti).

Uzrakstiet formulu un aprēķiniet kopējās izmaksas (parādiet aprēķina gaitu).

.....

Kāda jābūt krēsla cenai, ja Pēteris vēlas gūt šajā mēnesī 250 eiro peļņu (parādiet aprēķina gaitu).

.....
.....

6. Juris Osis nolēma aiziet no skolotāja darba, kurā gadā nopelnīja 6000 eiro, un kaimiņa garāžā atvērt autoremonta darbnīcu (īres maksa gadā būs 2400 eiro). Juris paņēma bankā kredītu un nopērk vajadzīgās iekārtas par 8000 eiro (kredīts ir uz 5 gadiem, 10% gadā, Juris maksās bankai tikai % un pamatsummu pēc termiņa beigām). Viņš paredz, ka iekārtas nolietosies 5 gados ar beigu vērtību 0 eiro. Juris paredzējis algot vienu strādnieku un algu fonds mēnesī tam būs 700 eiro. Paredzamie ieņēmumi gadā 38 500 eiro, bet dažādi ražošanas izdevumi (bez īres) būs 2000 eiro. Bankas depozīta % – 5,9%. Aizpildiet tabulu. (9 punkti)

Tiešās (grāmatvedības, ārējās) izmaksas	eiro	Netiešās alternatīvās izmaksas	eiro
Kopā		Kopā	

Aprēķiniet (parādiet aprēķina gaitu):

- grāmatvedības peļņu
- ekonomisko peļņu

Vai Jurim bija izdevīgi atvērt darbnīcu? Atbildi pamatojiet.

7. Firma darbojas pilnīgas konkurences apstākļos. Aizpildiet trūkstošo. (10 punkti)

Q (gab.)	P (eiro)	TR (eiro)	MR (eiro)	TC (eiro)	MC (eiro)	Kopējā peļņa (eiro)	FC (eiro)	VC (eiro)
0				20				
1				30				
2				35				
3				40				
4				50				
5	15			65				
6				85				
7				115				
8				150				

Pie kāda apjoma uzņēmums maksimizē peļņu?

Savu atbildi pamatojiet ar diviem argumentiem.

-
-

8. Izvēlieties vienu no pagasta/pilsētas uzņēmumiem un uzrakstiet reklāmas kampaņas aprakstu. (12 punkti)

- Uzņēmuma īss apraksts.
- Kampaņas mērķis.
- Kampaņas apraksts.
- Kampaņas sagaidāmais rezultāts.

Pārbaudes darba “Ražošana un tirgzinības” vērtēšanas kritēriji

Uzdevums	Kritēriji	Punkti
1.	Par katru pareizu atbildi testā 1 punkts	3
2.	Par katru pareizi ierakstītu terminu 1 punkts	2
3	Par katru pareizi ierakstītu izmaksu veidu 1 punkts	5
4.	Par katru pareizu aprēķinu, parādot aprēķina gaitu, 1 punkts Pareiza atbilde uz jautājumu (skolēniem var būt dažādi viedokļi, taču tiem jābūt par darba ražīgumu) 1 punkts	3
5.	Par katru pareizu aprēķinu, parādot aprēķina gaitu, 1 punkts	3
6.	Par katru pareizu ierakstu tabulā 1 punkts Pareizi aprēķināta grāmatvedības peļņa, parādot aprēķina gaitu, 1 punkts Pareizi aprēķināta ekonomiskā peļņa, parādot aprēķina gaitu, 1 punkts Pareiza atbilde uz jautājumu 1 punkts	9
7.	Par katru pareizu kolonnu tabulā 1 punkts Pareizi noteikts apjoms 1 punkts Par katru argumentu 1 punkts	10
8.	Eseju labo atbilstoši eksāmena kritērijiem	12

7. Darbs un atalgojums <i>I variants</i>	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (4 punkti)

1. Pieņemsim, ka Latvijas valdība ir pieņēmusi lēmumu paaugstināt minimālo darba algu. Kas notiks darba tirgū, pārējiem nosacījumiem paliekot nemainīgiem? a) Palielināsies darba pieprasījums. b) Samazināsies bezdarbnieku skaits. c) Samazināsies pieprasītais darba daudzums. d) Samazināsies darba piedāvājums. 2. Kurš faktors tirgus ekonomikā ietekmē naudas summu, ko strādājošais saņem darbavietā? a) Izglītība. b) Pieprasījums pēc produkcijas, kuras ražošanā tas piedalās. c) Uzņēmumi savstarpēji konkurē un ceļ algas. d) Strādnieki savstarpēji konkurē darba vietu dēļ.	3. Komersants Ozols, kuram pieder galdniecības darbnīca, ar pūlēm spēj nodrošināt visus pasūtījumus. Viņš galdniekiem visdrīzāk maksās: a) laika darba algu; b) gabaldarba algu; c) amata algu; d) algu “aploksnē”. 4. Eiropas Savienības valstīs visvairāk iedzīvotāju ir nodarbināti: a) rūpniecības sektorā; b) lauksaimniecības sektorā; c) pakalpojumu sektorā; d) militārajā sektorā.
---	--

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu. (5 punkti)

.....	– samaksa par nostrādāto laiku ar noteiktu likmi par katru nostrādāto laika vienību.
.....	– darbaspējīgo iedzīvotāju daļa, kura piedāvā savu darbaspēku preču un pakalpojumu ražošanai.
.....	– mazāka darba samaksa par pilnu darba slodzi.
.....	– sabiedriska darba ņēmēju organizācija, kura izveidota, lai uzlabotu to biedru darba samaksu un darba apstākļus.
.....	– fiziska vai juridiska persona, kas uz darba līguma pamata nodarbina vismaz vienu darbinieku.

3. Uzrakstiet, kurai no bezdarba formām atbilst katra no situācijām. (4 punkti)

Nr.p.k.	Situācija	Bezdarba forma
1.	Aina strādāja veikalā “SSLL”. Viņai radās konflikts ar veikala vadītāju, un viņa no darba aizgāja. Pēc divām nedēļām viņa jau strādāja citā veikalā.	
2.	Firma “Elektrons” nopirka jaunas iekārtas un atlaida trīs strādniekus, kuru kvalifikācija neatbilda jaunajām prasībām.	
3.	Juris pabeidza augstskolu un nevar atrast darbu, jo viņu neapmierina darba alga.	
4.	Valstī tiek slēgti daudzi uzņēmumi, citi uzņēmumi samazina ražošanas apjomus, tāpēc arī uzņēmums “Možums” samazināja darbinieku skaitu un atlaida 12 strādniekus.	

4. Uzzīmējiet grafiski, kā attiecīgie notikumi ietekmējuši darba tirgu, uzrakstiet, kā izmainījies pieprasījums, piedāvājums un darba alga (pieaudzis “↑”, samazinājies “↓”, nav izmainījies “—”). (8 punkti)

Situācija	Grafiks	Izmaiņas
Celtnieku darba tirgus Latvijā. Daudzi pieredzējuši celtnieki dodas strādāt uz Īriju un citām valstīm.		Pieprasījums Piedāvājums Darba alga
Celtnieku darba tirgus Īrijā. Strādāt ierodas celtnieki no Latvijas, Lietuvas, Bulgārijas un citām valstīm.		Pieprasījums Piedāvājums Darba alga

5. Jurim darba devējs sola bruto algu 1400 eiro. Cik liela būs viņa neto alga, ja viņam ir divi skolas vecuma bērni, kuri ierakstīti sievas algas grāmatiņā? Parādiet aprēķina gaitu. (5 punkti)

Sociālās apdrošināšanas iemaksas%,eiro

Ar nodokli neapliekamais minimums, atlaides par apgādājamajiem,eiro.

Iedzīvotāju ienākuma nodokļi bāze,eiro

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis%,eiro

Saņemtā neto darba alga,eiro

6. Iepazīstieties ar tabulas datiem par Latvijas iedzīvotāju struktūru un atrisiniet uzdevumus. (9 punkti)

Rādītāji	2008	2010	2012	2014	2016
Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju skaits (tūkst.)	2262	2121	2045	2001	1969
t.sk. darbaspējas vecumā (tūkst.)	1422	1373	1301	1252	1211
t.sk. nodarbināti tautsaimniecībā (tūkst.)	1086	851	876	885	893
t.sk. bezdarbnieki (tūkst.)	104	206	155	108	95

Uzrakstiet formulu, kā aprēķina nodarbinātības līmeni.

Izmantojot tabulas datus, aprēķiniet nodarbinātības līmeni 2016. gadā (parādiet aprēķina gaitu).

Uzrakstiet formulu, kā aprēķina ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitu.

Izmantojot tabulas datus, aprēķiniet ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitu 2016. gadā (parādiet aprēķina gaitu).

Izmantojot tabulas datus, aprēķiniet ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju skaitu 2016. gadā (parādiet aprēķina gaitu).

Uzrakstiet formulu, kā aprēķina bezdarba līmeni.

Izmantojot tabulas datus, aprēķiniet bezdarba līmeni 2016. gadā (parādiet aprēķina gaitu).

Izmantojot tabulas datus, aprēķiniet bezdarba līmeni 2008. gadā (parādiet aprēķina gaitu).

Kāpēc izmainījies bezdarba līmenis no 2008. līdz 2016. gadam?

7. Uzrakstiet pārspriedumu par vienu no dotajām tēmām “Ko darīt, lai nebrauktu strādāt uz Īriju?”, “Kas ir bezdarbnieks Latvijā?”. (12 punkti)

7. Darbs un atalgojums II variants	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (4 punkti)

1. Arodbiedrību galvenais uzdevums ir: a) rūpēties par uzņēmuma izmaksu samazināšanu un lielāku peļņu; b) palīdzēt administrācijai organizēt ražošanas procesu; c) cīnīties par strādājošo darba apstākļu uzlabošanu un algu palielināšanu; d) cīnīties par valsts demokrātisku attīstību. 2. Bezdarbniekam jāreģistrējas, lai saņemtu bezdarbnieka palastu: a) vietējā deputātu padomē; b) Nodarbinātības Valsts aģentūras nodaļās; c) Centrālajā statistikas pārvaldē; d) jaunajā darba vietā.	3. Komersantam Kalniņam pieder apsardzes firma. Viņš apsardzes darbiniekiem visdrīzāk maksās: a) laika darba algu; b) gabaldarba algu; c) gabaldarba+ premiālo algu; d) algu "aploksnē". 4. Pilnīga nodarbinātība nozīmē: a) valstī nepastāv bezdarbs; b) valstī ir tikai dabiskais bezdarbs; c) valstī ir tikai cikliskais bezdarbs; d) visi darbaspējīgie iedzīvotāji vai nu strādā vai mājās.
---	---

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu (5 punkti)

.....	– maksā par noteikta skaita darbu operāciju veikšanu, izstrādājumu izgatavošanu utt.
.....	– to preču un pakalpojumu daudzums, ko var nopirkt par neto algu, esot noteiktam cenu līmenim.
.....	– cilvēka jebkāda intelektuāla vai fiziska darbība, kas tiek mērķtiecīgi veikta, lai ražotu labumus un pakalpojumus.
.....	– rakstveida vienošanās starp darba devēju un darbinieku.
.....	– persona, kas strādā, saņemot par to atalgojumu.

3. Uzrakstiet, kurai no bezdarba formām atbilst katra no situācijām. (4 punkti)

Nr.p.k.	Situācija	Bezdarba forma
1.	Džons nevar atrast darbu, jo valsts ekonomikā ir iestājusies lejupslīde.	
2.	Elīza iekārtoja bērnu bērnudārzā un sāka meklēt darbu.	
3.	Uzņēmums "Pilsētas uzkopšana" nopirka divus modernus zāles pļāvējus un darbu zaudēja 5 darbinieki.	
4.	Aivars neiestājās augstskolā un tagad meklē savu pirmo darba vietu.	

4. Uzzīmējiet grafiski, kā attiecīgie notikumi ietekmējuši darba tirgu, uzrakstiet, kā izmainījies pieprasījums, piedāvājums un darba alga (pieaudzis "↑", samazinājies "↓", nav izmainījies "-"). (8 punkti)

Situācija	Grafiks	Izmaiņas
Celtnieku darba tirgus Latvijā. Pieaug iedzīvotāju labklājība, kā rezultātā pieaug pieprasījums pēc jaunām privātmājām, dzīvokļiem, dzīvokļu remontiem		Pieprasījums Piedāvājums Darba alga
Ķīmiķu darba tirgus Latvijā. Augstskolas nevar nokomplektēt mācību grupas. Daudzi ķīmiķi dodas strādāt uz ārvalstīm.		Pieprasījums Piedāvājums Darba alga

5. Kārlim darba devējs sola bruto algu Ls 650. Cik liela būs viņa neto alga, ja viņam ir divi skolas vecuma bērni, no kuriem viens ierakstīts sievas algas grāmatiņā, bet otrs viņa? Parādiet aprēķina gaitu.

(5 punkti)

Sociālās apdrošināšanas iemaksas%,eiro

Ar nodokli neapliekamais minimums, atlaides par apgādājamajiem,eiro.

Iedzīvotāju ienākuma nodokļi bāze,eiro

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis%,eiro

Saņemtā neto darba alga,eiro

5. Iepazīstieties ar tabulas datiem par Latvijas iedzīvotāju struktūru un atrisiniet uzdevumus (9 punkti).

Rādītāji	2008	2010	2012	2014	2016
Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju skaits (tūkst.)	2262	2121	2045	2001	1969
t.sk. darbaspējas vecumā (tūkst.)	1422	1373	1301	1252	1211
t.sk. nodarbināti tautsaimniecībā (tūkst.)	1086	851	876	885	893
t.sk. bezdarbnieki (tūkst.)	104	206	155	108	95

Uzrakstiet formulu, kā aprēķina nodarbinātības līmeni.

.....

Izmantojot tabulas datus, aprēķiniet nodarbinātības līmeni 2014. gadā (parādiet aprēķina gaitu).

.....

Uzrakstiet formulu, kā aprēķina ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitu.

.....

Izmantojot tabulas datus, aprēķiniet ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitu 2014. gadā (parādiet aprēķina gaitu).

.....

Izmantojot tabulas datus, aprēķiniet ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju skaitu 2014. gadā (parādiet aprēķina gaitu).

.....

Uzrakstiet formulu, kā aprēķina bezdarba līmeni.

.....

Izmantojot tabulas datus, aprēķiniet bezdarba līmeni 2014. gadā (parādiet aprēķina gaitu).

.....

Izmantojot tabulas datus, aprēķiniet bezdarba līmeni 2008. gadā (parādiet aprēķina gaitu).

.....

Kāpēc izmainījies bezdarba līmenis no 2008. līdz 2014. gadam?

.....

7. Uzrakstiet pārspriedumu par vienu no dotajām tēmām “Ko darīt, lai nebrauktu strādāt uz Īriju?”, “Kas ir bezdarbnieks Latvijā?”. (12 punkti)

Pārbaudes darba “Darbs un atalgojums” vērtēšanas kritēriji

Uzdevums	Kritēriji	Punkti
1.	Par katru pareizu atbildi testā 1 punkts	4
2.	Par katru pareizi ierakstītu terminu 1 punkts	5
3.	Par katru pareizi ierakstītu bezdarba formu 1 punkts	4
4.	Par katru pareizu grafiku 1 punkts Par katru pareizu izmaiņu 1 punkts	8
5.	Par katru pareizu aprēķinu, parādot aprēķina gaitu, 1 punkts	5
6.	Par katru pareizi uzrakstītu formulu 1 punkts Par katru pareizu aprēķinu, parādot aprēķina gaitu, 1 punkts Par pareizu atbildi 1 punkts	9
7.	Eseju labo atbilstoši eksāmena kritērijiem	12

8. Nauda un finanšu sektors <i>I variants</i>	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (4 punkti)

1. Latvijas bankas funkcijās neietilpst: a) Darboties kā valdības finanšu aģentam b) Veicināt maksājumu sistēmu raitu darbību Latvijā; c) Emitēt nacionālo valūtu; d) Veikt komercbanku uzraudzību 2. Kāda ir 10 eiro banknotes vērtība? a) Papīra cena, uz kura tā iespiesta. b) 10 eiro zeltā, kas tiek izmantoti šīs banknotes segumam. c) Tās iespiešanai patērētās izmaksas. d) Preces un pakalpojumi, kurus var nopirkt par šo banknoti.	3. Latvijas Bankas pamatkapitāls ir: a) 1 miljons eiro; b) 100 miljoni eiro; c) 500 miljoni eiro; d) 25 miljardi eiro. 4. Naudas tirgus fondu akcijas un daļas ieskaita: a) M1; b) M2; c) M3.
---	---

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu. (2 punkti)

..... – vienas preces vai pakalpojuma apmaiņa pret citu preci vai pakalpojumu.
..... – finansiāla iestāde, kas uz laiku uzkrāj brīvos naudas līdzekļus, izsniedz kredītus, kārtro maksājumu un norēķinu attiecības.

3. Uzrakstiet funkciju, kuru nauda pilda katrā no situācijām. (4 punkti)

Situācija	Naudas funkcija
1. Eksperts novērtēja mākslinieka Otiņa gleznu par 500 eiro.	
2. Žubīšu ģimene katru ziemas mēnesi noguldīja bankā 100 eiro vasaras ceļojumam.	
3. Liepiņu ģimene nopirka jaunu televizoru.	
4. Elmārs izaudzēja 3 kg gurķus un uzdāvināja tos kaimiņam.	

4. Atzīmējiet ar "X", kuras no šīm funkcijām veic Latvijas Banka un kuras komercbankas. (4 punkti)

Funkcija	Latvijas Banka	Komerc-bankas	Neveic ne Latvijas Banka, ne komercbankas
1. Astra samaksāja savu elektrības rēķinu.			
2. Veic kredītiestāžu uzraudzību.			
3. Kārlis saņēma kredītu 5000 eiro.			
4. Glabā valsts zelta rezerves.			

5. Kāds ir firmas naudas apgrozījuma ātrums, ja naudas apriņķis ir 300 000 eiro, preces vidējā cena ir 60 eiro, bet gada laikā pārdotais preču daudzums ir 150 000. (3 punkti)

Uzrakstiet vienādojumu un apzīmējumus.

.....
.....
.....

Atrisīniet uzdevumu (parādiet aprēķina gaitu).

.....
.....
.....

6. Aprēķiniet naudas elementus M1, M2, M3 pēc dotās informācijas (milj. eiro). Parādiet aprēķina gaitu. (5 punkti)

Skaidrā nauda apgrozībā	667,3	Noguldījumi līdz 2 gadiem	2565,5
Parādu vērtspapīri līdz 2 gadiem	0,9	Noguldījumi uz nakti	2312,0
Noguldījumi līdz 3 mēnešiem	251,6	Naudas tirgus fondu akcijas un daļas	76,1

M1=

M2=

M3=

7. Uzzīmējiet naudas pieprasījuma likni, pierakstiet asu apzīmējumus. Kādu sakarību parāda šī likne? (3 punkti)

.....

8. Bankas depozīta likme ir 6% (saliktie %, tos rēķina reizi gadā), bet kredīta likme 12 % (vienkāršie procenti). Džons noguldīja bankā 10 000 dolāru uz 3 gadiem, bet banka uz tādu pašu termiņu izsniedza visu iespējamo summu kredītā Tīnai. Bankai nav rezerves uzkrājumu. CB noteiktā rezerves norma 3%. Parādiet aprēķina gaitu. (6 punkti)

Cik dolāru saņems Džons pēc 3 gadiem (pamatsumma+ procenti)?

- formula
- aprēķins

Cik naudas banka varēs no šīs naudas izsniegt kredītā?

Cik naudas atdos kredīta ņēmējs pēc termiņa beigām (pamatsumma+ procenti)?

- formula
- aprēķins

Cik lielu naudas summu iegūs banka no šiem darījumiem?

9. Pēteris noguldīja bankā 800 eiro. Bankas rezerves norma ir 1 %. Lieku rezervju bankai nav. Aprēķiniet prasīto, uzrakstiet nepieciešamās formulas un parādiet aprēķina gaitu. (4 punkti)

Banku sistēmā radītās naudas daudzums:

.....

Kopējais naudas piedāvājums:

.....

10. Uzrakstiet argumentētu pārspriedumu “Nākotnes banka”, “Latvijas lats – mūsu valsts lepnums”. (12 punkti)

8. Nauda un finanšu sektors II variants	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (4 punkti)

1. Kas katru dienu notiek ar naudas daudzumu apgrozībā? a) Tas paliek nemainīgs. b) Tas mainās atbilstoši zelta segumam. c) Tas mainās atbilstoši ekonomiskajai situācijai. d) To nosaka Latvijas Banka.	3. Lielākais skaidras naudas īpatsvars ir: a) M1; b) M2; c) M3.
2. Latvijas Banka ir: a) pilntiesīga autonoma; b) pakļauta Saeimai; c) pakļauta ministru kabinetam, pilnīgi autonoma; d) privāta iestāde.	4. Ja centrālā banka palielina obligāto rezervju normu, tās mērķis ir: a) palielināt skaidrās naudas apgrozību valstī; b) palielināt naudas piedāvājumu banku sistēmā; c) palielināt naudas pieprasījumu; d) samazināt naudas piedāvājumu banku sistēmā.

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu. (2 punkti)

..... – pirmās pakāpes jeb emisijas banka, kura nodrošina naudas stabilitāti, regulē naudas apgrozību.
..... – uz naudaszīmēm atzīmētā vērtība.

3. Uzrakstiet funkciju, kuru nauda pilda katrā no situācijām. (4 punkti)

Situācija	Naudas funkcija
1. Jānis katru nedēļu iemet krājkasītē 1 eiro, lai sakrātu naudu futbola bumbai	
2. Juvelieris novērtēja Annas kaklarotu par 150 eiro	
3. Elza skolas ēdnīcā nopirka bulciņu	
4. Kārlis nopina 5 grozus un samaiņīja tos pret 5 maisiem kartupeļu	

4. Atzīmējiet ar "X", kuras no šīm funkcijām veic Latvijas Banka un kuras komercbankas. (4 punkti)

Funkcija	Latvijas Banka	Komerc-bankas	Neveic ne Latvijas Banka, ne komercbankas
1. SIA "MMM" saņēma kredītu 50 000 eiro			
2. Veic naudas emisiju			
3. Glabā Kārļa Sama 3 zelta stienus			
4. Nosaka banku obligāto rezervju prasības			

5. Cik naudas uzņēmumam nepieciešama, ja naudas apgrozījuma ātrums ir 6, preces vidējā cena ir 30 eiro, bet gada laikā pārdotais preču daudzums ir 100 000. (3 punkti)

Uzrakstiet vienādojumu un apzīmējumus.

.....
.....
.....

Atrisīniet uzdevumu (parādiet aprēķina gaitu).

.....
.....
.....

6. Aprēķiniet naudas elementus M1, M2, M3 pēc dotās informācijas (milj.eiro). Parādiet aprēķina gaitu. (5 punkti)

Skaidrā nauda apgrozībā (milj.eiro)	866,1	Noguldījumi līdz 2 gadiem (milj.eiro)	2356,1
Parādu vērtspapīri līdz 2 gadiem (milj.eiro)	4,4	Noguldījumi uz nakti (milj.eiro)	2479,0
Noguldījumi līdz 3 mēnešiem (milj.eiro)	263,7	Naudas tirgus fondu akcijas un daļas (milj.eiro)	70,2

M1=

M2=

M3=

7. Uzzīmējiet naudas piedāvājuma līkni, pierakstiet asu apzīmējumus. Kāpēc līknei ir šāda forma? (3 punkti)

.....

88. Bankas depozīta likme ir 5 % (saliktie %, tos rēķina reizi gadā), bet kredīta likme 10 % (vienkāršie procenti). Deivs noguldīja bankā 5000 dolārus uz 4 gadiem, bet banka uz tādu pašu termiņu izsniedza visu iespējamo summu kredītā Ketīnai. Bankai nav rezerves uzkrājumu. CB noteiktā rezerves norma-3%. Aprēķiniet (parādiet aprēķina gaitu): (6 punkti)

Cik dolārus saņems Deivs pēc 4 gadiem (pamatsumma+ procenti)?

- formula
- aprēķins.....

Cik naudas banka varēs no šīs naudas izsniegt kredītā?

Cik naudas atdos kredīta ņēmējs pēc termiņa beigām (pamatsumma+ procenti)?

- formula
- aprēķins

Cik lielu naudas summu iegūs banka no šiem darījumiem?

9. Jānis noguldīja bankā 300 eiro. CB noteiktā rezerves norma ir 1 %. Lieku rezervju bankai nav. Aprēķiniet prasīto, uzrakstiet nepieciešamās formulas un parādiet aprēķina gaitu. (4 punkti)

Banku sistēmā radītās naudas daudzums:

.....

Kopējais naudas piedāvājums:

.....

10. Uzrakstiet argumentētu pārspriedumu “Nākotnes banka” , “ Latvijas lats – mūsu valsts lepnums”. (12 punkti)

Pārbaudes darba “Nauda un finanšu sektors “ vērtēšanas kritēriji

Uzdevums	Kritēriji	Punkti
1.	Par katru pareizu atbildi testā 1 punkts	4
2.	Par katru pareizi ierakstītu terminu 1 punkts	2
3	Par katru pareizi ierakstītu naudas funkciju 1 punkts	4
4.	Par katru pareizi atzīmētu “X “ 1 punkts	
5.	Par pareizi uzrakstītu formulu 1 punkts Par pareizi atšifrētiem apzīmējumiem 1 punkts Par pareizu aprēķinu, parādot aprēķina gaitu, 1 punkts	3
6.	Pareizi aprēķināts M1 – 1 punkts Pareizi aprēķināts M2 – 2 punkti (1 punkts– viens no saskaitāmiem ir M1, 1 punkts – pareizs rezultāts) Pareizi aprēķināts M3 – 2 punkti (1 punkts – viens no saskaitāmiem ir M2, 1 punkts – pareizs rezultāts)	5
7.	Par pareizu likni 1 punkts Pareizi asu apzīmējumi 1 punkts Par pareizu skaidrojumu 1 punkts	3
8.	Par katru pareizi uzrakstītu formulu 1 punkts Par katru pareizu aprēķinu, parādot aprēķina gaitu, 1 punkts	6
9.	Par katru pareizu aprēķinu, ja uzrakstīta formula un parādīta aprēķina gaita, 1 punkts	4
10.	Eseju labo atbilstoši eksāmena kritērijiem	12

9. Valsts loma ekonomikā <i>I variants</i>	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (4 punkti)

1. Pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā valsts kopbudžeta galvenais ieņēmuma avots ir: a) nodokļu ieņēmumi; b) samaksa par valsts iestāžu sniegtajiem pakalpojumiem; c) saņemtie līdzekļi no Eiropas Savienības strukturālajiem fondiem; d) iekasētās valsts un pašvaldību nodevu summas. 2. Iedzīvotāju ienākuma nodoklis Latvijā ir: a) progresīvais nodoklis; b) regresīvais nodoklis; c) proporcionālais nodoklis; d) nevar noteikt.	3. Lafēra likne parāda sakarību starp: a) nodokļa ieņēmumiem un nodokļa likmi; b) iedzīvotāju ienākumiem (%) un iedzīvotāju skaitu (%); c) naudas pieprasījumu un procenta likmi; d) cenu un pieprasījuma daudzumu. 4. Kurš piemērs vislabāk ilustrē sabiedriskās lietošanas precī? a) Luksofors. b) Pasaules čempionāts hokejā. c) Ekonomiskās automašīnas. d) Datora remonta pieteikšanas iespējas pa telefonu.
--	--

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminus. (3 punkti)

- – preces, kas tiek kopēji lietotas un kuru pastāvēšanu veicina vai nodrošina valsts.
..... – nodokļa likme, kas samazinās, palielinoties ienākumam.
..... – obligāts maksājums budžetā kā atlīdzība par nodrošinājumu, ko valsts vai pašvaldības institūcijas devušas uzņēmējdarbībai, vai par sniegtajiem pakalpojumiem, kā arī likumos paredzētiem speciāliem mērķiem.

3. Uzrakstiet, kura no valsts funkcijām minēta katrā no situācijām. (4 punkti)

Situācija	Valsts funkcija
Uz cigarešu paciņām valsts obligāti prasa rakstīt par to kaitīgumu.	
Liene saņem bērna kopšanas pabalstu.	
Uzņēmums saņēma valsts subsīdijas.	
Latvijā pieņemti likumi, kuri regulē komercdarbību.	

4. Kurš no nodokļiem ir tiešais un kurš netiešais? Ielieciet "X" pretī pareizai atbildei. (3 punkti)

Nodoklis	Tiešais nodoklis	Netiešais nodoklis
Nekustamā īpašuma		
Muitas		
Vieglo automobiļu un motociklu		

5. Ervīnam darba devējs sola bruto algu 1200 eiro. Cik liela būs Ervīna neto alga, ja viņam ir divi skolas vecuma bērni, no kuriem viens ierakstīts sievas algas grāmatiņā, bet otrs viņa? Ervīna sieva saņem minimālo algu. Parādiet aprēķina gaitu. (8 punkti)

Obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas _____%, _____eiro.

Ar nodokli neapliekamais minimums, atvieglojumi par apgādājamajiem _____eiro.

Iedzīvotāju ienākuma nodokļa bāze _____eiro.

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis _____%, _____eiro.

Saņemtā neto darba alga _____eiro.

Darba devēja sociālās apdrošināšanas iemaksas _____% _____eiro.

Darba devēja izmaksas, algojot Ervīnu _____eiro.

Ervīna sievas bruto alga _____eiro.

6. Uzņēmums “Straume” šo mēnesi ir strādājis veiksmīgi. Peļņa pirms uzņēmuma ienākuma nodokļa nomaksas ir 600 000 eiro. Aprēķiniet uzņēmuma neto peļņu. Parādiet aprēķina gaitu. (3 punkti)

Uzņēmuma ienākuma nodokļa likme ir%

Uzņēmums samaksās uzņēmuma ienākuma nodokli.....eiro.

Uzņēmuma neto peļņa eiro.

7. Preces vērtība bez pievienotās vērtības nodokļa (PVN) ir 27 000 eiro . Cik būs jāmaksā par precī?Parādiet aprēķina gaitu. (3 punkti)

.....

Juris par pārtiku samaksāja 28 eiro. Cik lielu PVN viņš samaksāja?

.....

Jana nopirka pārtiku, par kuru samaksāja pievienotās vērtības nodokli 4,50 eiro. Cik eiro viņas samaksāja par precī?.....

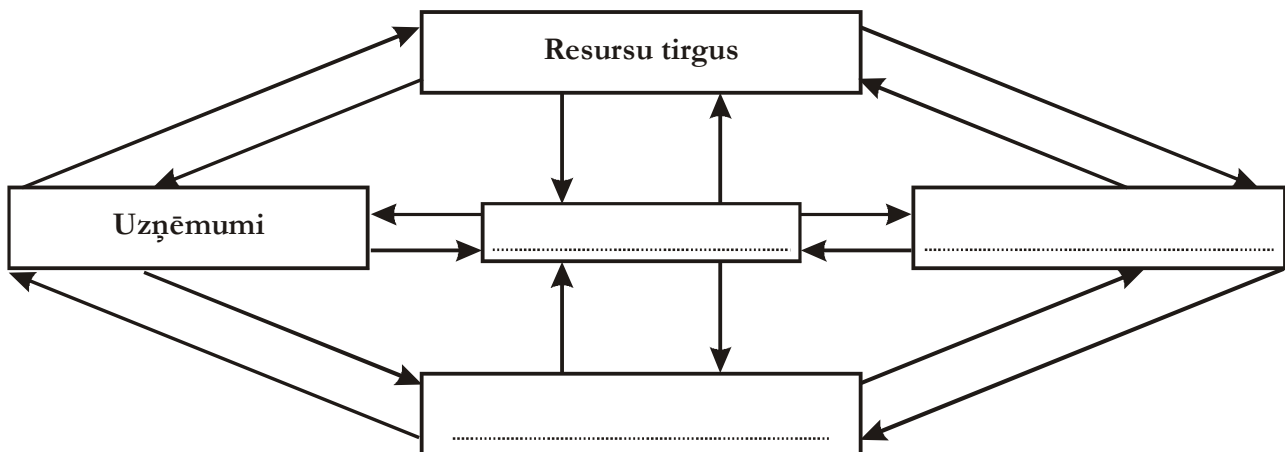
8. Uzzīmējiet Lafēra likni, pierakstiet visus nepieciešamos apzīmējumus. Uzrakstiet, kādu likumsakarību parāda Lafēra likne. (3 punkti)

Error!

.....

9. Izmantojot riņķveida plūsmu, izpildiet uzdevumu. (4 punkti)

Ierakstiet kvadrātos trūkstošo.

Ar cipariem ierakstiet katras norises kārtas numuru attiecīgajā modeļa sektorā.

- 1) Pašvaldības sporta skola atveda no veikala 10 jauna futbola bumbas.
- 2) Zemnieku saimniecība “Strauti” saņem valsts subsīdijas.
- 3) Jānis maksā nekustamā īpašuma nodokli.
- 4) Skolotājs Pēteris meklē darbu.

10. Izvēlieties vienu no valdības funkcijām un argumentētā esejā aprakstiet, kā Latvijas valdība pilda šo funkciju. (12 punkti)

9. Valsts loma ekonomikā II variants	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (4 punkti)

1. Latvijā lielākā nodokļu likme ir: a) iedzīvotāju ienākuma nodoklis; b) pievienotās vērtības nodoklis; c) sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas; d) uzņēmuma ienākuma nodoklis. 2. Valsts iejaukšanās pakāpi ekonomikā vislabāk raksturo: a) naudas summa, kuru valdība tērē sabiedriski lietojamo preču iegādei; b) naudas summa, kuru valdība iztērēja, salīdzinot ar iepriekšējo gadu; c) nodokļu summa, kuru iekasē valsts; d) valdības izdevumi % no IKP.	3. Latvijā obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas (sociālo nodokli) maksā: a) tikai darba ņēmēji; b) tikai darba devēji; c) gan darba ņēmēji, gan darba devēji; d) tikai nodarbinātie privātajos uzņēmumos. 4. Lorenca likne parāda sakarību starp: a) nodokļa ieņēmumiem un nodokļa likmi; b) iedzīvotāju ienākumiem (%) un iedzīvotāju skaitu (%); c) naudas pieprasījumu un procenta likmi; d) cenu un pieprasījuma daudzumu.
--	---

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu. (3 punkti)

..... – maksājumi, kas nav saistīti ar preču un pakalpojumu, kā arī ražošanas faktoru tirdzniecību (pensijas, pabalsti, stipendijas...).

..... – preču un pakalpojumu apmaiņa, par ko netiek informēts ieņēmumu dienests.

..... – nodokļa likme, kas pieaug, palielinoties ienākumam.

3. Uzrakstiet, kura no valsts funkcijām minēta katrā no situācijām. (4 punkti)

Situācija	Valsts funkcija
Ivars ir bezdarbnieks un saņem bezdarbnieka pabalstu.	
Latvijā darbojas antimonopola likumdošana.	
Valsts prasa, lai alkoholisko dzērienu reklāmas būtu atgādīnājums par to kaitīgumu.	
Pilsētā iekārtoja jaunu bērnu rotaļu laukumu.	

4. Kurš no nodokļiem ir tiešais un kurš netiešais? Ielieciet "X" pretī pareizai atbildei. (3 punkti)

Nodoklis	Tiešais nodoklis	Netiešais nodoklis
Iedzīvotāju ienākuma		
Akcīzes		
Sociālās apdrošināšanas iemaksas		

5. Kristas darba devējs sola bruto algu 900 eiro. Cik liela būs Kristas neto alga, ja viņai ir trīs skolas vecuma bērni, no kuriem divi ierakstīts Kristas algas grāmatīnā, bet trešais viņas vīra? Kristas vīrs saņem minimālo algu. Parādiet aprēķina gaitu. (8 punkti)

Obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas _____%, _____ eiro.

Ar nodokli neapliekamais minimums, atvieglojumi par apgādājamajiem _____ eiro.

Iedzīvotāju ienākuma nodokļi bāze _____ eiro.

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis _____%, _____ eiro.

Saņemtā neto darba alga _____ eiro.

Darba devēja sociālās apdrošināšanas iemaksas _____ % _____ eiro.

Darba devēja izmaksas, algojot Kristu _____ eiro.

Kristas vīra bruto alga _____ eiro.

6. Uzņēmums “Mēbeles” šo mēnesi ir strādājis veiksmīgi. Peļņa pirms uzņēmuma ienākuma nodokļa nomaksas ir 400 eiro 000. Aprēķiniet uzņēmuma neto peļņu. Parādiet aprēķina gaitu. (3 punkti)

Uzņēmuma ienākuma nodokļa likme ir%
 Uzņēmums samaksās uzņēmuma ienākuma nodokli.....eiro.
 Uzņēmuma neto peļņa.....eiro.

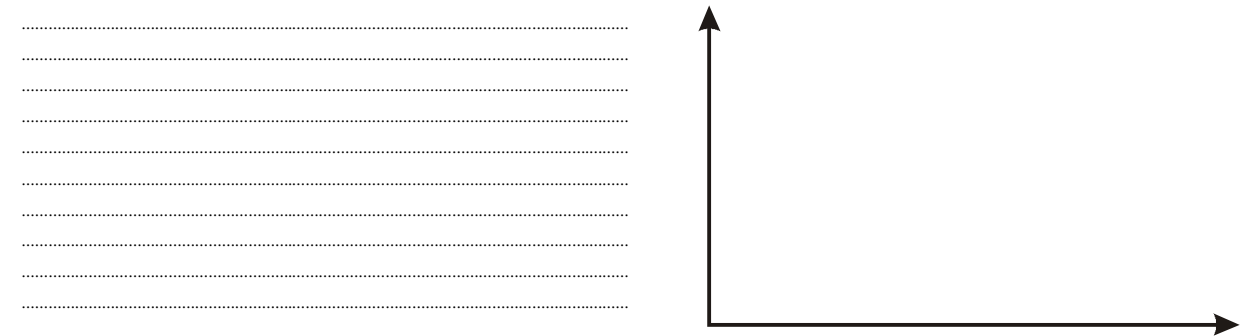
7. Preces vērtība bez pievienotās vērtības nodokļa (PVN) ir 400 eiro. Cik būs jāmaksā par precī? Parādiet aprēķina gaitu. (3 punkti)

.....
 Juris par kurpēm samaksāja 36 eiro. Cik lielu PVN viņš samaksāja?.....

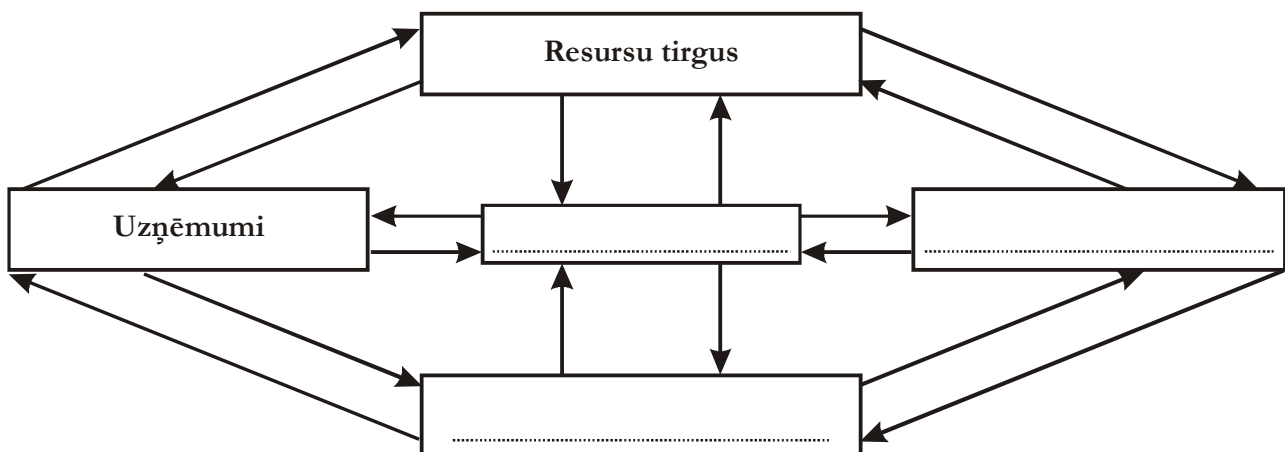
.....
 Ella nopirka pārtiku, par kuru samaksāja pievienotās vērtības nodokli 2,7 eiro. Cik eiro viņas samaksāja par precī?.....

8. Uzzīmējiet Lorenca likni, pierakstiet visus nepieciešamos apzīmējumus. Uzrakstiet, kādu likumsakarību parāda Lorenca likne. (3 punkti)

Error!

9. Izmantojot riņķveida plūsmu, izpildiet uzdevumu. (4 punkti)

Ierakstiet kvadrātos trūkstošo.

Ar cipariem ierakstiet katras norises kārtas numuru attiecīgajā modeļa sektorā.

- 1) Uzņēmums “ABC” maksā valstij nodokļus.
- 2) Pensionāre Lilita katru mēnesi saņem pensiju.
- 3) Valsts iestāde atved no veikala 6 jaunus datorus.
- 4) Skolotāja Kļaviņa katru mēnesi saņem darba algu.

10. Izvēlieties vienu no valdības funkcijām un argumentētā esejā aprakstiet, kā Latvijas valdība pilda šo funkciju. (12 punkti)

Pārbaudes darba “Valsts loma ekonomikā” vērtēšanas kritēriji

Uzdevums	Kritēriji	Punkti
1.	Par katru pareizu atbildi testā 1 punkts	4
2.	Par katru pareizi ierakstītu terminu 1 punkts	3
3	Par katru pareizi ierakstītu valsts funkciju 1 punkts	4
4.	Par katru pareizi atzīmētu nodokļa veidu 1 punkts	3
5.	Par katru pareizu aprēķinu, parādot aprēķina gaitu, 1 punkts Pareizi ierakstīta minimālā bruto alga 1 punkts	8
6.	Pareiza nodokļu likme 1 punkts Par katru pareizu aprēķinu, parādot aprēķina gaitu, 1 punkts	3
7	Par katru pareizu aprēķinu, parādot aprēķina gaitu, 1 punkts	3
8.	Par pareizi uzzīmētu līkni 1 punkts Pareizi asu apzīmējumi 1 punkts Par pareizu skaidrojumu 1 punkts	3
9.	Par katru pareizu situācijas attēlošanu shēmā 1 punkts	4
10.	Eseju labo atbilstoši eksāmena kritērijiem	12

10. Ekonomikas stabilitāte un izaugsme <i>I variants</i>	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (4 punkti)

1. Ekonomiskās aktivitātes augšupejas fāzē: a) palielinās bezdarbs; b) samazinās izdevumi ilgi lietojamām precēm; c) samazinās reālais iekšzemes produkts; d) pieaug darba samaksa. 2. Aprēķinot iekšzemes kopproduktu, tajā ietver: a) gada laikā tautsaimniecībā saražoto preču un pakalpojumu vērtību; b) gada laikā valstī un ārvalstīs saražoto preču un pakalpojumu vērtību; c) gada laikā valstī saražoto gala preču un pakalpojumu vērtību; d) gada laikā pārdoto visu preču un pakalpojumu vērtību.	3. Filīpa likne parāda sakarību starp: a) nodokļa ieņēmumiem un nodokļa likmi; b) iedzīvotāju ienākumiem (%) un iedzīvotāju skaitu (%); c) naudas pieprasījumu un procenta likmi; d) bezdarba līmeni un inflāciju. 4. Pieņemsim, ka māsaimniecības plānotie gada nominālie ienākumi ir nemainīgi jau trešo gadu – 9000 eiro. Dotajā gadā patēriņa cenas (inflācija) ir pieaugušas par 10%. Māsaimniecības reālie ienākumi: a) palielināsies; b) samazināsies; c) paliks nemainīgi; d) inflācijas temps neietekmē reālos ienākumus.
---	---

2. Uzrakstiet, kuram inflācijas veidam atbilst katra no situācijām. (3 punkti)

Situācija	Inflācijas veids
Valsts palielina muitas tarifus.	
Būtiski palielina bērnu pabalstus.	
Pasaules tirgū pieaug izejvielu cenas.	

3. Tabulā doti fiskālās vai monetārās politikas īstenošanas pasākumi. Atzīmējiet tabulā ar “X”, kurš ir fiskālās un kurš ir monetārās politikas pasākums. (5 punkti)

Nr.p.k.	Pasākumi	Fiskālā politika	Monetārā politika
1.	Skolotāji panāk algas paaugstināšanu no valsts budžeta līdzekļiem.		
2.	Tiek paaugstināta obligāto rezervju norma komercbankām.		
3.	Valstī tiek palielināta degvielas akcīzes nodokļa likme.		
4.	Komercbankas nopērk ārvalstu valūtu no centrālās bankas.		
5.	Valdība piešķir naudu zemkopjiem, kuru sējumi cietuši no sausuma, no valsts budžetā apstiprinātiem neparedzētiem izdevumiem.		

4. Elīna izaudzēja avenes un pārdeva tās firmai “Lauku veltes” par 200 eiro. Firma pārdeva avenes uzņēmumam “Dāņu ievārijums” par 225 eiro. Uzņēmums izgatavoja no tiem aveņu ievārijumu un pārdeva to vairumtirdzniecības bāzei par 400 eiro. Vairumtirdzniecības bāze ievārijumu piegādāja veikalam “Augļi un ievārijumi” par 450 eiro, un veikals pārdeva konservus par 500 eiro.

Aizpildiet tabulu. (4 punkti)

Ražošanas stadijas	Starpprodukta vērtība (eiro)	Pievienotā vērtība (eiro)	Ieņēmumi no produkcijas pārdošanas (eiro)
Pievienotā vērtība	+		+

Par cik eiro pieaug IKP no šiem darījumiem?

5. Nosakiet, vai minētās darbības tiek ietvertas iekšzemes kopproduktā (IKP)? Vai ietvētās IKP palielina vai samazina? Kurus IKP elementus šīs darbības izmaina? Atbilstošajās ailītēs ievielciet "X". (Vienā rindā var būt arī divi "X"). (6 punkti)

Darbība	Neietver IKP	Ietver IKP		Privātais patēriņš (C)	Valdības izdevumi (G)	Kopējās investīcijas (Ig)	Tirais eksports (Xn)
		Palie-lina	Sama-zina				
Firma "ARG" eksportēja kokmateriālus uz Lielbritāniju par 600 000 eiro							
Erna Lapiņa katru mēnesi saņem pensiju 135 eiro.							
Ozoliņu ģimene nopirka "Mārupes" gurķus par 6 eiro.							
Firma "Auto-B" ievada Latvijā automašīnas "Audi" par 70 000 eiro.							
Uzņēmums "Urbis" jaunas ražotnes izveidē tērē 500 000 eiro.							
Latvijas valdība palielina skolotāju algas.							

6. Tabulā doti dati par valsts ekonomikas stāvokli 2015. gadā. Uzrakstiet iekšzemes kopprodukta aprēķināšanas formulu pēc izdevumu metodes un paskaidrojiet apzīmējumus. (5 punkti)

	Milj. dolāru	
Valdības izdevumi	600	
Imports	390	
Eksports	320	
Izdevumi personīgam patēriņam	873	
Kopējās iekšzemes investīcijas	500	
Netiešie nodokļi	370	

Izmantojot tabulas datus, aprēķiniet prasīto. Parādiet aprēķina gaitu.

Tirā eksporta summa

Nominālais iekšzemes kopprodukts

Uzrakstiet formulu un aprēķiniet reālo iekšzemes kopproduktu, ja IKP cenu indekss 2015. gadā ir 110%

.....

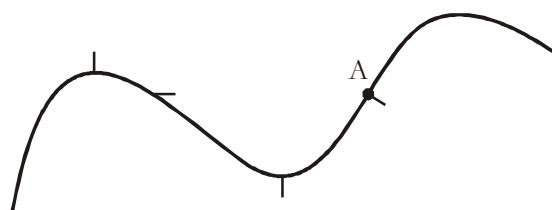
7. Valsts atrodas punktā A. (4 punkti).

Uzrakstiet 4 pazīmes, kuras raksturīgas šai fāzei.

- 1)
- 2)
- 3)
- 4)

Nosaučiet divus fiskālās politikas pasākumus šajā fāzē.

- 1)
- 2)

8. Valstī ir frikcionālais bezdarbs – 3%, strukturālais bezdarbs – 2%, cikliskais bezdarbs – 4%. Gada laikā saražotais nominālais iekšzemes kopprodukts ir 50 000 miljardi dolāru. Aprēķiniet bezdarba dēļ nesaražoto iekšzemes kopproduktu daļu un potenciālo IKP. Parādiet aprēķina gaitu. (4 punkti)

Dabiskais bezdarbs

Nesaražotais IKP

Potenciālais IKP

Nosaučiet likumu, pēc kura veikts aprēķins

9. Uzrakstiet argumentētu eseju par vienu no tēmām "Kā mazināt inflāciju ar fiskālās politikas instrumentiem", "Kā mazināt inflāciju ar monetārās politikas instrumentiem". (12 punkti)

10. Ekonomikas stabilitāte un izaugsme II variants	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (4 punkti)

1. Kurā lietišķās aktivitātes cikla fāzē šobrīd atrodas Latvijas ekonomika? a) Virsotnes fāzē. b) Augšupejas fāzē. c) Lejupslīdes fāzē. d) Iedobuma fāzē. 2. Ekonomikā ir izveidojusies sakarība starp inflācijas tempu un bezdarba līmeni (Filipa likne). Kurš variants ir pareizs? a) Ja palielināsies inflācija, palielināsies arī bezdarbs. b) Ja samazināsies inflācija, samazināsies arī bezdarbs. c) Jo zemāka ir inflācija, jo augstāks ir bezdarba līmenis. d) Valdība var vienlaikus samazināt gan inflāciju, gan bezdarbu.	3. Trijās valstīs ir notikušas IKP izmaiņas par 5% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, tad kurā valstī dzīves līmenis ir pieaudzis? a) Valstī A nominālais IKP pieauga par 5%. b) Valstī B reālais IKP pieauga par 5%. c) Valstī C reālais IKP pieauga uz vienu iedzīvotāju par 5%. d) Visās trīs valstīs IKP pieauga vienlīdz strauji. 4. Valstī ir inflācija. To var mazināt: a) palielinot valdības izdevumus; b) samazinot nodokļus; c) palielinot banku rezerves normu; d) palielinot budžeta deficītu.
--	--

2. Uzrakstiet, kuram inflācijas veidam atbilst katra no situācijām. (3 punkti)

Situācija	Inflācijas veids
Notiek naudas emisija.	
Īrijā strādājošie sūta uz mājām naudu.	
Palielina uzņēmuma ienākuma nodokli.	

3. Tabulā doti fiskālās vai monetārās politikas īstenošanas pasākumi. Atzīmējiet tabulā ar “X”, kurš ir fiskālās un kurš ir monetārās politikas pasākums. (5 punkti)

Nr.p.k.	Pasākumi	Fiskālā politika	Monetārā politika
1.	Valstī tiek samazināta iedzīvotāju ienākuma nodokļu likme.		
2.	Valdība nolēmj palielināt studentu stipendijas.		
3.	Medicīnas darbinieki panāk algas palielināšanu no valsts budžeta līdzekļiem.		
4.	Centrālā banka pārdod lielu daudzumu vērtspapīru.		
5.	Tiek paaugstināta procentu likme, par kādu komercbankas var aizņemties naudu no centrālās bankas.		

4. Jānis izaudzēja gurķus un pārdeva tos firmai “Lauku labumi” par 500 eiro. Firma pārdeva tos uzņēmumam “Skābē un marinē” par 550 eiro. Uzņēmums izgatavoja no tiem konservus un pārdeva tos vairumtirdzniecības bāzei par 800 eiro. Vairumtirdzniecības bāze konservus piegādāja veikalam “Gurķītis” par 900 eiro, un veikals pārdeva konservus par 1000 eiro. Aizpildiet tabulu par dotajiem darījumiem un atbildiet uz jautājumu. (4 punkti)

Ražošanas stadijas	Starpprodukta vērtība (eiro)	Pievienotā vērtība (eiro)	Ieņēmumi no produkcijas pārdošanas (eiro)
Pievienotā vērtība	+		+

Par cik eiro pieaug IKP no šiem darījumiem?

5. Nosakiet, vai minētās darbības tiek ietvertas iekšzemes kopproduktā (IKP)? Vai ietvētās IKP palielina vai samazina? Kurus IKP elementus šīs darbības izmaina? Atbilstošajās ailītēs ievēlciat "X". (Vienā rindā var būt arī divi "X".) (6 punkti)

Darbība	Neietver IKP	Ietver IKP		Privātais patēriņš (C)	Valdības izdevumi (G)	Kopējās investīcijas (Ig)	Tīrais eksports (Xn)
		Palie-lina	Sama-zina				
Firma "Zieds" iegulda 5000 eiro jaunu siltumnīcu būvē.							
Firma "Syr" ieveda Latvijā banānus par 55 000 eiro.							
Jānis nopirka z/s "Zemenīte" audzētās zemenes par 12 eiro.							
Valsts palielina ārstu algas.							
Juris nopirka no Kārļa automašīnu par 3 000 eiro.							
Firma "EK" eksportē uz Poliju gaiļenes par 5 000 eiro.							

6. Tabulā doti dati par valsts ekonomikas stāvokli 2016. gadā. Uzrakstiet iekšzemes kopprodukta aprēķināšanas formulu pēc izdevumu metodes un paskaidrojiet apzīmējumus. (5 punkti)

	Milj. dolāru	
Valdības izdevumi	4500	
Imports	870	
Eksports	580	
Izdevumi personiskam patēriņam	7500	
Kopējās iekšzemes investīcijas	4000	
Netiešie nodokļi	965	

Izmantojot tabulas datus, aprēķiniet prasīto. Parādiet aprēķina gaitu.

Tīrā eksporta summa

Nominālo iekšzemes kopproduktu.....

Uzrakstiet formulu un aprēķiniet reālo iekšzemes kopproduktu, ja IKP cenu indekss 2016. gadā ir 120%.

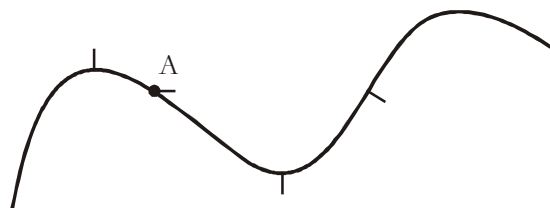
7. Valsts atrodas punktā A. (4 punkti)

Uzrakstiet 4 pazīmes, kuras raksturīgas šai fāzei.

- 1)
- 2)
- 3)
- 4)

Nosaučiet divus fiskālās politikas pasākumus šajā fāzē.

- 1)
- 2)

8. Valstī ir frikcionālais bezdarbs – 3%, strukturālais bezdarbs – 1 %, cikliskais bezdarbs – 2%. Gada laikā saražotais nominālais iekšzemes kopprodukts ir 70 000 miljardi dolāru. Aprēķiniet bezdarba dēļ nesaražoto iekšzemes kopproduktu daļu un potenciālo IKP. Parādiet aprēķina gaitu. (4 punkti)

Dabiskais bezdarbs

Nesaražotais IKP

Potenciālais IKP

Nosaučiet likumu, pēc kura veikts aprēķins

9. Uzrakstiet argumentētu eseju par vienu no tēmām "Kā mazināt inflāciju ar fiskālās politikas instrumentiem", "Kā mazināt inflāciju ar monetārās politikas instrumentiem". (12 punkti)

Pārbaudes darba “Ekonomikas stabilitāte” vērtēšanas kritēriji

Uzdevums	Kritēriji	Punkti
1.	Par katru pareizu atbildi testā 1 punkts	4
2.	Par katru pareizi ierakstītu inflācijas veidu 1 punkts	3
3	Par katru pareizi atzīmētu monetārās vai fiskālās politikas instrumentu 1 punkts	5
4.	Par katru pareizu tabulas aili 1 punkts Par pareizi uzrakstītu pievienoto vērtību 1 punkts	4
5.	Par katru pareizu darbības novērtējumu 1 punkts	6
6.	Par pareizi uzrakstītu IKP aprēķina formulu un apzīmējumu skaidrojumu 1 punkts Par katru pareizu aprēķinu, norādot aprēķina gaitu, 1 punkts Par pareizu reālā IKP aprēķina formulu 1 punkts Par pareizu reālā IKP aprēķinu, norādot aprēķina gaitu, 1 punkts	5
7.	Par katru pareizi uzrakstītu pazīmi 0,5 punkti Par katru pareizi uzrakstītu politikas pasākumu 1 punkts	4
8.	Par katru pareizu aprēķinu, norādot aprēķina gaitu, 1 punkts Pareizi uzrakstīts likums 1 punkts	4
9.	Eseju labo atbilstoši eksāmena kritērijiem	12

11. Starptautiskās ekonomiskās attiecības <i>I variants</i>	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (4 punkti)

1. Salīdzināmā (relatīvā) priekšrocība ir valstij, kas var saražot precī: a) lielākā daudzumā; b) ar mazākām vidējām kopējām izmaksām; c) ar mazākām patstāvīgām izmaksām; d) zemākām alternatīvām izmaksām. 2. Lai ierobežotu importēto preču konkrētu daudzumu, valdība var noteikt: a) tirdzniecības embargo; b) subsīdijas iekšzemes ražotājiem; c) antidempinga nodokli; d) importa kvotas.	3. Latvijai ir salīdzināmā priekšrocība labības ražošanā, bet Igaunijai – elektroenerģijas ražošanā. Latvijai vajadzētu: a) specializēties labības ražošanā; b) specializēties elektroenerģijas ražošanā; c) importēt labību; d) eksportēt elektroenerģiju. 4. Kārlis ir sakrājis 400 eiro, lai dotos ceļojumā uz Franciju. Kurš variants viņam ir visizdevīgākais? a) Eiro kurss attiecībā pret latu samazināsies. b) Eiro kurss attiecībā pret latu pieaugs. c) Eiro kurss attiecībā pret latu nemainīsies. d) Notiks eiro kursa kāpums attiecībā pret ASV dolāru.
---	---

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu. (4 punkti)

.....	– no ārzemēm ievesto preču un pakalpojumu kopums.
.....	– noteiktais konkrētas preces daudzums, kuru drīkst ievest valstī vai izvest no valsts.
.....	– preču pārdošana ārvalstīs par cenām, kas ir zemākas par ražošanas izmaksām valstī, kurā preces ir ražotas.
.....	– tirdzniecības vai preču transporta aizliegums attiecībā uz kādu valsti vai valstu grupu, kā arī ārvalstij piederoša īpašuma aizturēšana.

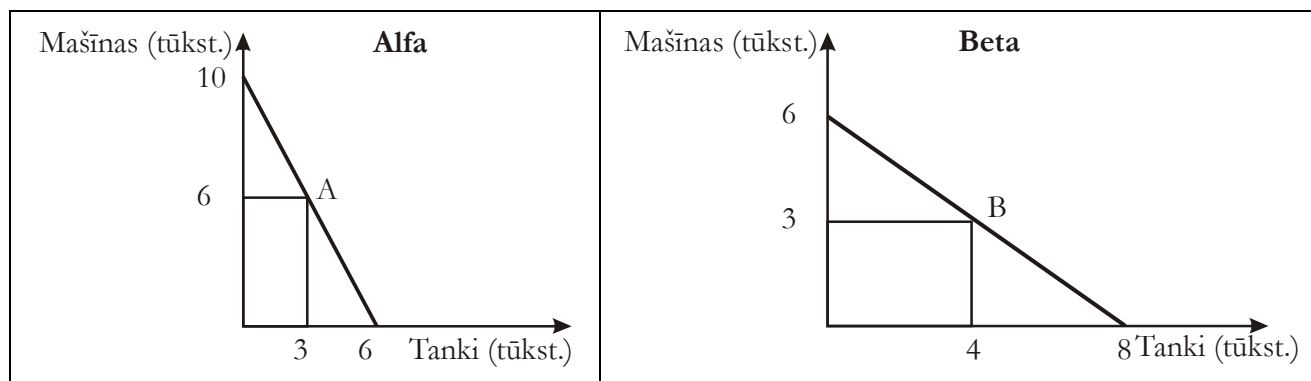
3. Pieņemsim, ka Japānas jēnas vērtība citu valūtu izteiksmē ir palielinājusies par 3%. Izskaidrojiet, kā tas var ietekmēt dažādas iedzīvotāju grupas? (5 punkti)

Iedzīvotāju grupa	Kā ietekmē jēnas kursa svārstība
Japānas patērētāji	
Krievijas komersanti, kuri piegādā Japānai naftu	
Krievijas komersanti, kuri importē Japānas automašīnas	
Japānas komersanti, kuri importē produkciju	
Japānas komersanti, kuri eksportē produkciju	

4. Ierakstiet tabulā, kā katrs no šiem notikumiem ietekmē Latvijas maksājuma bilanci? (3 punkti)

Notikums	Ietekme uz maksājumu bilanci (“+”vai “-”)
Firma “Zivis” nosūta zivju produkciju uz Krieviju par 40 000 eiro	
Bērziņu ģimene aizsūta meitai uz ASV 500 eiro	
Alda atsūta savai ģimenei 400 eiro no Lielbritānijas	

5. Divas shēmas atspoguļo mašīnu un tanku ražošanu valstīs. Valsts “Alfa” atrodas punktā A, bet valsts “Beta” punktā B. (7 punkti)

Nosakiet, cik ražo:

	Alfa	Beta	Kopā
Mašīnas (tūkst.)			
Tanki (tūkst.)			

Absolūtā priekšrocība mašīnu ražošanā ir, bet tanku ražošanā

Alfai izdevīgi specializēties, bet Betai

Kāds būs ražošanas apjoms abās valstīs pēc specializācijas?

	Alfa	Beta	Kopā
Mašīnas (tūkst.)			
Tanki (tūkst.)			

Kas jādara, lai pēc specializācijas abas valstis varētu patērēt vairāk gan pienu, gan apavus?

6. Aprēķiniet alternatīvās izmaksas un atbildiet uz jautājumiem. (6 punkti)

Aprēķinu veikšu pēcmetodes

	Saražots cnt/ha		Alternatīvās izmaksas	
	Kartupeļi	Rapsis	Kartupeļi	Rapsis
Zeta	140	14		
Gamma	120	13		

Zeta specializēsies audzēšanā, Gamma –

Kura valsts eksportēs kartupeļus?

Kura valsts importēs rapsi?

7. Atrisiniet uzdevumus par valūtas maiņu. (6 punkti)

Valūtas kursi 17.03.2017.				Valdim ir 700 dolāri, un viņš grib samainīt pret eiro Cik eiro iegūs? Parādiet aprēķina gaitu.
	Klients pērk	Klients pārdod	ECB kurss	
USD (ASV dolārs)	1.038000	1.112500	1.073700	
GBP (Lielbritānijas sterliņu mārciņa)	0.838500	0.900500	0.868680	Aivaram ir 300 eiro, un viņš grib samainīt pret Lielbritānijas sterliņu mārciņām Cik mārciņas iegūs? Parādiet aprēķina gaitu.
Kāpēc atšķiras pirkšanas un pārdošanas kurss?				
Kas ir ECB kurss.....				Kārlim ir 6000 mārciņas, un viņš grib samainīt pret dolāriem. Cik dolārus iegūs? Parādiet aprēķina gaitu.

8. Uzrakstiet argumentētu esēju par vienu no dotajām tēmām: “Latvijas ārējās tirdzniecības saldo”, “Kāpēc nepieciešama ārējā tirdzniecība?” (12 punkti)

11. Starptautiskās ekonomiskās attiecības II variants	Vārds	
	Uzvārds	
	Klase	Datums
	Punkti	Vērtējums

1. Apvelciet pareizās atbildes burtu (katram jautājumam ir tikai viena pareiza atbilde). (4 punkti)

1. Pieņemsim, ka Latvijā par dempinga cenām tiek pārdots importa sviests, kuru ražo arī vietējie uzņēmēji. Tas ir izdevīgi: a) Latvijas patērētājiem, kuri iegādājas importēto sviestu; b) Latvijas uzņēmējiem, kuri ražo sviestu; c) Pasaules Tirdzniecības organizācijai; d) Latvijas valdībai. 2. Kāds ir protekcionisma politikas mērķis? a) Palielināt preču pieprasījumu valstī. b) Nodrošināt savas valsts ražotāju aizsardzību pret ārvalstu ražotāju konkurenci. c) Palielināt preču importu un nodrošināt iedzīvotājus ar precēm. d) Atcelt starptautiskās tirdzniecības ierobežojumus.	3. Vācijai ir salīdzināmā priekšrocība automašīnu ražošanā, bet Krievijai – naftas ražošanā. Vācijai vajadzētu: a) importēt naftu; b) specializēties naftas ražošanā; c) importēt automašīnas; d) eksportēt naftu. 4. Ernests ir sakrājis 900 eiro, lai dotos ceļojumā uz Krieviju. Kurš variants viņam ir visizdevīgākais: a) rubļa kurss attiecībā pret latu samazināsies; b) rubļa kurss attiecībā pret latu pieaugs; c) rubļa kurss attiecībā pret latu nemainīsies; d) notiks rubļa kursa kāpums attiecībā pret ASV dolāru.
---	--

2. Ierakstiet pirms skaidrojuma terminu. (4 punkti)

.....	– iekšzemē ražotu preču un pakalpojumu pārdošana patērētājiem ārvalstīs.
.....	– valsts ekonomiskā politika, kas vērsta uz nacionālās ekonomikas aizsargāšanu no ārvalstu konkurences, ieviešot ārējās tirdzniecības ierobežojumus.
.....	– valstu specializēšanās un kooperēšanās noteiktu preču un pakalpojumu ražošanā.
.....	– valsts atbalsts kādas noteiktas preces ražotājam vai pārdevējam.

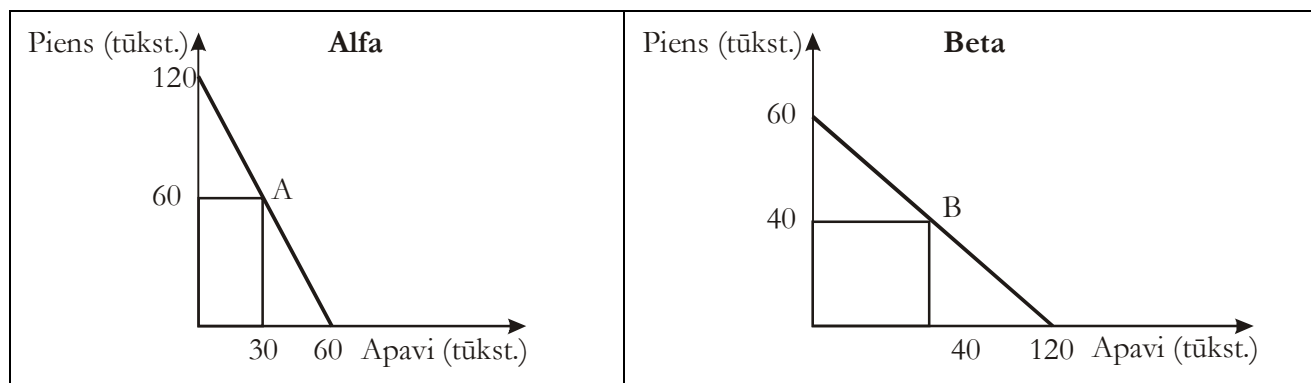
3. Pieņemsim, ka ASV dolāra vērtība citu valūtu izteiksmē ir samazinājusies par 3%. Izskaidrojiet, kā tas var ietekmēt dažādas iedzīvotāju grupas? (5 punkti)

Iedzīvotāju grupa	Kā ietekmē dolāra kursa svārstība
ASV komersanti, kuri importē produkciju	
ASV komersanti, kuri eksportē produkciju	
ASV patērētāji	
Japānas komersanti, kuri eksportē automašīnas uz ASV	
Japānas komersanti, kuri importē ASV produkciju	

4. Ierakstiet tabulā, kā katrs no šiem notikumiem ietekmē Latvijas maksājuma bilanci? (3 punkti)

Notikums	Ietekme uz maksājumu bilanci (“+” vai “–”)
Britu tūrists Džons iztērē Rīgā 800 eiro.	
Alma, ceļojot pa Ēģipti, iztērē 700 eiro.	
Firma “Auto” importēja no Vācijas automašīnas par 300 000 eiro.	

5. Divas shēmas atspoguļo piena un apavu ražošanu valstīs. Valsts “Alfa” atrodas punktā A, bet valsts “Beta” punktā B. (7 punkti)

Nosakiet, cik ražo:

	Alfa	Beta	Kopā
Piens (tūkst. t)			
Apavi (tūkst.)			

Absolūtā priekšrocība piena ražošanā ir, bet apavu ražošanā

Alfai izdevīgi specializēties, bet Betai

Kāds būs ražošanas apjoms abās valstīs pēc specializācijas?

	Alfa	Beta	Kopā
Piens (tūkst. t)			
Apavi (tūkst.)			

Kas jādara, lai pēc specializācijas abas valstis varētu patērēt vairāk gan pienu, gan apavus?

6. Aprēķiniet alternatīvās izmaksas un atbildiet uz jautājumiem. (6 punkti)

Aprēķinu veikšu pēcmetodes

Valsts	Nepieciešamais stundu skaits 1 plāvēja ražošanai	Nepieciešamais stundu skaits 1 arkla ražošanai	Plāvēju alternatīvās izmaksas	Arklu alternatīvās izmaksas
Zeta	2	3		
Gamma	3	3		

Zeta specializēsies, bet Gamma specializēsies

Kura valsts eksportēs plāvējus?

Kura valsts importēs arklus?

6. Atrisiniet uzdevumus par valūtas maiņu. (6 punkti)

Valūtas kursi 17.03.2017.				Valdim ir 500 eiro, un viņš grib samainīt pret Zviedrijas kronām Cik kronas iegūs? Parādiet aprēķina gaitu. Aivaram ir 800 Lielbritānijas sterliņu mārciņas, un viņš grib samainīt pret eiro Cik eiro iegūs? Parādiet aprēķina gaitu. Kārlim ir 500 kronas, un viņš grib samainīt pret Lielbritānijas sterliņu mārciņām. Cik mārciņas iegūs? Parādiet aprēķina gaitu.
	Klients pērk	Klients pārdod	ECB kurss	
Lielbritānijas sterliņu mārciņa	0,84932	0,89723	0,86868	
Zviedrijas krona	9,33560	9,65860	9,46100	
Kāpēc atšķiras dažādu banku valūtas kursi?				
Kas ir ECB kurss.....				

8. Uzrakstiet argumentētu eseju par vienu no dotajām tēmām “Latvijas ārējās tirdzniecības saldo”, “Kāpēc nepieciešama ārējā tirdzniecība?” (12 punkti)

Pārbaudes darba “Starptautiskās ekonomiskās attiecības” vērtēšanas kritēriji

Uzdevums	Kritēriji	Punkti
1.	Par katru pareizu atbildi testā 1 punkts	4
2.	Par katru pareizi ierakstītu terminu 1 punkts	4
3.	Par katru pareizu skaidrojumu 1 punkts	5
4.	Par katru pareizu ierakstu 1 punkts	3
5.	Par katru pareizu tabulas rindu 1 punkts (katra tabula 2 punkti) Pareizs secinājums par absolūto priekšrocību 1 punkts Pareizs secinājums par specializāciju 1 punkts Pareizs secinājums par tirdzniecību 1 punkts	7
6.	Par pareizi izvēlētu metodi 1 punkts Par pareizi aprēķinātām alternatīvām 2 punkti Pareizs secinājums par specializāciju, ņemot vērā aprēķinu rezultātus 1 punkts Pareizs secinājums par eksportu, ņemot vērā aprēķinu rezultātus 1 punkts Pareizs secinājums par importu, ņemot vērā aprēķinu rezultātus 1 punkts	6
7.	Par katru pareizu aprēķinu, parādot aprēķina gaitu, 1 punkts (pirmie divi aprēķini katrs 1 punkts, trešais aprēķins – par katru soli 1 punkts) Par katru atbildi uz jautājumu 1 punkts	6
8.	Eseju labo atbilstoši eksāmena kritērijiem	12

5. GATAVOŠANĀS VALSTS PĀRBAUDES DARBAM

1. Alvis var strādāt par šoferi ar algu 5000 eiro gadā vai santehniķi ar algu 6000 eiro gadā, bet viņš nolemj studēt ar mācību maksu 800 eiro gadā, bet tad viņš varēs strādāt tikai uz pusslodzi un nopelnīt 2000 eiro gadā. Cik lielas ir viņa lēmuma mācīties alternatīvās izmaksas?

Atbilde: _____

2. Pēc skolas beigšanas Anita nolēma dzīvot atsevišķi un viņai bija jāizdara izvēle- strādāt par sekretāri vai mācīties augstskolā. Kādas ir alternatīvās izmaksas viņas lēmumam mācīties augstskolā, ja gadā:

Sekretāres darba alga (neto)- 5800 eiro

Maksa par mācībām- 1500 eiro

Pārtikai-1200 eiro

Transporta izdevumi / abos gadījumos/- 150 eiro

Dzīvokļa īre- 1200 eiro

Apģērbs- 700 eiro

Mācību materiāli –120 eiro

Darba alga vasaras brīvlaikā (neto par visu brīvlaiku) – 1200 eiro

Atbilde: _____

3. Doti ražošanas iespēju varianti

Preču veidi	Ražošanas varianti (tonnas)				
	A	B	C	D	E
Rudzi	330	300	240	150	0
Piens	0	60	120	180	240

Uzzīmējiet ražošanas iespēju likni.

Atzīmējiet grafikā un nosakiet, kurā variantā ražošana ir efektīva, neefektīva, neiespējama

- F- ražo 195 t rudzu, 60t piena- _____
- G- ražo 270t rudzu, 90t piena- _____
- H- ražo 150 t piena, 210t rudzu- _____

Valsts atrodas punktā C

- No cik t piena valstij jāatsakās, ja tā grib palielināt rudzu ražošanu par 20 t?

Atbilde: _____

Valsts atrodas punktā B.

- No cik t piena valstij jāatsakās, ja tā grib palielināt rudzu ražošanu par 1 t?

Atbilde: _____

Valsts atrodas punktā C

- No cik t rudzu valstij jāatsakās, ja tā grib palielināt piena ražošanu par 120 t.

Atbilde: _____

4. Ivetai ir divi iemīļoti brīvā laika pavadīšanas veidi- kino, kur katru reizi izdod 4 eiro un teātra apmeklēšana, kur katru reizi izdod 8 eiro. Šiem vaļaspriekiem katru mēnesi viņa var tērēt 32 eiro. Uzzīmējiet Ivetas budžeta līniju.

Kino (skaits)	Teātris (skaits)

5. Precei ir sekojošs pieprasījums un piedāvājums

P(eiro)	Pieprasījuma daudzums (gab.)	Piedāvājuma daudzums (gab.)
1,00	40	0
2,00	30	10
3,00	20	40
4,00	10	60

Uzzīmējiet grafiku un pierakstiet tajā visu nepieciešamo.

Uzrakstiet:

Līdzsvara cena- _____ Līdzsvara daudzums- _____

Aprēķiniet:

Ieņēmumi pie līdzsvara cenas- _____

Ja valdība uz lieliem svētkiem noteiks cenu 2,00 eiro, tad:

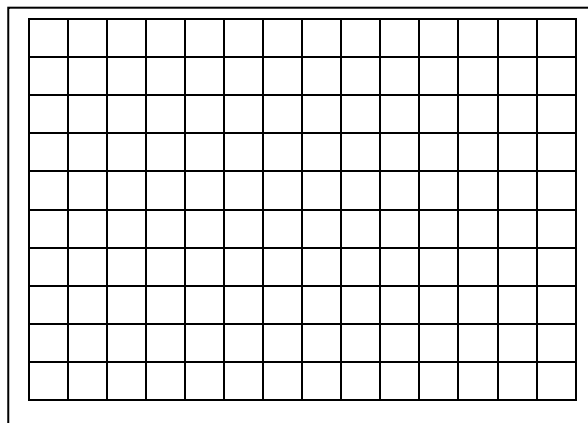
Pircēji gribēs pirkt _____

Pārdevēji gribēs pārdot- _____

Pārdevēju ieņēmumi būs- _____

Būs pārpalikums vai deficīts- _____

Tā būs cenu grīda vai griesti _____

6. Tirgū bija trīs preces pircēji un viņu individuālie pieprasījumi doti tabulā

Aprēķiniet tirgus pieprasīto daudzumu un ierakstiet tabulā.

P /eiro/	Kristis (kg)	Katrīna (kg)	Paula (kg)	
1,00	40	50	20	
1,20	36	44	18	
1,40	24	32	16	
1,60	5	24	14	
1,80	0	18	10	
2,00	0	10	6	

Preci tirgum piegādāja trīs ražotāji un viņu individuālie tirgus piedāvājumi doti tabulā. Aprēķiniet tirgus piedāvāto daudzumu un ierakstiet tabulā.

P /eiro/	Emīls (kg)	Elīza (kg)	Kristaps (kg)	
1,00	8	4	4	
1,20	10	6	10	
1,40	32	14	26	
1,60	40	20	40	
1,80	60	30	50	
2,00	70	50	70	

Uzzīmējiet grafiku un pierakstiet tajā visus nepieciešamos apzīmējumus.

Nosakiet pēc grafika:

Līdzsvara cena- _____

Līdzsvara daudzums- _____

Aprēķiniet:

Ieņēmumi pie līdzsvara cenas _____

Ja valdība uz lieliem svētkiem noteiks cenu 1,20 eiro, tad

Pircēji gribēs pirkt _____

Pārdevēji gribēs pārdot- _____

Pārdevēju ieņēmumi būs- _____

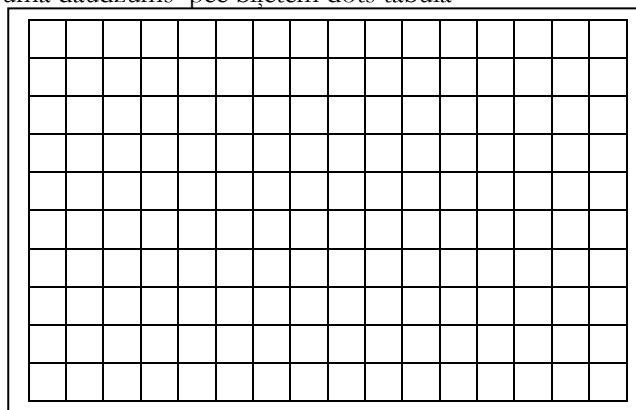
Tā būs cenu grīda vai griesti _____

7. Basketbola sacensības notiek zālē, kur ir 600 vietas. Pieprasījuma daudzums pēc biļetēm dots tabulā

P /eiro/	Q _D /gab/
1,00	1500
1,50	1000
2,00	600
2,50	400
3,00	200

Uzzīmējiet grafiku, pierakstiet visus nepieciešamos apzīmējumus.

Nosakiet pēc grafika:

Līdzsvara cena- _____

Līdzsvara daudzums- _____

Aprēķiniet:

Ieņēmumi pie līdzsvara cenas _____

8. Beisbola sacensības notiek stadionā, kur ir 3000 vietas. Pirms divu vietējo komandu mača tika veikta aptauja pilsētiņā. Šos mačus parasti apmeklē tikai pilsētiņas iedzīvotāji, tāpēc arī tika aptaujāti visi iedzīvotāji. Katrs atbildēja uz jautājumu- kāda ir augstākā cena, kuru esi gatavs maksāt par spēles apmeklēšanu? Aptaujas rezultāti tika apkopoti tabulā

Cena /dolāros/	Atbilžu skaits	
Neapmeklēs ne par kādu cenu	7000	
5,00	1600	
10.00	2000	
15.00	1800	
20.00	1400	
30.00	800	
50.0	500	
Apmeklēs par jebkuru cenu	300	

Izveidojiet pieprasījuma un piedāvājuma tabulu

Cena (dolāros)	Pieprasījuma daudzums (skaits)	Piedāvājuma daudzums (skaits)
5,00		
10.00		
15.00		
20.00		
30.00		
50.0		

Uzzīmējiet grafiku un pierakstiet visus nepieciešamos apzīmējumus.

Pēc grafika nosakiet:

līdzsvara cenu _____ līdzsvara daudzumu _____

Aprēķiniet:

pārdevēju ieņēmumus pie līdzsvara cenas _____

Ēdināšanas uzņēmums	Cena /eiro/	Dalībnieku skaits, kurus var pācēdināt
“Eliss”	18.00	100
“Aīva”	17.00	100
“Latve”	15.50	150
“Revo”	15.50	150
“Liepa”	14.00	200
“Sapals”	11.00	400
“Silva”	10.00	700
“Centrs”	8.00	400

Cena (eiro)	Pieprasījuma daudzums (skaits)	Piedāvājuma daudzums (skaits)
18.00		
17,00		
15.50		
14..00		
11.00		
10.00		
8.00		

pārdevēju ieņēmumus pie līdzsvara cenas _____

Aprēķiniet elastības koeficientu, izmantojot divas aprēķināšanas formulas.

--	--

--

12. Uzzīmējiet, kā aprakstītais notikums ietekmē situāciju. Atzīmējiet, kā izmainījies pieprasījums, piedāvājums, līdzsvara cena un līdzsvara daudzums (pieaudzis „↑”, samazinājies „↓”, nav izmainījies „-”)

Tirgus	Notikums	Grafiks	Kas mainījies
benzīns	Pieauga naftas cena		Pieprasījums – Piedāvājums – Cena – Daudzums –
Normālas preces tirgus	Pieaug iedzīvotāju ienākumi		Pieprasījums – Piedāvājums – Cena – Daudzums –
biodegviela	Valstī atver vairākas biodegvielas ražotnes		Pieprasījums – Piedāvājums – Cena – Daudzums –
Dabīgas ādas kažoki	Valstī efektīga kustība par dzīvnieku aizsardzību		Pieprasījums – Piedāvājums – Cena – Daudzums –
Mazvērtīga prece	Inflācijas rezultātā samazinās iedzīvotāju reālie ienākumi		Pieprasījums – Piedāvājums – Cena – Daudzums –
Slēpju zābaki	Pieaug slēpju cena, jo pieaudzis pieprasījums pēc slēpēm		Pieprasījums – Piedāvājums – Cena – Daudzums –
Cukurbietes	Latvijā slēdz cukura rūpnīcas		Pieprasījums – Piedāvājums – Cena – Daudzums –
Sviesta	Pieaug siera cena un iespēja to eksportēt		Pieprasījums – Piedāvājums – Cena – Daudzums –

Pieprasījumu ietekmē ?

Piedāvājumu ietekmē?

13. Pieprasījumu izsaka formula $Q_d = 40 - P$, bet piedāvājumu $Q_s = 2P - 20$, kur Q -gabali P -eiro.

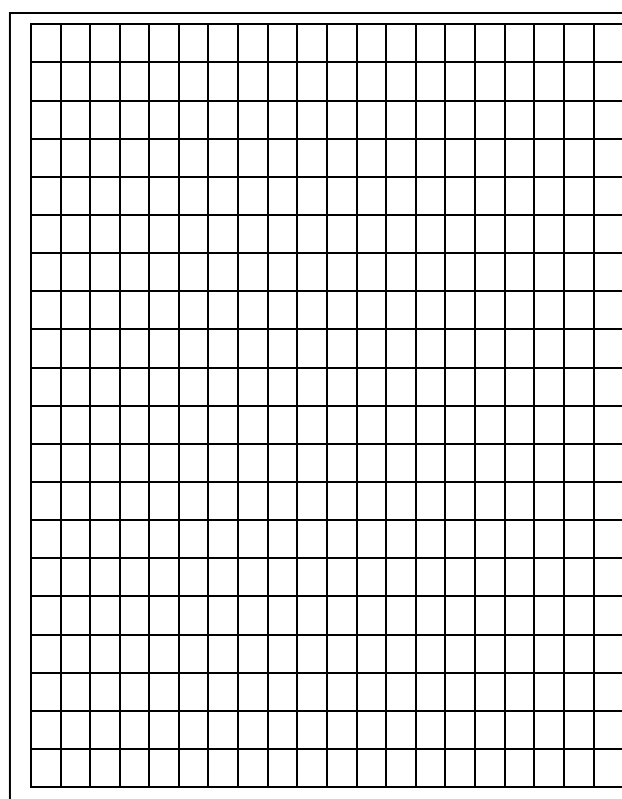
Uzzīmējiet grafiku un veiciet visus pierakstus
Aprēķiniet:

līdzsvara cenu _____ līdzsvara daudzumu _____

Aprēķiniet:
ieņēmumus pie līdzsvara cenas

patērētāju ieguvumu

ražotāju ieguvumu

14.

A. Pēteris aizņemas bankā 8000 eiro ar procentu likmi 12 %.

Cik eiro jāatdod pēc sešiem mēnešiem /vienkāršie procenti/?

Uzraksti formulu un veic aprēķinus.

Atbilde:

B. Jānis aizņēmās 8000 eiro ar procentu likmi 8% ar pēcapmaksu uz gadu.

Cik eiro viņš saņēma _____

Cik eiro viņš atdos _____

C. Jānis aizņēnās 8000 eiro ar procentu likmi 8 % ar pirmsapmaksu uz gadu.

Cik eiro viņš saņēma _____

Cik eiro viņš atdos _____

D. Iveta aizņēnās 6000 eiro uz trīs gadiem ar procentu likmi 8 %. Katra gada beigās viņai jāatdod trešā daļa un jāmaksā procenti. Uzrakstiet kredīta atmaksāšanas plānu.

1. gads – _____

2. gads – _____

3. gads – _____

E. Pēteris noguldīja bankā 1000 eiro uz trīs mēnešiem ar procentu likmi 3,6 %. Cik eiro viņš saņems kopā ar pamatsummu pēc trīs mēnešiem, ja rēķina saliktos procentus katru mēnesi?

F. Pēteris noguldīja 1000 eiro uz trīs gadiem un saliktos procentus rēķina reizi gadā (3,6 %). Cik eiro viņš saņems kopā ar pamatsummu?

G. Pēteris noguldīja 1000 eiro uz trīs gadiem un saliktos procentus rēķina reizi pusgadā (3,6 %). Cik eiro viņš saņems kopā ar pamatsummu?

H. Pēteris noguldīja 1000 uz trīs gadiem un saliktos procentus rēķina reizi trīs mēnešos (3.6 %). Cik eiro viņš saņems kopā ar pamatsummu?

I. Pēteris noguldīja 1000 eiro uz trīs gadiem un saliktos procentus rēķina reizi mēnesī (3.6 %). Cik eiro viņš saņems kopā ar pamatsummu?

15. Aprēķiniet trūkstošo!

P (eiro)	Pieprasījuma daudzums (gab)	Piedāvājuma daudzums (gab)	Pārpalikums (gab)	Deficīts (gab)	Pārdotais daudzums (gab)	Pārdevēja ieņēmumi (eiro)
1,00	5000	500				
2,00	3000	1000				
3,00	000	4000				
4,00	500	7000				
5,00	100	12 000				

16. Pilnīgas konkurences apstākļos darbojas firmas A, B, C. Katra skaitļu rinda parāda kādas firmas rādītājus. Aizpildiet tabulu!

Firma	P (eiro)	Q (gab)	TR (eiro)	TC (eiro)	FC (eiro)	VC (eiro)	ATC (eiro)	AVC (eiro)	Peļņa (eiro)
A	10	50			150			6	
B		30	300		60			5	
C	10		1000	600		300			

17. Pilnīgas konkurences apstākļos uzņēmums ražo produkciju, kuras cena ir 80 eiro. Izmantojot galējo analīzi, cik produkcijas vienības jāsarāžo, lai maksimizētu peļņu? Atrisinājumu pārbaudiet, aprēķinot kopējo peļņu.

Q (gab.)	TC (eiro)	MC (eiro)	FC (eiro)	VC (eiro)	P (eiro)	TR (eiro)	MR (eiro)	Galējā peļņa (eiro)	Kopējā peļņa (eiro)	
0	100									
1	140									
2	160									
3	200									
4	260									
5	340									
6	440									

Pie kura apjoma firma maksimizē peļņu? _____

Pamatojiet šo apjomu ar diviem argumentiem:

- _____
- _____

Pie kādas cenas uzņēmums pārtrauc ražošanu? _____

18. Uzņēmums ražo galdus un pārdod par 52 eiro. Uzņēmuma pastāvīgas izmaksas mēnesī ir 1500 eiro. Viena galda mainīgās izmaksas ir nemainīgas – 24 eiro.

Aprēķiniet kopējās izmaksas, ja mēnesī ražo 100 galdus. Cik liela būs peļņa pie šī apjoma?

19. Skolēnu mācību uzņēmums „Koks” ražoja koka dēļšus. Savas darbības laikā viņi pārdeva 70 dēļšus. Viena dēļša cena 1.50 eiro. Viena dēļša materiāli izmaksāja 56 centi, iesaiņojums 6 centi. Viņi nolēma par katra dēļša izgatavošanu maksāt 30 centus. SMU piedalījās vairākos tirdziņos un tiem izgatavoja 2 plakātus (katrs no tiem izmaksāja 1 eiro), 50 vizītkartes (katra izmaksāja 2 centus) un 10 bukletus (katrs no tiem izmaksāja 10 centi).

Aprēķini:

SMU mainīgās izmaksas (VC) _____

SMU vidējās mainīgās izmaksas (AVC) _____

SMU patstāvīgās izmaksas (FC) _____

SMU kopējās izmaksas (TC) _____

SMU peļņu _____

Cik liela ir zemākā cena, kuru varēja noteikt uzņēmums, lai viņu darbība nenestu zaudējumus _____

Cik liela ir zemākā cena, kuru varēja noteikt uzņēmums, lai nebūtu jāslēdz uzņēmums _____

20.

A. Jānis Liepiņš nolēma aiziet no skolotāja darba, kurā gadā nopelnīja 5000 eiro un kaimiņa garāžā atvērt galdnieka darbnīcu (īres maksa būs 900 eiro gadā). Jānis nopērk vajadzīgās iekārtas par saņemto mantojumu- 8000 eiro (iekārtas kalpos piecus gadus un tad to vērtība būs 0). Jānis paredzējis algot vienu strādnieku – 500 eiro mēnesī (algu fonds). Paredzamie ieņēmumi 21 000 eiro gadā, bet izdevumi par dažādiem materiāliem būs 5000 eiro gadā. Bankas depozīta % –3 %, kredīta procenti 8 %. Aizpildiet tabulu!

Tiešās /grāmatvedības, ārējās/ izmaksas	eiro	Netiešās/alternatīvās/ izmaksas	eiro
Kopā		Kopā	

Aprēķiniet:

Grāmatvedības peļņu _____

Ekonomisko peļņu _____

Vai Jānim bija izdevīgi atvērt darbnīcu? _____

B. Juris nolēma aiziet no pārdevēja darba, kurā gadā nopelnīja 4200 eiro un savā mājas piebūvē atvērt elektrotehnikas labošanas darbnīcu (pirms tam piebūvi izīrēja par 1000 eiro gadā). Juris nopērk vajadzīgās iekārtas par iekrājumiem – 4000 eiro un vēl paņem bankā kredītu 2000 eiro / iekārtas kalpos piecus gadus un tad to vērtība

būs 0/. Juris paredzējis algot vienu strādnieku, kuram maksās 600 eiro mēnesī (algu fonds). Paredzamie ieņēmumi 30 000 eiro gadā, bet izdevumi par dažādiem materiāliem, komunāliem pakalpojumiem būs 5000 eiro gadā.

Bankas depozīta % – 3 %, kredīta % – 7 %. Aizpildiet tabulu!

Tiešās (grāmatvedības, ārējās) izmaksas	eiro	Netiešās (alternatīvās) izmaksas	eiro
Kopā		Kopā	

Aprēķiniet

Grāmatvedības peļņu _____

Ekonomisko peļņu _____

Vai Jurim bija izdevīgi atvērt darbnīcu? _____

21. Jānim darba devējs sola bruto darba algu 1000 eiro. Cik liela būs viņa neto alga, ja viņam ir skolas vecuma meita un dēls, kuri ierakstīti sievas algas grāmatiņā?

Obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas _____ %, _____ eiro.

Ar nodokli neapliekamais minimums, atvieglojumi par apgādājamajiem _____ eiro

Iedzīvotāju ienākuma nodokļi bāze _____ eiro

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis _____ %, _____ eiro

Saņemtā neto darba alga _____ eiro

Darba devēja sociālās apdrošināšanas iemaksas _____ % _____ eiro

Darba devēja izmaksas, algojot Jāni _____ eiro

22. Varis un sieva Ieva strādā vienā firmā un kopā nopelna bruto algu 1500 eiro (Varis – 800 eiro un Ieva – 700 eiro). Ieva šajā mēnesī saņēma prēmiju 100 eiro. Viņiem ir divi skolas vecuma bērni. Aprēķini:

Obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas _____ %, _____ eiro.

Ar nodokli neapliekamais minimums, atvieglojumi par apgādājamajiem _____ eiro

Iedzīvotāju ienākuma nodokļi bāze _____ eiro

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis _____ %, _____ eiro

Saņemtā neto darba alga _____ eiro

Darba devēja sociālās apdrošināšanas iemaksas _____ % _____ eiro

Darba devēja izmaksas, algojot Vari un Ievu _____ eiro

23.

A. Juris par radioaparātu samaksāja 240 eiro. Cik eiro ir PVN šai precei?

B. Kārlis par kurpēm samaksāja PVN 7,20 eiro. Cik eiro Kārlis samaksāja par pirkumu?

C. Jana noguldīja šajā gadā bankā naudu 2000 eiro. Bankas depozīta likme 3 % gadā (vienkāršie %). Cik naudas saņems viņa pēc gada (pamatsumma + procenti) pēc kapitāla pieauguma nodokļa nomaksas (10%)?

24. Uzņēmuma „Saltums” apgrozījums mēnesī ir 8000 eiro, bet kopējās izmaksas 5000 eiro. Aprēķiniet uzņēmuma ienākumu nodokli mēnesī!

25. Kāds ir naudas apgrozījuma ātrums firmā gadā, ja zināms, ka naudas summa, kas nepieciešama normālai aprītei ir 200 000 eiro, vienas produkcijas vienības cena ir 25 eiro, bet gadā saražo 60 000 vienības?

Atceries! Valsts ekonomikā $P \times Q$ ir nominālais IKP

26. Aprēķiniet cenu indeksu:

gads	Patēriņu cenu groza cena /\$/	Cenu indekss	Risinājums
2005.	300		
2006.	320		
2007.	340	100	
2008.	370		
2009.	400		

27. prēķiniet inflācijas tempus katram gadam A valstī:

gads	Cenu indekss	Inflācijas temps	Risinājums
2005.	100		
2006.	105		
2007.	112		
2008.	119		
2009.	128		

28. Džons nogulda bankā 5000 dolārus uz gadu. Bankas rezerves norma ir 8%.Cik dolārus konkrētā banka var izsniegt kredītos no šī noguldījuma, ja bankai nav citu rezervju? _____

Banka visu iespējamo naudu piešķir kredītā uz gadu. Cik naudas nopelna banka no šiem darījumiem, ja depozīta % likme 10%, kredīta % likme 15%?_____

29. Aivars nogulda bankā 3000 eiro Aprēķiniet banku sistēmā radīto kopējo naudas pieaugumu un kopējo naudas piedāvājumu. Bankas rezerves norma 3 %.

30. Pārskata gadā nominālais IKP bija 700 560 milj. dolāru. Cenu indekss pārskata gadā bija 105. Aprēķiniet reālo IKP. _____

31.Nosakiet IKP pēc šādiem datiem (miljardi marku)

Rente	600	Risinājums
Imports	1050	
Amortizācijas atskaitījumi	2100	
Darba alga	11 400	
Eksports	1200	
Peļņa	3900	
Centrālās bankas procentu likme	20%	
Valdības izdevumi	2400	
Netiešie biznesa nodokļi	1200	
procenti	3000	

32.Nosakiet IKP pēc šādiem datiem (miljardi marku)

Rente	6340	Risinājums
Imports	5000	
Patērētāju individuālie izdevumi	50 000	

Darba alga	55 000	
Eksports	4000	
Uzņēmumu iekšējās investīcijas	5000	
Centrālās bankas procentu likme	20%	
Valdības izdevumi	8000	
Netiešie biznesa nodokļi	130	
procenti	1000	

33. Kā šīs darbības ietekmē IKP? Attiecīgajā vietā ierakstiet, par cik izmainās. Ja pieaug "+", ja samazinās "-", ja neietekmē "X"

Darbība	Neietver IKP	Privātais patēriņš C	Valdības izdevumi G	Kopējās investīcijas I	Tīrais eksports Xn
Kārļa vecmāmiņa saņēma pensiju 280 eiro					
Firma iegādājās Japānas automašīnas par 100 000 eiro, lai pārdotu Latvijā					
Liepiņu ģimene iegādājās „Laimas” konfektes par 5 eiro					
Uzņēmums iegādājās jaunas iekārtas par 50 000 eiro					
Policists Apse saņēma darba algu 410 eiro					

34. Firma “Stādiņš” audzē kāpostu stādus un tos par 200 eiro zemnieku saimniecībai “Kāposts”. Zemnieku saimniecība pārdod kāpostus par 700 eiro firmai “Skābējums”. Firma “Skābējums” pārdod skābētus kāpostus par 1000 eiro vairumtirdzniecības bāzei, kura pārdod tos par 1300 eiro veikalam “Saknes un dārzeņi”. Veikals pārdod tos par 1500 eiro. Aizpildiet tabulu par šiem darījumiem!

Ražošanas stadijas	Starpprodukta vērtība /eiro/	Pievienotā vērtība /eiro/	Ieņēmumi no produkcijas pārdošanas /eiro/
	0		
Kopējā preču un pakalpojumu vērtība	+	+	
Pievienotā vērtība	+		+
Starpprodukta vērtība		+	+

Par cik eiro pieaug IKP no šiem darījumiem _____

35. Doti valūtu kursi 2014. gada 26. janvārī

Banka	USD (ASV dolārs)		SEK (Zviedrijas krona)	
	Pērk	Pārdod	Pērk	Pārdod
SEB banka	1,391900	1,345300	8,915200	8,651600
Swedbanka	1,400000	1,337000	9,031000	8,595000
Nordea	1,4021	1,3364	8,9936	8,6399

Jurim ir 500 dolāri, un viņš grib samainīt pret eiro.

Kurā bankā izdevīgāk mainīt? _____

Cik eiro iegūs? _____

Ilzei ir 500 eiro, un viņš grib samainīt pret Zviedrijas kronām

Kurā bankā izdevīgāk mainīt? _____

Cik kronas iegūs? _____

Dzintrai ir 10 000 kronas, un viņa grib samainīt pret dolāriem Swedbankā.

Cik dolārus viņa iegūs? _____

Saskaņā ar starptautiski pieņemto finanšu tirgus praksi ārvalstu valūtas kursu attiecībā pret eiro izsaka, izmantojot netiešo kotēšanas metodi, t.i., **izsakot ārvalstu valūtas vienību skaitu par vienu eiro** (piem., 1.0 EUR = 1.3317 USD, tātad, lai iegūtu summu eiro, ārvalstu valūtas summa **jādala** ar norādīto valūtas kursu). Ir bankas, kas norāda- „klients pērk”, „klients pārdod”.

Līdz 2014.gadam Latvijas Banka ārvalstu valūtas kursus attiecībā pret latu noteica pretēji – kā latu skaitu par vienu ārvalstu valūtas vienību (piem., 0.702804 LVL = 1.0 EUR, tātad, lai iegūtu summu latos, ārvalstu valūtas summa **bija jāreizina** ar norādīto valūtas kursu).

36. Pilsētā dzīvo 138 tūkstoši iedzīvotāju. Darbaspējas vecumā ir 92 651 cilvēki. Pilsētā ir 63 003 nodarbinātie un 738 bezdarbnieki. Aprēķiniet nodarbinātības un bezdarba līmeni pilsētā.

37. Valstī faktiskais bezdarba līmenis ir 9% /islaicīgais 2%, strukturālais 4%, cikliskais 3%/. Gada laikā saražotais nominālais IKP ir 165 miljardi dolāru. Aprēķiniet bezdarba dēļ nesaražoto IKP un potenciālo IKP.

38. Aprēķiniet alternatīvās izmaksas pēc _____ metodes

Valsts	Kvieši cnt/ha	Piens cnt/ha	Kviešu alternatīvās izmaksas	Piena alternatīvās izmaksas
A	30	50		
B	60	80		

A ir izdevīgi specializēties _____

B ir izdevīgi specializēties _____

A vajadzētu eksportēt _____

B vajadzētu importēt _____

39. Aprēķiniet alternatīvās izmaksas pēc _____ metodes

Valsts	Nepieciešamais stundu skaits viena paklāja izgatavošanai	Nepieciešamais stundu skaits vienas sienas segas izgatavošanai	Paklāja alternatīvās izmaksas	Sienas segas alternatīvās izmaksas
C	60	80		
D	40	40		

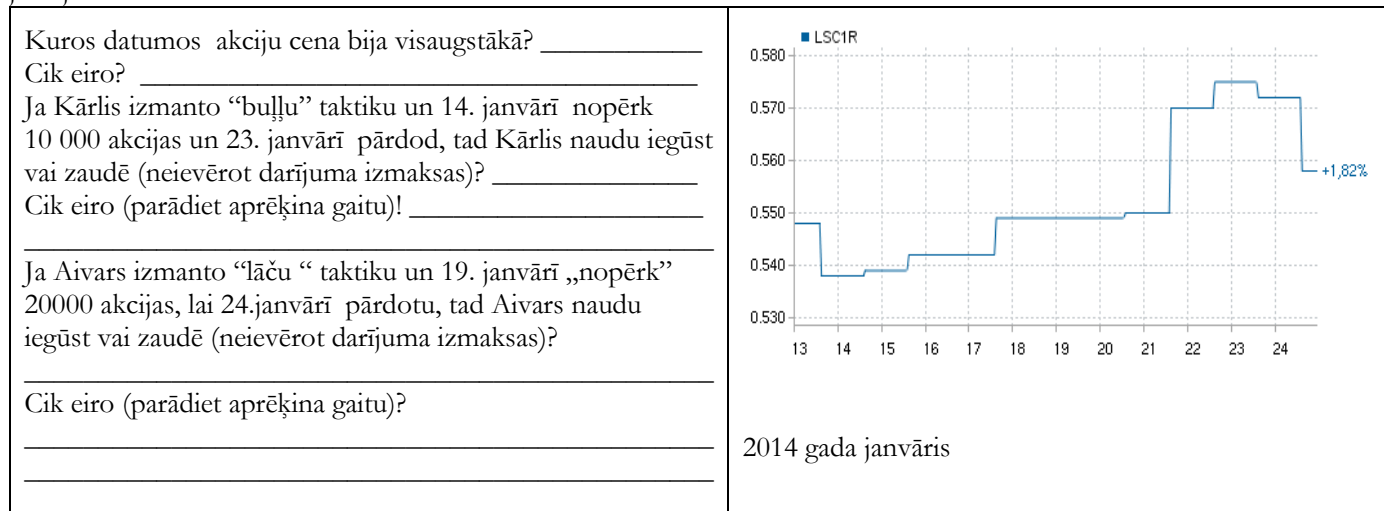
C ir izdevīgi specializēties _____

D ir izdevīgi specializēties _____

C eksportēs _____

D eksportēs _____

40. Iepazīstieties ar grafiku par akciju sabiedrības Latvijas kuģniecība akciju cenu izmaiņām un atbildiet uz jautājumiem.

41. Akciju sabiedrības pamatkapitāls ir 4 miljoni eiro. Vienas akcijas nominālvērtība ir 10 eiro, bet tirgus cena 12 eiro. Akcionāru pilnsapulce nolemj izmaksāt dividendēs 200 tūkstoši eiro. Aprēķināt dividenžu ienesīgumu un akciju sabiedrības tirgus vērtību!

42. Mārai mēnesī ir 26 eiro, kurus viņa var tērēt teātra izrādes apmeklējumam /viens apmeklējums 6 eiro/, kinofilmu apmeklējumam /viens apmeklējums 4 eiro/ vai skolas diskotēkas apmeklējumam /biļete maksā 2 eiro/. Aizpildi tabulu!

Q	Teātris			Kino			Diskotēka		
	TU	MU	MU/P	TU	MU	MU/P	TU	MU	MU/P
1	18			20			20		
2	30			36			36		
3	36			48			48		
4	36			56			54		
5				60			56		
6				60			56		

Cik reizes viņa apmeklēs: teātri _____, kino _____, diskotēku _____
Aprēķini kopējo derīgumu!

Pārskats

Kad esiet atkārtojis teoriju, izpildiet šos uzdevumus.

1. Aizpildiet tabulu.

Ražošanas faktori	Cena par izmantošanu
Darbs	Alga

2. Ekonomikas pamatjautājumi _____

Ekonomikas pamatproblēma _____

3. Ekonomikas sistēmas tipi.

Sistēma	Kas raksturīgs

4. Uzņēmuma līdzekļi:

Iekšējie	Ārējie
• _____ • _____ • _____ • _____ • _____ • _____ • _____	• _____ • _____ • _____ • _____ • _____ • _____ • _____

5. Kredīta formas:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____
- 5) _____
- 6) _____

6. Izmaksas. $TC=VC+FC$

Mainīgās	Pastāvīgās
•	•
•	•
•	•
•	•
•	•
•	•
•	•

7. Darba algas formas

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____
- 5) _____
- 6) _____

8. Bruto alga – _____

Neto alga – _____

Bruto peļņa – _____

Neto peļņa – _____

9. Grāmatvedības peļņa _____

Ekonomiskā peļņa _____

10. Darba ražīgums _____

11. Bezdarba formas.

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____

Bezdarba līmenis – _____

12. Kas ir nauda? _____

Naudas funkcijas:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

Naudas veidi:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

Bankas rezerves norma _____

13. Inflācijas veidi

- 1) _____
- 2) _____

No inflācijas iegūst:	No inflācijas zaudē:
• _____	• _____
• _____	• _____
• _____	• _____
• _____	• _____
• _____	• _____
• _____	• _____
• _____	• _____

14. Valsts funkcijas:

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____
- 4) _____
- 5) _____
- 6) _____

15. Nodokļi (kas tie ir un katram piemērus).

Veidi

Progresīvie _____

Proporcionālie _____

Regresīvie _____

Tiešie – _____

Netiešie – _____

Zināt likmes: _____

PVN – _____, _____, _____%. No kā aprēķina? _____

Darba ņēmēja sociālās apdrošināšanas iemaksas _____%. No kā aprēķina? _____

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis _____%. No kā aprēķina? _____

Uzņēmuma ienākuma jeb peļņas nodoklis _____%. No kā aprēķina? _____

Darba devēja sociālās apdrošināšanas iemaksas _____%. No kā aprēķina? _____

16. Preces:

normālas – _____

mazvērtīgas – _____

17. Priekšrocības:

absolūtās – _____

relatīvās – _____

18. Budžets

Lielākie ieņēmumi:	Lielākie izdevumi:
•	•
•	•
•	•

19. Valsts konsolidētais budžets sastāv no _____

Valsts maksājumu bilance _____

20. IKP _____

Reālais IKP _____

Nominālais IKP _____

NKP _____

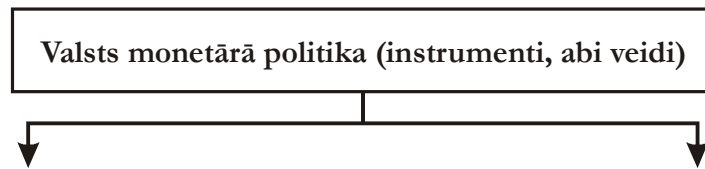
Ko neieskaita IKP?

-
-
-

21. Lietišķās aktivitātes cikli

Cikls	Kas raksturīgs
	• • •
	• • •
	• • •
	• • •

22.

.....

.....

.....

.....

.....

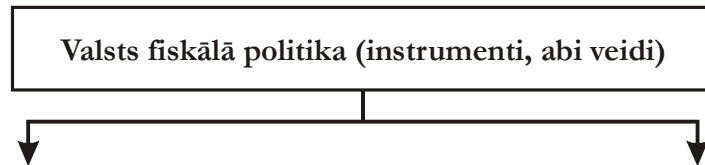
.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

22. Atkārtot un nejaukt:

Pieprasījums

Pieprasījuma daudzums

Piedāvājums

Piedāvājuma daudzums

23. Elastība:

Elastīgs

Neelastīgs

vienādota elastība

absolūti elastīgs

absolūti neelastīgs

Atkārtojiet formulas! Uzrakstiet tās ar visiem paskaidrojumiem.

Pieprasījuma un piedāvājuma elastība (abas formulas).

Vienkāršo kredīta un depozīta % aprēķināšana.

Salikto depozīta % aprēķināšana.

Vienkāršie % ar pēcapmaksu.

Vienkāršie % ar pirmsapmaksu.

Naudas maiņas vienādojums.

Nauda banku sistēmā – cik var izsniegt kredītā.

Bezdarba līmenis.

Oukena likums.

Patēriņa cenu indekss pārskata gadā.

Maksimālais naudas pieaugums bankā.

IKP aprēķināšana pēc izdevumu metodes.

IKP aprēķināšana pēc ieņēmumu metodes.

Reālais IKP, nominālais IKP.

Visas ražošanas formulas no darba burtnīcas (TC, ATC, VC, AVC, FC, AFC, MC, TR, MR, kopējā peļņa, galējā peļņa).

6. EKONOMISKĀS DOMĀŠANAS VEIDOŠANA

6.1. Kas ir ekonomiskā domāšana

EKONOMĒT – censties gūt pēc iespējas lielāku labumu no esošajiem labumiem.

Tā kā būtiska problēma jebkurā sabiedrībā ir resursu ierobežotība, cilvēkiem ik dienas jāizdara labākā alternatīvā izvēle, kura dod vislielāko ieguvumu.

Ir nepieciešams nodrošināt ierobežoto resursu efektīvu izmantošanu un arvien labāku vajadzību apmierināšanu. Ekonomikā šādu situāciju sauc par **EKONOMISKO DOMĀŠANU**. Tāpēc ekonomikas teorija dod zināšanas par cilvēku rīcības motīviem, tā māca domāt un rīkoties saimnieciski, taupīgi, lai gūtu vislielāko labumu no ierobežotajiem resursiem. Ar šādu un līdzīgu jautājumu risināšanu nākas saskarties indivīdiem un sabiedrībai ik dienas. Tāpēc **ekonomiku saprot kā zinātni par ekonomiskās domāšanas māku**.

Ekonomiskā domāšana veidojas uz noteiktiem teorētiskiem principiem, ekonomikas jēdzieniem, likumsakarībām un faktiem.

Ekonomikas teorija palīdz izprast konkrētu faktu nozīmi, pieņemt mērķtiecīgus, praktiskus lēmumus personisku un sociālekonomisku jautājumu risināšanā. Taču skolēni būs gatavi iekļauties tirgus ekonomikas apstākļos, izprast tās realitātes un patstāvīgi pieņemt optimālus ekonomisku lēmumu tikai tad, ja viņi apgūs ekonomikas zinības saistībā ar reālo dzīvi.

Ir svarīgi, lai skolēni apgūtās teorētiskās zināšanas mācītos pielietot reālās dzīves situācijās, kurās viņiem patstāvīgi būs jārisina problēmas un jāpieņem lēmumi. To panāk, ja skolotājs lieto dažādas aktīvās mācību metodes, kas veicina skolēna izzīņas procesus un veido iemaņas noteiktu problēmu risināšanā. Svarīgi izvēlēties tādas problēmas, kas ir tuvinātas reālajām dzīves situācijām. Skolēni tās var analizēt kā indivīduāli, tā arī strādājot grupās. Šāda pieeja rosina skolēnus izzinot darbu, padara zināšanu apguvi par radošu procesu, veido iemaņas un prasmi zināšanas izmantot ikdienas dzīvē.

Vēlamie **mācību rezultāti**:

- zināšanas un izpratne par tiem pamatprincipiem, uz kuriem balstās ekonomiskā sistēma, kurā cilvēks dzīvo un strādā;
- iemaņas optimāla lēmuma pieņemšanā, balstoties uz ekonomikas pamatprincipu zināšanām un vispārcilvēciskām vērtībām, kas skar skolēna kā pilsoņa pašapziņu, kompetenci un pašcieņu;
- atbildība par patstāvīgi pieņemtiem lēmumiem un savu rīcību;
- prasme radoši paust savas domas, diskutēt, analizēt esošo situāciju un kritiski izvērtēt tās vai citas parādības pozitīvās un negatīvās puses;
- ieradums darboties kolektīvā, palīdzēt citiem, ar cieņu izturēties pret citu domām un būt gatavam iekļauties konkurencē ar sev līdzīgiem un spējīgākiem;
- pareizas attieksmes veidošana pret sevi, valsti, dabu, cilvēci (atbildība);
- prasme plānot, projicēt vēl neesošu vidi, kurā skolēni gribētu dzīvot un strādāt, t.i., veidot “nākotnes redzējuma” modeli, izmantojot problēmsituāciju modelēšanas metodi.

Ekonomiskās domāšanas māka ir ļoti svarīga, lai jaunais cilvēks labāk apjaustu savu vietu dzīvē, saprastu sabiedrību, kurā viņš dzīvo, un nākotnē varētu pieņemt pareizus lēmumus (lēmumus, par kuru sekām nes atbildību).

Pašlaik ir ļoti **svarīgi**:

- orientēt cilvēkus uz pašu vajadzību apmierināšanu ar saviem spēkiem, pielietojot savu izdomu;
- negaidīt no sabiedrības pabalstus, dāvanas;
- nebūt liekēžiem;
- nebaidīties riskēt, prast pieņemt lēmumus;
- negribēt maksimumu, bet tik cik vajag, lai dzīvotu, ilgtspējīga domāšana.

Visa pasaule ir iegājusi sava veida nepārredzamu pārmaiņu secībā. **Aktualizējas:**

- spēja ieraudzīt un novērtēt jaunas iespējas, kas parādās pārmaiņu apstākļos;
- prasme saredzēt jaunas iespējas un realizēt tās labi motivētās, izdarīgās un darbībā saskaņotās nelielās darba grupās;
- radoši problēmu risinājumi, alternatīvi risinājumi, spēja izvērtēt, pieņemt labāko izvēli.

Reti kurš augstskolas students nākotnē darīs to, ko viņš ir iecerējis, studijas sākot vai pat tās pabeidzot.

Daudzi iedomājas, ka miljonāri var atļauties visu, nerēķinoties ar cenām un izmaksām. Tie, kuri ļaujas izšķērdībai, nekad nenopelna miljonu. Tāpēc saprātīgi cilvēki, iegādājoties kādu preci, rūpīgi apsver tās ekonomisko lietderību.

R. Emersons: “Ja kāds var uzrakstīt labāku grāmatu nekā citi, labāk vadīt dievkalpojumu vai uztaisīt labāku peļu ķeramo slazdu nekā viņa kaimiņš, tad dzīvot viņš var kaut vai mežā – cilvēki tāpat iemīdīs taciņu līdz viņa mājai.”

6.2. Valoda un domāšana

ARGUMENTI

Valoda rosina domāšanu un ir domu izteicēja vārdos. Cilvēki novēro dažādus reālās pasaules objektus, notikumus, pazīmes, darbības un norises, analizē tās, salīdzina un klasificē, atklāj cēloņsakarības un izdara secinājumus. Tā ir **izziņa** un tādā veidā paplašinās cilvēku pieredze.

Pieredze ir cilvēka praktiskajā darbībā apgūto zināšanu, prasmju un attieksmju kopums. Cilvēka pieredzes lielākā daļa ir saistīta ar valodu. Nav iespējama valoda bez domāšanas un domāšana bez valodas. Valoda veido domāšanas iekšējo struktūru.

Domāšana ir psihisks cilvēka izziņas darbības process, kas cieši saistīts ar iekšējo runu.

Iekšējā runa jeb **neskanīgā runa** ir priekšstatu plūsma savstarpēji maz saistītu vai nesaistītu izteikumu veidā. Tā ir runa pašam sev, tāpēc valodiskais noformējums (izteikuma skaidrība, precizitāte) nav būtisks. Iekšējā runa ir saīsināta un fragmentāra. Lai doma iegūtu skaidrību, tai jāsaistās ar skaņu, kļūstot par jēdzienu. Domu plūdumu var aizkavēt nespēja kādu no priekšstatiem savienot ar atbilstošu jēdzienu vai kāda prātam vēl neizprotama pretruna, kas vienas domas gaitu var novirzīt citā gultnē.

Ja iedomātais ir jāpavēsta citiem, valoda kļūst par būtisku līdzekli, lai domu mutvārdos vai rakstveidā izteiktu skaidri un nepārprotami. Iekšējai runai jāpārveidojas ārējā runā. Valodas līdzekļu nepārzināšana (piemēram, ierobežots vārdu krājums, sintaktisko konstrukciju izveides neprasme vai tekstveidas zināšanu trūkums) var kļūt par šķērslī domas izteikumam. Ļevs Vigotskis ir rakstījis: “Runu nevar uzvilkt domai kā gatavu apģērbu. Runa nav gatavas domas izpausme. Doma, pārvēršdamās runā, pārkārtojas un pārveidojas. Doma netiek izteikta vārdā, doma vārdā notiek.”

Domas saturs ir tas, ko var izteikt vārdos. Lai domas satura izteikums būtu iespējams, cilvēkam vispirms sava doma ir jāfiksē (jāapzinās) un tad jāprot to izteikt precīzi izraudzītos vārdos. Vārdi ir simboli, kas atbilst dažādiem reālās pasaules objektiem, notikumiem, darbībām, norisēm. Vārdus apvienojot atbilstoši valodas gramatikas likumiem, tiek izteiktas sakarības un attiecības starp objektiem, ko simbolizē vārdi.

Vārds ir jēdziena veidošanas līdzeklis un reizē arī rezultāts.

Jēdziens ir cilvēka apziņā izveidojies vispārinājums, kas atspoguļo priekšmetu un parādību būtiskās pazīmes. Jēdziena saturs nostiprinās vārdā, tā nozīmē, bet jēdzienu izsaka definīcijā.

Definēšana ir loģiska operācija, kas atklāj jēdziena galveno saturu, izmantojot citus jau zināmus jēdzienus. Ja jēdzieni tiek aizstāti ar vārdu savienojumiem vai vēl plašākām valodas vienībām, tas liecina par domas nepietiekamu skaidrību, no vienas puses, un ierobežotām valodas zināšanām, no otras puses.

Domu izteikšana ārējā runā notiek galvenokārt spriedumu veidā. **Spriedums** apgalvojuma vai nolieguma veidā formulē sakarības starp jēdzieniem, kas domāšanas procesā izpaužas kā sakarību meklējumi starp objektiem, notikumiem, darbībām, norisēm. Spriedumi, kas pārsvarā tiek izteikti stāstījuma teikumos, var būt patiesi vai nepatiesi, atkarībā no domas atbilstības reālajai īstenībai. Stāstījuma teikuma formā izteiktu spriedumu sauc par **izteikumu**.

No viena vai vairākiem spriedumiem var izveidot jaunu spriedumu, tādējādi iegūstot jaunas zināšanas.

Slēdziens ir domāšanas forma, kurā no viena vai vairākiem spriedumiem tiek iegūts jauns spriedums. Sākotnējos spriedumus sauc par **premisām**, bet jauniegūto spriedumu – par **secinājumu**. Lai secinājums būtu paties, tam jāatbilst noteiktiem domāšanas likumiem, kā arī patiesām jābūt visām slēdzienā izmantotajām premisām.

Jēdziens, spriedums un slēdziens ir cita no citas izrietošas **domāšanas formas**.

Lai spriedumus un slēdzienus varētu izmantot sava viedokļa aizstāvēšanai, tie ir jāpierāda kā tēzes. Šim nolūkam izmanto **argumentus** – spriedumus, kurus izmanto spriedumu patiesuma pierādījumam. Argumentu spēku nosaka to kvalitāte, nevis daudzums (kvantitāte), tāpēc argumentu izraudzīšanās un izteikšana jeb demonstrācija ir augsta līmeņa prasme, kas balstās uz zināšanām, loģiku un komunikāciju.

Tēze ir tas, ko pierāda; **argumenti** – tas, ar ko pierāda; **demonstrācija** – tas, kā pierāda.

Argumentiem tiek izvirzītas noteiktas prasības:

- patiesums (ar aplamiem argumentiem nevar pierādīt patiesu tēzi);

- pamatotība (pierādījumā nedrīkst izmantot tādus argumentus, kuri paši vēl ir jāpierāda);
- neatkarība no tēzes (pierādījums nedrīkst tikt balstīts uz tēzi, kuru tas pierāda);
- pietiekamība (pietiekams ir neapšaubāmi paties arguments, no kura izriet pierādāmā tēze).

Lai argumenti būtu pārliecinoši, tie rūpīgi jāsagatavo; viens apšaubāms arguments spēj izjaukt visu pierādījumu sistēmu. Rūpīgi sagatavoti argumenti sniedz arī nozīmīgu informāciju un ir vērtīgs izzināšanas avots. Labs arguments vienmēr ir loģisks un saprotami izteikts. Pat spēcīgs arguments par vienu un to pašu viedokli dažādos apstākļos var nebūt vienlīdz iedarbīgs. Argumenti, kas izteikti pārliecinošā veidā, saglabājot ārējo mieru un pašsavaldīšanos, ir spēcīgāki par emocijās un satraukumā izteiktiem pierādījumiem.

ARGUMENTĀCIJAS VEIDI UN PAŅĒMIENI

Argumentācija:

- argumentu izteikšana, minēšana (argumentēšana);
- argumentu kopums;
- spriešanas process, kurš ietver gan pierādījumu, gan atspēkojumu un kura laikā rodas pārliecība par pierādāmās tēzes patiesumu.

Debates – (no franču val. *debats*) kādam jautājumam veltītas pārrunas, domu apmaiņa, dedzīgas pārrunas, arī strīds par kādu jautājumu.

Polemika – (no franču val. *polemique* < sengrieķu *polemos* ‘kareivīgs, naidīgs’ < *polemos* ‘karš’) publisks strīds, kurā saduras krasi atšķirīgi uzskati par kādu jautājumu (parasti politikā, mākslā, zinātnē).

Argumentācijai ir liela nozīme diskusijās, polemikā, debatēs. Tajās sastopas cilvēki ar atšķirīgiem viedokļiem par vienu un to pašu jautājumu, bet viņu mērķi, piedaloties jautājuma apspriešanā, var būt dažādi – noskaidrot patiesību, nonākt pie kopīga viedokļa vai arī uzvarēt (t.i., pierādīt savu uzskatu patiesumu), liekot lietā jebkurus līdzekļus. Pirmajos divos gadījumos polemikā vai diskusijā parasti izmanto *pieļaujamos* jeb *korektos paņēmienus* (tie saukti arī par *racionālajiem* argumentiem), bet *nepieļaujamo* jeb *nekorektos paņēmienus* (tie saukti arī par *iracionālajiem* argumentiem) izmantošana raksturīga tajos gadījumos, kad polemikas dalībniekus interesē tikai uzvara par katru cenu.

Argumentācijas korektie paņēmieni ir pārliecinošu un kvalitatīvu argumentu izvēle – tie ir argumenti “pēc būtības” un attiecas uz apspriežamo jautājumu vai pierādāmās tēzes patiesuma pamatošanu. Korektie paņēmieni balstās uz spriedumiem, zinātnes atziņām, faktiem, normām (likumiem) un arī analogijām. Līdz ar to var nošķirt *faktu argumentus*, *normatīvos argumentus* un *analoģiskos argumentus*.

Normatīvs – (no latīņu val. *normatio* – nokārtošana) tāds, kas noteic normu vai standartu, nosaka principu vai likumu.

Analoģija – (no sengrieķu val. *analogia* > *analogos* – samērīgs, atbilstošs) visumā atšķirīgu priekšmetu vai jēdzienu līdzība konkrētu īpašību ziņā.

Fakts (no latīņu val. *factum* – padarītais):

- reāls notikums, reāli eksistējoša lieta, parādība, apstāklis, rezultāts;
- konstatējums, pieredzē iegūta atziņa, no pieredzes izrietošu zināšanu pārbaudīts fragments.

Ja šie paņēmieni attiecas ne tikai uz apspriežamo jautājumu, bet skar arī pretinieka sagatavoto argumentāciju, mēdz runāt par *argumentu atspēkošanu* jeb *kontrargumentāciju*.

Argumentācijas nekorektie paņēmieni tiek izmantoti par līdzekļiem savas taisnības pierādīšanai un uzvarai strīdā. Tie var būt ne tikai nosodoši izteikumi, bet arī glaimi un komplimenti, kas tiek izmantoti nolūkā “izsist pretinieku no līdzsvara” un padoties. Nekorektie argumenti ir vērsti uz cilvēka emocionālo ietekmēšanu. Argumenti pārsvarā neattiecas uz lietas būtības, tie ir argumenti cilvēkam – oponentam (pretiniekam strīdā), aizskaroši (vai gluži pretēji – nepatiesi cildinoši) viņa uzskatiem, personībai, pārliecībai. Pie argumentācijas nekorektajiem paņēmieniem pieder *autoritatīvie argumenti* (atsaukšanās uz ievērojamu cilvēku izteikumiem); *manipulējošie argumenti* (tie var būt adresēti gan oponentam, gan publikai, klausītājiem, cenšoties panākt to labvēlību); *argumenti personībai* (vērsti uz oponenta saprātu, ārējo izskatu, rakstura īpašībām utt.) u.c.

Parasti visi argumenti nav vienlīdz spēcīgi – ir vājāki jeb mazāk būtiski argumenti un spēcīgāki jeb pamatargumenti. Atkarībā no to sakārtojuma izšķir divu veidu argumentācijas sistēmas – *pastiprinošo argumentāciju* un *mazinošo argumentāciju*.

Pastiprinošā argumentācija ir veidota pēc tādas sistēmas, kad visbūtiskākie argumenti tiek pataupīti diskusijas vai polemikas nobeigumam, kad pretinieks domā, ka viņa viedoklis ir pārliecinošāks.

Mazinošā argumentācija ir tāda, kurā spēcīgākais arguments vai argumenti tiek izvirzīti jau pašā sākumā, bet citi argumenti tikai pastiprina izteiktā argumenta patiesumu.

Jautājums par to, kuru argumentācijas veidu – pastiprinošu vai mazinošu – izvēlēties, ir atkarīgs gan no aizstāvamās tēzes specifikas, gan no auditorijas (oponenta) un pašu argumentētāju (proponentu) īpatnībām un citiem konkrētiem apstākļiem. Ar mazinošās argumentācijas sistēmu vieglāk piesaistīt auditorijas uzmanību, turklāt – argumenti, kas tiek minēti vispirms, labāk paliek klausītāju atmiņā, pārējie argumenti, kas tikai pastiprina jau izteikto pamatargumentu, ir mazāk būtiski, un tiem klausītāji var nepievērst vairs pietiekamu uzmanību. Savukārt pastiprinošās argumentācijas sistēma ļauj argumentētājam vissvarīgākos pamatojumus un pierādījumus pataupīt argumentācijas beigām, kad neviens vairs neko jaunu negaida, tādējādi izspēlējot “galveno kārti”. Ar pastiprinošu argumentāciju proponenti var panākt sev vēlamu rezultātu.

Lai jaunā mācību satura piedāvājums no skolotāja puses būtu mērķtiecīgs un pieprasījums pēc tā no skolēnu puses būtu produktīvs, ieteicams izmantot četrpakāpju darbību (*Geidžs, Berlīners, 1999, 370. – 373. lpp.*):

- 1) izraisīt interesi;
- 2) motivēt skolēnus;
- 3) atsegt būtisko saturā;
- 4) palīdzēt skolēniem organizēt saturu.

Laiveniece D., Bikše K. Latviešu valoda vidusskolai I daļa, Skolotāja grāmata, R.: Zvaigzne ABC, 2006. 27.lpp

6.3. Kā mācīt rakstīt ESEJAS – argumentēto pārspriedumu?

6.3.1. Eseja kā zināšanu pārbaudes forma

Eseja – (no ang. val. *Essay* no fr. *Essai* – burtiski izmēģinājums, pārbaude) apcerējums (zinātnisks, vēsturisks, publicistisks).

Avots: Svešvārdu vārdnīca. – Rīga: Liesma, 1978. – 206. lpp.

Eseja – mākslinieciski kritisks apcerējums par kādu parādību, māksliniecisku, rakstnieku vai literāru darbu.

Esejā saplūst apraksta un tēlojuma iezīmes. Esejas mēdz būt subjektīva rakstura, autors pauž savu skatījumu. Eseja var būt ar filozofisku ievirzi – autors izsaka vispārinātas pārdomas par tēlojamo objektu.

Esejām raksturīga īpaši izkopta, izsmalcināta forma. Autors lielu vērību veltī savai valodai, visam esejas stilam.

Avots: Literatūras teorija. R. Zvaigzne, 1982. – 149. lpp.

Esejas raksta ne tikai literatūrā, bet arī citos mācību priekšmetos. Tad ar vārdu “**eseja**” saprotam **argumentētu pārspriedumu**.

Šādam rakstu darbam ir raksturīgas **pazīmes**:

- **mērķtiecība**, kas izpaužas kā visu pārsprieduma sastāvdaļu pakļautība tematam;
- **sakarīgums**, kas nozīmē teksta vienību tematisku saistību;
- **pilnīgums**, kas paredz temata apjoma ievērošanu izklāstā;
- **pabeigtība**, kas nobeiguma daļā izpaužas kā kopsecinājums vai vispārinājums.

Lai pārspriedumu uzrakstītu, ir jādoma, taču, to rakstot, autors pats arī mācās domāt. Tādējādi pārspriedums ir ne tikai domu izpausmes veids, bet arī domāšanas prasmes pilnveidotājs. Amerikāņu izgudrotājs T. Edisons jau pirms vairāk nekā 100 gadiem konstatēja, ka “civilizācijas galvenais uzdevums ir cilvēkam iemācīt domāt”. Vēl jo vairāk šīs prasmes apguve ir nepieciešama mūsdienās.

Domāšana ir prāta darbība, ko pēta loģika. Pašu domāšanas norisi tiešā veidā novērot vismaz pagaidām nav iespējams; domāšana ietērpjas valodas formā un parādās kā rakstu darba saturs. Domāšana notiek spriedumu veidā.

Domāšanu uzskata par pilnvērtīgu, ja tā ir sakarīga, pamatota, koncentrēta, ar jaunrades iezīmēm. Par cilvēka gudrību neliecina tikai viņa zināšanu pamatīgums vien, tikpat nozīmīga ir prasme spriest un savus izteikumus pamatot.

Katram cilvēkam piemīt atšķirīgas domāšanas īpatnības, kas izpaužas domāšanas ātrumā, sakarīgumā, prasmē prātot un spriedumus argumentēt. Ikvienam māku domāt ir iespējams attīstīt, ja vien ir vēlēšanās. Kad cilvēks sāk domāt, viņam rodas gan jautājumi, gan atbildes.

Aktīvs domāšanas process sākas līdz ar uzdevuma saņemšanu, t.i., raksta darba temata paziņošanu vai tā izvēli. Analīze, sintēze, konkretizācija, abstrahēšana, salīdzināšana un vispārināšana – šīs domāšanas operācijas ir pilnvērtīga pārsprieduma radīšanas pamats.

Analīzes procesā tekstu domās sadala elementārākās sastāvdaļās, t.i., apsveram, par ko jāraksta, lai darbs atbilstu temata prasībām.

No atsevišķām sastāvdaļām, precizējot to pakārtotību tematam, konstruējam veselumu. Abas šīs darbības notiek vienlaikus: analīze un sintēze ir kā sadalīšana, tā savienošana.

Konkretizācija izpaužas kā atbilstošu piemēru izvēle domas pamatošanai, abstrahēšana – kā būtiskā atšļāšana no mazsvarīgā.

Domāšanas darbības vispārināšanas rezultāts ir no iepriekš izteiktajiem spriedumiem iegūts galīgais kopsecinājums jeb rezumējums.

Pirmais etaps – rūpīga iedziļināšanās pārsprieduma temātā, jēdzienu nozīmju precizēšana, t.i., temata sadalīšana jēdzienos, lai pārliecinātos, vai to nozīmes ir saprotamas. Ja trūkst īstas skaidrības par kāda vārda lietojuma nozīmi, nepieciešams meklēt “palīdzību” dažādās vārdnīcās.

Seko iecere – nākamā pārsprieduma kontūru iezīmēšana, galvenās idejas, nostādnes, viedokļa precizēšana.

Darba turpinājumā – materiālu studijas, to atlase un grupēšana, plāna izstrāde, pats rakstīšanas process, paveiktā kritiskā analīze un labošana.

Eseju rakstīšanā ir jāvingrinās. Galvenais, kas jāatceras, kad gatavojaties rakstīt eseju, ir tas, ka ir nepieciešams IZPLĀNOT to, ko rakstīsiet. 5–10 minūtes atvēlētas plānošanai ir nenovērtējams laika ietaupījums beigās.

6.3.2. Esejas organizācijas struktūra

Ievads

Pirmajam teikumam vajadzētu pastāstīt lasītājam, par ko eseja būs. Nākošajiem pāris teikumiem pirmajā rindkopā ir jāieskicē argumentu darbības sfēra un secība.

Iztirzājums

Nākošās 4–5 rindkopas ir veltītas tam, lai attīstītu galveno ideju vai argumentu, rindkopu garums nav būtisks. Tā ir jūsuprāt svarīgāko ideju loģiska sakārtošana un pasniegšana.

Ja esejas tematu varam uzskatīt par tēzi, tad esejas kārtība ir sekojoša: tēze (**tēze** – īsi formulēts atzinums, kura patiesīgums jāpierāda) ir tas, **ko** pierādām, argumenti (**argumenti** – apgalvojumi, kas tiek izvirzīti kā patiesi) – tas, **ar ko** pierādām, bet konkrēti piemēri, fakti ir tas, **kā** pierādām.

Nobeigums

Šajā daļā jūs apkopojat savas idejas, lai izveidotu secinājumus, kopsavilkumu.

Rakstot eseju:

- IEVADĀ – norādiet svarīgāko, par ko vēlaties izteikt savu domu;
- IZTIRZĀJUMĀ jeb esejas galvenajā daļā – uzraksti pamatojumu, kāpēc jūs tā domājat;
- NOBEIGUMĀ – bez liekvārdības, īsi un skaidri uzrakstiet, kāds ir jūsu viedoklis kopumā par šo problēmu vai jautājumu.

IEVADS

Ievadu parasti dēvē par “tēmas pieteikumu”, tajā vienmēr konkretizē temata nosaukto problēmu, pamato izvēlēto problēmu. Taču vissvarīgākais uzdevums – ieinteresēt lasītāju, klausītāju par savu darbu. Iespējams izmantot vairākus variantus:

- personisks pārdzīvojums;
- vēsturiskā attīstība;
- no vispārīgā uz atsevišķo;
- no atsevišķā uz vispārīgo;
- retoriski jautājumi;
- atgadījuma pastāsts – fabula;
- situācijas apraksts.

Ievadā nevajag apsolīt vairāk nekā spēsiet piedāvāt!

IZTIRZĀJUMS (galvenā daļa)

Galvenā daļa ir secīga un loģiska kāda temata atklāsmē, apgalvojumu, argumentu, secinājumu izklāsts. Tā sastāv no spriedumiem (argumentiem) par tematu, to pamatojuma un secinājumiem. Pārsprieduma galveno daļu – iztirzājumu veido atsevišķas rindkopas vai vairāku saturiski saistītu rindkopu savirkņējums, kuru uzbūvē tiek ievērota noteikta secība.

Pati sprieduma (argumenta) izteikšana parasti grūtības nesagādā, grūtības sākas tad, kad no vairākiem argumentiem jāizvēlas būtiskākie, atbilstošākie sava viedokļa pamatošanai un šie izvēlētie argumenti ir jāpamato ar pierādījumiem, faktiem. Pierādīt nozīmē, kā to definē zinātnieks A. Ivins, “norādīt to pārliecinošo pamatu, kura dēļ apgalvojums jāpieņem par pareizu”. Jēdziena **pierādīt** vietā bieži lieto **pamatot**, **argumentēt**. Kāda latīņu paruna māca: “Pierādījumus vērtē pēc kvalitātes, nevis pēc kvantitātes.” Šī senā gudrība ir ņemama vērā arī mūsdienās: spriedumu pamatošanai ir izmantojami tikai būtiski fakti.

Savu izvēlēto pozīciju iesaka aizstāvēt ar trim argumentiem:

- 1) arguments ir visvājākais;
- 2) arguments ir vidēji spēcīgs;
- 3) arguments ir visspēcīgākais.

Cits variants:

- 1) arguments ir vidēji spēcīgs;
- 2) arguments ir visspēcīgākais;
- 3) arguments ir visvājākais.

Katrs arguments jāpamato vismaz ar trim teikumiem. Pirmajā teikumā argumentu nosauc, otrajā un trešajā dod apstiprinājumu.

Māca spriest liecina par cilvēka gudrību, un tā ir nepieciešama jebkurā darbības jomā. Sacerot pārspriedumu, ikviens mācās pastāvīgi domāt, savus atzinumus noformulēt un pierādīt to patiesumu. Arī mācību stundā katras saprātīgas atbildes pamatā ir pārsprieduma elementi. Bez prasmes spriest nav iespējams sasniegt meistarību diskusijā un pārliecināt oponentu, kad tas jāpārliecina par savu taisnību. Katrā sabiedrībā gudrs cilvēks ir autoritāte.

NOBEIGUMS

Nobeigums ir savdabīgs tēmas kopsavilkums, kurš ietver zināmu vispārinājumu, mēģinot apvienot loģisko un emocionālo. Nobeigumam, tāpat kā ievadam, jābūt konkrētam un īsam un jāsaturs secinājumu un slēdzienu kopums.

6.3.3. Tipiskākie argumenti

Faktu arguments

Fakts – patiess, neizdomāts atgadījums, notikums, parādība; precīza, pieredzē iegūta atziņa, kas atbilst īstenībai.

Tēze tiek pamatota, loģiski sasaistot to ar neapstrīdamu faktu, izteicienu. Ja izmanto faktu, kas norāda tikai uz atsevišķu gadījumu, tad šāds arguments nav pārliecinošs.

Autoritātais arguments

Autoritāte – vispāratzīta nozīme, ietekme, atzīta, ietekmīga persona.

Tēze tiek pamatota, atsaucoties uz plaši akceptētu autoritāti, kas ir paudusi līdzīgu vai identisku uzskatu. Arī šis veids nav visai pārliecinošs, jo bieži var minēt citas autoritātes no pretējām pozīcijām.

Normatīvais arguments

Normatīvs – tāds, kas noteic normu un standartu, nosaka principu vai likumu.

Tēze tiek pamatota, loģiski sasaistot to ar vispārēju vai plaši akceptētu vērtības skalu (normām). Tā kā sabiedrībā valda dažādi uzskati un liela daļa no sabiedrības normām ir apstrīdama, normatīvie argumenti daudzus lasītājus (klausītājus) nepārliecina.

Analoģiskais arguments

Analoģija – slēdzienu forma, kurā no divu priekšmetu vienu pazīmju līdzības izdara secinājumu par šo priekšmetu citu pazīmju līdzību.

Tēze tiek pamatota, izvēloties piemēru no citas dzīves jomas. Izvēlētais piemērs tiek izmantots, lai tēzi pamatotu ar salīdzinājumiem un analoģisku slēdzienu.

Netiešais arguments

Netiešs – tāds, kas darbojas vai izpaužas apslēptā, nemanāmā veidā.

Tēze tiek pamatota, cenšoties parādīt, ka pretējie uzskati ir kļūdaini (iekšēji pretrunīgi) vai nereāli u.tml. Izmanojot netiešos argumentus, sākumā šķiet, ka tēze ir pamatota, taču tā nav loģiski un pārliecinoši pamatota.

Vēl pazīstami argumentācijas veidi, kurus parasti izmanto politiskajos strīdos:

- argumenti balstās uz “bažām”, kas varētu būt lasītājam (klausītājam);
- argumenti balstās uz līdzjūtību;
- ar argumentiem mēģina “modināt” pūļa jūtas, lai “kavētu” vienaldzīgu spriedumu.

Pēc eseju apjoma un formas izšķir sekojošus eseju veidus:

- īsās esejas, kurās ir prasīts ļoti īsi un konkrēti izpildīt uzdevumā formulēto;
- strukturētās esejas – pēc kādas situācijas īsa apraksta doti konkrēti uzdevumi/jautājumi;
- brīvās esejas (to būtība vistuvāk atbilst esejas definīcijai – ESEJA – mākslinieciski kritisks sacerējums, kurā izklāstīts autora viedoklis par kādu (literāru, zinātnisku, vēstures, publicistikas) tēmu).

Īso un strukturēto eseju vērtēšanas kritēriji ir formulēti uzdevumā, bet brīvajā esejā, ja nav norādīti speciāli vērtēšanas kritēriji, var vērtēt:

- saturu (konkrēts, pārliecinošs, radošs, saprotams);
- viedokli (skaidrs, konsekvents, ar piemēriem un pieejai atbilstošiem uzsvāriem);
- esejas izkārtojumu (loģisks, saskaņots, piemērots mērķim, virzīts uz secinājumiem);
- rindkopu izkārtojumu (precīzs tēmas formulējums, dažāda rindkopu struktūra);
- stilu (interesants, tēlainis, izteiksme atbilstoši saturam);
- teikumu struktūru (prasmīga dažādu teikuma struktūru lietošana);
- leksiku (tēmai atbilstoša leksika un tonis, valoda – precīza, dzīva un tēlaina);
- gramatiku (gramatikas likumu (interpunkcijas, vārdu pareizrakstības) ievērošana).

6.3.4. Padomi esejas rakstīšanā skolēniem

Argumentētā esēja ir rakstveida darbs, kurā sistemātiski un argumentēti pamato savu viedokli par izvēlēto tematu – tā ir izvēlētais tēzes pierādījums.

Esejas rakstīšanai varam izvirzīt trīs **uzdevumus**:

- 1) izlasiet uzdevumu, noformulējiet savas izvēles apgalvojumu. Apgalvojums ir “jā” vai “nē”, tas nevar būt kaut kas vidējs.
- 2) savu pozīciju aizstāviet ar vismaz trīs argumentiem, katru no tiem pamato ar vismaz trīs teikumiem.
- 3) apkopojiet visu trīs argumentu domas.

JAUTĀJUMA IZPRATNE

A. Izlasiet visus eksāmena jautājumus!

Pirms sāciēt konkrēta jautājuma atbildēšanu, izlasiet visus jautājumus, novērtējiet to mērķus un prasības, kuras nepieciešams ievērot. Ja ir izvēles iespējas starp vairākiem jautājumiem, tad izvēlieties tos, kuri ko-

pumā demonstrē jūsu zināšanas par visu kursu, nevis viena tipa jautājumus, kuru forma un saturs atkārtojas. Pēc tam izlemiet, kurus no jautājumiem esiet labāk sagatavojis un atbildiet tos vispirms. Sadaliet eksāmenam atvēlēto laiku tā, lai tas pietiktu visu jautājumu atbildēšanai un rūpīgi sekojiet, lai laika limits netiktu pārsniegts.

Sākot atbildēt ar vislabāk zināmo jautājumu, var nomierināties, intelektuāli iesildīties, atrast kopsakarības ar nākamajiem jautājumiem.

B. Atklājiet norādošos (atslēgas) vārdus!

Izlasiet pirmo jautājumu vairākas reizes un pasvītrojiet norādošos vārdus, lai atbildētu tikai to, kas prasīts!

Definējiet – prasa, lai atbildē būtu dotas objekta vai parādības raksturīgākās iezīmes, bet neprasa izskaidrošanu vai spriedumus, vērtējumus. Esejā lietojiet mācību kursā apgūto terminoloģiju, nevis savu paša izdomātu.

Aprakstiet – prasa pēc fizikāla apraksta, vai arī tas ir lietots patvaļīgi, lūdzot izskaidrot procesu un parādīt būtību. Šādi formulēts jautājums parasti neprasa izskaidrošanu vai spriedumus, bet gan nepieciešams izmantot pietiekami daudz detaļu un piemēru.

Rezumējiet – prasa pēc galveno punktu apskata vai sintēzes. Šāds jautājums prasa tikai, lai iezīmē būtiskākos faktus (momentus). Izvairieties no “iestigšanas” pārāk daudz, sīku detaļu un faktu purvā.

Salīdziniet vai pretstatiet – ieteic, ka jums jāpievērš uzmanība gan kopējām, gan atšķirīgāk īpašībām, kuras piemīt diviem vai vairākiem objektiem. Šo jautājumu var izteikt arī ar citiem vārdiem – “Aprakstiet atšķirības starp ...”

Analizējiet – prasa, lai jūs rakstītu par tematu, izejot no tā sastāvdaļām. Temats var būt konkrēts vai abstrakts. Laika trūkuma dēļ jūs variet uzskaitīt visas sastāvdaļas, bet sīkāk izanalizēt vienu vai divas.

Atklājiet – prasa apspriešanu vai analīzi, jābalstās uz iekšējiem pierādījumiem, kā arī uz paša autora viedokļa izklāsta.

Izskaidrojiet – prasa atklāt cēloņsakarības vai kāda procesa darbības pamatprincipus. Obligāti nepieciešama izskaidrošana, novērtēšana, tomēr neprasa vispusīgus spriedumus.

Novērtējiet vai kritizējiet – prasa spriedumus, kuri balstīti uz skaidri formulētu analīzi un cēloņsakarību noteikšanu. Šāds jautājuma formulējums prasa rakstītāja personisko viedokli par doto jautājumu. Vienmēr esiet analītisks un nonāciet līdz galīgam apgalvojumam, bet neuzskatiet, ka jūsu secinājumiem ir jābūt vienpusīgiem. Daudzos gadījumos savi secinājumi vienmēr jāsalīdzina ar citu autoru ar praksi saistītiem spriedumiem.

Iztirzājiet, apspriediet – ir vispārpieņemts jautājumu formulējums, kas dod esejas autoram pilnu apziņas brīvību. Tas dod jums iespēju uzskatāmi parādīt to, ko esiet sevišķi labi apguvis mācību laikā. Lietojiet terminus un idejas tādā veidā, kā tās bija formulētas mācību grāmatās, uzmanīgi un apdomīgi pievienojiet personiskos uzskatus.

LABAS ATBILDES RAKSTĪŠANA

1) Plānojiet un sakārtojiet idejas svarīguma secībā.

Pirms rakstīt eseju, vienas vai divu minūšu laikā izveidojiet savas atbildes uzmetumu, kur norādiet visas idejas, kuras iekļausiet esejā. Uzrakstiet visus faktus, svarīgāko personu datus un viņu idejas. Sanumurējiet svarīguma kārtībā, tādējādi sakoncentrējot visu zināmo informāciju, sakārtojot to loģiskā secībā.

2) Eseju sāciet ar tēzi.

Visdrošākais veids, kā saņemt maksimālu novērtējumu par darbu, ir īsi un precīzi sakoncentrēt atbildes būtību tieši pirmajā teikumā – pamattēzē. Sekojošā darba daļā papildiniet tēzē izteikto atziņu ar teorijas materiālu, piemēram, grafikiem.

3) Papildiniet eseju ar specifiskām detaļām.

Papildiniet eseju ar specifiskām detaļām, piemēriem, informāciju, kas atļaus lasītājam spriest par jūsu kompetenci. Lietojiet pēc iespējas vairāk specifiskus datus, informāciju. Izmantojiet visu zināmo slaveno ekonomistu vārdus, viņu darbus, domas. Paša statistiskos pētījumus izmantojiet uzmanīgi, jāpārliecinās, ka tie sakrīt ar vispāratzītām patiesībām. Ļoti bieži tieši šī specifiskā informācija atšķirs labu atbildi no vidējas.

4) Lietojiet mācību priekšmetā lietoto terminoloģiju.

Esiet uzmanīgs, lietojot terminus, definīcijas, formulas, modeļus. Esiet pārliecināts, ka tieši tā tie skanēja mācību stundās, bija sastopami literatūrā. Esejas jautājumi eksāmenos arī pārbauda tehnisko terminu lietošanas prasmes, valodas prasmi, rakstības kultūru. Nekas tik ļoti nepadara atbildi vāju kā liekvārdība, nenoteiktība, nekonkrēts domas izklāsts, vairākkārtēja atgriešanās pie jau definētiem jēdzieniem.

5) Pirms darba nodošanas vēlreiz to pārlasiet.

Centieties atstāt pēdējās 5 minūtes darba pārskatīšanai. Pārliecinieties, vai neesiet izlaidis kādu vārdu, ne-nobeidzis domu. Pārbaudiet vārdu rakstību. Vēl ir iespējams iestarpināt kādu ļoti svarīgu detaļu, faktu, teicienu, kas var būtiski uzlabot atbildi. Pārliecinieties, vai esejas galvenā tēze ir vispusīgi izskaidrota. Eksāmena laikā nav iespējams uzrakstīt ideālu eseju, tomēr pacentieties to izveidot tik labu, cik vien iespējams tik īsā laikā laika sprīdī.

6.3.5. Darbību secība rakstīšanas procesā

1. Pārdomājiet, kāpēc jūs rakstīsiet par šo tematu.

Vispirms labi vērīgi izlasiet doto tematu. Ticiet skaidrībā par to, kas tur galvenais un kas blakus lietas. Varat veidot kā palīgu “Domu tīklu”. Sāciet ar to, ka lapas vidū ierakstiet galveno vārdu vai jautājumu. Idejas, kas rodas, tiek savienotas ar galveno vārdu/jautājumu. (Ikviens no idejām apraksta, definē vai paskaidro galveno vārdu/jautājumu.)

2. Meklējiet idejas, plānojiet.

- Savāciet vienkopus zināmos spriedumus.
- Kāda ir jūsu personiskā pieredze?
- Intervējiet kādu, ja vien tas ir iespējams.
- Lasiet par šo tematu.
- “Brīvi” rakstiet par šo tematu.
- Varbūt uzzīmējiet?

3. Koncentrējieties rakstīšanai.

- Par ko es rakstīšu?
- Kāda būs mana darba ideja?
- Kādu materiālu (no saplānotā) izmantošu?
- Kādā formā to ietversu?

Pārspriedumu tematos it kā prasa pēc apstiprinājuma vai arī nolieguma. Rakstot jūs jau zināt, kādu pozīciju ieņemsiet, bet sākumā varat arī it kā attaisnot pretējo atbildi. Un, kad viss, ko šai virzienā varējāt teikt, jau ir izteikts, tad pēkšņi ar spēcīgu pagrieziena mainiet kursu un sāciet savas pozīcijas pamatojumu.

4. Rakstiet melnrakstu.

- Kādā secībā rakstīt?
- Kas ir vissvarīgākais manā darbā?
- Ko interesantu varu ievērot, ja salīdzinu... kādi ir mani argumenti?
- Vai esmu paskatījies arī no cita redzes punkta?

- Kādi ir mani secinājumi?

5. Analizējiet melnrakstu.

- Kuras ir manas stiprās un vājās vietas izklāstā?
- Varbūt mainīt rindkopu secību?
- Vai mans darbs ir saprotams?
- Vai mans darbs ir interesants?
- Vai manā darbā ir stila, ortogrāfijas un interpunkcijas kļūdas?

6. Papildiniet, izlabojiet.

Kas sakāms, to centieties vienmēr izteikt pašā nesamākslotiem vārdiem. Īpaši sekojiet, kā esat lietojis svešvārdus, jēdzienus! Vai jums ir skaidrība par to pareizu lietojumu?

7. Rakstiet tīrrakstu un nododiet to skolotāja (klasesbiedru) vērtējumam.

6.3.6. Padomi skolotājiem eseju uzdevumu sastādīšanā

ESEJU UZDEVUMI

Eseju uzdevumi prasa, lai skolēns atbildi rakstītu saviem vārdiem. Parasti ir divi šādu uzdevumu veidi. *Ierobežotais*, kad atbildes garums tiek ierobežots, un *neierobežotais*, kas ļauj skolēnam brīvi atbildēt uz jautājumiem.

Ierobežotajā eseju uzdevumā skolēnam tiek doti norādījumi atbildes veidošanai vai arī prasīts atbildēt tikai uz atsevišķiem jautājumiem.

Neierobežotie eseju uzdevumi ļauj skolēnam brīvi atbildēt, nenosakot nekādus ierobežojumus.

Ieteikumi eseju uzdevumu veidošanai.

- Lietojiet nepabeigtos jautājumus, lai vērtētu Blūma taksonomijas augstākos līmeņus – izpratni, analīzi, sintēzi, jo ar objektīvi vērtējamām uzdevumiem tas grūti izdarāms.
- Pēc iespējas vairāk izmantojiet eseju uzdevumu ierobežoto veidu, jo tad atbildes vieglāk vērtēt un grupēt.
- Rakstiet jautājumus tā, lai skolēniem pietiek laika darbu pabeigt.
- Veidojot uzdevumu, nosakiet pēc kādiem kritērijiem tiks vērtēta atbilde. Jo specifiskāks jautājums, jo objektīvāk to iespējams novērtēt.
- Ja uzdevumā norādīti punkti, kuri tiks atbildē vērtēti, tad pirms pārbaudes darba jānosaka, kāda būs katra atbildētā punkta vērtība.
- Vērtējot eseju uzdevuma neierobežoto veidu, punktu sistēmas vietā lietojiet šķirošanas sistēmu. Šajā gadījumā skolotājs nepārbauda katru teikumu atbildē, bet vērtē visu atbildi kopumā. Skolotājs šķiro atbildes labajās, sliktajās un viduvējās. Speciālu, burtos vai punktus izteiktu vērtējumu, var dot katrai no atbilžu grupām.

Priekšrocības. Šo uzdevumu rakstīšanai nepieciešams mazāk laika nekā vairumam īso atbilžu uzdevumu, tomēr tos jāveido ļoti rūpīgi. Daudzus garo eseju uzdevumus var lietot. Lai vērtētu rezultātus, kurus nav iespējams novērtēt, izmantojot īso atbilžu uzdevumus. Eseju uzdevumi ir ļoti izdevīgi skolēna darba organizācijas vērtēšanai, kā arī, lai noteiktu, kā skolēni tiek galā ar augstāko zināšanu līmeņu uzdevumiem. Šī veida uzdevumi ir ļoti labi pārbaudes darbiem, kuri vērtē skolēna iepriekšējās zināšanas vai arī pārbauda mācību perioda laikā apgūtās zināšanas. Eseju uzdevumus var izmantot, lai noskaidrotu, cik labi skolēni izprot teoriju, koncepcijas, principus vai ideju. Šādi iespējams noteikt, ko skolēni ir sapratuši nepareizi.

Trūkumi. Šos uzdevumus ir daudz grūtāk objektīvi vērtēt, jo skolēnu atbildes ir ļoti daudzveidīgas. Tas jo sevišķi attiecas uz garajiem atbilžu aprakstiem. Eseju uzdevumiem ir mazāks drošums nekā īso atbilžu uzdevumiem. Lai palielinātu eseju uzdevumu drošumu, ir vēlams lietot ierobežoto eseju uzdevumu, jo šā veida uzdevumi prasa specifisku atbildi.

Eseju uzdevumi jāveido tā, lai skolēns saprastu, ko tieši no viņa prasa. Šie uzdevumi nedrīkst būt plaši formulēti, jo tie prasa no skolēniem organizēt savu darbu. Sliktiem lasītājiem parasti ir grūtības sevi izteikt un precīzi organizēt informāciju. Eseju uzdevumiem jābūt labi formulētiem, precīzi norādot, kas jā dara. Uzdevuma noteikumos jābūt norādēm, cik detalizēti jāatbild, lai atbilde būtu pieņemama.

Plaši, nepabeigti eseju jautājumi rada iespēju vairākām pieņemamām atbildēm un uzdevumu ir grūti objektīvi vērtēt. Īss atbildes plāns vai atbilstamo tēmu uzskaitījums varētu atvieglot darbu vērtēšanu. Īsas eseju atbildes ir vieglāk uzrakstāmas un vieglāk labojamas.

1. Mērķis.

- Kā katrai nodarbībai, arī esejai ir jābūt konkrētam mērķim, kas saskan ar mācību programmas un konkrētās tēmas apguves mērķiem.
- Katras esejas mērķim jābūt noformulētam tā, lai skolēni to varētu saprast.
- Skolotāji neuzdod rakstīt esejas tikai, lai ieliktu atzīmi.

2. Vērtēšanas kritēriji.

Reizē ar uzdevumu rakstīt eseju skolēni saņem arī tās vērtēšanas kritērijus. Rezultātā skolēni, rakstot eseju, labāk zinās, ko darīt, un radīsies pārliecība, ka vērtēšana būs atvērta un godīga.

3. Diferenciācija.

Esejas uzdevums (mērķi un vērtēšanas kritēriji) var būt izstrādāti atbilstoši skolēnu līmeņiem. Piemēram, augstākā līmeņa uzdevumu dod tiem skolēniem, kas vēlas iegūt 8, 9 vai 10 balles, vienkāršāku – tiem, kas nepretendē uz vairāk nekā 7 ballēm.

4. Biežas īsas esejas.

- Ir ieteicams skolēniem uzdot vairākas īsas esejas mācību gada laikā nekā vienu vai divas garas. Skolotāja komentāri un kritika tad ir biežāki un tāpēc skolēniem ir vairāk iespēju pilnveidoties.
- Katrā priekšmetā, rakstot esejas, skolēni jāiedrošina rakstīt par savu personisko pieredzi un interešu sfērām. Atbalstāmas arī esejas, kas pārsniedz priekšmeta robežas.
- Īso eseju skolēni raksta vienas mācību stundas laikā.

5. Selektīvā vērtēšana.

- Ja skolēni raksta tikai tik daudz, cik skolotājs spēj novērtēt, tad viņi raksta par maz.
- Ja skolēni raksta bieži īsas esejas, tad viņi paši var izlemt, kuras no uzrakstītajām ir labākās, un iesniegt no uzrakstītajām noteiktu skaitu (trīs vai četras) skolotājam formālai vērtēšanai. Tādā veidā paši skolēni vērtēs savu darbu un izlems, kas ir svarīgākais un labākais.

6. Skaidru un detalizētu norādījumu nepieciešamība

Katram esejas uzdevumam jāsaturs skaidri un detalizēti norādījumi par mērķi, auditoriju un formātu:

- Mērķis – kāpēc esēja tiks rakstīta?

Iespējas:

1. skolēni paši nosaka savus mērķus;
2. skolēni izvēlas mērķi no skolotāja piedāvātā saraksta;
3. skolotājs dod vienu konkrētu mērķi.

Ja skolēni raksta, paši sev nosakot mērķus, iespējams, ka esēja būs labāka, bet, ja skolēniem nav pieredze, tad viņiem pašiem mērķus noteikt būs grūtāk.

- Auditorija – skolēniem jāmacās rakstīt dažādām lasītāju grupām – ne tikai skolotājam.
- Formāts – mērķis un auditorija bieži vien nosaka rakstītā formātu: mērķis – formu un garumu, auditorija – stilu.

Nosakot konkrētu esejas garumu, piemēram, 1500 vārdu, tas var palīdzēt nedrošiem skolēniem, bet citā gadījumā – laba 1000 vārdu esēja būtu “jāsabojā” ar 500 varbūt pilnīgi nevajadzīgiem vārdiem.

7. “Melnraksta sindroms”.

Profesionāli rakstītāji reti savu darbu nodod publicēšanai bez uzmanīgas pārlasīšanas un rediģēšanas. Savukārt, skolēni bieži vien nodod vērtēšanai pirmuzmetumu. Tāpēc katram skolēnam iesaka nodot eseju tikai pēc šādu soļu veikšanas:

- pirms rakstīšanas pārrunāt tēmu ar skolotāju un/vai vienu vai diviem klasesbiedriem;
- ja nepieciešams, rakstot melnrakstu, apspriesties ar skolotāju un/vai vienu vai diviem klasesbiedriem;
- iedot melnrakstu izlasīt vienam vai diviem klasesbiedriem vai skolotājam un uz klausīt viņa viedokli;
- pārrakstīt melnrakstu, ievērojot ieteikumus;
- ar klasesbiedra vai skolotāja palīdzību pārlasīt tīrrakstu, lai nebūtu drukas vai gramatikas kļūdas.

8. Esejas vērtēšana.

Esejas vērtēšanai izstrādā kritērijus, kas saistīti ar esejas uzdevuma mērķiem. Piemēram, ja mērķis ir konkrētu terminu vai prasmju apguve un lietošana, tad vērtē tikai šo aspektu.

Eseja – skolotāja spogulis.

Esejas vērtē, lai:

- skolēni pilnveidotu savas zināšanas;
- var noskaidrot skolēnu patiesās zināšanas, testā atbildes jau priekšā;
- skolotājs redz, cik izprasts jautājums – var koriģēt savu darbību;
- skolēni var salīdzināt sevi ar citiem (ja drīkst iepazīties ar citu esejām);
- skolēni var novērtēt savus spēkus un spējas.

6.3.7. Soļi esejas rakstīšanas mācīšanā

Esejas rakstīšanu mācīties var sākt tikai pēc kādas tēmas vispusīgas apguves, jo vispirms skolēnam ir svarīgi labi pārzināt tematu, par kuru būs jāraksta.

- 1) Iepazīstinām skolēnus ar esejas struktūru – ievadu, iztirzājumu, nobeigumu – ko katra no šīm esejām daļām prasa.
- 2) Noskaidrojam, kas ir tēze, kas arguments un kas ir pierādījums.
- 3) Apskatot argumentu piemērus, jāparāda skolēniem, kuri argumenti attiecas uz pierādāmo tēzi, kuri ne.
- 4) Skolēni, patstāvīgi strādājot, formulē argumentu piemērus, kuri pierāda klasē izskatāmo tēzi – apgalvojumu. Varam lūgt dažas skolēnu grupas domāt par argumentiem, kuri piekrīt formulētajai tēzei, un dažām grupām domāt par argumentiem, kuri ir pret tēzē formulēto apgalvojumu.
- 5) Katra darba grupa nosauc savus argumentus visai klasei, skolēni pieraksta tos argumentus, kuri viņiem liekas būtiski sava viedokļa pamatošanai.
- 6) Tālāk varam apspriest iespējamus pierādījumus nosauktajiem argumentiem.
- 7) Ļoti būtisks ir esejas pirmais teikums, tāpēc tālāk varam lūgt skolēniem padomāt kāds tas varētu būt, uzrakstīt to, pēc tam nolasīt. Šis solis ir efektīvs attiecībā uz skolēniem, kuriem domas iesākums sagādā grūtības.
- 8) Kopīgi klasē izskata, kādam jābūt nobeigumam.
- 9) Mājās jāuzraksta esēja ne garāk kā viena A4 lapa, labi lasāmā rokrakstā.
- 10) Skolotājs labojot eseju, komentārā norāda uz veiksmēm un neveiksmēm, norāda, kam vēl jāpievērš uzmanība.

Eseja var būt arī uz problēmu vērsta. Tad jāsāk ar skolēnu ievadišanu problēmas formulēšanas mācībā. Problēmu analizējot, apskata tās cēloņus un sekas. Tas prasa laiku, jo skolēni reizēm jau cēloņus ar sekām. Nobeigumā tiek piedāvāti problēmas risinājumi.

Reizēm esejā izmanto argumentus, kuri ne tikai apstiprina tēzi, bet vismaz viens ir pret to. Šāds paņēmieni ļauj apskatīt jautājumu vispusīgāk. Tas arī ļauj secinājumus izdarīt pamatotāk, pārliecinošāk.

6.3.8. Eseju tematu piemēri

Īso eseju uzdevumi.

- 1) Salīdziniet vairākas ekonomikas definīcijas.
- 2) Izskaidrojiet, kā notiek ekonomiskā aprite tavā apkārtnē.
- 3) Iztirzājiet ekonomisko sistēmu, kas pašlaik darbojas Latvijā.
- 4) Aprakstiet Alfrēda Māršala devumu, izskaidrojot ekonomiskās parādības.
- 5) Aprakstiet atšķirības starp piedāvājuma izmaiņām, ko nosaka piedāvājuma likums un ārpuscenu faktori.
- 6) Izskaidrojiet tirgus formu klasifikāciju pēc dalībnieku skaita.
- 7) Pretstatiet divus uzņēmējdarbības veidus.
- 8) Iztirzājiet divu jēdzienu – **akcijas** un **obligācijas** atšķirību.
- 9) Definējiet jēdzienu **atražošana**.
- 10) Novērtējiet arodbiedrību nepieciešamību kā potenciālais darba ņēmējs.
- 11) Kritizējiet kāda jums labāk pazīstama uzņēmuma cenu politiku.
- 12) Aprakstiet galvenos priekšnoteikumus uzņēmuma dibināšanai.
- 13) Novērtējiet iespēju izveidot savu uzņēmumu.
- 14) Analizējiet iemeslus, kuru dēļ grāmatvedības dokumenti var uzrādīt ienākumus, bet faktiskajā laika momentā uzņēmuma kasē tie neatrodas.
- 15) Aprakstiet vēsturisko naudas attīstības ceļu Latvijā.
- 16) Kritizējiet iespēju valdībai plānot budžeta deficītu.
- 17) Novērtējiet lietišķās aktivitātes cēloņus.
- 18) Izskaidrojiet starptautiskās tirdzniecības ierobežojumu nepieciešamību.
- 19) Prognozējiet divu (dažādu ekonomisko sistēmu) valstu attīstības iespējas.
- 20) Atklājiet ekonomiskās problēmas tuvākajā apkārtnē, kuras jūs satrauc visvairāk.
- 21) Izskaidrojiet, kāpēc izteikumi ir patiesi vai nepatiesi.
 - Ekonomikā vārdu “nepietiekamība” galvenokārt attiecina uz tādām lietām kā zelts, dārgakmeņi un *Rolls Royce* automašīnas.
 - “Brīva” izglītība patiesībā nav bezmaksas.

Strukturēto eseju uzdevumi.

1. Olaines pagastā tradicionāla nodarbošanās ir mežsaimniecība.
 - Kādi ražošanas faktori ļauj attīstīties un paplašināties minētajai nozarei, neskatoties uz pastāvošo konkurenci?
 - Izvērtējiet ražošanas faktoru lomu nozares attīstībā!
2. Plānveida ekonomikas apstākļos Latvijas lauku rajonos nebija bezdarba. Visi bija nodrošināti ar darbu, iedzīvotāji varēja iegādāties nepieciešamās preces. Šobrīd lauku rajonos ir bezdarbs. Dažos rajonos, piemēram, Rēzeknes rajonā tas sasniedz pat 27% no darba spējīgajiem iedzīvotājiem.
 - Izvērtējiet valsts lomu abās minētajās situācijās!
 - Kāda varētu būt valsts loma pārejas posmā no komandekonomikas uz tirgus ekonomiku?
3. Igaunijā likumdošana liedz veidot valsts budžetu, paredzot tā deficītu. Latvijas likumdošanā šāds normatīvs nav iestrādāts un tomēr cenšas izveidot bezdeficīta budžetu. Daļa politiķu uzskata, ka zināmā situācijā tas ir lieki, jo arī citās valstīs ir budžeta deficīts.
 - Vai budžeta deficīts ir pieļaujams?
 - Kā mainās situācija īslaicīga un ilglaicīga budžeta deficīta gadījumā?
4. Labumus, kurus patērē cilvēks, iedala brīvajos labumos un saimnieciskajos labumos. Brīvos labumus saimnieciskais subjekts var izmantot, paņemot tos no dabas jebkurā laikā un jebkurā daudzumā.
 - Nosauciet brīvo labumu piemērus!
 - Kas raksturīgs saimnieciskajiem labumiem?
 - Izskaidrojiet kādu piemēru, kad brīvais labums kļūst par saimniecisko labumu!

5. Ūdens kopējais derīgums ir milzīgs (bez tā nebūtu dzīvības), salīdzinot ar briljanta derīgumu. Taču ūdens glāzes cena, salīdzinot ar dažu karātu briljantu cenu ir salīdzinoši zema.

- Izskaidrojiet šo paradoks, izmantojot robežderīguma un retuma jēdzienus!
- Vai var būt situācija, kad robežderīgums glāzei ūdens ievērojami mainās? Kādēļ?
- Kādēļ dažādiem robežlielumiem ir izcila vieta ekonomisko lēmumu pieņemšanā?

6. Pasaules futbola čempionāta laikā Francijā ievērojami kāpa biļešu cenas uz spēlēm “melnajā tirgū”. It īpaši uz Japānas–Francijas spēli Tulūzā, kad tūrisma firma nebija nodrošinājusi atbraukušos japāņu līdzjutējus ar ieejas biļetēm. Cenas auga 5 – 6 reizes un sasniedza cenu ~ Ls 1000,00 par biļeti.

- Kādi faktori ietekmēja tik augstu biļetes cenu?
- Vai variet iztēloties kādu izvēles situāciju šajā gadījumā?
- Kādas varētu būt alternatīvās izmaksas kāda lēmuma gadījumā (pēc jūsu izvēles)?

7. Kafijas koki sasniedz savu pilnbriedumu apmēram sešu gadu laikā. Liela mēroga kafijas koku stādījumi Dienvidamerikā pēdējos gados ir radījuši būtisku kafijas piedāvājuma palielināšanos. Kafijas pieprasījuma pieaugums galvenajos kafijas patēriņa reģionos sagaidāms samērā zems. Pie tam kopējais kafijas patēriņš šajās valstīs sasniedzis piesātinātību un kļuvis neelastīgs.

- Kādi ārpuscenas faktori var ietekmēt kafijas pieprasījumu?
- Kuri ir galvenie kafijas patēriņa reģioni?
- Kā saprotams apgalvojums, ka kopējais patēriņš sasniedzis piesātinājumu?
- Kādēļ īslaicīgā periodā kafijas piedāvājums ir neelastīgs?
- Attēlojiet grafiski, kāda situācija var izveidoties pasaules kafijas tirgū?

8. AS *Latvijas balzāms* pamatkapitālu veido 7 496 000 akciju, tai skaitā 5 000 akcijas bez balsstiesībām, kuras atrodas valdes rezervē. *Ave Lat Grupai* pieder 50,6% akciju, publiskajiem akcionāriem 15,5%, uzņēmuma darbiniekiem ~15%, uzņēmuma vadībai ~7%, Valsts sociālās apdrošināšanas fondam ~4%. Savu ietekmi *Ave Lat Grupa* nostiprināja, 1998. gada beigās izlaižot slēgto akciju emisiju.

- Kam šajā uzņēmumā pieder akciju kontrolpakete?
- Kas ir slēgtā akciju emisija?
- Kāpēc ar tās palīdzību *Ave Lat Grupa* varēja nostiprināt savu ietekmi?
- Kāpēc, privatizējot uzņēmumus, daļu akciju paredz pašu uzņēmuma darbiniekiem iegādei?

9. Eiropas Savienība apstiprināja aizliegumu vairāku antibiotiku izmantošanai dzīvnieku barībā, jo ir bažas, ka tās var samazināt antibiotiku efektivitāti cīņā ar cilvēka slimībām. Taču šī lēmuma pretinieki apgalvo, ka lēmuma sekas būs arī ekonomiskas un var samazināt darba vietu skaitu.

- Kā šis lēmums ietekmēs cūkgaļas ražošanas izmaksas?
- Izskaidrojiet, kāpēc šis lēmums var samazināt darba vietu skaitu!

10. Pasaulē piloti saņem ļoti augstu samaksu pret viņu kvalifikāciju daļēji tāpēc, ka darba kopējo izmaksu summa ir mazāka par 3% no modernas lidmašīnas ekspluatācijas izmaksām.

- Kādēļ darbaspēka izmaksas salīdzinoši ir tikai 3%?
- Vai darba piedāvājums šajā profesijā ir elastīgs vai neelastīgs? Kāpēc?
- Kā varētu mainīties aviobiļešu cenas, ja ievērojami palielinātu pilotu algas?

11. Latvijā 1997./98. mācību gadā vidējās speciālajās mācību iestādēs inženierzinātnes studēja ~39% no kopējā audzēkņu skaita šajās iestādēs, bet augstskolās šīs zinātnes studēja tikai ~16% no augstskolas studentu skaita.

- Kādēļ pastāv šādas atšķirības?
- Izskaidrojiet, izmantojot darba piedāvājuma un pieprasījuma jēdzienus!
- Vai jaunu, perspektīvu tehnoloģijas nozaru un uzņēmumu izveidošanās Latvijā izmainītu šo situāciju? Kāpēc?

12. Latvijas skolās no kopējā skolotāju skaita vīrieši ir mazāk par 10%. Salīdzinoši ar citām Eiropas un Skandināvijas valstīm tas ir maz.

- Kāpēc Latvijā pastāv šāda situācija?
- Vai to iespaido arī kādi ārpus tirgus faktori?
- Kādus risinājumus tu piedāvā, lai stāvoklis mainītos?

13. Pastāv uzskats, ka nav iespējams bezdarbu likvidēt pilnībā.

- Norādiet – apgalvojums ir pareizs vai nepareizs?
- Argumentējiet savu atbildi!
- Kādi bezdarbu veidi jums ir zināmi?
- Miniet bezdarbu veidiem kādu konkrētu piemēru no pašreizējās ekonomiskās situācijas Latvijā!

Brīvo eseju temati.

Ja esejas temats ir **formulēts tēzes veidā**, tad atbilde sākas ar savas pozīcijas formulējumu – piekřītu/nepiekřītu.

- 1) Ekonomikas nezināšana rada 100% nejaušību.
- 2) Ekonomika darbojas pati par sevi.
- 3) Cilvēka faktors – svarīgākais faktors ekonomikas atveseļošanai.
- 4) Māja – tas ir ieguldījums.
- 5) Latvijas meži ir jāizcērt, lai valsts iegūtu līdzekļus rūpniecības modernizēšanai.
- 6) Latvija – informācijas sabiedrības valsts.
- 7) Dabas katastrofu laikā vissvarīgāk iegādāties pārtikas preces.
- 8) Termālie ūdeņi, kuri atrodas netālu no Liepājas, veicinās pilsētas attīstību.
- 9) Bankrots – tā nav katastrofa.
- 10) Peļņa – ražošanas motivētāja.
- 11) “Liels ekonomiskais lēciens” – labklājība visiem.
- 12) Bagāts ir laimīgs.
- 13) Spēja konkurēt nav tas pats, kas izdzīvot.
- 14) PTO – jaunas izredzes Latvijas uzņēmējiem.
- 15) Klientu pazaudēt izmaksā dārgāk nekā piesaistīt jaunu.
- 16) Veiksmei biznesā formulu nav.
- 17) Nauda “zeķē” – kapitāls.
- 18) Par Latviju jādomā ... No ceļa mūs novirza bagātība, slava, vara...
- 19) Bezdeficīta budžets – laba un vajadzīga lieta.
- 20) Latvija bagāta ar savu nemateriālo kapitālu – prātiem, izglītību, pieredzi.
- 21) Prasme tirgoties – iemācāma vai talants.
- 22) Baltijas vienotajā tirgū nav vienprātības.
- 23) Darba tirgus pieprasa kvalificētus un izglītotos darbiniekus.
- 24) Krievijas ekonomiskā krīze ietekmē Latvijas ekonomisko izaugsmi.
- 25) Eksports un imports – svarīga starptautisko sakaru forma.
- 26) Augstāka ievedmuita veicina cigarešu kontrabandu Latvijā.
- 27) Iepakojums – viens no galvenajiem mārketinga ieročiem.
- 28) Mans bizness – mana sirdslieta.
- 29) Nodokļi – taisnīgi un vajadzīgi.
- 30) Uzņēmējdarbības formai ir nozīme kredīta saņemšanā.
- 31) Izvēles situācija ir cilvēka brīvības izpausme.
- 32) Ekonomiskās sistēmas un personības brīvība.
- 33) Lēti pirksti, dārgi maksāsi. Izvēlies Latvijā ražotu preci!
- 34) Uzņēmējdarbība ir atbildība.
- 35) Informācija ir viens no nozīmīgākajiem ražošanas faktoriem.
- 36) Brīvā tirgus ekonomika – ekonomiskā sistēma, uz kuru tiek ties jebkurai valstij.
- 37) Mazais bizness un tā attīstības perspektīvas Latvijā.
- 38) Modeleļiet, jūsuprāt, drošāko banku, kas spētu kreditēt tavu lielražošanas uzņēmumu.
- 39) Bezdarbnieku pārkvalificēšanas kursi – “pēdējais salmiņš” bezdarbniekam.
- 40) Grāmatvedība – īpaša pasaule īpašiem cilvēkiem.
- 41) Bezdeficīta budžets – tā priekšrocības un trūkumi.
- 42) Aicinājums “Izvēlies Latvijas preci!” ir apsveicams un to vienmēr vajadzētu pildīt.
- 43) Kopīpašuma traģēdija: pasaka par zivīm, kuras piederēja visiem un nevienam.
- 44) Lielā Prasītāja brīdinājums un bieds – izvēles brīvība.
- 45) Pasaka par bruņurupuci un zaķi, kuri kļuva par uzņēmējiem – vēstuli piegādātājiem.

- 46) Mana sapņu mašīna – naudas drukāšanas mašīna.
- 47) Netīrā ezera vientulība.
- 48) Ekonomika – civilizācijas karkass.
- 49) Valūtas tirgus jūsu pilsētā. Viens no piedāvājuma izmaiņas faktoriem ir dabas katastrofas.
- 50) Konkurence – ekonomikas virzošais spēks.
- 51) Parāds nav brālis.
- 52) Jūsu dzīves labklājība.
- 53) Mārketings ir jūsu uzņēmuma sirds. Tie, kuri “taisa” naudu, to arī saņem.
- 54) Laiks ir nauda.
- 55) Nauda ir enerģija.
- 56) Ar drošu prātu un gudru galvu panāk vairāk nekā ar bagātību.
- 57) Informācija – 21. gadsimta pieprasītākā prece.

Ja esejas temats **formulēts jautājuma formā**, atbilde jāsāk ar tēzi, kuru argumentēti pierāda.

- 1) Ar kādām Latvijas precēm un kurām valstīm jūs dotos tirgoties?
- 2) Cik pakāpienu līdz bezzaudējumu sliekšnim?
- 3) Līzings vai kredīts?
- 4) Ražošanas mērķis – peļņas gūšana un tikai?
- 5) Laba izglītība – nepieciešamība vai prestižs?
- 6) Lielā maizes garozas problēma – kā to sadalīt?
- 7) Kā Lielais Soģis – Tirgus soda sliktu uzņēmēju un stimulē labu uzņēmēju?
- 8) Vai Latvija var veikt “lielo ekonomisko lēcieni”?
- 9) Cik maksā mana izglītība?
- 10) Vai variet būt uzņēmējs?
- 11) Kam Latvijā jāpievērš uzmanība – lauksaimniecībai vai rūpniecībai?
- 12) Kā sabalansēt neierobežotās vajadzības ar ierobežotajiem resursiem?
- 13) Kas notiktu, ja nedarbotos galējā derīguma mazināšanās likums?
- 14) Vai valdībai jāļauj darboties monopoliem?
- 15) Kur jūs turētu naudu, ja nebūtu banku?
- 16) Vai naudas ieguldīšana izglītībā atmaksājas?
- 17) Vai Latvija ir nodrošināta ar dabas resursiem?
- 18) Vai naftas pieprasījums ir elastīgs?
- 19) Vai Latvijai jānosaka ievērojama lauksaimniecības produkcijai un pārtikai?
- 20) Vai informācija ir prece?
- 21) Pēc kādiem rādītājiem pasaulē un pie mums spriež par valsts attīstības līmeni? Kādu līmeni ir sasniegusi Latvija?
- 22) Vai uzņēmumam ir izdevīgi savu brīvo naudu ieguldīt vērtspapīros?
- 23) Kā firmas vadītājs var celt darba ražīgumu savā uzņēmumā?
- 24) Vai konkurence ES tirgū veicinās Latvijas uzņēmumu attīstību?
- 25) Vai firmai ir vajadzīga bilance par katras dienas darbu?
- 26) Vai Latvijas nauda ir vērtīgāka par citu valstu naudu?
- 27) Vai valstij ir nepieciešams bezdeficīta budžets?
- 28) Vienotās Eiropas valūtas eiro ieviešanas plusi un mīnusi.
- 29) Vai Latvijai ir izmainījusies ārējās tirdzniecības bilance pēdējā gada laikā?
- 30) Vai tirgus ekonomikā saimniecība attīstās straujāk?
- 31) Uzņēmējs un elastīgs pieprasījums. Kas ir pozitīvs un kas negatīvs?
- 32) Kāpēc biržā ir “lāči” un “bulli”? Ko viņi no tā iegūst?
- 33) Vai pastāvīgās izmaksas var mainīties? Kāpēc?
- 34) Kā Latvijā nosaka darba algas lielumu?
- 35) Kāpēc reklāma var “palīdzēt” uzņēmējam un arī “iznīcināt” to?
- 36) Dabas resursi ... pagastā – kam tie pieder?
- 37) Kam pieder darba rezultāts?
- 38) Vai uzņēmumu var vadīt bez grāmatvedības?
- 39) Vai nauda ir cilvēces gudrākais atklājums?
- 40) Kam es palielinātu, kam samazinātu līdzekļus valsts budžetā?

- 41) Cilvēki nevar iegādāties visas lietas, kuras viņi vēlas. Vai šī ekonomiskā problēma būtu atrisināta, ja ikviens patēriņam varētu izdot daudz naudas?
- 42) Kāpēc cilvēki uztraucas par naftas piedāvājumu nākotnē?
- 43) Pastāv viedoklis, ka sociālais labums no sabiedrības izdevumiem par veselību un izglītību ir daudz lielāks nekā šo pakalpojumu sniegšana izmaksā. Kā tas ir Latvijā?
- 44) Kafijas pieprasījums pasaulē sagaidāms zems. Kā to var pamatot?
- 45) Kā var izskaidrot tik daudzu sīko neatkarīgo mazumtirgotāju izdzīvošanu, neraugoties uz firmu konkurenci, kurām pieder plaši veikalu tīkli?
- 46) Kas jāsaprot, ja saka, ka firmai ir neierobežota atbildība?
- 47) Ir radusies lieliska iespēja atvērt kafejnīcu skolas tuvumā. Kā rīkoties, lai darbotos šajā sfērā?
- 48) Latvijas tautsaimniecības nākotne ir mazos un vidējos uzņēmumos. Kāpēc?
- 49) Kā pamatosiet zemās darba algas ārstiem, skolotājiem, docētājiem augstskolās?
- 50) Jūsaprāt, cik ilgi vēl presē un radio skanēs “Bankas Baltija” vārds? Kāpēc? Kā radās šī situācija un kas vainīgs?
- 51) Jūsaprāt, kurā lietišķās aktivitātes cikla posmā patlaban ir Latvija?
- 52) Kāpēc izcēlās “cūku” un “olu” kari Baltijā?
- 53) 30. gados savā attīstībā Dānija sacentās ar Latviju, kura dažkārt pat bija ekonomiski stiprāka. Kā tas iespējams, ka tagad Latvijai Dānijas sasniegumi tautsaimniecībā ir tāls sapnis?
- 54) Vai brīvās ekonomiskās zonas palīdzēs visai Latvijas ekonomikai?
- 55) Kas pārvalda valsti – ekonomisti vai politiķi?
- 56) Vai ir iespējams izvairīties no nodokļu maksāšanas?
- 57) Vai kāda ekonomiskā sistēma var apvienot visu citu ekonomisko sistēmu elementus?
- 58) Kādas var būt cenas izmaiņas atkarībā no pieprasījuma?
- 59) Kā piedāvājums saistīts ar cenu izmaiņām?
- 60) Cik maza varētu būt minimālā darba alga mēnesī?
- 61) Kāda ir kino biļešu līdzsvara cena, ja visas biļetes ir pārdotas?
- 62) Kā akcijas nodrošina peļņu?
- 63) Vai investīcijas ir nepieciešamas ražošanā?
- 64) Vai skolotājs var atsāties no pēdstundu darba, ja viņam par tām nemaksā?
- 65) Kā jāreklamē prece, lai iegūtu pretējo efektu vēlamajam?
- 66) Kāda ir bezzaudējuma punkta un biznesa plāna saistība?
- 67) Vai skolēnu mācību firmai noteikti nepieciešams biznesa plāns?
- 68) Vai zeltu var uzskatīt par naudas naudu?
- 69) Kādēļ nepieciešams pētīt lietišķās aktivitātes ciklus?
- 70) Kāpēc ES valstu pārtikas produkti Latvijā var maksāt lētāk kā tās mītnes zemē?
- 71) Kāpēc “bagātie arī raud”?
- 72) Vai tas ir slikti, ka Latvijā samazinās dzimstība? Tas taču atrisinās bezdarba problēmu nākotnē?
- 73) Kāpēc Latvijā ir salīdzinoši daudz augstas klases automobiļu, ja ir daudz zemāks dzīves līmenis nekā attīstītākajās valstīs?
- 74) Vai preces tirgū vienmēr tiek pārdotas par tirgus cenu?
- 75) Kāpēc valdība ir noteikusi minimālās algas lielumu, ja tas ir pretrunā ar līdzsvara cenas veidošanos?
- 76) Kāpēc visi strādājošie negrib būt uzņēmēji?
- 77) Kā mainījies vārda “spekulants” saturs pēdējo 10 gadu laikā?
- 78) Kāpēc “ražot vairāk” ne vienmēr nozīmē “pelnīt vairāk” (ražot ar mazāku pašizmaksu)?
- 79) Vai bezdarba līmeni ir vēlams samazināt līdz nullei?
- 80) Vai mani iespaido reklāma?
- 81) Konkurents ir draugs, neitrāls līdzcilvēks vai nāvīgs ienaidnieks?
- 82) Kurā bankā glābāt savu naudu?
- 83) Kas aizstāv šos viedokļus: “Nodokļi ir pārāk lieli”, “Nodokļi ir pārāk mazi”?
- 84) “Augstu kāpsi, zemu kritīsi”, kā tas saistās ar ekonomiku?
- 85) Kas svarīgāks: Latvijas zemnieku protekcionisms vai Baltijas tirgus principu ievērošana?
- 86) Kādā ekonomiskā sistēmā es labprāt dzīvotu?
- 87) Ja es kļūtu par Latvijas Ministru prezidentu, tad par savu galveno uzdevumu uzskatītu ...

NELEGĀLIE IMIGRANTI ASV – REĢIONA GALVENĀ PROBLĒMA

ASV izcelšanās ir diezgan unikāla, šī valsts tiek saukta par “sakūstošo tautu katlu” tās iedzīvotāju daudz-nacionālās izcelsmes dēļ. Laika gaitā šī valsts ir piedzīvojusi vairākus masveida imigrantu “uzlidojumus”. Tomēr pašreizējā Latīņamerikas, pārsvarā Meksikas, iedzīvotāju ieceļošana Amerikā ir atšķirīga divu iemeslu dēļ: pirmkārt, ASV nu jau ir stabila, civilizēta, demokrātiska valsts; otrkārt, ieceļošana notiek nelegāli. Lai šo problēmu izvērtētu iespējami objektīvi, tā jāaplūko no trim aspektiem: politiskā, ekonomiskā un arī emocionālā.

Galvenais ASV it kā vienaldzības cēlonis ir finansiālais labums, ko šī valsts gūst no cilvēkiem, kas nelikumīgi, necilvēcīgā veidā, riskējot ar dzīvībām, ik dienu pārkāpj Meksikas – ASV robežu. Amerikas pilsētās, kas atrodas netālu no Meksikas robežas, izveidojušies milzīgi rūpniecības rajoni (t.s. “garment districts”), kuros strādā latīņamerikāņi fabrikās, kas ražo zemas kvalitātes rūpniecības preces. (Nelegālie imigranti, izvēloties darbu šajās vietās, vispirms novērtē to, cik tuvu ir durvis, tas ir, cik ātri iespējams aizbēgt, jo ik brīdi var uzrasties policija.) Lētāk Amerikai ir uzturēt šos cilvēkus, nekā nostiprināt savu dienvidu robežu. Tiek pelnīts no lētā darbaspēka, kā saražotā produkcija nes krietnu peļņu ASV nodokļos. Tai pašā laikā nelegāli ieceļojušo bērni saņem bezmaksas izglītību, uzturu, tādēļ arī pašlaik Kalifornijas štatā ir valstī lielākās klases vispārīzglītojošajās skolās, kas pasliktina izglītības kvalitāti. Ar laiku šie cilvēki var kļūt par ASV pilsoņiem, tad valsts ir spiesta maksāt pabalstus, daudzi no viņiem ir analfabēti vai arī ieguvuši tikai dažu klašu izglītību, tādēļ nav spējīgi atrast labi atalgotu darbu, un vietās, kur algas ir zem valsts noteiktā minimuma, pilsoņiem nav izdevīgi strādāt. Tātad Latīņamerikas migrācija arī tērē ASV līdzekļus. Tomēr šķiet, ka šāda situācija ir izdevīgāka, jo reāli jau nekas netiek darīts.

Amerika – valsts, kas daudziem saistās ar demokrātiju, brīvību, cilvēktiesību aizstāvjiem, antirasismu utt. Tomēr patiesībā šī valsts ik dienu pazemo tūkstošiem cilvēku, jo tā ir finansiāli izdevīgāk. Labi apzinoties migrācijas apmērus, nekas netiek darīts, lai ierobežotu šīs nelikumības. Pasaules attīstītākās valsts robežas pārkāpšana daudziem ir ikdienas darbiņš, tiek veicināta cilvēku dzīve nemītīgās bailēs no likuma aizstāvjiem, jo Meksikā cilvēki ir materiāli nenodrošinātāki, tādēļ labāk tiek upurēta pašcieņa.

Šķiet, ka mūsdienu pasaule balstās uz ekonomiku, kas nu jau ir ārkārtīgi sarežģīta, cieši saistīta ar pārējā dzīves sfērām. Tādēļ daudzas problēmas netiek risinātas, jo tās sagrautu visu pārējo, tās tiek kontrolētas, lai atstātu iespējami mazāk negatīvu seku kopumā. Tāda arī ir ASV attieksme pret nelegālajiem imigrantiem ārkārtīgi delikāto jautājumu, kas pierāda tikai to, ka amerikāņi savā ziņā ir sapinušies savā brīvībā, kur vārds “rase” teju ir rupjība.

Kristīne

ŪDENS PROBLĒMA ĀFRIKĀ

Mēs esam pieraduši pie ūdens pārpilnības un nedomājam par to, kā būtu dzīvot bez ūdens, pat nekad neesam izjutuši tā trūkumu. Mūsu valsts ir upēm bagāta, un mūsu pilsēta atrodas pie paša jūras, arī nokrišņu sadalījums gadā ir visai līdzīgs. Bet cik ilgi mēs spētu izdzīvot bez ūdens? Ir cilvēki, kas uzpildīt ūdens krājumus var tikai divas reizes gadā. Ūdens slāpstošam ir lielākā bagātība, bet, ja slāpt nākas pat līdz 10 – 11 mēnešiem gadā ...

Āfrikā ir divas galējas ūdens problēmas – ūdens trūkums un ūdens pārbagātība.

Āfrikas valstu saimniecību stipri ietekmē mitruma sadalījums. Āfrikas ziemeļdaļā, pateicoties pasātiem, kas nes sausas tropiskās gaisa masas, nokrišņu gandrīz nav (Sahāra ir viskarstākā un sausākā teritorija uz Zemeslodes). Nežēlīgajā saules karstumā plaisā pat akmeņi.

Ekvatoriālo joslu raksturo mitruma pārpalikums (nokrišņu maksimums – 9 000 – 12 000 mm gadā – izkrīt Kamerūnas rietumos). Ekvatoriālajos mežos mitrums saglabājas visu gadu, taču tur, kur tie ir izcirsti, lai audzētu dažādas pārtikas augu šķirnes, veidojas tuksneši, jo zeme tiek izdedzināta saules nežēlīgajos staros vai arī ar spēcīgajiem lietus ūdeņiem zemes auglīgā virskārta tiek noskalota. Tālāk no ekvatora nokrišņi izkrīt siltajā pusgadā vienā vai divos lietus periodos. Lai arī klimatiskie apstākļi nav īpaši labvēlīgi lauk-

saimniecībai un vispār dzīvībai. Toties liela nozīme šī reģiona attīstībā ir upēm, kuras ekvatoriālajā apgabalā ir bagātas ar ūdeni visu gadu, bet lietus periodu laikā auglīgās šīs joslas augsnes tiek lielā mērā izskalotas un pārpurvotas, kas liedz veiksmīgi nodarboties ar lauksaimniecību.

Dienvidaustrumu piekrastes zonā nokrišņi ir visu gadu, par ko būtu jāpateicas pasātiem, kas pūš no austrumiem, kā dēļ tie atdziest, virzoties pāri Indijas okeānam.

Liela nozīme Āfrikas iedzīvotāju uzturēšanā ir upēm un ezeriem, ar kuru palīdzību tiek apūdeņotas zemes, turklāt tie ir bagāti ar zivīm, ko vietējie iedzīvotāji lielā mērā patērē pārtikā. Tiek raktas arī dziļas akas, ar kuru palīdzību ir iespējams piekļūt gruntsūdeņiem.

ANO zinātnieki prognozē, ka Āfrikas iedzīvotāju skaits 2000. gadā jau sasniegs 872 miljonus. Tas liek pakavēties domās par Āfrikas ekvatoriālo mežu izciršanu, jo izciršanas rezultātā šī reģiona mitrais apgabals samazinās, līdz ar to samazinās arī vietējie ūdens krājumi, kā arī pastiprinās lietus periodu kaitnieciskā ietekme, kuru laikā pretstatā problēmai, kas saistīta ar ūdens trūkumu citos Āfrikas apgabalos, ūdens kļūst par problēmu (tā ir par daudz un tas izskalo augsnes, tās pārpurvo).

Nobeigumā es gribētu uzsvērt, ka nav pasaulē otra tāda reģiona, kurā ūdens tiek turēts tik lielā cieņā un vērtē kā Āfrikā, un nekur ūdenim nav arī tik kaitnieciska ietekme kā Āfrikā.

Gatis

GLOBALIZĀCIJA UN VALSTS LOMA EKONOMIKĀ

Pašreiz ir raksturīgs globālās ekonomikas laikmets. Par to liecina brīvā preču, kapitāla un ideju plūsma. Šo procesu pamatā veicina tehnoloģijas attīstība, jo daudzi procesi tiek datorizēti, piemēram, naudas pārskaitījumi, kā rezultātā tie notiek daudz ātrāk. Liela nozīme ir arī dažādām starptautiskām organizācijām, kā Eiropas Savienība, kurās tiek saskaņotas politiskās un ekonomiskās sistēmas, kā rezultātā ekonomiskie procesi kļūst starptautiski. Šajā laikā valsts loma ir vietējās tirgus sistēmas aizsardzība, iedzīvotāju sociālā nodrošināšana, aizsardzība, “labā” klimata veidošana ārvalstu investīcijām, kuras kopš 1995. gada Latvijā pieaugušas par aptuveni 53%.

Globalizācijai ir raksturīgs sadalījums “centros” un tā sauktajās “perifērijās”, tam gan ir labas, gan sliktas sekas. “Buma” laikā attīstās abas šīs daļas, bet depresijas laikā uzturēti relatīvi labā stāvoklī tiek tikai centri. Šāds sadalījums veicina arī to, ka perifērijas pēc “depresijas” attīstās lēnāk vai arī neattīstās nemaz, kā tas ir Valkā, jo uzņēmēji savu naudu biežāk iegulda galvenokārt “centros”, jo tiem ir svarīgāka pašu peļņa, kas labāk tiek nodrošināta tieši tur. Pozitīvais pie šāda sadalījuma ir tas, ka valstij nav jāizdod lieli līdzekļi, lai uzturētu lielas pārvaldes institūcijas visās vietās, jo tādas atrodas galvenokārt lielākajos centros, un pārējās vietās ir vajadzīgas tikai nelielas “kontroles” iestādes. Tas pats ir arī ar uzņēmējiem, jo viņi galvenās uzņēmuma daļas veido centros, bet perifērijās tie attīsta tikai savas filiāles. Diemžēl, tam ir arī sliktas sekas, jo šādu struktūru nevar atļauties mazās firmas, un dažas no tām neiztur konkurenci, līdz ar to veidojas spēcīgi uzņēmumi, no kuriem daži var pārtapt monopolos. Šādas sekas, protams, nav vēlamas patērētājiem, jo šie veidojumi gandrīz pilnībā diktē cenu un piedāvājumu, un līdz ar to tirgus pašregulējošie spēki nedarbojas. Šos faktorus jaunās vietējās firmas var izmantot savā labā, jo daudzas ārzemju kompānijas nav apguvušas visu pieejamo tirgu, un līdz ar to uzņēmēji, kuri zina tirgus prasības, to var izmantot un atvērt ražotnes, kuras ražo līdzīgu produkciju, un tādā veidā viņi aizpilda tukšo tirgus nišu.

Globalizācija mazina atsevišķu valstu ietekmi uz ekonomiku kopumā, jo to kontrolē galvenokārt globālais tirgus vai arī valstu savienību pārvaldes institūcijas. Galvenā valsts funkcija ekonomikā ir vietējā tirgus aizsardzība, lai gan pie vienādiem nosacījumiem tas nebūtu vajadzīgs, jo tirgus pats visu noregulētu, bet konkurence ne vienmēr ir godīga, un bez iejaukšanās vietējā ražošana var izzust, bet ir valstis, kas tam nepiegrīz lielu vērību. Pozitīvais globalizācijā ir tas, ka tirgu teorētiski nevarētu kontrolēt atsevišķi interešu grupējumi, jo tirgus ir milzīgi liels, bet tas ne vienmēr tā ir arī praksē, jo, uzņēmumiem apvienojoties, vēlāk var rasties monopoli, kas likvidē konkurenci, kas to nepieļautu.

Izdevīgi ir arī tas, ka šajā laikā kapitāls ir kļuvis mobils, kas savukārt veicina ekonomisko attīstību, bet var arī to traucēt, jo līdzekļus uzņēmēji var vienkārši “izņemt” un attiecīgās valsts izaugsme tiek bremsēta, bet tas tā notiek, ja runa ir par milzīgu kapitālu. Valstij ir jācenšas vietējiem uzņēmumiem dot iespēju attīstīt uzņēmējdarbību gan valstij stratēģiski svarīgās nozarēs, gan arī citur, lai tirgu neiekarotu citas valstis, jo pretējā gadījumā nauda plūdis nevis uz, bet prom no valsts.

Secinu, ka globalizācijai ir samērā liela nozīme valsts ekonomikā, jo, ja tās priekšrocības pareizi izmanto, attiecīgā valsts var veiksmīgi iesaistīties starptautiskajā tirgū un sasniegt ievērojamus rezultātus ekonomikā, bet var notikt arī pretējais, proti, ārvalstu uzņēmēji var iekarot tukšo tirgus nišu un veicināt naudas aizplūšanu, ja nav pietiekami liela eksporta daudzuma. Ar saprātīgu nodokļu politiku, tas ir, ņemot vērā Lafēra pētījumus, valsts var gan nodrošināt labu klimatu uzņēmējiem, gan arī sekmīgi segt koplietošanas preču, pakalpojumu izmaksas, gan arī veikt iedzīvotāju sociālo nodrošināšanu. Ir zināms, ka katrai darbībai seko sava pretdarbība, tā tas ir arī ekonomikā, kā arī valsts darbībā, ja tā darbojas pareizi, tad rezultātam arī vajadzētu būt tādām pašām, kaut gan viss nav atkarīgs tikai no valsts un uzņēmējiem. Galvenajai ietekmei normālos apstākļos vajadzētu būt patērētājiem, jo viņiem ir nauda, kuru par savām precēm vai pakalpojumiem vēlas iegūt uzņēmēji.

Mani secinājumi ir tādi, ka globalizācija nebūtu, ja pēc tās sniegtajām priekšrocībām nebūtu pieprasījuma. Lai būtu veiksmīga uzņēmējdarbība, pie šādiem nosacījumiem ir jābūt īstajā laikā, vietā un ar īsto pakalpojumu vai preci.

Māris

NAUDA IR ENERĢIJA

Nauda ir prece, kas veic vispārēja vērtības mēra funkcijas. Nauda ir tā, kas rada mūsu izvēli, kas to ietekmē. Enerģija ir kvalitatīvs materiālu ķermeņu un sistēmu kustības un mijiedarbības mērs, kas kopīgs visām matērijas kustības formām.

Mēs esam patērētāji līdz tam brīdim, kad kļūstam ražotāji. Ikviens var kļūt par ražotāju un, atdodot savu enerģiju, saņemt par to noteiktu vērtības mēru – naudu. Nauda un enerģija ir divas nešķiramas “vērtības skalas”. Visā, ko mēs redzam un varam sataustīt, ir ieguldīta nauda un enerģija. Vislabāk to, ka nauda ir enerģija, var pierādīt ar piemēriem.

Skolotājs iegulda savas zināšanas, enerģiju, laiku, mācot skolēnus, par ko viņš saņem atalgojumu. Skolotāja zināšanas ir ieguldītas patērējot – enerģiju, laiku, naudu. Tā turpināt vēl var ilgi, bet gals tā arī nepienāks. Lai izgatavotu naudu, cilvēki pielieto enerģiju, lai iegūtu vajadzīgo rezultātu, par ieguldīto darbu jeb enerģiju, ko patērējis darba laikā, cilvēks – darbinieks saņem atalgojumu – naudu. Cilvēki iegūst enerģiju no pārtikas, kas ir bagāta ar oglekļahidrātiem un citām vielām. Šo pārtiku pērkam tirdzniecības vietās (veikalos) par naudu. Veikals iepērk preci par lētāku naudu un pārdod par dārgāku, jo viņi šajā starpnieka procesā ir ieguldījuši savu enerģiju un naudu, par kuru arī ir jāmaksā. Precēs ražotāji iegulda enerģiju, ražojot preci, ko vēlāk pārdod, lai spētu ražot jaunu preci.

Cilvēki izmanto visa veida enerģiju, ko viņi pērk, lai saglabātu sev komfortu un dzīvībai nepieciešamās lietas. Enerģiju mēs “paši” mēģinām ražot un arī paši pērkam. Vēja enerģija, hidroenerģija, siltumenerģija un citas.

Cilvēkam ir nepieciešama enerģija, un viņš iegulda naudu, lai uzzinātu un gūtu pēc iespējas vairāk avotu, no kuriem varētu iegūt enerģiju.

Marta

Uzrakstiet eseju “Ziemassvētku ekonomika”. Esejā tiks vērtēts ekonomisko procesu attēlojums nedēļā pirms Ziemassvētkiem, kā arī jēdzienu – pieprasījums, piedāvājums, elastība, kopējie ieņēmumi, līdzsvara cena, pieprasījuma un piedāvājuma izmaiņas – korekta lietošana. (Esejas A, B, C un D.)

A. ZIEMASSVĒTKU EKONOMIKA

Ziemassvētki ir tas laiks, kad ekonomikā notiek interesantas izmaiņas.

- Protams, palielinās piedāvājums, jo uzņēmēji cer, ka patērētāji vēlēties iegādāties skaistas lietas.
- Protams, palielinās pieprasījums, jo visi Ziemassvētkos vēlas skaistas dāvanas u.c., tā rezultātā palielinās līdzsvara cena, jo palielinās gan pieprasījums, gan piedāvājums.
- Pieprasījums nav elastīgs, jo, vienalga, vai eglīte maksās Ls 1 vai Ls 2, pilsētnieki pirks, jo vajag (kā tad bez eglītes).

- Tā rezultātā uzņēmējiem palielinās kopējie ieņēmumi (jo cenas tagad būs lielākas kā parasti plus vēl lielāks pieprasījums).

Atliek visiem dzirdēt maģisko vārdu Ziemassvētki, uzreiz notiek interesantas izmaiņas.

Ilze

B. ZIEMASSVĒTKU EKONOMIKA

Zvaniņiem kladzot, Ziemassvētku prieks ir atbraucis ciemos pie ļaudīm... Lielie gaidīšanas svētki... un kur tad vēl dāvanas, kas jānopērk... tik daudz darba... Arī Ziemassvētku rotājumi vajadzīgi, ko tad eglīte “plika” stāvēs... nu nē – visam jābūt kā nākas... Esmu noskatījusi veikaliņu, kurā mūzikas lādītes ar salaveci var nopirkt par trim latiem... Tagad jau pieprasījums tāds liels, kā nekā svētki tuvojas... Arī citas dāvanas varu nopirkt turpat... Ārā snieg un ielas visos stūros pārdod siltus ādas cimdus... Un nav jau tā, ka nepērk. Bet tas nu tā... Veļos iekšā veikaliņā, kuru esmu noskatījusi un domāju jau pirkt lādīti, kad... liels mans izbrīns, redzot, ka tā maksā jau četrus latus iepriekšējo triju vietā... Lielas mans dusmas – kā tā drīkst? Mani kopējie ienākumi nemaz nav tik lieli, lai pirktu par latu dārgāku lādīti... Bet ir taču Ziemassvētku laiks, un pārdevēji ir par to padomājuši. Pieprasījuma un piedāvājuma izmaiņas... Aha... Ziemassvētki! Arī pārdevējiem savajadzējās. Eglīti, ko? Visi esam cilvēki! Pricīgus svētkus!

Elina

C. ZIEMASSVĒTKU EKONOMIKA

Nedēļu pirms Ziemassvētkiem notiek pārmaiņas tirgus ekonomikā. Pieaug pieprasījums precēm, kas saistās ar Ziemassvētku svinēšanu. Pieaug piedāvājums pieprasītajām precēm. Piedāvājums un pieprasījums ir elastīgs. Palielinās kopējie ienākumi.

Līdzsvara cena būs augstāka nekā šīs pašas preces līdzsvara cena trīs mēnešus pirms Ziemassvētkiem. Lai tiktu paaugstināts pieprasījums, tiek piedāvātas atlaides.

Alda

D. PĀRDEVĒJ, SATURIES! ZIEMASSVĒTKI NĀK!

Kā jau vienmēr tas ir bijis, nedēļu pirms Ziemassvētkiem visi sāk manāmi rosīties. Tiek izrotāti veikalu skatlogi, liktas dažādas atlaides, lai palielinātu pieprasījumu. Kā jau vienmēr, piedāvājuma klāsts manāmi palielinās, un cilvēkiem ir iespēja izvēlēties. Šis ir laiks, kad veikalos kopējie ienākumi manāmi pieaug, jo tikai reizi gadā var atļauties tā pieēsties, izgreznot māju, skaisti apģērbties.

Veikalnieku kopējie ienākumi palielinās arī tāpēc, ka viņi var atļauties nolaist zemākas cenas, līdz ar to iegūstot daudz reiz lielāku pieprasījumu. Tas viss pats no sevis attīstītos veido stabilu līdzsvara cenu. Šis ir laiks, kad pieprasījums ir daudz lielāks precēm, kuras ikdienā it kā nav nepieciešamas, tāpēc elastīgām precēm. Piemēram – rotājumi, svecītes, dāvanu papīrs un konfektes, piparkūkas. Pricīgus Ziemassvētkus!

Inese

Nenoliedzami, ka pēdējos gadu desmitos ir strauji pieaudzis patērētājiem piedāvāto preču klāsts. Vieni saka, ka uzņēmēji ir spējīgi piedāvāt pat “putna pienu”, t.i., viņu iespējas ir neierobežotas. Citi saka, ka arī uzņēmēju, tāpat kā visu, iespējas ir ļoti ierobežotas. Nosauc 3 – 4 argumentus (apsvērumus, pierādījumus) PAR labu vienam un otram apgalvojumam un PRET vienu un otru apgalvojumu. (Esejas E un F.)

E. Uzņēmēju iespēja ir neierobežotas...

PAR

- Ir iespēja apgūt jebkuras valsts tirgu, lai iegūtu nepieciešamo.
- Ir iespējams iegūt informāciju par citur pieejamām precēm un pakalpojumiem.
- Attīstās tehnoloģijas.

PRET

- Uzņēmēju resursi ir ierobežoti.

- Iespējama naidīga vai finansiāli neizdevīga situācija valstī, kurā nopērkama nepieciešamā prece vai izejvielas.
- Nav iespējams iegādāties neeksistējošas lietas.

F. Uzņēmēju iespējas ir ļoti ierobežota...

PAR

- Nav stabila ekonomiskā situācija.
- Nav iegādātas jaunākās tehnoloģijas.
- Nav apgūti visi pieejamie resursi.

PRET

- Ir iespējams apgūt citu valstu pieredzi jau uzreiz moderno tehnoloģiju, nevis iet pakāpenisko ceļu, kas prasa vairāk resursu.
- Ir plašas iespējas iegūt informāciju no jebkuras valsts tirgus.
- Ir iespējas ātri iegūt nepieciešamo precī no jebkuras vietas uz Zemeslodes.

Secinājums: uzņēmēji maksātspējīgam klientam var piedāvāt gandrīz visu.

LABA REKLĀMA SEKMĒ FIRMAS PANĀKUMUS

Laba reklāma ir reklāma, kas ir spējīga sekmēt firmas panākumus, vajadzīgajā veidā iedarbojoties uz cilvēka psihi. Patērētājs labas reklāmas iespaidā iegādājas šīs firmas ražoto produktu un tādā veidā sekmē firmas panākumus.

Laba, profesionāli izveidota reklāma labvēlīgi iespaidojas uz maksimāli daudz cilvēku tipiem, jo satur detaļas, kas iedarbojas gan uz cilvēkiem, kam noteicošās ir jūtas (vairāk sievietes, jaunieši, arī bērni), gan uz cilvēkiem, kam noteicošais ir loģiskais saprāts (vairāk izglītotie cilvēki un vīrieši). Tādējādi labu reklāmu pamana arī cilvēki, kuriem vispār šī prece nav vajadzīga, bet viņiem šī reklāma ir patikusi un viņi pastāsta par to ieinteresētajām personām, piemēram, sieva pastāsta savam vīram par skrūvjgriežu komplektu, ko viņa redzējusi reklāmā. Tādā veidā palielinās firmas potenciālo pircēju skaits, kas vēlāk var dot firmai lielākus ienākumus.

Laba reklāma liek cilvēkam domāt par labu firmu. Ar labas reklāmas palīdzību firma spēj izkonkurēt citas firmas. Patērētājs iegādājas tās firmas ražojumus, kas vispār tiek reklamēti, vai kuru reklāma ir atstājusi labāku iespaidu.

Profesionāli izveidota reklāma saista precī ar zināmu drošību. Tā liek domāt pircējam, ka viņš par firmu un precī ir informēts un pazīst to. Pircējs iegādāsies precī, kuru viņš ir jau agrāk redzējis reklāmā, pat ja šī prece ir vizuāli mazāk iespaidīga nekā tāda paša veida citas firmas preces.

Nobeigumā, vairāk gan no sava viedokļa, es secinu, ka būtībā reklāma ir triks, māns kādā veidā firma cenšas piesaistīt sev pircējus, jo nav jau nekādas garantijas, ka, ja es pēc reklāmas noskatīšanās domāju, ka reklamētā prece ir kvalitatīva, tad tā arī ir. Tāpēc es secinu, ka reklāmai būtiska nozīme ir konkurences apstākļos, kad daudzas firmas ražo viena veida preces. Tad es kā potenciālais pircējs saņemu informāciju par daudzām man vajadzīgām precēm, respektīvi, vienkārši uzzinu par to eksistenci un, zinot, ka šī informācija varētu būt arī daļēji nepatiesa, izmēģinu reklamētās preces un nosliecos par kādas konkrētas firmas ražojumu pirkšanu nākotnē. Tomēr šeit slēpjas labas reklāmas noslēpums – tā iedarbojas uz mani, lai man nerastos šaubas par reklāmā sniegtās informācijas patiesumu. Un, lai tieši šīs firmas ražojumus es iegādātos un lai varētu teikt, ka laba reklāma ir sekmējusi firmas panākumus.

Lāsmā

Firma bez labas reklāmas ir kā “cilvēks bez rokām”. Šodien varam droši apgalvot, ka jebkura firma bez labas reklāmas nav konkurētspējīga, kā arī nespēj sniegt pilnīgu komforta sajūtu savam klientam. Tas tādēļ, ka cilvēks nevar iepazīties ar firmas piedāvātām precēm, nesaņemot pilnīgu informāciju par tām.

Pircēju informēšanu par firmas precēm varam minēt kā pirmo argumentu, varētu teikt, kā vienu no svarīgākajiem. Reklāma sniedz informāciju par precī, iepazīstinot ar to, kā arī sniedz informāciju par iegādes vietu un galvenais – par cenu.

Otrā galvenā reklāmas funkcija ir pārliecināšana. Pie šī faktora strādā īpaši kvalificēti cilvēki, jo, tā kā reklāma ir ļoti dārga, tā jāveido pēc iespējas pārliecinošāka un ticamāka par pēc iespējas mazāku naudas summu.

Ne mazāk svarīgs faktors ir konkurence. Reklāma palīdz jaunai firmai konkurēt ar citām, varbūt jau slavenām un prestižām firmām. Bez reklāmas būtu grūti objektīvi novērtēt divas vienādas atšķirīgu firmu preces.

Reklāma sevī ietver daudz dažādu funkciju, tās ir ļoti iedarbīgas. Iepriekšminētie faktori, bez kuriem reklāma nepastāvētu, ir ļoti cieši saistīti un, ja tos māk pareizi savienot un pielietot, veidojot labu reklāmu, tad firmai nav jāuztraucas par konkurenci vai par bankrotu. Reklāma regulē firmas peļņu un prestižu.

Krista

Lai firmai būtu labi un sekmīgi panākumi, ir nepieciešama laba un profesionāla reklāma, kas piesaista patērētājus.

Laba reklāma ir tāda reklāma, kas spēj piesaistīt patērētājus iegādāties tieši šīs firmas precī un nevis citas.

Tā paliek atmiņā un veido firmas tēlu. Tai jābūt profesionāli veidotai, lai tā patiktu un spētu piesaistīt dažādu interešu cilvēkus, pat visizvēlīgākos.

Pateicoties labai reklāmai, rodas teicama preču zīme. Patērētāji spēj novērtēt visas preces, ko piedāvā firma. Reklāmai jābūt tādai, lai patērētājs izvēlētos no firmas produkcijas vairākas, dažādas preces.

Laba un profesionāla reklāma sekmē konkurenci, kuras rezultātā tā spēj izcelt savu firmu un tās tēlu starp citām firmām.

Laba reklāma, reklamējot firmas precī, piesaista patērētāju, un tam rodas drošības sajūta, ka šī firma tik tiešām ir teicama un laba. Tie uzticas firmas piedāvātai produkcijai un izvēlas šīs firmas preces.

Visu apsverot, varu secināt, ka laba reklāma nesīs firmai panākumus. Tā spēs piesaistīt patērētāju uzmanību un izvēlēties šīs firmas preces. Laba reklāma nav regulāri jāatkārto, tā it tik laba, ka tā paliek atmiņā uz ilgu laiku. Patērētāji ir apmierināti un tie sekmē firmas panākumus.

Solvita

Manuprāt, jebkuras firmas panākumus vislabāk raksturo tās preču vai pakalpojumu popularitāte. Jo popularitātes iegūšana ir pirmais solis ceļā uz firmas izaugsmi un attīstību, dodot firmai lielāku rīcības potenciālu. Savukārt, galvenais popularitātes celšanas līdzeklis nav nekas cits kā vien reklāma. Informējot, atgādinot, pārliecinot, ieinteresējot u.tml. reklāma tirgus ekonomikā ir firmas panākumu atslēga. Tāpēc, es domāju, jebkura firma būs ieinteresēta veidot sev efektīvu reklāmu – labu reklāmu. Bez tam, laba reklāma ir arī ekonomiski izdevīga – pateicoties savam papildus efektam, tā ļauj samazināt reklāmas izmaksas.

Bet kādai tad īsti ir jābūt labai reklāmai? Tās īpašības, manuprāt, vislabāk raksturo reklāmas teorētiķa un praktiķa O.Ogilivi vārdi: “Tātad jūs apgalvojat, ka redzējāt ģeniālu reklāmu? Es to neesmu redzējis, taču apgalvoju, ka tā ir slikta reklāma. Ja tā būtu bijusi ģeniāla, jūs runātu nevis par šo reklāmu, bet gan par šo precī.” Pamācība ir ļoti vienkārša – labai reklāmai ir jābūt “nemanāmai”, proti, absolūti neuzbāzīgai un pozitīvu attieksmi radošai. Tas ietver sevī arī reklāmas skaidrību, ne pārāk lietu lietišķās informācijas daudzumu. Kā labu piemēru varētu minēt “Coca Cola” Ziemassvētku reklāmu. Man liekas, savā atgādinājošā reklāmu kategorijā tā ir viena no labākajām. Reklāmā nav gandrīz nekādas informācijas, bet tas arī nav vajadzīgs – visi tāpat zina, kas ir “Coca Cola”. Tā vietā ir laba mūzika, kas jau uzreiz rada patīkamas emocijas. Šeit gan nedrīkst arī aizmirst reklāmas biežumu – pārāk bieža atkārtošāns skatītājā var radīt tikai apnikumu.

Laba reklāma vienlaicīgi potenciālajā pircējā arī rada drošības sajūtu, likvidē riska bailes pirkt reklamēto precī. Tas jau pats par sevi uzreiz palielina ieinteresēto cilvēku skaitu. Piemērs šeit varētu būt “Lāču maizes” radio reklāma. Tā ir īsa un konkrēta, bet tai pašā laikā nosauc arī šķietami tādu sīkumu, kā meistara

vārdu. Un tieši šis “sākums” ir īpaši svarīgs. Tas rada cilvēkā pārlicību, ka uzņēmums pilnībā atbild par savu produkciju un tās kvalitāti un neslēpjas aiz birokrātijas vairoga.

Labā reklāmā ir jābūt arī kaut kam neparastam, oriģinālam vai atraktīvam. Lai tā gluži kā laba anekdote spētu uzlabot skatītājam garastāvokli, liktu pasmaidīt un reizē arī atcerēties reklamēto produktu. Ja arī TV reklāmās bieži dzirdētā informācija par ph 5,5, ādas porām u. tml. spēj piesaistīt kāda izglītota cilvēka interesi, es domāju sniegtā informācija tomēr ir “pietiekami nepilnīga”, lai tai nebūtu lielas jēgas. Par neveiksmīgu šai ziņā es uzskatu “Estrella” čipsu reklāmu, kur gan interesanti personāži (traks profesors), gan arī neparasta satura notikumi.

Bet būtībā visas trīs apskatītās labas reklāmas īpašības ir tikai kā piemēri, kas raksturo vienu – labu reklāmu ir pārdomāta reklāma. Tā ir balstīta uz psiholoģiskām atziņām, tirgus analīzi, novērojumiem utt. Tikai tā reklāma var būt maksimāli efektīva. Piemēram, ir zināms, ka dažādās valstīs atšķiras tās krāsas, kas cilvēkā rada vispozitīvāko noskaņu – tas noteikti būtu jāņem vērā, veidojot vizuālās reklāmas. Protams, laba reklāma prasa arī zināmus papildu ieguldījumus. Taču, manuprāt, tie ar laiku daudzkārt atmaksāsies, jo par divām vienāda apjoma līdzīgu preču atšķirīgas kvalitātes reklāmām, reklāmas izplatītājs taču prasīs vienādu samaksu. Bet labākas reklāmas radītais efekts var būt salīdzinoši daudzkārt lielāks. Nobeigumā par labas reklāmas nepārlicinātajam vēl varu minēt šādu sakarību virkni:

Laba reklāma – lielāka popularitāte – vairāk interesentu (pircēju) – panākumi – lielāka peļņa.

Kaspars

Lai izlīstu no dziļas bedres, ir nepieciešama garāka virve nekā tā, ar kuru uzrāpties kalnā; kalnā bieži vien var tikt bez virves. Vienmēr jāatceras, ka virve maksā naudu un ka tā mēdz pārtrūkt.

Eva

SAVAS MILZĪGĀS ALGAS PAMATUS ES LIEKU ŠODIEN.

Jāsaka, ka daļēji es piekrītu, bet daļēji nē.

Pirmkārt, protams darbu (labu darbu) mēs varēsim atrast tikai tad, ja būsīm pietiekoši izglītojošies. Varbūt arī izglītojamies mēs šodien skolā un papildnodarbibās, lai gūtu lielāku pieredzi nākotnē, līdz ar to iegūtu labāku darbu un “milzīgāku” algu, bet... Šodien mums atspoguļo to, ka skolotāji, ārsti un tieši izglītotākie cilvēki ir tie, kas cieš naudas trūkumu, neaizsargātību no tā. Kādēļ mūsu vecākiem bija vajadzība izglīties, ja tagad izglītībai, kas ir iegūta, nav nozīmes. Protams, mēs visi cenšamies vērst visu par labu, lai mums nākotnē būtu laba izglītība, labs darbs, laba alga. Taču, kur mēs atduramies? Augstskolā ir jāmaksā mācību maksa, kādu normāls students nav spējīgs samaksāt. Tad jāsaka, ka izglītību iegūs tikai tie, kas spējīgi maksāt? To, ka cenšamies iegūt labu izglītību, to var pierādīt ar centību, taču kāda būs politika un valdība, kad būsīm atkarīgi no tās, mēs nezinām un politikā arī šodien ir tādi cilvēki, kuriem nemaz īsta augstākā izglītība nav, bet alga ir lielum liela.

Es domāju, ka tas viss būs atkarīgs arī no pašu spējām, veiksmes, sakariem un savām domām un varēšanas tikt uz priekšu. Mēs darām visu, kas iespējams. Bet mēs arī esam atkarīgi.

Kristīne

6.3.10. Izmantotā literatūra un materiāli

- 1) Lāce R. *Domraksts? Tas ir vienkārši!* – Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 67. lpp.
- 2) Vilne D., Birzniece J. *Ekonomika*. – Rīga: RaKa, 1999.
- 3) *Literatūra 10. klasei*. – Rīga: RaKa, 1999.
- 4) Vēstures skolotāju Bernātu nometnes darba materiāli.
- 5) Ekonomikas skolotāju aptauja un darba materiāli. Semināros iegūti materiāli 2001.- 2004.
- 6) Rīgas 1. Valsts ģimnāzijas skolotājas Birutas Brangules materiāli.
- 7) Valkas 1. vidusskolas, Rīgas Teikas vidusskolas, Valmieras Ģimnāzijas, Mazsalacas vidusskolas un Draudzīgā aicinājuma Liepājas pilsētas 5. vidusskolas skolēnu esejas.

7. VISPĀRĒJĀS PRASMES EKONOMIKĀ VIDUSSKOLAS KURSĀ

- 1) Prast atrast vajadzīgos informācijas avotus, analizēt iegūto informāciju, noteikt galveno, svarīgāko, atmet lieko, secināt. (PRASME STRĀDĀT AR INFORMĀCIJU)
- 2) Prast novērot izmaiņas un konstatēt izmaiņu tendences, precīzi izteikties par novērojumiem, argumentēt, kāpēc dažus parametrus analizē kopā, bet citus nekad, uz novērojamu bāzes vispārināt likumsakarības. (PĒTNIECISKĀ PRASME)
- 3) Prast pielietot teorētiskās (konkrēti ekonomiskās) risināšanas prasmes noteiktās dzīves situācijās, atpazīt likumsakarības, prognozēt situāciju attīstību. (KRITISKĀS DOMĀŠANAS PRASME)
- 4) Prasme pareizi lietot jēdzienus. (KATEGORIĀLĀ DOMĀŠANA)
- 5) Prast strādāt kolektīvā, pieņemt lēmumus un kolektīvi realizēt tos. (KOMUNIKATĪVĀS PRASMES)
- 6) Prast argumentēti aizstāvēt, pamatot savu viedokli. (ARGUMENTĒŠANAS PRASME)
- 7) Prast novērtēt savas spējas un intereses, pieņemt lēmumus par turpmākās izglītības ceļiem, plānot savu mērķu sasniegšanu. (MĒRĶTIECĪBA, KRITISKĀ DOMĀŠANA)
- 8) Prast riskēt un pārvarēt zaudējumus. (TICĪBA SEV)
- 9) Prast pieņemt procesu, faktoru un viedokļu daudzveidību, orientēties nestandarta situācijās. (FLEKSIBILITĀTE)
- 10) Prast veikli lasīt, koncentrēties jaunai informācijai, raiti formulēt savu domu, izteikt to, svešvalodu un datoru prasmes.
- 11) Prast identificēt problēmu, noteikt tās cēloņus un sekas, atšķirt cēloņus no sekām, veidot darbības plānu problēmas risināšanai, realizēt to. (PROJEKTĒŠANAS PRASME)
- 12) Mērķtiecīga savas dzīves un laika organizēšana un plānošana. Jābūt gatavam problēmsituācijai un rast izeju no tās.
- 13) Sasaistīt dažādos mācību priekšmetos iegūtās zināšanas ar ekonomikā apgūto vielu.

Domāt radoši, ar spēju paredzēt ne tikai procesa galarezultātu, bet arī šī procesa rezultātā radītās sekas (gan pozitīvās, gan negatīvās).

8. VĀRDNĪCA

Absolūtā priekšrocība – ja kādā valstī var ražot kādu preci daudz efektīvāk nekā citā.

Aizdevums – nauda vai cita vērtība, ko (kādam) aizdod.

Aizņēmums – finansiāls darījums – naudas līdzekļu saņemšana ar zināmiem noteikumiem. Naudas līdzekļi, ko iegūst kā aizdevumu.

Aizvietotāji – preces, kuras apmierina līdzīgas vajadzības.

Akcija – vērtspapīrs, kas apliecina tās īpašnieka piedalīšanos attiecīgās akciju sabiedrības pamatkapitālā, dod tiesības piedalīties tās pārvaldē un saņemt attiecīgu peļņas daļu – dividendi.

Akcijas nominālā vērtība – summa, kas uzrādīta akcijas sertifikātā.

Akciju kontrolpakete – akciju pakete, kas nodrošina tās īpašniekam kontroli pār uzņēmumu. Formāli vajadzētu 50% +1 akcija. Taču uzņēmuma kapitāls bieži ir sadalīts starp daudziem sīkiem akcionāriem, tāpēc kontrolpaketes lielums var noslīdēt līdz 5 – 10% no visām akcijām.

Akciju kurss – cena, par kādu akcijas pērk un pārdod.

Akciju sabiedrība – uzņēmēj sabiedrība ar juridiskas personas tiesībām, kuras pamatkapitāls sastāv no akciju nominālvērtības kopsummas.

Akcionārs – akciju īpašnieks, fiziska vai juridiska persona, kas noteiktā kārtībā ir iegādājusies akciju sabiedrības akcijas.

Akcīzes nodoklis – nodoklis atsevišķām precēm, kas tiek pārdotas valstī (tabakas izstrādājumi, degviela u.c.)

Akorddarbs – darbs, par ko maksā pēc padarītā darba.

Akreditīvs – kādas kredītiestādes dokumentārs rīkojums citai kredītiestādei par naudas izmaksu.

Aktīvi – uzņēmuma resursi, kas jau iegūti dažādu darījumu ceļā un var tikt izlietoti peļņas gūšanai.

Alga – cena, ko nosaka par darbu. Alga ir strādnieku ienākumi par viņu darbu.

Alternatīva – viena no divām iespējām, kas viena otru izslēdz. Nepieciešamība izvēlēties vienu no šīm iespējamībām..

Amortizācija – pamatfondu pakāpeniska nolietojšanās un to vērtības samazināšanās, pamatfondu vērtību iekļaujot ražojamās produkcijas vērtībā. Parāda pakāpeniska atmaksa.

Apdrošināšana – aizsardzība pret finansiālajiem zaudējumiem, dalot risku ar citiem.

Apgrozāmie līdzekļi – aktīvi, kas tiek izmantoti uzņēmuma ikdienas darbībā (krājumi, naudas līdzekļi u.c.) un kas uzņēmumā atrodas tikai īslaicīgi; tie ir naudas līdzekļi vai arī var tikt pārvērsti naudā vai patērēti nākamā gada laikā.

Aprite – cikls, kas periodiski atkārtojas.

Apvienošanās – neatkarīgu uzņēmumu apvienošanās vienā.

Arodbiedrība – darbinieku apvienības, kas radītas, lai būtu iespēja aizstāvēt savas intereses un cīnīties par sava materiālā un tiesiskā stāvokļa uzlabošanu, algas paaugstināšanu, darbalaika saīsināšanu, darba apstākļu uzlabošanu.

Atskaite par ieņēmumiem un izdevumiem – to reizēm sauc arī par peļņas un zaudējumu atskaiti. Tā rāda, cik daudz uzņēmums ir ieguvis vai zaudējis noteiktā laika periodā (parasti gadā).

Attīstības valstis – valstis, kurās reālais nacionālais ienākums uz vienu cilvēku ir ievērojami zemāks nekā attīstītajās valstīs.

Ārējie efekti - ir kādas preces ražošanas vai patērēšanas ietekme uz personām, kas nav šīs preces pircējas vai pārdevējas.

Banka – uzņēmums, kas pieņem noguldījumus, uzglabā naudu, ir starpnieks maksājumos, norēķinos un izsniedz kredītus.

- Bankas krīze, panika** – likviditātes problēma, kas saistīta ar liela skaita noguldījumu izņemšanu, baidoties no bankas bankrota.
- Bankrots** – maksātnespējas stāvokļa risinājums, kas izpaužas kā parādnieka mantas likvidācija un kreditoru prasību apmierināšana no līdzekļiem, kuri iegūti likvidācijas procesā, atskaitot parādnieka mantu likumā noteiktajā kārtībā.
- Baņķiera kredīts** – kredīta veids, ko izsniedz bankas un citas kredītiestādes juridiskām un fiziskām personām naudas aizdevuma formā.
- Bārteris** – vienas preces vai pakalpojuma apmaiņa pret citu preci vai pakalpojumu.
- Bezdarba līmenis** – rādītājs, kas salīdzina darba meklējošo cilvēku skaitu ar cilvēku skaitu tirgū.
- Bezdarbnieki** – darbaspējīgā vecuma iedzīvotāji, kas ir bez darba, aktīvi to meklē, grib strādāt un ir reģistrējušies Nodarbinātības valsts aģentūrā.
- Bezdarbs** - tirgus ekonomikas parādība, kad daļa iedzīvotāju darbaspējas vecumā vai nu nevar dabūt darbu savā profesijā, vai arī to neatrod vispār..
- Bezpeļņas organizācija** – labdarībai, produkcijas ražošanai vai citiem mērķiem izveidota organizācija, kuras dalībnieku nolūks nav gūt peļņu.
- Bilance** – uzņēmuma galvenais finansu pārskats. Balances atskaite parāda uzņēmuma aktīvu un pasīvu un to abu starpību dotajā brīdī. Aktīvs (kreisā puse) ir tā bilances daļa, kas aptver visas materiālās vērtības, naudas līdzekļus un parādsaistības. Pasīvs (labā puse) – uzņēmuma paša kapitāls un parādu un saistību kopums.
- Biznesa plāns** – menedžmenta paņēmieni, lai noteiktu jauna pasākuma mērķus un izvēlētos labākos ceļus, kā šos mērķus sasniegt.
- Biznesmenis** – uzņēmējs, veikalnieks, komersants.
- Bizness** – peļņas darījums, komerciāli izdevīgs pasākums; komerciāla darbība, komercija.
- Boikots** – atteikšanās sadarboties.
- Brīvais tirgus** – tirgus, kurā darbojas brīva konkurence.
- Brīvā tirdzniecība** – jebkādu tirdzniecības ierobežojumu neesamība.
- Brīvā tirgus ekonomika** – ekonomika, kurā ekonomiskie lēmumi tiek pieņemti privātajās mājāsaimniecībās vai privātajās firmās bez valsts iejaukšanās, tirgus darbojas pēc pilnīgas konkurences nosacījumiem.
- Brokeris** – persona, kas vērtspapīru vai finansu tirgū veic starpniecības darījumus, vidutājs tirdzniecības operācijās.
- Bruto** – 1) preces svars kopā ar iesaiņojumu; 2) ienākums, no kura nav atskaitīti izdevumi.
- Bruto alga** - samaksa par darbu naudas izteiksmē, no kuras nav atskaitīti nodokļi.
- Bruto peļņa** – peļņa pirms nodokļu un ražošanas izdevumu atskaitīšanas.
- Budžets** – finansu plāns, kas summē ienākumus un izdevumus kādā laika periodā. Budžets ir *sabalansēts*, ja ienākumi ir vienādi ar izdevumiem. Ja plānotie izdevumi ir lielāki nekā ienākumi, tad saka, ka budžetā ir *deficīts*. Ja ienākumi pārsniedz izdevumus, tad tādā budžetā ir *pārpalikums*.
- Ceļojuma čeki** jeb **akreditīva** (vienas kredītiestādes rīkojums citai par naudas izmaksu) – čeki, kurus ar dažādu nominālo vērtību pārdod bankas un ceļojuma aģentūras. Pircēji samaksā čeka cenu un nelielu nodevu par pakalpojumu. Tie ir populāri tāpēc, ka atšķirībā no parastās naudas, tos var atjaunot pat tad, ja tie tiek pazaudēti vai nozagti.
- Cena** – preces vai pakalpojuma vērtība izteikta naudā. Cena ir preces vērtības mērs.
- Cikliskais bezdarbs** – bezdarbs, kas rodas ekonomiskās lejupslīdes un depresijas laikā.
- Cilvēku resursi** – uzņēmuma personāls. Jebkrā organizācijā vissvarīgākie ir cilvēku resursi. Pietiekami cilvēku resursi nodrošina, ka vajadzīgajā laikā un vietā uzņēmumā strādās nepieciešamais skaits atbilstošas kvalifikācijas darbinieku.

- Čeks** – 1) dokuments, ar kuru bankai dod rakstisku rīkojumu izmaksāt vai pārskaitīt noteiktu naudas summu no tās personas tekošā rēķina, kas čeku parakstījis; 2) darījumu apliecinošs dokuments, kurā ierakstīts preces nosaukums un par precī saņemtā naudas summa.
- Dabiskais monopols** – situācija, kurā visefektīvākais ražotājs ir monopols. Dabiskie monopoli bieži ir komunālās saimniecības uzņēmumi.
- Darbs** – mērķtiecīga cilvēka darbība, lai radītu materiālās un garīgās vērtības, veiktu pakalpojumus, kas nepieciešami sabiedrības vajadzību apmierināšanai.
- Darba dalīšana** – process, kurā plaši kompleksi darbi jāsadala daudzos nelielos darbos – operācijās, kuras var veikt strādnieki savai kvalifikācijai.
- Darba diskriminācija** – noteiktas priekšrocības kādai iedzīvotāju grupai un priekšrocību trūkumu citai, tai stājoties darbā, nosakot algu vai izvirzot amatā tādu iemeslu dēļ, kam nav sakara ar profesionālajām iemaņām.
- Darba koplīgums** – vienošanās, ko līgumā noteiktajā kārtībā reģistrē darbinieku arodorganizācija vai darbinieku pilnvarotie pārstāvji, ja arodbiedrības nav, slēdz ar darba devēju par darba samaksas un sociālās aizsardzības nosacījumiem. Koplīgumu noslēdz rakstveidā uz nenoteiktu termiņu vai uz noteiktu laiku, kuru nosaka, pusēm vienojoties, vai uz laika periodu konkrēta darba veikšanai.
- Darba līgums** – rakstveida vienošanās starp darba devēju un darbinieku. Saskaņā ar to darbinieks apņemas veikt noteiktu darbu, pakļauties iekšējai darba kārtībai vai darba devēja rīkojumiem. Darba devējs apņemas nodrošināt darba samaksu, darba apstākļus, kas paredzēti darba likumu kodeksā un darba koplīgumā.
- Darba ražīgums** – darba efektivitātes mērs. Lai to izmērītu, ekonomisti aprēķina saražoto preču un pakalpojumu daudzumu uz vienu izmantoto resursu vienību.
- Darba resursi** – visi darbsspējīga vecumā esošie iedzīvotāji, kas ir nodarbināti vai arī meklē darbu.
- Debetkarte** – elektroniskā norēķinu karte, ko bankas vai citas kredītiestādes klients izmanto, lai uz sava rēķina esošās naudas summas robežās saņemtu skaidru naudu vai pirktu preces un pakalpojumus uz kredīta.
- Debitors** – persona vai uzņēmums, kas aizņēmis naudu vai preces, parādnieks.
- Deficīts** – izdevumu pārsvars pār ienākumiem; nepietiekamība, trūkums.
- Deflācija** – vispārēja palēnināta vidējā cenu līmeņa pazemināšanās vai paugstināšanās finansu tirgū, to pavadā ražošanas samazināšanās un bezdarba pieaugums.
- Dempings** – liela preču daudzuma pārdošana par cenām, kas zemākas par pašizmaksu. Viena no nedzīvīgas konkurences metodēm.
- Derīgums** – patērētāja vajadzību apmierinājums, ko nodrošina prece, to patērējot vai lietojot.
- Devalvācija** – naudas oficiālā noteiktā kursa pazemināšana.
- Dibināšanas līgums** – līgums, ko savā starpā slēdz sabiedrības dibinātāji.
- Diskonts** – starpība starp vērtspapīra cenu pašreizējā momentā un tā nominālo cenu vai cenu dzēšanas brīdī.
- Dividende** – akciju sabiedrības tīrās peļņas daļa, ko naudā vai akcijās saņem akcionārs.
- Diskontēt** – atskaitīt no vekseļa nominālās summas.
- Diskrētie ienākumi** – summa, kas paliek pāri pēc nepieciešamo preču un pakalpojumu samaksāšanas.
- Dotācijas** – neatmaksājami līdzekļi, kas tiek nodoti vai saņemti kā dāvinājumi ar norādītu mērķi izlietojumam vai bez tā.
- Dzīves līmenis** – valsts pilsoņiem pieejamais preču un pakalpojumu daudzums.
- Ekonomēt** – gūt maksimālo labumu no pieejamajiem resursiem.
- Ekonomika** – sociāla zinātne, kas raksturo un analizē sabiedrības izvēles iespējas starp ierobežotajiem resursiem, lai apmierinātu savas neierobežotās vajadzības.

Ekonomikas attīstība - process, kur valstis, izmantojot jaunākos zinātnes un informācijas tehnoloģijas sasniegumus, īsteno uz zināšanām balstītas, kvalitatīvas izmaiņas tautsaimniecībā saskaņā ar jaunā laikmeta prasībām, nodrošinot produkcijas izlaides un sabiedrības labklājības līmeņa pieaugumu ilgstošā laika periodā.

Ekonomikas izaugsme – kopējā ražošanas un sniegto pakalpojumu apjoma pieaugums ekonomikā..

Ekonomikas teorija – metode, bet ne doktrīna, tā ir domāšanas instruments, kurš palīdz tā lietotājam izdarīt pareizos secinājumus.(Dž.M. Keinss).

Ekonomiskais modelis – vienkāršots apgalvojums, diagramma vai formula, kuru izmanto, lai izprastu saimnieciskās situācijas maiņu.

Ekonomiskā izaugsme – stabils ekonomikas pieaugums.

Ekonomiskā sistēma – noteikta sabiedrības saimnieciskās dzīves organizācija, t.i., pieceja, kādu sabiedrība (valsts) lieto, lai ierobežotu resursu apstākļos sasniegtu savus ekonomiskos mērķus.

Ekonomiskās aktivitātes cikls - periodiska ekonomikas kāpumu un kritumu mija.

Ekonomiski aktīvie iedzīvotāji – darbaspējīgo iedzīvotāju daļa, kura piedāvā savu darba spēku preču un pakalpojumu ražošanai. Šo iedzīvotāju daļu arī iedala divās grupās: **Mazkvalificētie** – strādnieku kategorija, kurā ietilpst tādi strādnieki kā sētnieki, celtnieki, krāvēji un pārdevēji. Pie **kvalificētiem** strādniekiem pieder plaša spektra darbinieki, kuriem ir augsta kvalifikācija.

Ekonomiskie indikatori - ekonomiskā stāvokļa vai kādas būtiskas ekonomikas sastāvdaļas statistikas mērinstrumenti.

Eksistences līmenis – ienākumu līmenis, kas nepieciešams, lai uzturētu minimālo iztikas līmeni: jebkurš zemāks līmenis novedīs pie bada un slimībām.

Eksporta subsīdijas – pabalsts produkcijas eksportētājiem, kas dod tiem iespēju pārdot savu produkciju ārzemēs par zemāku cenu nekā valsts iekšienē.

Eksports – preču, pakalpojumu vai kapitāla izvešana uz ārzemēm.

Elastīgums (spēja pielāgoties) – parāda, cik lielā mērā cenas izmaiņas ietekmē pieprasījuma apjomu. Ja pieprasījums pēc kādas preces ir **neelastīgs**, tad cenas izmaiņas relatīvi maz ietekmē pieprasījuma apjomu. Ja pieprasījums pēc kādas preces ir **elastīgs**, tad nelielas cenas izmaiņas būtiski ietekmē pieprasījuma apjomu.

Elektroniskā nauda jeb **plastikātu norēķinu kartes** – elektroniskās jeb čipkartes, ar kuru palīdzību var veikt norēķinus neizmantojot skaidru naudu.

Engela likums – ģimenes ienākumiem paliecinoties, pirmās nepieciešamības preču izdevumu daļa samazinās, toties izdevumi par luksusa precēm palielinās.

Embargo – tirdzniecības vai preču transporta aizliegums attiecībā uz kādu valsti vai valstu grupu, kā arī ārvalstij piedrošā īpašuma aizturēšana.

Emisija – naudas un vērtspapīru izlaide apgrozībā.

Emitents – juridiska persona, kurai ir tiesības izlaist un kas izlaiž vērtspapīrus savā vārdā.

“Ēnu ekonomika” – preču un pakalpojumu apmaiņa, par ko netiek informēts ieņēmumu dienests.

Fiksētās izmaksas – uzņēmuma izmaksas, kuras nemainās līdz ar saražotās produkcijas apjomu.

Finanses – naudas līdzekļi, naudas apgrozījums.

Finansēšana – naudas vai citu līdzekļu sagādāšana investīcijām.

Finansiālais līzings – bankas vai līzings kompānijas iegādājas darba līdzekļus (iekārtas, darbagaldus, mašīnas u.c.) un tos iznomā, nosakot noteiktu procentu likmi.

Finansu iestāde – uzņēmums, organizācija, kas tādā vai citādā veidā piesaista naudu no iedzīvotājiem, uzņēmumiem, organizācijām, citām finanšu iestādēm un iegulda šo piesaistīto naudu finanšu aktīvos, piemēram, izsniedz kredītus, iegulda vērtspapīros, nogulda bankās, iegulda peļņu nesošos īpašumos. Plašāk definējot, finanšu iestāde darbojas kā starpnieks starp krājēju un aizņēmēju.

Firma – uzņēmums vai uzņēmumu apvienība, kurai ir juridiskas personas tiesības, savs nosaukums.

- Firmas zīmes** – īpašs dizains, nosaukums vai simbols, pēc kuras pazīst preci, pakalpojumu vai uzņēmumu.
- Fiskālā politika** – valdības izdevumu un nodokļu politikas izmantošana, lai sasniegtu vēlamos mērķus.
- Fiziokrāti** – 18. gadsimta otrās puses franču buržuāziskie ekonomisti, kas atzina zemi un zemkopību par vienīgo bagātības avotu, bet zemkopja darbu – par viennīgo ražīgo darbu.
- Fondu birža** – specializēta iestāde regulārām tirdzniecības operācijām ar vērtspapīriem, kā arī ar valūtu un valūtas vērtībām. Plašākā nozīmē tas ir vērtspapīru tirgus, kura darbību reglamentē attiecīgās valsts likumi un kura operācijas koncentrējas noteiktā vietā.
- Franšīze** – licence, kas dod privātam uzņēmumam iespēju darboties kā plašas tirdzniecības sistēmas daļai.
- Frikcionārais bezdarbs** – pagaidu bezdarbs, kad personas meklē jaunu vai labāku darba vietu vairāk nekā četras nedēļas.
- Gabaldarba alga** – naudas summa, kas tiek maksāta par noteikta skaita darba operāciju veikšanu, izstrādājumu izgatavošanu utt. Lai varētu īstenot šādas algas uzskaiti un izmaksu, nepieciešams vienības izcenojums.
- Galējā derīguma mazināšanās efekts** – sasniedzot noteiktu līmeni, apmierinājums kādas preces vai pakalpojuma izmantošanas rezultātā sāk *mazināties*. *Galējais derīgums* nosaka to momentu, pēc kura sasniegšanas katra nākamā preces vienība sniedz mazāku apmierinājumu nekā iepriekšējā.
- Galējā peļņa** – starpība starp galējiem ieņēmumiem un galējām izmaksām.
- Galējās izmaksas** – parāda kopējo izmaksu pieaugumu produkcijas papildu vienības ražošanai.
- Garantija** – drošība, nodrošinājums, atbildība par drošību.
- Globalizācija** – process, kas cilvēkus, organizācijas, tirgus, tehnoloģiju, finanses, informāciju un pārvaldi saista vispārējā mijiedarbību tīklā neatkarīgi no nacionālo valstu robežām.
- Grāmatvedība** – saimnieciskās darbības vienlaidu nepārtraukta uzskaitē un kontrole naudas izteiksmē; ekonomisko zinātņu nozare, kas pēti šādu uzskaiti un kontroli.
- Ģimenes uzņēmums** – uzņēmums, ģimenes kopīpašums, kas izveidots, lai veiktu uzņēmējdarbību.
- Hiperinflācija** – strauji pieaugoša inflācija, kas var novest pie ekonomikas sabrukuma.
- Hipotekārais kredīts** – ilgtermiņa aizdevums pret ķīlu. Hipotekāro kredītu izsniedz šādiem mērķiem: 1) nekustamā īpašuma mantošanas un pirkšanas maksājumu kārtošana; 2) zemes auglības uzlabošanai; 3) ēku būvēšanai, modernizācijai, zemes meliorācijai un citām vajadzībām. Latvijā Hipotēku un zemes bankai ir tiesības izlaist dažādu sēriju ķīlu zīmes.
- Hipotekārā ķīlu zīme** – hipotekārās kredītiestādes vērtspapīrs, kura vērtības nodrošināta ar iekļāto nekustamo īpašumu un kurš laists apgrozībā uz hipotēkas pamata.
- Hipotēka** – juridisks līgums par aizdevumu nekustamā īpašuma pirkšanai. Nekustamais īpašums paliek pie parādnieka un tiek izmantots kā ķīla, kas nodrošina šo aizdevumu.
- Holdinga uzņēmums** – 1) uzņēmums, kas kontrolē vienu vai vairākus citus uzņēmumus, parasti tam pieder šo uzņēmumu kontrolpaketes (vairāk nekā 50% akciju); 2) uzņēmuma organizatoriskā forma, kas tiek izmantota, lai nodrošinātu vienotu stratēģiju un vienotu kontroli pār lielu korporāciju kopējo interešu ievērošanu vai paātrinātu diversifikācijas procesu.
- Honorārs** – maksa par līgumdarbu atsevišķu profesiju pārstāvjiem.
- Horizontālā integrācija** – viens uzņēmums pievieno citus uzņēmumus, kas darbojas tādā pašā ražošanas līmenī, un savstarpēji sadala resursus šajā līmenī.
- Horizontālā saplūšana** – vienā līmenī darbojošos uzņēmumu apvienošana.

Iedzīvotāju ienākuma nodoklis – nodoklis, ar ko apliek fiziskas personas gūtos ienākumus, un tas sastāv no : 1) algas nodokļa; 2) patentmaksas; 3) nodokļa par ienākumiem no uzņēmējdarbības.

Ieguldījums – ieguldītā naudas summa vai materiālās vērtības.

Iekšzemes kopprodukts - valsts tautsaimniecībā gada laikā saražotais gala kopprodukts un pakalpojumu vērtība tirgus cenās.

Ienākums – naudas vai materiālās vērtības, ko (kāds) iegūst.

Ienākumu mazināšanās likums – ka katras papildu preces ražošanas izmaksas ir lielākas nekā iepriekšējās preces izmaksas.

Ieņēmumi - naudas summas, kuras uzņēmums kādā periodā saņem par preču un pakalpojumu pārdošanu.

Iepriekšējās izmaksas – izmaksas, kas jau notikušas un ko vairs nevar izmainīt ne pašreizējie, ne nākotnē pieņemtie lēmumi.

Ierobežojošais faktors – jebkurš faktors, kas ierobežo uzņēmuma spēju sasniegt tā mērķus (piemēram, uzņēmums nevar palielināt ražošanu, ja nav pieejams vajadzīgais materiālu daudzums).

Ievedmuita – valsts nodoklis, ko uzliel no ārzemēm ievestām precēm.

Ilgtermiņa – tāds, kam paredzēts ilgs termiņš, parasti ilgāks par gadu.

Ilgtermiņa saistības – uzņēmuma saistības, kuru atmaksas termiņš ir ilgāks par vienu gadu.

Imports – preču ievešana valstī no ārzemēm.

Investēšana – līdzekļu ieguldīšana ar mērķi gūt peļņu.

Individuālais komersants – uzņēmums bez statūtkapitāla, kas pieder vienai personai; šai personai ir neierobežota atbildība par visām saistībām.

Inflācijas – vispārēja vidējā cenu līmeņa celšanās, kas rada naudas vērtības krišanos.

Infrastruktūra – objekti un sistēmas (ceļi, sakaru sistēmas, ostas, komunālie dienesti utt.), no kā atkarīga nepārtraukta ekonomikas funkcionēšana.

Investīcijas – ilgtermiņa ieguldījumi.

Investors – persona, kas izdarījusi investīciju.

Izdevumi – naudas summas, kas tiek izdotas.

Izejvielas – vielas, kas nav ražotas, tiek izmantotas ražošanas procesā.

Izmaksas – izdevumi kļūst par izmaksām, kad iegādātie aktīvi tiek lietoti uzņēmējdarbībai. Piemēram, iepirktie krājumi ir izdevumi. Kad krājumi tiek izmantoti, lai gūtu ieņēmumus, tie pārvēršas izmaksās. Izņemot zemi, kam parasti ir bezgalīgs mūžs, visi izdevumi eventuāli pārvēršas izmaksās.

Izmaksu inflācija – periods, kurā cenas palielinās ražošanas izmaksu paaugstināšanās dēļ.

Izsole – izpārdošana, kurā cenu nosaka pircēji (solot cits par citu lielāku summu).

Iztikas minimums - sociāli ekonomiska kategorija, kas raksturo minimālo līdzekļu daudzumu, kāds nepieciešams ģimenei vai vienam ģimenes loceklim, lai izdzīvotu un atjaunotu darbaspējas.

Izvēles cena – tiek izteikta ar tās lietas vērtību, no kuras pirmām kārtām nākas atteikties, lai iegūtu šo vissvarīgāko lietu.

Izvēles situācija – ekonomiska situācija, kad no vairākām piedāvātām iespējām vai lietām var izvēlēties tikai vienu vai dažas.

Izvedmuita – valsts nodoklis, kas jāmaksā, izvedot preces uz ārzemēm.

Īpašnieks – persona, kam ir īpašuma tiesības

Īpašums - ekonomiska un juridiska kategorija, kas norāda uz tiesisku mantas valdījumu, mantas izmantošanas tiesībām, kā arī rīkošanās tiesībām ar to.

Īslaicīga vienošanās (visvienkāršākā forma) – tiek sauktas arī par konvencijām, pūliem, korneriem, ringiem. Vienošanās pastāv starp vienas nozares vislielākajiem uzņēmumiem: 1) par noteiktu cenu līmeni; 2) maksimāli pieļaujamo ražošanu apjomu; 3) tirgus sadali; 4) patentu izmantošanu. Vienošanās mērķis – nepieļaut cenu konkurenci un ierobežot preču piedāvājumu.

Īstermiņa – tāds, kas paredzēts īsam laikam – parasti līdz gadam.

Īstermiņa saistības – saistības, kas jānokārto īsā laikā – parasti gada laikā.

Jauktā ekonomika – ekonomika, kurā ekonomiskie lēmumi tiek pieņemti daļēji valsts ietekmē (kā plāna ekonomikā), daļēji ar brīvā tirgus spēku palīdzību (kā tirgus ekonomikā).

Juridiska persona – personu apvienības, iestādes un organizācijas, kam, saskaņā ar likumu, piešķirts juridiskas personas statuss.

Kapitālieguldījumi – izdevumi nolūkā izveidot jaunus, rekonstruēt vai paplašināt esošos pamatlīdzekļus.

Kapitāls – visi labumu veidi, kas ir cilvēku darbības rezultāts un tiek izmantoti, lai ražotu labumus un pakalpojumus.

Kartelis – uzņēmumu grupa, kas cenšas vienoties par noteiktu cenu vai regulēt produkta piedāvājumu, lai visi karteļa dalībnieki šajā situācijā gūtu peļņu.

Komandekonomika – ekonomika, kur ekonomikas lēmumus pieņem centralizēti valsts orgāni, zeme un kapitāls ir kolektīvajā īpašumā

Komandīts – līgumsabiedrības dalībnieks, kurš savu atbildību ierobežo ar savas iemaksas apmēru.

Komandītsabiedrība – līgumsabiedrības, kas apvieno dalībniekus (uzņēmējus), no kuriem viens vai vairāki (komplementārie dalībnieki) par sabiedrības saistībām uzņemas pilnu kopējo atbildību ar visu savu īpašumu proporcionāli ieguldītajai daļai, kamēr pārējie (komandīti) atbild par sabiedrības saistībām tikai savu iemaksu apmērā.

Komerbanka – akciju sabiedrība, kuras darbības joma ir finanšu darījumi.

Komerčiālais kredīts – kredīta veids, ko piešķir uzņēmumi cits citam preču kapitāla formās. Preces tiek pārdotas uz kredīta vairumtirdzniecības organizācijām, bet tās savukārt precis pārdod mazumtirdzniecības uzņēmumiem. Komerčiālā kredīta līdzeklis ir vekselis – īpaša parādzīme ar noteiktu maksāšanas termiņu. Vienā virzienā parasti kursē prece, bet otrā pēc kāda laika – nauda.

Komercreģistrs – informācijas kopums par komersantu un viņa veikto komercdarbību.

Komersants – Komercreģistrā ierakstīta fiziska persona (individuālais komersants) vai komercsabiedrība (personālsabiedrība vai kapitālsabiedrība).

Kompensācija – atlīdzība, atalgojums par pazaudēto vai atdoto.

Koncerns – tādu uzņēmumu kopums, kura sastāvā ir mātes uzņēmums un tā meitas uzņēmumi. Ja vienai vai vairākām fiziskām personām pieder atsevišķi individuālie uzņēmumi, tie neveido koncernu.

Konfiskācija – īpašuma vai tā daļas piespiedu atsavināšana bez atlīdzības.

Konglomerāts – meitas uzņēmumi, kurus apvienojot izveidota uzņēmumu grupa, kas ražo ļoti atšķirīgu produkciju vai sniedz atšķirīgus pakalpojumus.

Konkurence – ekonomiskā sacensība dažādu ražotāju, piegādātāju, tirgotāju un pircēju starpā par visizdevīgākajiem pārdošanas noteikumiem un tirgiem vai to daļām.

Konsorcijs – uzņēmumu grupa, ko vieno kāds īpašs mērķis vai projekts, kas dotu labumu visiem konsorcijs dalībniekiem. Attiecības parasti ietver sadarbību un resursu dalīšanu, dažkārt arī kopīgas īpašumtiesības.

Kontrabanda – preču vai citu vērtību nelikumīga pārvietošana pāri valsts muitas robežai.

Kontrolpakete – akciju daudzums, kas akcionāram dod kontroli pār akciju sabiedrību.

Kooperatīvā sabiedrība – brīvprātīga fizisko un juridisko personu apvienība ar mainīgu biedru sastāvu un kapitālu; tās mērķis ir apmierināt savu biedru saimnieciskās un sadzīves vajadzības, kā arī veicināt viņu sabiedrisko darbību, materiālās labklājības un kultūras līmeņa celšanos.

Kopējās izmaksas – mainīgo un pastāvīgo izmaksu summa.

Kopējais piedāvājums ir kopējais preču un pakalpojumu piedāvājums, lai apmierinātu kopējo pieprasījumu.

Kopējais pieprasījums ir kopējais preču un pakalpojumu pieprasījums no visiem ekonomikas sektoriem – privātpersonām, uzņēmumiem, valdības un ārvalstīm.

Kopējais pieprasītais reālais IKP apjoms ir izdevumu summa, ko noteiktā laika periodā, pastāvot dažādam cenu līmenim, ir iecerējušas tērēt mājsaimniecības (C), uzņēmumi (I), valdība (G) un ārzemnieki (X_n) iekšzemē ražoto preču un pakalpojumu iegādei.

Kotēšana – 1) valūtas kursa noteikšana; 2) vērtspapīru kursa vai preču cenu noteikšana birzā vai tirgū; konkrētos darījumos cena var atšķirties.

Krava – ar transportlīdzekli pārvadājamu priekšmetu, preču masas kopums.

Krājnoguldījums – naudas noguldījums uz noteiktu laiku ar dažādām iespējām to papildināt. Tas nodrošina naudas līdzekļu pakāpenisku uzkrāšanu, uzglabāšanu un peļņas iespējas.

Kreditors – valsts, juridiska vai fiziska persona vai uz līguma pamata saistīta fizisku personu grupa, kam ir likumīgas prasījuma tiesības pret parādnieku; persona, kura dod aizņēmumu.

Kredīts – brīvo naudas līdzekļu vai materiālo vērtību nodošana citām fiziskām vai juridiskām personām pret attiecīgu nodrošinājumu (ķīlu) uz noteiktu termiņu un par zināmu atlīdzību (procentiem).

Kreditīestāde – uzņēmējsabiedrība, kas dibināta, lai pieņemtu noguldījumus un citus atmaksājamus līdzekļus un savā vārdā izsniegt kredītus.

Kritums (lejupslide) – ekonomiskās aktivitātes cikla fāze, kas ilgst sešus mēnešus vai ilgāk un ir saistīta ar reālā ražošanas apjoma samazināšanos.

Krīze ir fāze ekonomiskās attīstības ciklā, kad ražošanas apjoms ir savā zemākajā līmenī attiecībā pret savu potenciālo līmeni.

Kvalitāte – priekšmetu kādības pazīmes, kas šo priekšmetu atšķir no citiem; īpašība, labums.

Kvantitāte – priekšmetu noteiktas pazīmes kā daudzums, skaits, lielums, apjoms, masa, svars vai noteikts šo pazīmju kopums.

Kvīts – dokuments, kas apliecina kaut kā saņemšanu.

Kvota – noteiktu preču importa vai eksporta kvantitatīva ierobežojums.

Ķīla – iekļātais īpašums aizņēmuma saņemšanai, kas ir parāda atmaksas garantija.

Laika darba alga – dod iespēju atbilstoši nostrādātam stundu skaitam atalgot tos, kas strādā nepilnu darba dienu, papildus (parasti pēc augstākas likmes) apmaksāt virsstundas – ilgāku darbaspēka izmantošanu, nekā to paredz darba dienas garuma tiesiskā regulēšana.

Laissez faire – franču termins, kas nozīmē “ļaujiet viņiem to darīt”; raksturo valdības minimālo iesaistīšanās politiku biznesā.

Licence – speciāla atļauja kādu darbību veikšanai.

Lietvedība – uzņēmuma vai organizācijas darbības dokumentēšanas sistēma.

Likme – nodokļu vai maksājumu norma, darba algas apmērs.

Likvidācija – darbības izbeigšana; uzņēmuma slēgšana un tā aktīvu pārdošana.

Likviditāte – uzņēmuma spēja savlaicīgi nokārtot īstermiņa saistības ar tā rīcībā esošo naudu un aktīviem, ko var ātri pārvērst naudā.

Likvīds – viegli realizējams, pārvēršams skaidrā naudā. Likvīdie līdzekļi – viegli realizējas vērtības, piemēram, vekseli, akcijas, obligācijas, investīcijas un dārgmetāli.

Līdzīpašnieks – persona, kurai pieder īpašums kopā ar kādu citu.

Līgums – dokuments, kas fiksē divu vai vairāku juridisko vai fizisko personu, t.i., pušu savstarpēju vienošanos par kādu attiecību nodibināšanu un noteikumus, kas regulē šīs attiecības.

Līgumsabiedrība – uzņēmējsabiedrība, kas izveidota uz tās dalībnieku noslēgta līguma pamata un kur divi vai vairāki dalībnieki (bet ne vairāk par 20) dala risku un peļņu atbilstoši noslēgtajam partnerlīgumam.

Līgumsabiedrības ar pilnu atbildību – līgumsabiedrība, kurā visi dalībnieki uzņemas pilnu un solidāru atbildību par tās saistībām.

Līzings – preces noma, izpērkot to noteiktā termiņā un kā īpašumu izmantojot pašu iznomāto preci.

Lokauts – sava uzņēmuma slēgšanu un tādējādi arī strādājošo atlaišanu no darba.

Luksusa preces – augstvērtīgas preces, pēc kurām pieprasījums pieaug ātrāk nekā iedzīvotāju ienākumi, kaut arī tās nav pirmās nepieciešamības preces.

Mainīgās izmaksas – ražošanas faktoru izmaksas, kas pieaug līdz ar saražotās produkcijas apjomu.

Mahinācija – negodīgs paņēmieni, negodīga rīcība kāda mērķa sasniegšanai.

Maksa – atlīdzība naudā, samaksa.

Makroekonomika – darbojas ar apkopojošiem rādītājiem (nav cena vienas preces tirgū, bet gan kopējais cenu līmenis, netiek apskatīts atsevišķa uzņēmuma ražošanas apjoms, bet nacionālais kopprodukts). Makroekonomikas izpētes objekts ir nodarbinātība valstī, inflācija, ekonomiskā izaugsme, naudas daudzums valstī. Makroekonomika izskaidro ekonomisko situāciju valstī un prognozē, kāda tā varētu būt.

Maksājumu balance – summē visus darījumus, kuri ir notikuši starptautiskajā tirdzniecībā noteiktā laikā, parasti gadā. Ekonomisti analizē maksājumu bilanci, lai prognozētu valsts valūtas vērtības tendences nākotnē un citas ārējās tirdzniecības sekas.

Maksātnespēja – ar tiesas spriedumu konstatēts parādnieka stāvoklis, kurā tas nespēj veikt savu parādu saistību izpildi.

Maksātspēja – 1) spēja izpildīt savas saistības; 2) spēja brīvi rīkoties ar naudas līdzekļiem, pirktspēja.

Mazie uzņēmumi – tirgus ekonomikas svarīgākie elementi, un tos var dibināt visās tautsaimniecības nozarēs uz jebkuras īpašuma formas bāzes un veikt jebkuru uzņēmējdarbības veidu, izņemot ar likumu aizliegtos. Latvijas republikā mazā uzņēmuma statuss ir piešķirts tiem uzņēmumiem, kuriem saskaņā ar likumu “Par uzņēmuma ienākuma nodokli” gada neto apgrozījums nepārsniedz Ls 200 000, strādājošo skaits – līdz 25 cilvēkiem un pamatkapitāla vērtība nav lielāka par Ls 70 000

Mājsaimniecība – saimnieciskā vienība, kas sastāv no vienas vai vairākām personām un kuras darbības pamatā ir darba piedāvājums un preču, pakalpojumu patēriņš.

Mārketing ir plaša, vispusīga darbība ar tirgu, pētot, prognozējot, analizējot, vērtējot, iedarbojoties, pārbaudot dažādus procesus un teorijas, lai visoptimālākā veidā un vietā “savestu kopā” preci un pircēju. Mārketingi ietver preču pirkšanu un pārdošanu, transportēšanu un uzglabāšanu, preču plānošanu, tirgus izpēti, preču “kustību” tirgū, pakalpojumus patērētājiem, finansēšanu, apdrošināšanu un citas darbības.

Mātes uzņēmums – uzņēmums (uzņēmēj sabiedrība), kam citā uzņēmumā (uzņēmēj sabiedrībā) pieder vairāk nekā 50% pamatkapitāla vai balsstiesīgo akciju vai kuru tas spēj tieši vai netieši kontrolēt.

Meitas uzņēmums – uzņēmums (uzņēmēj sabiedrība), kurā mātes uzņēmumam pieder vairāk nekā 50% pamatkapitāla vai balsstiesīgo akciju skaita vai kuru mātes uzņēmums spēj tieši vai netieši kontrolēt.

Merkantīlisms – ekonomiska mācība un ekonomiska politika, kurās atspoguļojas tirdzniecības kapitāla intereses laikmetā pirms rūpnieciskā kapitāla perioda; merkantīlisma piekritēji domāja, ka bagātības avots ir apgrozības, nevis ražošanas sfēra, un bagātību identificējas ar naudu.

Mēroga ekonomija – lielākas rentabilitātes panākšana produkcijas ražošanā, ražojot to lielākos daudzumos un tādējādi samazinot izmaksas.

Mikroekonomika – zinātne, kas pēta viena saimnieciskā subjekta izturēšanos (viens patērētājs, viens ražotājs, viena prece), kā arī pircēja un pārdevēja plānu saskaņošanu tirgū jeb cenas veidošanu.

Minimālā alga - valsts noteikts algas līmenis, par kuru zemāk uzņēmējs savus darbiniekus nedrīkst algot.

Monetārā politika – centrālās bankas politika attiecībā uz naudas daudzumu, banku procentu likmēm, un aizņēmumiem.

Monetārisms – ekonomiskā teorija, kas pastiprinātu uzmanību pievērš apgrozībā esošās naudas daudzuma izmaiņām, kuras izraisa cenu, ienākumu un nodarbinātības izmaiņas. Pielietošanas sākumposmā monetārisms izraisa procentu likmju pieaugumu un iedzīvotāju izdevumu samazināšanos.

Monēta – no metāla izkaltu noteiktas formas naudas zīme, parasti apaļa vai ovāla, kuras vienā pusē ir norādīta valstiskā piederība, bet otrā pusē monētas nominālvērtība.

Monopolistiska konkurence – starpstāvoklis starp pilnīgu konkurenci un monopolu; galvenā iezīme ir produkcijas difencēšana: uzņēmumi konkurē, pārdodot produktus, kas nedaudz atšķiras cits no cita.

Monopols – tirgus stāvoklis, kad viena persona vai uzņēmums kontrolē visu kāda produkta tirgus piedāvājumu.

Monopolstāvoklis – uzņēmuma izņēmuma stāvoklis kādas preces ražošanā (pakalpojumu sniegšanā) un iekļūšana visas valsts vai vietējā tirgū, kas dod tam iespēju pašam vai sadarbībā ar citiem uzņēmējiem būtiski ietekmēt konkurenci, apgrūtinot citiem uzņēmējiem piekļūšanu tirgum vai citādi ietekmējot to ekonomiskās darbības brīvību.

Muita – maksājums, ko valsts uzlik importa un eksporta precēm.

Muitas nodoklis – nodoklis, kas maksājums par preču un citu priekšmetu pārvietošanu pāri valsts muitas robežai.

Nacionālais ienākums - ienākuma summa, kuru par ekonomiskajiem resursiem saņem tautsaimniecības dalībnieki.

Nacionālais kopprodukts (NKP) – valsts visu iedzīvotāju gada laikā saražoto preču un pakalpojumu vērtība naudas izteiksmē gan pašu zemē, gan ārzemēs.

Nauda – jebkas, ko parasti pieņem samaksai par precēm vai pakalpojumiem.

Naudas apgrozības ātrums – vidējais reižu daudzums, ko katra naudas vienība no kopējās naudas masas, kas atrodas apgrozībā, tiek izlietota gatavo preču iegādei.

Naudas piedāvājums - ir visi naudas līdzekļi (skaidrā nauda, noguldījumi utt.), kurus var izmantot norēķinos par precēm un pakalpojumiem.

Naudas pieprasījumu rada cilvēki, kuriem nauda nepieciešama, lai iegādātos preces un pakalpojumus, kā arī veiktu noguldījumus un iegādātos vērtspapīrus.

Neierobežota atbildība – stāvoklis, kad uzņēmuma īpašnieks uzņemas visu atbildību par iespējamajiem un esošiem zaudējumiem un parādiem.

Nekustams – tāds (īpašums), kas nav pārvietojams, nemainot tā veidu.

Netiešie nodokļi – nodokļi, kas netiek tieši atvilkti no ienākumiem, piemēram, akcīzes nodoklis, pievienotās vērtības nodoklis.

Neto – 1) preces svars bez iesaiņojuma; 2) tīrais ienākums pēc visu izdevumu atskaitīšanas.

Neto alga – samaksa par darbu naudas izteiksmē pēc nodokļu nomaksāšanas.

Neto peļņa – summa, kas paliek, no apgrozījuma atņemot visas izmaksas un nodokļus.

Nodarbinātie – personas, kuras ir darbaspējas vecumā, 16 gadu un vecākas, strādā algotu darbu vai ir nodarbinātas savā biznesā.

Nodeva – obligāts maksājums budžetā kā atlīdzība par nodrošinājumu, ko valsts vai pāšvaldības institūcijas devušas uzņēmējdarbībai, vai par sniegtajiem pakalpojumiem, kā arī likomos paredzētiem speciāliem mērķiem (ceļu, ostu uzturēšanai attīstībai, vides aizsardzībai, teritorijas labiekārtošanai u.c.).

Nodoklis – ir obligāts, ar likumu noteikts naudas maksājums valsts budžetā valsts vispārējo izdevumu segšanai.

Noguldījums (depozīts) – naudas līdzekļu glabāšana kredītiestādes kontā noteiktu vai nenoteiktu laiku ar vai bez procentiem.

Nolietojums – vērtības samazināšanās, pamatlīdzekļu vērtības norakstīšana laika posmā, kurā tie tiek izmantoti (pamatlīdzekļa nolietojumā vērtības sadalīšana pa visu tā aprēķināto derīgo lietošanas laiku).

Noma – līgums, ar ko viena puse piešķir vai apsola otrai par zināmu nomas maksu kādas lietas lietošanu peļņas gūšanai.

Nominālā darba alga – pēc tarifiem, likmēm un saskaņā ar līgumiem aprēķinātā darba alga pirms dažādu atskaitījumu izdarīšanas.

Nomināls – uz vērtspapīra (akcijas, obligācijas vai papīra naudas zīmes) norādītā vērtība.

Nomnieks – tas, kas nomā.

Norēķinu konts – naudas beztermiņa noguldījums.

Obligācija – vērtspapīrs ar fiksētu ienākumu. Tā emitents uzņemas noteiktā laikā izmaksāt fiksētu naudas summu vai atmaksāt aizņemto naudu un regulāri veikt procentu maksājumus.

Oligopols – tiēgus stāvoklis, kurā tirgus pieprasījuma vai piedāvājuma tirgus pusi pārstāv daži dalībnieki, kas pārvalda kādas preces tirgu.

Oukena likums - ja faktiskā bezdarba līmenis ir lielāks nekā dabiskais bezdarba līmenis par 1 %, tad nesaražotais nominālais IKP līdzinās 2,5% (2,7 %).

Paja – daļa, parasti naudas summa, ko atsevišķs dalībnieks iegulda kādā noteiktā laika posmā.

Pakalpojumi – darbības, kas apmierina kādu vajadzību un kam var noteikt vērtību, to pērkot vai pārdo-
dot tirgū.

Pamatalga – alga, kas likumā paredzēta par kādu darbu notiktā laika posmā.

Pamatkapitāls - naudas un citas vērtības naudas izteiksmē, kas ieguldītas uzņēmumā nepieciešamo ra-
žošanas līdzekļu iegādei, lai uzsāktu vai turpinātu komercdarbību.

Pamatlīdzekļi – īpašums vai iekārtas, kas pieder uzņēmumam un tiek izmantotas tā uzņēmējdarbībā, bet
ko uzņēmums nepērk un nepārdod kā daļu no tirdzniecības apgrozījuma.

Papildinātāji – preces, kuras bieži patērē kopā, piemēram, automašīnas un benzīns.

Papildinošas preces – pieprasījuma pieaugums pēc vienas preces parasti rada pieprasījuma pieaugumu
pēc citām precēm (piemēram, jaunu automašīnu pārdošanas pieaugums atstās pozitīvu iespaidu uz
pieprasījumu pēc jaunām auto riepiņām).

Papirnauda – naudas zīmes, ko izlaiž valsts kā obligātu maksāšanas līdzekli.

Parādnieks – fiziska vai juridiska persona, kas ir aizņemusies, kam ir parāds.

Parāds – nauda vai citas vērtības, ko kāds ir aizņēmis, kas kādam ir aizdotas.

Parastās akcijas – akcijas, kuru īpašniekiem ir priekšrocības dividendu saņemšanā vai uzņēmuma līdzek-
ļu sadalīšanā tā likvidācijas gadījumā.

Pastāvīgās izmaksas (īslaicīgā periodā) – izmaksas, kas rodas un nemainās atkarībā no ražotās produk-
cijas daudzuma.

Pašizmaksa – ražošanas izmaksas uz vienu saražoto produkcijas vienību.

Pašvaldības nodeva – pašvaldības domes (padomes) noteikts obligāts maksājums pašvaldības pamatbu-
džetā vai speciālajā budžetā likumā paredzētajos gadījumos.

Pašvaldības uzņēmums – viena īpašnieka uzņēmums, kur visas manta pieder pašvaldībai.

Patents – monopola tiesības lietot jauno produktu vai ideju 17 gadus; apliecība, ko izsniedz izgudrotājam,
viņam piešķirot tiesību izmantot savu izgudrojumu.

Patērētāja kredīts – dod iespēju saņemt naudu, preces un pakalpojumus *pašlaik*, samaksājot par tiem
vēlāk. Tādā veidā kredīts dod iespēju iegādāties kaut pirms par to samaksāts.

Patērētāji – cilvēki, kuri lieto preces un/vai pakalpojumus.

Patēriņa kredīts – kredīta veids, kas tiek piešķirts iedzīvotājiem, pārdodot personīgā patēriņa preces uz
nomaksu. Par patēriņa kredītu tiek iekasēts aizdevu procents. Visbiežāk iedzīvotāji to izmanto dzī-
vokļa pirkšanai, mašīnu un citu ilglietojamu preču iegādei.

Patēriņa preces – preces, ko lieto personisko vajadzību apmierināšanai.

Patēriņš – preču un/vai pakalpojumu lietošana.

Pārdoto preču izmaksas – visas pārdotās produkcijas izmaksas, ieskaitot ražošanas izmaksas un tieši ražošanā iesaistītā personāla izmaksas.

Pārprodukcija – produkcijas daudzums, kas pārsniedz realizācijas iespējas.

Peļņa – naudas summa, par kādu palielinās uzņēmuma kapitāls sekmīgas saimnieciskās darbības rezultātā, starpība starp ienākumiem un ražošanas izmaksām.

Personālā akcija – akcija, ko var iegūt tikai konkrētās akciju sabiedrības darbinieki.

Personiskais ienākums parāda ienākumus, kuri patiešām nonāk mājsaimniecību rīcībā.

Piedāvājuma likums – nosaka, ka, ja citi apstākļi ir nemainīgi, jo augstāka būs preces iespējamā pārdošanas cena, jo lielāks būs piedāvātās preces daudzums.

Piedāvājums ir pārdevēju – gan ražotāju, gan starpnieku (tirgotāju) – ekonomiskā rīcība, kas atspoguļo centienus pārdot noteiktu preču daudzumu konkrētā laika periodā atkarībā no to cenām un ārpus-cenu faktoriem.

Pieprasījuma depozīts – noguldījumi, par kuriem nesaņem procentus, šo depozītu īpašniekiem ir tiesības uz čeku lietošanu un elektroniskiem pārskaitījumiem.

Pieprasījuma inflācija – tādu situācija, kurā ir “pārāk daudz naudas un pārāk maz preču”.

Pieprasījuma likums – pastāvot citiem līdzīgiem nosacījumiem, vairāk preču varēs pārdot par zemāku cenu nekā par augstāku cenu.

Pieprasījums – patērētāja vēlme un iespējas iegādāties kādu preci par noteiktu cenu noteiktā laikā un vietā.

Pievienotās vērtības nodoklis (PVN) – nodoklis, kas tiek aprēķināts kā procents no rēķinā iekļautās preču un pakalpojumu noto vērtības.

Pilnīgā konkurence – vienmērīgu preču tirgus, kurā ir daudz pircēju un pārdevēju, no kuriem nevienam nav pietiekami liels, lai spētu ietekmēt cenu.

Pircēja tirgus – tirgus stāvoklis, kurā preces vai pakalpojuma piedāvājums par noteikto cenu ir lielāks nekā pieprasījums, un rezultātā cena tiek pazemināta.

Pirkjspēja – spēja pirkt zināmu preču daudzumu par saviem naudas ienākumiem.

Pirkums – līgums, kad viena puse otrai par attiecīgu atlīdzību, samaksu atdod kādu lietu vai teisību tās īpašumā, kā dokuments kalpo kases čeks.

Prece – priekšmets vai pakalpojums, kas apmierina kādu vajadzību un kam var noteikt vērtību, to pērkot vai pārdodot tirgū; jebkura lieta (īpašums), ko īpašnieks maina pret atlīdzību.

Preču zīme – uzņēmuma preču vai pakalpojumu iezīmēšanai lietots īpašs nosaukums, simbols vai attēls.

Premiālā darba algas sistēma – gan gabal darba algu, gan laika darba algu var papildināt ar prēmiju sistēmu. Prēmiju lielumu regulē noteikti rādītāji.

Privatizācija – darbību kopums, kuru rezultātā mainās privatizējamā valsts vai pašvaldības īpašuma uzņēmuma objekta īpašnieks.

Privātie uzkrājumi – mājsaimniecību ienākumu daļa, kas netiek patērēta preču vai pakalpojumu iegādei vai nodokļu nomaksai.

Privilģētās akcijas – akcijas, kuru īpašniekiem ir pirmtiesības, salīdzinot ar parastu akciju īpašniekiem, attiecībā uz dividendu izmaksas kārtību, kā arī uz uzņēmuma līdzekļu daļas saņemšanu tā likvidācijas gadījumā.

Procenti – maksa par naudas izmantošanu, kā arī kapitāla īpašnieka ienākums.

Procentu likme – cana par naudas kapitāla (kerdīta) lietošanu noteiktā laika posmā.

Produktivitāte – auglīgums, ražīgums.

Produkts – priekšmets, viela, ko iegūst cilvēka darbības rezultātā.

Progresīvais nodoklis – procentu likmes palielināšanās, palielinoties ienākumiem.

Proporcionālais nodoklis – neatkarīgi no ienākumu lieluma ir noteikta viena un tā pati nodokļu procentu likme. Piemēram, sociālais nodoklis ar likmi 37,09%, kur 9% maksā darba ņēmējs, bet 28,09% – darba devējs. Sociālais nodoklis personai ar 100 Ls ienākumiem ir 9 Ls, bet ar Ls 500 ienākumiem – Ls 45.

Protekcionisms – savas valsts ražotāju aizsardzība no lētāku ārzemju preču konkurences, izmantojot ievadmu. Protekcionisms tiek veikts uz savas valsts patērētāju rēķina, kam tiek ierobežota izvēles brīvība. Protekcionisms kavē valsts ekonomikas attīstību, samazina tās konkurētspēju un kavē integrāciju globālajā tirgū.

Ražošana – cilvēku mērķtiecīga rīcība, kas vērsta uz vajadzību apmierināšanu, savstarpēji mijiedarbojoties ražošanas faktoriem – darbam, kapitālam, resursiem un uzņēmējdarbībai.

Ražošanas faktori – ražošanā iesaistītie resursi (zeme, darbaspēks, kapitāls, informācija un uzņēmējdarbība).

Ražošanas iespēju likne – likne, kas atspoguļo iespējamo kopējā saražotā produkta kombinācijas, ko būtu iespējams saražot, ja būtu pilnībā nodarbināti valsts darba spēka resursi un ražošanā tiktu iesaistīti visi valstī pieejamie ražošanas resursi.

Ražošanas iespēju robeža – likne, kura parāda maksimumu, ko valsts ir spējīga saražot, izmantojot visus savus resursus.

Ražošanas izdevumi – tiešie izdevumi, kas saistīti ar produkcijas ražošanu.

Ražošanas izmaksas – naudas formā izteiktas visas uzņēmuma izmaksas, kuras veidojas, produktu ražojot un realizējot.

Ražošanas līdzekļi – visi uzņēmumam piederošie pamatlīdzekļi.

Ražošanas process – iekļauj sevī gan materiālu, gan nemateriālu labumu un pakalpojumu radīšanu. Izšķir **materiālo** ražošanu (rūpniecība, lauksaimniecība, transports u.c.) un **nemateriālo** ražošanu (izglītība, veselības aizsardzība, u.c.).

Ražošanas specializācija – uzņēmuma ražošanas darbības ierobežošana, uzdodot tam izgatavot noteiktus (šauri speciālus) ražojumus un detaļas.

Reālā darba alga ir preču daudzums, ko var nopirkt par saņemto darba algu.

Recesija – ir ekonomiskās aktivitātes cikla fāze, kuras laikā reālais ražošanas apjoms samazinās. Tiek uzskatīts, ka recesijas fāzē ekonomika nokļūst, ja IKP samazinās divus gada ceturkšņus pēc kārtas.

Reeksports – no ārvalstīm ievestu preču eksports uz citu valsti bez nozīmīgas apstrādes vai pārveides.

Refinansēšanas likme – Latvijas Bankas noteiktā īstermiņa kredīšanas likme kredītiem, ko tā izsniedz komercbankām likviditātes uzturēšanai.

Reforma – pārkārtojums, pārveidojums, pārmaiņa.

Regresīvais nodoklis nozīmē zemākas procentu likmes, palielinoties ienākumiem. Piemēram, kaut arī pievienotās vērtības nodoklis netiek aprēķināts no personīgajiem ienākumiem, tas ir regresīvs nodoklis.

Relatīvā priekšrocība – kādas lietas ražošanā ir tad, ja tās alternatīvās (salīdzinotās) izmaksas, lai ražotu konkrēto preci, ir zemākas nekā citām valstīm.

Rentabilitāte – uzņēmuma darbības efektivitātes rādītājs. To nosaka procentos, uzņēmuma peļņu dalot ar uzņēmuma kopējo vai pašu kapitālu.

Rentabilitātes koeficients – peļņas rādītājs, kas izteikts kā peļņas procents no apgrozījuma, kopējām izmaksām, kopējiem aktīviem vai pašu kapitāla.

Rentabls – ienesīgs, peļņu nesošs, izdevīgs.

Rente – cena, ko nosaka par zemes izmantošanu. Rente ir zemes īpašnieku ienākums.

Reklamācija – 1) iebildums, protests, sūdzība; 2) tirdzniecībā – prasība atlīdzināt zaudējumus, kas radušies sakarā ar iegādātās preces sliktu kvalitāti vai nepareizu daudzumu.

- Reklāma** – īpašs komunikācijas veids, ko personas vai firmas izmanto informācijas izplatīšanai ar maksas līdzekļu starpniecību.
- Rekvizīts** – nepieciešams formāls elements dokumentos vai juridiskā darījumā, bez kā dokumentam vai darījumam nav juridiska spēka.
- Resursi** (fr. ressources) – līdzekļi, krājumi, līdzekļu avoti, jebkas, ko var izmantot ražošanas procesā.
- Rezerves fonds** – naudas un materiālo resursu krājums dažādiem neparedzētiem gadījumiem.
- Rēķins** – 1) dokuments, kurā norādīta maksājamā summa; 2) dokuments, kurā atspoguļojas naudas ieņēmumi, izdevumi, noguldījumi u.c.
- Rings** – īslaicīga uzņēmēju vienošanās, lai paaugstinātu vienas vai otras preces cenu, uzpērkot to tirgū un glabājot noliktavās līdz visizdevīgākajam pārdošanas brīdim.
- Rīcībā esošais ienākums** – līdzekļi, kuri paliek mājsaimniecībā pēc individuālo ienākumu, mantojuma un nodokļu nomaksas.
- Robežieņēmumi** – ienākumi, kas rodas, pārdodot vienu papildu produkcijas vienību virs plānotā apgrozījuma.
- Robežizmaksas** – izmaksas, kas rodas, saražojot vienu papildu produkcijas vienību virs plānotā daudzuma.
- Sabalansēts budžets** – budžets, kura izdevumi precīzi sakrīt ar izdevumiem.
- Sabiedriskā organizācija** – organizācija, kurā apvienojas desmit vai vairākas personas, lai kopīgā darbībā sasniegtu mērķi, kam nav peļņas iegūšanas nolūka un rakstura.
- Sabiedriskās lietošanas precēm un pakalpojumiem** – preces un pakalpojumi, kas tiek kopēji lietoti un kuru pastāvēšanu veicina vai nodrošina valsts.
- Sabiedriskā ražošana** ietver visas ražošanas sistēmas savstarpējās saiknes – **ražošanas infrastruktūru**, t.i., nozares un uzņēmumus, kas paši produktus neražo, bet nodrošina to tehnoloģisko kustību (transports, sakari, noliktavas u.c.).
- Sabiedrība ar ierobežotu atbildību** – uzņēmējsabiedrība, kuras pamatkapitālu (statūtu fondu) veido dalībnieku ieguldītais īpašums – kapitāla daļas.
- Saimnieciskā darbība** – jebkura darbība par atlīdzību. Preču ražošana, darbu izpildei, tirdzniecība, pakalpojumu sniegšana un cita veida darbība.
- Saistības** – uzņēmuma pašreizējās saistības, kas radušās jau notikušu darījumu rezultātā; pienākumi, ko kāda persona apņēmusies izpildīt.
- Saldo** – starpība starp naudas ieņēmumiem un izdevumiem zināmā laika periodā.
- Samaksa** – atlīdzinājums.
- Sanācija** – pasākumi maksātnespējīga uzņēmuma iespējamā bankrota novēršanai, piemēram, uzņēmuma reorganizācija, ražošanas struktūras vai profila maiņa, aizdevumu izsniegšana, garantiju sniegšana un citi pasākumi, ko veic īpašnieks vai cita juridiskā vai fiziskā persona.
- Savstarpēji aizstājamās preces** – pieprasījumu pieaugums pēc vienas preces parasti radīs pieprasījuma samazinājumu pēc citām līdzīgām precēm.
- Sertifikāts** – valsts pilnvarotas un akreditētās institūcijas apstiprinājums, ka prece vai pakalpojums atbilst standarta vai konkrēta normatīvi tehniskā dokumenta prasībām.
- Serviss** – pakalpojumu sniegšana.
- Sezonālais bezdarbs** – bezdarba veids, parasti saistīts ar dažādu nozaru nodarbinātības sezonālām izmaiņām gada laikā, piemēram, lauksaimniecībā u.c.
- Sindikāts** – vairāku uzņēmumu apvienība, kuri ražo vienveidīgu produkciju. Atšķirība ir tā, ka produkciju realizē nevis katrs uzņēmums atsevišķi, bet to dara vienots saindikātu kantoris, kas arī iepērk izejvielas kopējām vajadzībām, likvidē uzņēmuma tiešo saikni ar noieta tirgu un ierobežo komerciālo neatkarību.
- Sociālais nodoklis** – obligāts maksājums valsts speciālajā sociālās apdrošināšanas budžetā, kas rada sociāli apdrošinātas personas tiesības uz šādiem pakalpojumiem: 1) vecuma pensiju; 2) invaliditātes

pensiju; 3) apgādnieka zaudējuma pensiju; 4) slimības pabalstu; 5) maternitātes pabalstu; 6) maksājumiem bezdarba gadījumā; 7) apbedīšanas pabalstu.

Soliditāte – rādītājs, cik uzņēmums ir spēcīgs finansiālā ziņā.

Specializācija – darba sadalīšana atsevišķās operācijās.

Spekulēšana – darbība, kurā pērk vai pārdod akcijas, lai iegūtu ātru peļņu.

Speciālists – cilvēks, kurš labi pārzina kādu darbības nozari, kādas specialitātes pārstāvis.

Spekulācija – saimnieciskā subjekta mērķtiecīga darbība nolūkā gūt papildu ienākumus, pērkot preces vai vērtspāpīrus par lētāku cenu un pārdodot tos par dārgāku cenu.

Stabilitāte – noturība.

Stagflācija – naudas pirkspējas krišanās vienlaikus ar preču pieprasījuma samazināšanos un ražošanas sašaurināšanos.

Stagnācija – sastingums ražošanā, tirdzniecībā u. tml.

Starptauku depozīts – vienas bankas depozīts citā bankā.

Starpnieks – persona, kas veic preču piegādi, nekļūstot par šo preču īpašnieku, vai sniedz pakalpojumus citu personu vārdā, lai īstenotu šo personu intereses preču piegādes un pakalpojumu sniegšanas darījumos.

Starptautiskā tirdzniecība – valstu savstarpēja preču un pakalpojumu pārdošana, katrai valstij īstenojot eksporta un importa darījumus.

Starptautiskais Valūtas fonds – starptautiska finansu institūcija, kas piešķir kredītus dalībvalstīm, dod tām finansiālus padomus un veicina pasaules tirdzniecību.

Statūti – tiesisks akts, kas nosaka kādas juridiskas personas statusu; galvenais sabiedrības dokuments, kas satur informāciju par tās nosaukumu, mērķiem, dalībniekiem, kas satur informāciju par tās nosaukumu, mērķiem, dalībniekiem, pamatkapitāla lielumu, sabiedrības un tās dalībnieku tiesiskajām attiecībām, sabiedrības pārvaldes struktūru un izpildinstitūcijām utt.

Streiks – darbinieku organizēta, visaptveroša darba pārtraukšana, lai piespiestu uzņēmējus pildīt darbinieku prasības (paaugstināt algas, uzlabot darba apstākļus u.c.).

Strukturālais bezdarbs – bezdarba veids, saistīts ar darbaspēka pieprasījuma izmaiņām jaunu nozaru rašanās, tehnoloģijas nomaiņu u. tml. Procesu rezultātā.

Subsīdijas – valsts maksājumi saviem ražotājiem, kas tiem dod iespēju pārdot preces ārzemēs par zemāku cenu nekā varētu pārdot pašu zemē.

Šķīrējtiesa – tiesnešu un tiesas locekļu grupa, ko pēc kopējas vienošanās ievēlē abas strīdīgās puses strīda izskatīšanai.

Tarifs – oficiāla likme (samaksai par dažiem pakalpojumiem, nodokļiem, darba algai).

Tāme – ienākumu un izdevumu iepriekšējs aprēķins.

Termiņa depozīti – noguldījumi depozītīnstitūcijās, par kuriem maksā procentus, līdzekļi, kuri var tikt izņemti bez soda procentiem tikai pēc līgumā noteiktā termiņa beigām.

Termiņš – laika posms kāda uzdevuma veikšanai, arī šī posma beigu moments.

Tiešās investīcijas – tiešie ilgtermiņa ieguldījumi; kapitāla ieguldīšana kādā valstī produkcijas ražošanai, nevis šās valsts finansu institūcijā.

Tiešās izmaksas – visas izmaksas (t.i. materiāli, darba spēks un izdevumi), ko var tieši attiecināt uz produkta ražošanu.

Tiešie nodokļi – nodokļi, piemēram, ienākumu nodoklis, ko tieši atskaita no ienākumiem.

Tirdzniecības balance – valsts importa un eksporta vērtību starpība. Ja valsts eksportē vairāk preču nekā importē, tai ir pozitīva tirdzniecības balance. Ja valsts importē vairāk preču nekā eksportē, tad tai ir negatīva tirdzniecības balance.

- Tirdzniecības zīme** – uzņēmuma ražoto preču vai sniegto pakalpojumu iezīmēšanai lietots īpašs nosaukums, simbols vai attēls, ka ļauj identificēt preci, pakalpojumu vai firmu.
- Tirgus** – saimniecisko subjektu sakaru kopums, kas balstīts uz naudas – preču attiecībām un konkurenci; pirkšanas – pārdošanas aktu kopums; šaurākā nozīmē – vieta, kur notiek darījumi starp pircējiem un pārdevējiem.
- Tirgus cena** – cena, par kuru preces un pakalpojumi patiešām tiks apmainīti pret naudu.
- Tirgus ekonomika** – ekonomiskā sistēma, kurā nacionālā līmeņa ekonomiskie lēmumi veidojas no lēmumiem, ko pieņem atsevišķi tirgus dalībnieki.
- Tirgus līdzsvara cena** – cena, pie kuras piedāvātais produkcijas daudzums ir vienāds ar pieprasīto daudzumu.
- Tirgzinība (mārketingis)** – process, kas saistīts ar preču vai pakalpojumu pārdošanas veicināšanu. Tirgzinības četras galvenās sastāvdaļas ir: produkts, cena, vieta un pārdošanas veicināšana, t.i., produkta izvēle un izstrāde, cenas noteikšana, preču izplatīšanas kanālu izvēle un izveidošana (vieta) un viss, kas saistīts ar produkta pieprasījuma palielināšanu, ieskaitot reklāmu.
- Tīrais eksports** – preču un pakalpojumu eksports, no kā atskaitīts preču un pakalpojumu imports.
- Tīrā peļņa** – peļņa, kas paliek uzņēmuma rīcībā pēc tam, kad no ienākumu summas atskaita kopējo izdevumu summu par noteiktu pārskata periodu.
- Tīrie zaudējumi** – naudas summa, kas rodas gadījumā, ja uzņēmuma kopējie izdevumi pārsniedz kopējos ienākumus.
- Tradicionālā ekonomika** – ekonomiska sistēma, kas izdala ierobežotos resursus saskaņā ar pastāvošo tradīciju; izmaiņas un izaugsme notiek ļoti lēni; cilvēki dara, ko darījuši to senči; lielākā daļa preču tiek lokāli ražotas un patērētas.
- Transferti** – cilvēku ienākumi no pensijām, bezdarbnieku pabalstiem vai privātiem ziedojumiem.
- Tranzīts** – preču un citu priekšmetu pārvietošana caur kādas valsts teritoriju starp diviem muitas robežas punktiem.
- Trests** – uzņēmumu apvienība, kurā uzņēmumi zaudē gan savu komerciālo, gan arī ražošanas neatkarību. Tā ir liela akciju sabiedrība, kuras vadība praktiski pārzina visu struktūrvienības darbību. Tajā ietilpst gan vienas nozares dažādi uzņēmumi, gan uzņēmumi, kuri veic izejvielu secīgu pārstrādi.
- Uzkrājumi** – naudas summas, kas paredzētas noteiktu zaudējumu, parādu vai izmaksu segšanai, ja tās var attiecināt uz pārskata gadu vai uz iepriekšējiem gadiem.
- Uzņēmējdarbība** – ilgstoša un sistemātiska ekonomiska darbība un kapitāla ieguldīšana, kas vērsta uz preču ražošanu, realizāciju, darbu izpildi, tirdzniecību, pakalpojumu sniegšanu nolūkā gūt peļņu.
- Uzņēmējdarbības risks** – risks, kas izriet no uzņēmējdarbības veida un paša uzņēmuma; tas var būt saistīts ar uzņēmuma vadību, tirgzinību, ražošanu, konkurenci utt.
- Uzņēmējdarbības spējas** – spēja koordinēt un kombinēt ražošanas faktorus, lai nodrošinātu preču un pakalpojumu ražošanu.
- Uzņēmējs** – fiziska vai juridiska persona vai vairāku šādu personu apvienība, kas norobežo daļu sava īpašuma uzņēmējdarbības veikšanai, pārzina uzņēmumu un tā mantu, bet likumā noteiktajos gadījumos uzņemas par to materiālu atbildību un ir prasītājs un atbildētājs tiesā, saimnieciskā tiesā un šķīrējtiesā.
- Uzņēmuma līdzekļiem** – galvenais līdzekļu avots ieņēmumi no savu preču un pakalpojumu pārdošanas.
- Uzplaukums** – ekonomiskās aktivitātes cikla fāze, kura laikā reālais ražošanas apjoms palielinās attiecībā pret cikla zemāko punktu.
- Ūtrupe** – īpašuma izpārdošana vairāksolīšanā.

Vajadzības – vēlmju izpausmes forma atbilstoši cilvēka individualitātei, kultūrai un sabiedrības attīstības līmenim.

Valde – vēlēta institūcija, kas vada kādu uzņēmumu vai organizāciju.

Valdība – valsts varas augstākā izpildinstitūcija.

Valdības budžets – valsts naudas ieņēmumu un izdevumu plāns, kas sastādīts noteiktam laika posmam, parasti gadam.

Valsts aizņēmums – valsts izlaiž aizņēmumu obligācijas. Tās brīvi pērk un pārdod bankas un no tām – iedzīvotāji. Tādējādi valsts ir debitors – naudas aizņēmējs, parādnieks iedzīvotājiem. Valsts to izmanto budžeta līdzekļu papildināšanai.

Valsts funkcijas ir valsts darbības pamatvirzieni, lai mazinātu tirgus nepilnības.

Valsts nodeva – obligāts maksājums valsts budžetā (pamatbudžetā vai speciālajos budžetos) vai likumā noteiktajos gadījumos pašvaldības budžetā kā atlīdzība par nodrošinājumu, ko valsts institūcijas devušas uzņēmējdarbībai, vai par sniegtajiem pakalpojumiem, kā arī likumos paredzētajiem speciālajiem mērķiem (ceļu, ostu un sakaru sistēmu uzturēšanai un attīstībai, iedzīvotāju un dabas ekoloģiskajai aizsargāšanai, teritorijas labiekārtošanai un citiem mērķiem).

Valsts parāds – valsts apgrozībā laisto vērtspapīru apkopotais daudzums.

Valsts uzņēmums – viena īpašnieka uzņēmums, kur visa manta pieder valstij.

Valūta – kādā valstī pieņemtā naudas sistēma vai šās valsts naudas vienība.

Valūtas kurss – vienas valsts valūtas pārdošanas cena, izteikta citu valstu valūtās.

Vekselis – komercdarījuma dokuments, ar kuru vekseļa devējs apņemas samksāt vekseļa turētājam norādīto naudas summu. Vekseliem jābūt bankas garantijām un tos pārdod ar **diskontu**, t.i., lētāk nekā vekseļa nomināls.

Vertikālā saplūšana – secīgos līmeņos darbojošos ražošanas vai pakalpojumu uzņēmumu saliedēšana (saplūšana), piemēram, tēraudlietuve apvienojas ar dzelzs rūdas ieguves uzņēmumu.

Vēlmes – cilvēka izjūtas, ka viņam kaut kas ir nepieciešams, bet vēl nav pieņemts lēmums, ka šī nepieciešamība noteikti jāapmierina.

Vērtspapīrs – privāttiesību dokuments, kas apliecina emitenta saistību pret dokumenta valdītāju un var būt par publiskās apgrozības objektu, nemainoties tajā nostiprināto tiesību apjomam.

Vidējais uzņēmums – strādājošo skaits nepārsniedz 350 un gada apgrozījums 2 miljonus latu.

Vidējās izmaksas – vienas produkcijas vienības ražošanai izlieto to izmaksu summa.

Viena īpašnieka uzņēmums – īpašnieks pats pārvalda uzņēmumu, uzņemas arbīdību un risku, izlemj, kādu peļņas daļu uzņēmuma attīstībai, kā pārveidot ražošanu atbilstoši tirgus pieprasījumam.

Zaudējumi – izdevumi, kas radušies neparedzētu apstākļu dēļ.

Zeme – visplašākajā nozīmē (visas dabas bagātības), kas kalpo cilvēku vajadzību apmierināšanai. Tas ir dabiskais ražošanas faktors, kas nav cilvēka darba rezultāts.

Zemnieku saimniecība – individuālais uzņēmums, kas ražo lauksaimniecības produkciju, izmantojot speciāli šim mērķim galveno ražošanas līdzekli – zemi.

Zinātniski tehniskā revolūcija – relatīvi ātra ražošanas procesa izmaiņa, kuras cēlonis ir jaunas produkcijas un ražošanas metožu ieviešana.

Zvejnieku saimniecība – uzņēmums, kas veic uzņēmējdarbību, izmantojot šim nolūkam iedalītos zivju resursu limitus.